

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ, ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΘΟΙΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ

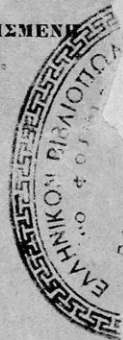
Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Διδασκαλείου

ΕΓΚΡΙΘΕΝΤΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΚΑΤΑ
ΒΡΑΨΜΟΝ ΕΝ Τῷ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜῳ ΤΟΥ 1898

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΜΕΤΕΡΡΥΘΜΙΣΜΕΝΗ

Georgios D. Thovidos.

ΑΘΗΝΑΙΣ 1910.

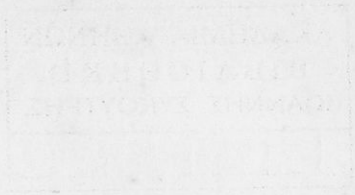
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

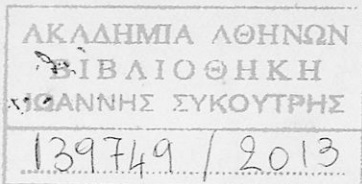
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Φ. ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑ

7—Ὁδὸς Νομισματοκοπείου—7.

1903

✓ 2 Εορ. κτήμα ~~100~~ 100
100
Γεωργίου Δ. Παπακωνσταντίνου

Εν Ανεκδοταρίῳ τῇ 1^ῃ Οκτωβρίου
1907. Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν
ΣΤΟΙΧΕΙΑ [Συνοδὸν δὲ
καὶ ἑξῆς.]

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ, ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΩΝ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΘΕΙΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ ἐν Ἀθῆναις Διδασκαλείου

ΕΓΚΡΙΘΕΝΤΑ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ
ΒΡΑ΄ΝΟΜΟΝ ΕΝ Τῷ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜῳ ΤΟΥ 1894

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΜΕΤΕΡΡΥΘΜΙΣΜΕΝΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Φ. ΔΕΛΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ

7—Ὁδὸς Νομισματοκοπείου—7.

1903

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρον ὑπογραφήν μου θεωρεῖται
ὡς ἐκ τυποκλοπίας προερχόμενον, κατὰ συνέπειαν δ' ὁ φέρων τοιοῦτο
τιμωρεῖται κατὰ τὸν νόμον.

Δημόσιος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Διονύσιος Παπακόστας
1909

Ἡ δευτέρα αὕτη ἔκδοσις τῶν στοιχείων τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας, ἅτινα μόνον ἐνεκρίθησαν ἐν τῷ διαγωνισμῷ τοῦ 1894, γενομένη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πρώτης περιέχει ὕλην μετερρυντισμένην ὡς ἑξῆς:

Αον) Ἀνεπτύχθησαν μᾶλλον τὰ μέρη ἐκεῖνα τοῦ βιβλίου, ἅτινα ἀποβλέπουσιν εἰς τοὺς σπουδαιοτέρους καὶ δοκιμωτέρους ποιητὰς καὶ πεζογράφους, μάλιστα δὲ τοὺς χρησιμεύοντας πρὸς ἐρμηνείαν ἐν τοῖς Γυμνασίοις καὶ ἄλλοις σχολείοις συμφώνως τῷ ἐπισήμῳ προγράμματι.

Βον) Ἐν τῇ ταξινομήσει τῆς ὕλης ἠκολουθήσαμεν διαιρέσει συμφωνοτέρᾳ τῇ πορείᾳ καὶ ἀναπτύξει τῶν γραμματειακῶν εἰδῶν διαλαβόντες πρῶτον μὲν τὰ ἐν τῇ Ποιήσει περιεχόμενα, εἶτα δὲ τὰ ἐν τῷ Πεζῷ λόγῳ.

Γον) Τὰ παραδείγματα ἐκ τῶν ἔργων τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων τὰ ἐπισυνημμένα ἐκάστῳ γραμματειακῷ εἶδει ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει παρελείφθησαν, καθὼς καὶ ὁ ἐν τέλει συνοπτικὸς χαρακτηρισμὸς ἐκάστου γραμματειακοῦ εἶδους καὶ τῶν ἐν αὐτῷ διαπρεφάντων.

Ἐν τῇ ἀναθεωρήσει ταύτῃ τοῦ βιβλίου ἡμῶν βοηθήματα ἔσχομεν, ὥς καὶ ἐν τῇ πρώτῃ συντάξει αὐτοῦ, πλείστα συγγράμματα σχετικὰ εἴτε ὑπὸ ξένων εἴτε ὑπὸ ἡμετέρων λογίων ἐκδομένα.

Γ. Δ. Θ.

Georges D. Papacostas.
élève — 1910.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Γεωργίου Παπακώστα 1909

§ 1. Ἑλληνικά γράμματα καὶ ἑλληνικὴ γραμματολογία.

Ἑλληνικά γράμματα ἢ καὶ ἑλληνικὴ γραμματεία καλεῖται τὸ σύνολον τῶν ἑλληνιστῶν γεγραμμένων ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων, ἑλληνικὴ δὲ γραμματολογία ἡ ἱστορικὴ ἐξέτασις τούτων κατ' εἶδος καὶ ὕλην, ἥτοι κατὰ τὴν διάφορον μορφήν τοῦ λόγου ὑφ' ἣν παρίστανται καὶ τὰς περιεχομένας ἐν αὐτοῖς γνώσεις.

Ἐν τῇ ἐξετάσει ταύτῃ ἐκτίθενται οἱ βίαι τῶν συγγραφέων καὶ ποιητῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξις, διαμόρφωσις, ἀκμὴ καὶ παρακμὴ τῶν γραμματειακῶν εἰδῶν κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους, ἔτι δὲ καὶ οἱ τὴν σύνθεσιν τῶν εἰδῶν τούτων διέποντες νόμοι.

Εἶνε δὲ ἡ γραμματολογία κλάδος τῆς φιλολογίας, ἥτις γενικῶς ὀρίζεται ὡς ἀνάγνωσις τῶν ἐγνωσμένων.

Ὁ γραπτὸς λόγος, ἐν ᾧ περιέχονται πάντα τὰ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς γραμματολογίας, διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα γένη: τὴν *Ποίησιν* καὶ τὸν *Πεζὸν λόγον*. Θέμα τούτων ἀμφοτέρων καθόλου εἶνε ὁ θεὸς, ἡ φύσις, ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο ἡ μὲν ποίησις πραγματεύεται διὰ γλώσσης ἐμμέτρου καὶ ρυθμικῆς μετ' ἐμπνεύσεως καὶ εἰκονικῆς παραστάσεως, ὁ δὲ πεζὸς λόγος διὰ γλώσσης μὴ δεσμευομένης μὲν ὑπὸ μέτρου, ὑπαγομένης δ' εἰς κανόνας καὶ πραγματικώτερον τὰς ἰδέας ἐκφραζούσης. Καὶ ἐκείνη μὲν θηρεύουσα τὸ ἠθικὸν κάλλος ἀποβλέπει εἰς ὑψηλὴν τινα καὶ ἰδεώδη μόρφωσιν, οὗτος δ' ἐπιδιδώκων τὴν σαφῆ καὶ πραγματικὴν ἀντίληψιν καὶ ἔχθεσιν τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἰδεῶν σκοπὸν ἔχει παιδεύσιν ἀληθῆ, πρακτικὴν καὶ ὠφέλιμον.

Παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν, ὡς καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς λαοῖς, πρῶτον ἀνεπτύχθη ἡ ποίησις, διότι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς νεαρότητος τοῦ ἔθνους, ὅτε ἡ γραφὴ ἦτο ἄγνωστος, ἐπεκράτει μᾶλλον ἡ φαντασία,

ἥτις εἶνε οὐσιώδεις στοιχεῖον τῆς ποιήσεως, αἱ δὲ ἰδέαι ὑποβαλλόμεναι εἰς ῥυθμὸν καὶ μέτρον διετηροῦντο εὐκολώτερον ἐν τῇ μνήμῃ. Ὁ δὲ πεζὸς λόγος ἀνεφάνη βραχυότερον, ὅτε, διὰ τὴν ὠριμότητα τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὴν ἐκδήλωσιν ποικίλου δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου, ἀπὸ τῶν περσικῶν ἰδίᾳ πολέμων, ὑπερίσχυσε μᾶλλον ἢ κριτικὴ γνῶσις, ἥτις εἶνε τὸ κύριον προσόν τοῦ πεζοῦ λόγου.

§ 2. Εἶδη τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας καὶ ἀνάπτυξις αὐτῶν.

Σὺν τῷ χρόνῳ καὶ παρὰ ταῖς διαφοροῖς ἐλληνικαῖς φυλαῖς ἡ τε ποίησις καὶ ὁ πεζὸς λόγος ἔλαβον διαφορὰς διευθύνσεις, ἕνεκα δὲ τούτου προῆλθον διαφορὰ εἶδη αὐτῶν σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων διακρίθεντα· οὕτω τῆς μὲν ποιήσεως κύρια εἶδη εἶνε ἡ Ἑπική, ἡ Λυρική καὶ ἡ Δραματικὴ ποίησις, τοῦ δὲ πεζοῦ λόγου ἡ Ἱστοριογραφία, ἡ Φιλοσοφία καὶ ἡ Ρητορεία. Ἄλλ' εἰς τὰ εἶδη ταῦτα ὑπάγονται καὶ τινα ἄλλα μερικώτερα μᾶλλον ἢ ἥττον συγγενῆ.

Ἐγένετο δὲ ἡ ἀνάπτυξις τῶν εἰδῶν τούτων παρ' Ἑλλήσι βαθμηδὸν καὶ κανονικῶς διὰ μόνης τῆς ἰδιοφυῖας αὐτῶν. Ὑπῆρξε μὲν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους προϊστορικοὺς χρόνους ἐπίδρασις τις ἐξ Ἀσίας καὶ ἰδίᾳ τῶν Φοινίκων ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας ὡς πρὸς τὰ γράμματα, τὴν τέχνην καὶ τὴν λατρείαν, ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις αὕτη δὲν ἀφῆκε ρίζας· ἔδωκε μόνον ἀφορμὴν πρὸς περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ δημιουργικοῦ τῶν Ἑλλήνων νοῦ ἐν παντὶ πνευματικῷ καλῷ. Διὰ τῆς ἐμφύτου ὀξυνοίας καὶ τῆς ἀκριθείας τοῦ πνεύματος οἱ Ἕλληνες ἐφευρόντες καὶ ἐμόρφωσαν τύπους γραμματειακοὺς, τοὺς ὁποίους ὅλον μὲν τὸ ἔθνος ἠσθάνετο καὶ παρεδέχετο, οἱ δὲ μεγάλοι αὐτοῦ συγγραφεῖς εὐλαβῶς ἐτήρησαν παραχαγόντες οὕτως ἔργα ἔθνικα. Τοῦτο δὲν συμβαίνει παρὰ Ῥωμαίοις, οἵτινες πάντα τὰ γραμματειακὰ εἶδη πλὴν τοῦ σατυρικοῦ ἐδέξαντο παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἑτοιμα καὶ ὑποβεβλημένα ἤδη εἰς κανόνας· τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰς γραμματείας τῶν νεωτέρων ἔθνων.

Ἡ ἐμφάνισις, ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ πορεία τῶν γραμματειακῶν εἰδῶν παρ' Ἑλλήσι δὲν ἐγένετο ἀποτόμως καὶ δι' ἀλμάτων, ἀλλ' ἦτο φυσικὴ ἀπόρροια αὐτῆς τῆς ἠθικῆς, θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς κα-

ταστάσεως τοῦ ἔθνους βοηθομένης ὑπὸ λαμπροτάτης καὶ ποικιλωτάτης φύσεως τῆς χώρας. Παρακολουθοῦντα τὴν ἐθνικὴν πρόδον τὰ γραμματειακὰ εἶδη προέβαινον βαθμηδὸν ἐκ τῶν ἀπλουστερων καὶ εὐχερεστερων εἰς τὰ δυσχερέστερα καὶ συνθετώτερα, ἐγένοντο δὲ τελειότατα ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐνεκα τούτων πάντων ὁ γενικὸς χαρακτήρ τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας εἶνε ἡ πρωιότυπος, φυσικὴ καὶ κανονικὴ ἀνάπτυξις τῶν εἰδῶν αὐτῆς.

Τὴν ἑλληνικὴν γραμματεῖαν διαιροῦσιν ἢ κατὰ τὰ εἶδη αὐτῆς, ἢ κατὰ χρονικὰς περιόδους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μυθικῶν χρόνων μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος μ. Χ. Ἐνταῦθα τηρηθῆσεται ἡ κατὰ εἶδη διαίρεσις.

§ 3. Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς πορείας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἔδρα αὐτῶν.

Ἐξετάζων τις τὴν πορείαν ἣν ἠκολούθησαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα παρατηρεῖ ὅτι ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις μυθικοῖς χρόνοις ἀναφαίνεται ἡ θρησκευτικὴ ποίησις, μετ' αὐτὴν δὲ ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς χρόνοις ἡ ἐπικὴ ὑπὸ τὰς δύο κυρίας αὐτῆς μορφάς τοῦ ἡρωϊκοῦ καὶ τοῦ διδακτικοῦ ἔπους. Ἀπὸ δὲ τοῦ ὀγδόου αἰῶνος π. Χ. ἀναπτύσσεται τεχνικῶς ἡ λυρική μετὰ τῶν διαφόρων εἰδῶν αὐτῆς, τῆς ἐλεγειακῆς, τῆς ἱαμβικῆς, τῆς μελικῆς καὶ τῆς χορικῆς ποιήσεως μέχρι τῶν περσικῶν πολέμων. Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων μέχρι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, διαμορφωθέντος ἤδη καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου, φθάνουσιν, ἐν Ἀθήναις ἰδίᾳ, εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῶν ἀκμὴν διὰ τῆς ἱστορίας, τῆς φιλοσοφίας, τῆς δημοτελείας καὶ τοῦ ἐκ τῆς ἐπικῆς καὶ λυρικῆς ποιήσεως συγχωνευθέντος καὶ ἐκ τῶν διονυσιακῶν ἐορτῶν δημιουργηθέντος δράματος. Τὰ πλεῖστα καὶ τελειότατα τῶν πνευματικῶν προϊόντων τῶν χρόνων τούτων ἀνήκουσιν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις εἰς μέγα φρόνημα ἀρθεῖσα μετὰ τὰς ἐναντίον τῶν Περσῶν νίκας καὶ τελείως ἐλεύθερον πολίτευμα μορφώσασα ὥρμησεν ἀκάθεκτος εἰς τὴν ἐν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ ταῖς τέχναις ἀκμὴν καὶ ἐπέβαλε τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ καὶ κατόπιν τῷ ῥωμαϊκῷ. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία διεδόθη μὲν εἰς μέγα μέρος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου,

ἀλλ' ἐξέλιπε σχεδὸν ἐν τοῖς ἔργοις ἡ πρωτοτυπία καὶ ἡ πνευματικὴ δύναμις τῶν ἀρχαίων, διότι οἱ λόγιοι, ἰδίᾳ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἡσυχολοῦντο κυρίως εἰς ἐρμηνείαν καὶ κρίσιν τῶν προγενεστέρων ἐνδόξων ποιητῶν καὶ συγγραφέων καὶ εἰς ἀσθενῆ μίμησιν αὐτῶν· πρωτότυπον εἶδος καὶ τελευταῖον ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματεῖᾳ ἀνεφάνη τότε ἡ βουκολικὴ ποίησις. Κατὰ δὲ τοὺς ἑλληνορωμαϊκοὺς χρόνους, ἀπὸ Καίσαρος μέχρι τοῦ κλείσαντος τὰς ἐθνικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν Ἰουστινιανοῦ (529 μ. Χ.), ἡ μὲν ποίησις καὶ ὀλίγη καὶ οὐχὶ φυσικὴ ὑπῆρξεν, ὁ δὲ περὶ λόγος πολὺς μὲν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἰδίᾳ καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλὰ στερούμενος τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρχαίου. Τέλος, κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐκλείπει, ἐπικρατεῖ δὲ ἡ χριστιανικὴ γραμματεία, εἰς τινὰ εἶδη τῆς ὁποίας, ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τῇ ῥητορείᾳ καὶ τῇ θεολογίᾳ διέπρεψαν ἱκανοὶ καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες, οἵτινες ἐν ἄλλῳ πνεύματι τραφέντες καὶ τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῶν ἐξ ἄλλης ὕλης ἢ τῆς καθαρᾶς ἑλληνικῆς ἀντλήσαντες, ἀποτελοῦσι μετὰ τῶν ἑλλήνων συγγραφέων σειρὰν διακεκριμένην καὶ ἀπαιτοῦσαν ἰδιαιτέραν μελέτην.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται πρὸς τοῦτοίς ὅτι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα μετέβαλον πολλάκις κοιτίδα· τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μετέθεσιν τῶν κέντρων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς διαφόρους τόπους κατὰ τὸν ῥοὺν τῶν χρόνων· οὕτως ἐπὶ μὲν τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων καὶ ὀλίγον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν ἔδρα αὐτῶν ἦσαν μάλιστα αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῆς Μ. Ἀσίας καὶ νῆσοί τινες παρ' αὐτήν, ἀμέσως δὲ μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους αἱ Ἀθῆναι, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ μετ' αὐτοὺς ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἡ Ἀλεξάνδρεια μετὰ τῶν πλουσιῶν αὐτῆς βιβλιοθηκῶν, τελευταῖον δὲ τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων· τότε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα διὰ φυγάδων Ἑλλήνων διεσπάρησαν ἀνά τὴν Εὐρώπην καὶ ἐπῆλθεν ἡ περίοδος τῆς Ἀναγεννήσεως, ἥτις μεγίστην ὥθησιν ἔδωκε πρὸς μᾶλλον ἐπισταμένην αὐτῶν μελέτην καὶ διάδοσιν.

§ 4. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ αἱ ἰδιότητες αὐτῆς.

Κλάδος τῆς ἀρίας ὁμοφυλίας ἐκ τοῦ βᾶθους τῆς Ἀσίας ὁρμηθεὶς κατέλαβε δι' ἐπανειλημμένων μεταναστεύσεων ἀπὸ τῶν παναρχαιο-

τάτων χρόνων μέχρι τοῦ 10ου π. Χ. αἰῶνος τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν ἀνατολικωτάτην πολυσχιδῆ τῆς Εὐρώπης χερσόνησον ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Πελασγῶν. Οὗτοι ἦσαν λαὸς ποιμενικός καὶ γεωργικός ἔχων στοιχειώδη τινὰ πολιτισμὸν καὶ θρησκείαν τὴν λατρείαν τῆς φύσεως, τῆς ὁποίας τὰς διαφόρους δυνάμεις βαθμηδὸν εἰς θεοὺς προσωπικούς ἐμόρφωσεν. Οἱ δὲ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι κατὰ μυθικὴν παράδοσιν ἀνῆγον τὴν καταγωγὴν αὐτῶν εἰς Ἑλληνα τὸν υἱὸν τοῦ Δευκαλίωνος, ἦσαν ἔθνος ὁμόφυλον μὲν τῶν Πελασγῶν, ἀλλ' ὑπέρτερον κατὰ τὰ πολεμικὰ καὶ τὸν πολιτισμὸν ἕνεκα δὲ τῆς ὑπεροχῆς ταύτης ἐγένοντο κύριοι πολλῶν πελασγικῶν χωρῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἔδωσαν τὸ μετὰ ταῦτα ἐπικρατήσαν ὄνομα τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ οὕτως ἐκαλεῖτο πρότερον μικρά τις χώρα ἐν Θεσσαλίᾳ.

Τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, ὅτε ἀνεπτύχθη καὶ σαφῶς ἐξεδηλώθη ὁ ἐθνικός αὐτῆς χαρακτήρ, γενικαὶ ιδιότητες ἀπεδείχθησαν θαυμασία εὐχέρεια καὶ ποικιλία δεξιότητων, πνεῦμα εὐφάνταστον ἐν μέτρῳ καὶ κοινωνικόν, λεπτότης καὶ διαύγεια ἀντιλήψεως, εὐγενὴς τάσις πρὸς πᾶσαν μάθησιν, ἀγάπη τῆς φύσεως καὶ φαιδρὰ ἀπόλαυσις τοῦ βίου ἐνισχυόμεναι ὑπὸ λαμπροῦ καὶ σχεδὸν πάντοτε φωτεινοῦ ὁρίζοντος καὶ ὑπὸ ὠραίων καὶ ποικίλων τοπίων τῆς χώρας, ἔτι δὲ πίστις εἰς τὰς ἐθνικάς καὶ μυθικάς παραδόσεις, ἐπὶ πᾶσι δὲ συνδυασμὸς ἀρμόδιος τῆς δράσεως μετὰ τῆς πνευματικῆς εὐφυΐας οὕτως ὥστε καὶ τῶν γραμμάτων αὐτῶν καὶ τῶν τεχνῶν τὰ προϊόντα φέρουσι συμμετρικὸν καὶ ἀρμονικὸν τύπον.

§ Β. Γλῶσσα καὶ διάλεκτοι.

Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα εἶνε εἰς τῶν ἀκμαιοτάτων κλάδων τοῦ ἀριανοῦ στελέχους τῶν γλωσσῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθον πολλαὶ ἄλλαι, ἐν αἷς καὶ ἡ σανσκριτικὴ καὶ ἡ λατινικὴ.

Τὸ κάλλος καὶ ἡ ἀρμονία, ἡ ποικιλία καὶ ἡ δύναμις, τὸ πλαστικὸν καὶ εὐστροφον τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης εἶνε αὐτὴ ἡ εἰκὼν τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος. Ὁ πλοῦτος αὐτῆς φαίνεται ἐν τῷ πλήθει τῶν τύπων, τῶν συνθέσεων, τῶν τρόπων τῆς συντάξεως, τῶν διαφόρων ταύτης σχημάτων καὶ ἐν τῇ προσωδίᾳ. Εἶνε δὲ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ἀνωτέρα τῆς ἀδελφῆς αὐτῇ λατινικῆς καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς καὶ ἐν

τῇ χρήσει τοῦ δυνικοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ ἀορίστου, τῆς εὐκτικῆς, τῶν μέσων ρημάτων καὶ τῶν πολυαριθμῶν μορίων καὶ συνδέσμων χρησιμεύοντων πρὸς ἔκφρασιν ποικιλωτάτων καὶ λεπτοτάτων σχέσεων ἐννοιῶν καὶ πρὸς ἰσχυροτέραν τοῦ λόγου ἑξάρασιν καὶ πλοκήν. Τὸν πλοῦτον τοῦτον κεκτημένη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα δύναται νὰ ἐκφράζη μετὰ τοῦ ἀρμοδιωτάτου λεκτικοῦ καὶ τῆς καταλληλοτάτης συντάξεως οὐ μόνον τὰ ποικίλα φαινόμενα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς διαφορωτάτας καταστάσεις τῆς ψυχῆς, διὸ καὶ κατέχει τὰ πρωτεῖα μετὰ τῶν πασῶν τῶν γλωσσῶν.

Τῆς ἀρχαιοτάτης ἑλληνικῆς γλώσσης πρὸ Ὀμήρου οὐδὲν γραπτὸν μνημεῖον σώζεται, ἵνα φανῇ ἡ ἀρχέγονος αὐτῆς μορφή· αἱ δὲ μεταβολαὶ αἱ ἐν αὐτῇ βαθμηδὸν γενόμεναι ὑψίστησαν καὶ διεκρίθησαν, ὅτε οἱ Ἕλληνες διεσπάρησαν εἰς διαφόρους τόπους καὶ διηρέθησαν εἰς φυλάς. Τότε ἡ γλῶσσα ἤρξατο μὲν διαφέρουσα πρὸς ἑαυτήν, ἀλλ' ἐτήρησε τὰ οὐσιώδη αὐτῆς στοιχεῖα καὶ τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα. Ἐκ τῆς διαφορᾶς ταύτης ἐγεννήθησαν αἱ διάλεκτοι, ὧν κυριώταται εἶνε τέσσαρες: ἡ αἰολικὴ, ἡ δωρικὴ, ἡ ἰωνικὴ καὶ ἡ ἀττικὴ.

Ἡ αἰολικὴ ἐλαλεῖτο ἐν Θεσσαλίᾳ, Βοιωτίᾳ, Ἀρκαδίᾳ, Ἡλιδί, ἐν τισὶ τῶν Ἰονίων νήσων, ἐν ταῖς αἰολικαῖς ἀποικίαις τῆς Μ. Ἀσίας, ἐν Λέσβῳ, Κύπρῳ καὶ ἄλλαχοῦ. Οὐσα ἡ ἀρχαιοτέρα πασῶν τῶν ἄλλων εἶνε μᾶλλον τῶν ἄλλων ἐγγυτέρω τῇ λατινικῇ καὶ ἔχει μεγάλην ἀναλογίαν πρὸς τὴν σανσκριτικὴν, διακρίνεται δὲ διὰ τὸ ταχὺ, τὸ εὐκαμπτον, τὸ τρυφερόν καὶ τὸ μελεδικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἰσχυρόν καὶ ἔντονον πολλάκις. Ἐγένετο ὄργανον ἰδίᾳ τῆς λυρικῆς ποιήσεως (Ἀλκαῖος, Σαπφὼ κλπ.), ἀλλ' ὀλίγη ὕλη σώζεται ἐξ αὐτῆς· ἐπὶ Σωκράτους μάλιστα φαίνεται ὅτι εἶχε παρακμάσῃ.

Ἡ δωρικὴ ἐλαλεῖτο εἰς τὰ πλεῖστα μέρη τῆς βορείου Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, ἐν ταῖς δωρικαῖς ἀποικίαις τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Σικελίας, τῆς Β. Ἀφρικῆς, ἐν Κερκύρα, Κρήτῃ, Ρόδῳ καὶ ἄλλοις τόποις. Εἶνε ἔντονος, ἡχηρὰ καὶ μεγαλοπρεπὴς διαιρουμένη εἰς ἀρχαίαν καὶ νέαν· χρήσις αὐτῆς πολλὴ ἐγένετο ἐν τῇ χορικῇ λυρικῇ (Πίνδαρος, οἱ Τραγικοὶ ἐν τοῖς χορικοῖς ᾄσμασι κλπ.).

Ἡ ἰωνικὴ ἐλαλεῖτο εἰς τὰ πλεῖστα παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τὰς παρ' αὐτὰ νήσους, ἔτι καὶ εἰς τὰς ἄλλαχοῦ ἰωνικὰς ἀποικίας,

ὡς ἐν Σικελίᾳ καὶ τῇ μεγάλῃ Ἑλλάδι. Τὴν διαλέκτον ταύτην διακρίνει ἡδύτης, χάρις, λεπτότης· τὸ ἡρωϊκὸν καὶ διδακτικὸν ἔπος, ἡ ἐλεγεία καὶ τὰ πρῶτα ἱστορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα ἐποιήθησαν ἐν αὐτῇ, ἥτις διαίρεται εἰς ἀρχαίαν (Ὅμηρος) καὶ εἰς νέαν (Ἡρόδοτος Ἱπποκράτης).

Ἡ Ἀττικὴ, προσελθούσα ἐκ τῆς ἰωνικῆς μετ' ὀλιγίστων αἰολικῶν καὶ δωρικῶν τύπων, διεμορφώθη ἐν Ἀττικῇ καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα διὰ τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ πεζογράφων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐν γένει τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Μετὰ τὴν ἀκμὴν αὐτῆς ἐγένετο ἀποδεκτὴ παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσιν ὡς ὁ τελειότατος τύπος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Χαρακτῆρες αὐτῆς εἶνε χάρις, σεμνότης, ἀκρίβεια καὶ δύναμις. Διαίρεται δὲ καὶ αὕτη εἰς ἀρχαίαν (Θουκυδίδης, οἱ Τραγικοὶ καὶ οἱ Κωμικοὶ τῆς ἀκμῆς) καὶ εἰς νέαν (οἱ ἄλλοι Ἀττικοὶ συγγραφεῖς, πλὴν τοῦ Πλάτωνος ἀποτελοῦντος μετὰθασιν).

Ἐκ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου, διαδοθείσης διὰ τῆς ἐπιμιξίας τῶν Ἀθηναίων εἰς πλεῖστα μέρη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, προήλθεν ἐν τοῖς μετ' Ἀλέξανδρον χρόνοις ἡ κοινὴ περιέχουσα πολλοὺς ἰδιωτισμοὺς τοπικοὺς· αὕτη ἐξαπλωθεῖσα εἰς πολλὰς χώρας τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς καὶ οὐκ ὀλίγον συντελέσασα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν αὐταῖς καὶ μετὰ ταῦτα τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐφθάρη βαθμυδὸν μετὰ τὴν κατάκτησιν τῶν χωρῶν τούτων ὑπὸ διὰφόρων λαῶν βαρβάρων· διασωθεῖσα δ' ἐν ταῖς χώραις τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς καταλύσεως ταύτης ὑπέστη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ταῖς ἐθνικαῖς περιπετείαις πολλὰς μεταβολάς, διαφυλαττομένη ὡς ἱερὸν παλλαδίον ὑπὸ τῶν λογίων καὶ κληρικῶν κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους δουλείας τοῦ ἔθνους· ἀλλ' ὅτε τοῦτο διὰ μακροῦ καὶ ἡρωϊκοῦ ἀγῶνος ἀπέσεισε τὰ δεσμὰ αὐτοῦ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας ζωογόνον ἐπνευσε, τότε καὶ ἡ γλῶσσα τῶν πολλῶν ἤρξατο καθαιρομένη ἀπὸ τῶν πολυχρονίων κηλίδων καὶ παραφθορῶν καὶ ταχέως θαίνουσα πρὸς τελειοτέραν μὸρφωσιν τῇ βοηθείᾳ τῆς ἀρχαίας.

Οὕτως ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἥτις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐχρησίμευσέ ποτε ὡς γλῶσσα τῶν τε πεπαιδευμένων καὶ πλείστων λαῶν ἀπὸ τῶν

στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους μέχρι τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰνδοῦ καὶ ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ Αἴμου μέχρι τῶν καταρρακτῶν τοῦ Νεῖλου, γραφομένη καὶ λαλουμένη ἐπὶ τρισχίλια περίπου ἔτη, καίτοι ὑπέστη πολ-
λὰς βλάβας ἕνεκα τῶν ἐθνικῶν μεταβολῶν, διετηρήθη μέχρι σήμερον
μία καὶ ἡ αὐτή· τόσον ὀλίγην ἢ μᾶλλον οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔσχον ἐπ'
αὐτῆς αἱ ξενικαὶ ἐπιδράσεις. Τουναντίον ποῖα ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις
τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας ἐπὶ τοὺς ξένους μαρτυρεῖ ἐν μὲν
τῇ ἀρχαιότητι αὐτῇ ἡ Ρώμη, ἥτις κυριεύσασα τοὺς Ἕλληνας διὰ
τῶν ὀπλῶν κατεκτήθη ὑπ' αὐτῶν διὰ τῶν γραμμάτων, κατὰ δὲ
τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας πάντες οἱ μετέχοντες ἑλληνικῆς παιδείας,
οἵτινες θεωροῦνται κεκτημένοι γνησίαν παιδείου καὶ ἀνθρωπισμὸν
ὑπὲρ πάντα τοὺς λοιπούς.

Ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀπεταμιεύθησαν οἱ θησαυροὶ καλλίστων
καὶ γονιμωτάτων διανοιῶν, ἐν αὐτῇ συνεγράφησαν ἅπειρα συγγράμ-
ματα· τούτων τὰ πλεῖστα μὲν ἀπώλοντο, ἀλλὰ τὰ διασωθέντα, με-
γίστης ἀξίας ὄντα, δεικνύουσι φανερώς τὴν μεγάλην τῶν Ἑλλήνων
πρόδοσιν εἰς πάντα τὰ εἶδη τῆς γραμματείας· ἡ δὲ σπουδὴ καὶ ἡ ἐξέ-
τασις οὐ μόνον τῶν συγγραμμάτων τούτων, ἀλλὰ καὶ τῆς γλώσσης
αὐτῆς ἀπετέλεσε καὶ ἀποτελεῖ ἔτι καὶ νῦν ἐν τῶν εὐγενεστέρων με-
λετημάτων παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Εὐρώπης. Παρ' ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι
ἡ σπουδὴ καὶ ἡ ἐξέτασις αὕτη εἶνε κατὰ μείζονα λόγον ἀναγκαιό-
ταται καὶ ὠφελιμώταται, ἐπιβαλλόμεναι οὐ μόνον ὡς παιδευτικὴ
ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ ὡς καθήκον ἐθνικόν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α'. ΕΠΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ ἢ ΕΠΟΣ

§ 1. Προομήρειος ποίησις.

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους προϊστορικοὺς χρόνους μόνον πνευματικὸν προϊόν παρ' Ἑλλήσιν ὑπῆρξεν ἡ ποίησις. Ταύτην μέχρις Ὀμήρου ἀπετέλεσαν κατ' ἀρχὰς μὲν τὰ κοινὰ ἄσματα τοῦ λαοῦ καὶ ἡ θρησκευτικὴ ποίησις, ὀλίγῃ δ' ὕστερον ἡ ἡρωϊκὴ ποίησις. Ἡ τελευταία αὕτη, ἣτις καὶ ἔπος ἢ ἐπικὴ ποίησις κατ' ἐξοχὴν καλεῖται, τὴν ὑφίστην αὐτῆς ἀκμὴν ἔλαβεν ἐπὶ Ὀμήρου.

§ 2. Ἄσματα τοῦ λαοῦ.

Τὰ παιδρὰ ἢ λυπηρὰ φαινόμενα τῶν ὥρων τοῦ ἔτους, ἰδίᾳ δ' ἡ ἀναγέννησις τῆς φύσεως κατὰ τὸ ἔαρ καὶ ἡ νέκρωσις αὐτῆς κατὰ τὸν χειμῶνα, συνδεόμενα πρὸς τὰς γεωργικὰς, ποιμενικὰς καὶ ἄλλας βιοτικὰς ἐργασίας τῶν τότε ἀπλουστάτων ἀνθρώπων, διηγείρον ἐν αὐτοῖς χαρὰν ἢ λύπην καὶ τὴν ἔμφυτον διάθεσιν πρὸς ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων τούτων δι' ἁσμάτων· δι' αὐτῶν ἡ ἐξύμνου ἐν χαρᾷ καὶ ἐνθουσιασμῷ τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως παρεχόμενα αὐτοῖς ἀγαθὰ, ἢ ἐθρῆνουν δι' ὀλολυγμῶν καὶ θλιβερῶν στίχων διὰ τὰ ἐκ τῶν καταστροφικῶν αὐτῆς ἐνεργειῶν προερχόμενα δεινὰ· οὕτω δὲ τῶν ἁσμάτων τούτων τὰ μὲν εἶχον παιδρὸν, τὰ δὲ θρηνῶδη χαρακτῆρα· εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα κατατάσσεται καὶ ὁ παρ' Ὀμήρῳ ἀναφερόμενος Δίνος, ἄσμα ψαλλόμενον κατὰ τὰ θερινὰ καύματα ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ ἀκμάζοντος ἔαρος· ὁμοίον φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ ὁ Ἰάλεμος καὶ ἄλλα ἔτι ἄσματα.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ οἰκιακοῦ βίου αἱ τύχαι καὶ τὰ ἔργα ἱκανὴν ἀφορμὴν πρὸς ἄσματα παρεῖχον· τοιαῦτα ἀναφέρονται ὁ Ὑμέναιος, γα-

μήλιον ἄσμα ὑπ' ὀρχήσεως, αὐλοῦ καὶ φόρμιγγος συνοδευόμενον, καὶ ὁ Θορήνος, ἐπικήδειον, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξῆρχόν τινες τῆς ψδῆς, ἐπωλοφύροντο δ' αἱ γυναῖκες. Ὁ δὲ Παιᾶν, ὢν τὸ πρῶτον βραχεῖά τις εὐχή, ἐγένετο ἔπειτα ποικίλον ἄσμα ἐκφράζον ἢ ἀγαλλίασιν ἐπὶ τῷ ἀρχομένῳ ἔαρι ἢ ἐπὶ κλησιν θεοῦ ἐν κινδύνῳ ἢ ὑμνολογίαν ἐπὶ ἀπαλλαγῇ ἐκ δεινοῦ. Ὁ Παιᾶν ἐψάλλετο μὲν ὑπὸ πολλῶν, ἀλλὰ εἰς ἐξῆρχε τὸ πρῶτον τῆς ψδῆς· βραδύτερον παιᾶνες ἐκλήθησαν καὶ τὰ πολεμικὰ ἐμβατήρια. Παραδείγματα θρήνου καὶ ὑμεναίου ὑπάρχουσι παρ' Ὀμήρῳ καὶ Ἡσιόδῳ, παρὰ τῷ δευτέρῳ μάλιστα ὑπάρχει καὶ περιγραφή κώμου, ἄσματος ὑπὸ νέων ἄδομένου μετὰ συμπόσιον ἐν ταῖς ὁδοῖς.

Ἀλλὰ καὶ χοροὶ ἀναφέρονται κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τῶν ὀρχηστῶν σχηματιζόντων κύκλον, τοῦ δὲ μουσικοῦ ἐν τῷ μέσῳ φόρμιγγα ἢ λύραν κρούοντος καὶ πρὸς αὐτῇ ψάλλοντος.

Τὰ ἄσματα ταῦτα τοῦ λαοῦ, τῶν ὁποίων ὁ ῥυθμὸς καὶ ἡ μετρικὴ μορφή εἶνε ἄγνωστα, ἐψάλλοντο πολλάκις ἐν συνοδίᾳ μουσικοῦ ὀργάνου καὶ ὀρχήσεως, ἀπετέλσαν δὲ προϊόντος τοῦ χρόνου τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς βραδύτερον τεχνικῶς ἀναπτυχθείσης καὶ εἰς μέγιστον κάλλος προαχθείσης ἐλληνικῆς λυρικῆς ποιήσεως.

§ 3. Θρησκευτικὴ ποίησις. Ἀοιδοί.

Αὕτη προήλθεν ὡς ἐξῆς: ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἡ θρησκεία ἦτο φυσιολατρεία: ὁ οὐρανός, ὁ ἀήρ, ἡ γῆ, τὸ πῦρ, τὸ σκότος, τὸ φῶς καὶ ἐν γένει τὰ φαινόμενα καὶ αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως θεωροῦντο καὶ ἐλατρεύοντο ὡς θεότητες· ὁ λαὸς ἡσθάνετο τὴν ἀνάγκην ἢ τὴν ἐξελιγμένην ἢ τὴν ὑμνήσῃ ταύτας ἀναλόγως τῶν καταστρεπτικῶν ἢ τῶν εὐεργετικῶν αὐτῶν ἐνεργειῶν· ἔπραττε δὲ τοῦτο κατὰ πρῶτον ἐν ἀπλουστάταις ἱεροτελεστίαις δι' ἐπικλήσεων, ἀναφωνήσεων καὶ διαφόρων σχημάτων λατρείας· ἀλλὰ βαθμηδὸν αἱ ἀφηρημένα θεότητες περιεβάλλοντο μορφήν ἀνθρωπίνην, ἐγένοντο δὲ θεοὶ ἔχοντες μὲν μορφήν, σκέψεις, αἰσθήματα καὶ πάθη ἀνθρώπων, ὄντες δὲ τελειότεροι καὶ ἰσχυρότεροι τούτων. Κατὰ τὴν προσωποποίησιν δ' ἐκάστου τῶν θεῶν ἐπλάττετο ὑπὸ τοῦ εὐφαντάστου λαοῦ ἱστορία περιλαμβάνουσα

τὴν γέννησιν, τὰς ιδιότητας, τὰς πράξεις καὶ τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· ἐκ τούτου ἀπετελέσθησαν οἱ θρησκευτικοὶ μῦθοι.

Αὐξανομένων δ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον τῶν θείων παραδόσεων καὶ τῶν μύθων, ἀνεφάνη τάξις ἀνθρώπων, οἵτινες ἐξ αὐτῶν ἐμπνεόμενοι ἤρξαντο νὰ ὑμῶσι τοὺς θεοὺς περιγράφοντες ἀκριβέστερον τὰ κατ' αὐτοὺς, διὰ δὲ τῆς φαντασίας διακοσμοῦντες καὶ πλουτίζοντες τοὺς μύθους. Οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες εἶχον ἱερατικὸν ἅμα καὶ διδακτικὸν χαρακτῆρα καλούμενοι ἀοιδοί. Οὗτοι μεταβαίνοντες ἀπὸ ἱεροῦ εἰς ἱερὸν ἐψαλλον ἐν ταῖς ἐορταῖς, ταῖς θυσίαις καὶ ταῖς πανηγύρεσιν ὠρισμένης θεότητος ἐνώπιον τοῦ πλήθους ἐμμέτρως καὶ ἐν συνοδίᾳ μουσικοῦ ὄργανου, τῆς φόρμιγγος ἢ λύρας· οὕτω δὲ διεμόρφωσαν τοὺς θρησκευτικοὺς ὕμνους, ἐξ ὧν ἀπετελέσθη ἡ θρησκευτικὴ ποίησις, ἥτις κατὰ τύπον ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις εἰς τὴν ἡρωϊκὴν.

Οἱ θρησκευτικοὶ οὗτοι ποιηταὶ ἢ ἀοιδοί, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα εἶνε μυθώδη ἢ ἀλληγορικά, ὁ δὲ βίος καὶ οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἔζησαν κεκρυμμένοι εἰς τὸ σκότος τῶν αἰώνων ἐκείνων, ὑπάγονται εἰς δύο κυρίας τάξεις. Εἰς μὲν τὴν πρώτην τάξιν ἀνήκουσιν οἱ ἐκ τῶν ἐν Πιερίᾳ παρὰ τὸν Ὀλυμπον κατοικούντων ἑλληνικῆς καταγωγῆς Θοράκων. Οὗτοι ἀνέπτυσαν τὴν λατρείαν τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν μετὰ τῆς εἰς αὐτοὺς ἀναφερομένης ποιήσεως καὶ εἰσέγαγον αὐτὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ πρῶτον παρὰ τὸν Παρνασσὸν καὶ τὸν Ἑλικῶνα· τούτοις συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ ἐξ Ἀσίας Θοῤῃκες ἀοιδοὶ οἱ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα διαδόντες τὴν περὶ τὸν Διόνυσον θρησκευτικὴν ποίησιν, μεθ' ἧς συνεδέθη καὶ ἡ περὶ τὴν Δήμητρα ἔχουσα τὴν Ἑλευσῖνα ὡς κυρίαν ἑδραν. Εἰς δὲ τὴν δευτέραν τάξιν ἀνήκουσιν ἐκεῖνοι οἵτινες ἐξ Ἀσίας μετένεγκον εἰς Δῆλον καὶ ἐκεῖθεν ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τὴν περὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος θρησκευτικὴν ποίησιν· οὗτοι συνεδέθησαν μετὰ τῶν ἐκ Πιερίας ἀοιδῶν, τῶν ὁποίων τὴν ποίησιν ἔτι μᾶλλον προήγαγον διὰ τῆς μουσικῆς συνοδίας· κυριώτερον δὲ κέντρον τοῦ συνδέσμου τούτου ἐγένοντο οἱ Δελφοί, ἐνθα καὶ ποιητικοὶ καὶ μουσικοὶ ἀγῶνες ἐτελοῦντο, δι' ὧν καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ μουσικὴ ἔλαβον μείζονα ὥθησιν καὶ ἀνὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα μᾶλλον διεδόθησαν.

Εἰς τοὺς ἀοιδούς τῆς πρώτης τάξεως καταλέγονται οἱ ἐξῆς:

Ὅρφους, Θρᾷξ. Ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Καλλιόπης· οὔτε ὁ Ὅμηρος οὔτε ὁ Ἡσίοδος ἀναφέρουσιν αὐτόν. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνδέεται μετὰ τῆς κιθαρωδικῆς τέχνης. Τὰ φερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ποιήματα (Θεογονία, Ἱεροὶ λόγοι, Ἀργοναυτικά, Ὕμνοι κλπ.) εἶνε μεταγενέστερα.

Ὁ Ὅρφεὺς ἐθεωρεῖτο ὁ ἐπισημότερος πάντων τῶν ἀοιδῶν· παροιμιώδῃ δὲ ἐγένοντο τὰ α' Ὅρφέως γλῶσσα, μέλος, λόγος, ἐπωδή.»

Λίνος. Τὸ ὄνομα τούτου φαίνεται προσελθὸν ἐκ δημῶδους θρηνητικῆς ἐπικλήσεως ἐπὶ τῷ μαρασμῷ τοῦ ἔαρος ὑπὸ τῶν θερινῶν καυμάτων· παρ' Ὁμήρῳ δηλοῖ ἄσμά τι, ὡς ἤδη ἐλέχθη.

Μουσαῖος, Θρᾷξ ἢ Ἀθηναῖος. Ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἱερεὺς τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων, ποιήσας ὕμνους εἰς Δήμητρα, χρησμούς κλπ. Ὁ τάφος αὐτοῦ ἐδείκνυτο ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τοῦ λόφου, ὅστις ἐξ αὐτοῦ ἐκλήθη Μουσεῖον, ὅπου νῦν τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου.

Εὐμολπος, Θρᾷξ. Ἐγένετο ἱερεὺς τῆς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνι καὶ ἀρχηγὸς τοῦ γένους τῶν Εὐμολπιδῶν ἐν Ἀθήναις, ἐξ οὗ ὕστερον ἐλαμβάνοντο οἱ ἱερεῖς τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ἐν Ἐλευσίνι.

Πάμφως, Ἀθηναῖος. Ἐποίησεν ὕμνους.

Εἰς δὲ τοὺς ἀοιδούς τῆς δευτέρας τάξεως περιλαμβάνονται οἱ ἐπόμενοι :

Ὠλήν. Οἱ ὕμνοι τούτου ἐκ Λυκίας καταγομένου ἐψάλλοντο ὑπὸ γυναικῶν ἐν Δήλῳ, ὁπόθεν διεδόθησαν εἰς τὰς πέριξ νήσους καὶ ἄλλα τῆς Ἑλλάδος μέρη.

Χρυσόθεμις, ἐκ Κρήτης. Ὑπῆρξεν εἰς ἐκ τῶν ἐκπροσωπούντων τὴν θρησκευτικὴν ποίησιν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ λέγεται ὅτι ἐποίησε τὸν πρῶτον εἰς αὐτὸν νόμον, ἥτοι μουσικὴν σύνθεσιν ἐν ᾗ ἡ μελωδία ἦν τὸ κύριον, τὸ ποίημα δὲ ἡ ἀσήμεαντον ἦν ἡ ὄλως δὲν ὑπῆρχε.

Φιλάμμων. Ὑπῆρξε μελοποιὸς, εἰς αὐτὸν δ' ἀπέδιδον τὴν σύστασιν χορῶν παρθενικῶν.

Πάντες οἱ ἀνωτέρω ἦσαν ποιηταὶ θρησκευτικῶν ὕμνων, ὁ δ' ἐν αὐτοῖς καταλεγόμενος Θρᾷξ Θάμυρις, θεωρούμενος υἱὸς τοῦ Φιλάμμωνος, φαίνεται ὅτι πλὴν τῶν θρησκευτικῶν ὕμνων ἐψάλλε καὶ ἄθλους ἡρώων, ὥστε ὑπὸ τινῶν τάσσεται εἰς τὴν μετάθεσιν ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ποίησιν. Περὶ αὐτοῦ λέγεται ὅτι θε-

λήσας νὰ διαγωνισθῇ πρὸς τὰς Μούσας ἐτυφλώθη καὶ ἐστερήθη ὑπ' αὐτῶν τῆς ψδῆς καὶ τῆς κιθαριστικῆς τέχνης.

Εἰς τὴν θρησκευτικὴν ποίησιν ἀνήκουσι καὶ οἱ χρησμοί.

§ 4. Ἡρωϊκὴ ποίησις.

Μεταξὺ τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ἦσαν οἱ ἥρωες, ἐκ θεῶν καὶ θνητῶν καταγόμενοι. Τούτων πολλάκις ἔργον ἦτο νὰ ἐκτελῶσιν ὑπὸ τὴν εὐνοικίην ἢ μὴ τῶν θεῶν ὁδηγίαν ἐπιχειρήσεις δυσκολωτάτας καὶ κατορθώματα θαυμάσια. Διηροῦντο δ' οἱ ἥρωες οὗτοι εἰς ἐθνικοὺς καὶ εἰς τοπικοὺς, οἱ δὲ περὶ αὐτῶν πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος διεσπαρμένοι μῦθοι ἦσαν ποικιλώτατοι, χαριέστατοι καὶ πλουσιώτατα ὑπὸ τῆς φαντασίας διακεκοσμημένοι. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρῶτοι βασιλεῖς πάσης χώρας καὶ οἱ μυθικοὶ ἀρχηγοὶ πάσης φυλῆς καὶ οἱ οἰκισταὶ πολλῶν πόλεων, τὴν καταγωγὴν αὐτῶν εἰς θεοὺς ἀνάγοντες ἢ ὑπέροχα κατορθώματα ἐν τῷ βίῳ πράξαντες, ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἥρωες, ὃ δ' αἰὼν καθ' ὃν ἐζησαν καλεῖται ἡρωϊκός. Ἐν τοῖς περὶ τῶν ἡρώων τούτων πλασθεῖσι μύθοις περιέχονται πολλὰ ἱστορικὰ ἀναμνήσεις ὑπὸ πυκνὸν μυθολογικὸν πέπλον καλυπτόμεναι.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον οἱ ποιηταὶ ἐξύμνουν καὶ ἐξέθετον τὰ κατὰ τοὺς θεοὺς ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς ὕμνοις, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἤρξαντο καὶ κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους ἐξυμνοῦντες τοὺς ἥρωας, ἰδίᾳ δὲ τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τῶν προγόνων τῶν βασιλέων κατὰ τὰ συμπίσια αὐτῶν καὶ τὰς ἐορτάς. Τὰ ἄσματα ταῦτα μέτρον ἔχοντα τὸν δακτυλικὸν εἴτε ἡρωϊκὸν ἐξάμετρον καὶ διαμωρφοθέντα τεχνικῶς ἐν ἀγνώστοις χρόνοις, δὲν ἦσαν πολὺ ἐκτεταμένα· αὐτὰ δ' ἀπετέλεσαν τὴν ἡρωϊκὴν ποίησιν, τὴν ὁποίαν οἱ ἡρωϊκοὶ ποιηταὶ σὺν τῷ χρόνῳ προήγαγον μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου, ἐξ οὗ παραλαβὼν αὐτὴν ὁ Ὀμηρος ἤγαγεν εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα. Πᾶσαν τὴν ὕλην τῶν ἡρωϊκῶν ἄσμάτων οἱ ποιηταὶ ἤντλουν ἐκ τῶν περὶ ἡρώων μύθων καὶ παραδόσεων τοῦ ἔθνους. Ἐκ τῶν παρ' Ὀμήρῳ δὲ ἀναφερομένων τίτλων ἡρωϊκῶν ἄσμάτων, ἐν οἷς τίτλοις καὶ ἡ ὑπόθεσις αὐτῶν διαφαίνεται, καταδεικνύεται ἡ ὑπαρξὶς πολλῶν ἐπικῶν ποιητῶν πρὸ αὐτοῦ, ἡ μεγάλη ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ καὶ ὁ τότε πλοῦτος τοῦ ποιητικοῦ τούτου εἵδους.

Τῶν ἡρωϊκῶν ᾠμάτων θέμα ἐγένετο ἡ περιπετειώδης ἀργοναυτική ἐκστρατεία, ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Τροίας, οἱ πολύμοχοι τοῦ Ἡρακλέους ἄθλοι καὶ ἄλλαι μεγάλαι ἡρωϊκαὶ πράξεις. Οὕτως ὁ Ὅμηρος ὡς ὑπόθεσιν ἡρωϊκοῦ ποιήματος ἀναφέρει ἔριδα τοῦ Ἀχιλλεύως καὶ τοῦ Ὀδυσσεύς ἐν συμποσίῳ, τὰ κατὰ τὸν Δούρειον Ἴππον, τὰ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν Ἑλλήνων ἐκ Τροίας (νόστους), τὰ κατὰ τὴν ἐκδίκησιν (τίσιν) τοῦ Ὀρέστου φονεύσαντος τὴν συζυγοκτόνον αὐτοῦ μητέρα. Τῆς πρὸ Ὀμήρου ταύτης ἡρωϊκῆς ποιήσεως δύο μόνον ἀοιδῶν ὀνόματα εἶνε γνωστὰ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὀμήρου, τὸ τοῦ Φημίου καὶ τὸ τοῦ Δημοδόκου· ὁ μὲν πρῶτος ἐν Ἰθάκῃ μένων ἠναγκάζετο ὑπὸ τῶν μνηστῆρων τῆς Πηνελόπης νὰ ψάλλῃ παρὰ τὰ συμπόσια αὐτῶν, ὁ δὲ δεῦτερος ἔτερπεν ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων Ἀλκινόου τοὺς ἐν αὐτοῖς κρούων τὴν φόρμιγγα καὶ ἀπαγγέλων ποικίλα ποιήματα.

§ 5. Ἀπαγγελία ἡρωϊκῶν ποιημάτων.

Οἱ πρὸ Ὀμήρου ποιηταὶ ἡρωϊκῶν ᾠμάτων συνεκρότουσαν καὶ ἀγῶνας ποιητικούς κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις ἐν ταῖς πόλεσιν ἐν αἷς διέτριβον ἢ εἰς τὰς ὁποίας μετέβαινον. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως δὲ τῆς ἀπαγγελίας ἔκρουον ἑγχορδον ὄργανον, κίθαριν ἢ φόρμιγγα καλούμενον, ἵνα ἡ φωνὴ λάβῃ τὴν προσήκουσαν βάσιν· μετὰ τοῦτο, γινόμενης τῆς ἀπαγγελίας ῥυθμικῶς καὶ μετὰ τινος ἐλαφροῦ μουσικοῦ τόνου, ἡ κίθαρις ἐκ διαλειμμάτων μόνον συνάδευε τὴν φωνήν. Τὸ οὕτως ἀπαγγέλλειν κατὰ τοὺς μεθ' Ὅμηρον χρόνους ὠνομάσθη *ῥαψωδεῖν* (ἐκ τοῦ *ράπτειν*—ἀοιδῆν=συνεχῶς ἀπαγγέλλειν ἔπη) καὶ οἱ τοῦτο ἐκτελοῦντες *ῥαψωδοί*. Οὗτοι λαμπράν στολὴν περιβεβλημένοι καὶ εἰς διαφόρους πόλεις μεταβαίνοντες, ἀπήγγελλον ποιήματα κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον καὶ ἔτερπον τὰ πλήθη. Οἱ *ῥαψωδοί* ἢ ἦσαν ποιηταὶ καὶ αὐτοὶ ἀπαγγέλλοντες τὰ ἴδια ἔπη ἢ ἐλάμβανον τὰ τῶν παλαιότερων ἡρωϊκῶν ποιητῶν καὶ ἀπήγγελλον ταῦτα. Οὕτω δὲ δι' αὐτῶν μετεδίδετο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν ἡ τέχνη τῆς ἐπικῆς ποιήσεως καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀπαγγελίας· ὑπ' αὐτῶν μετεδόθησαν καὶ διετηρήθησαν τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα.

§ 6. Ὅρισμός τῆς ἐπικῆς ποιήσεως καὶ διαίρεσις αὐτῆς.

Ἐπικὴ ποίησις ἐν γένει εἶνε ἐκείνη, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ποιητὴς ἀντιλαμβάνεται καὶ ἐκθέτει τὰ διεγείροντα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ φαινόμενα καὶ γεγονότα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, χωρὶς ἐν τῇ ἐκθέσει τούτων ν' ἀναμιγνύη ἰδίᾳ κρίσεις καὶ αἰσθήματα.

Ἐκ τούτου γίνεται δῆλον ὅτι τὸ ὑποκείμενον τῆς ἐπικῆς ποιήσεως δύναται νὰ ᾖναι ποικίλον καὶ ὅτι ὁ ἐπικός ποιητὴς τὴν ἐκθεσιν τῶν φαινομένων καὶ γεγονότων ποιεῖται οὐχὶ μετὰ βιαίας συγκλονήσεως τῆς ψυχῆς ὡς ὁ λυρικός, ἀλλ' ἐν σῶφρονι ἐνθουσιασμῷ. Ὀνομάσθη δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ἐπικὴ ἐκ τοῦ ἔπους, ὅπερ σημαίνει διήγησιν, εἰς αὐτὴν δ' ἀνάγονται κατὰ τὴν μορφήν οἱ πρῶτοι θρησκευτικοὶ ὕμνοι καὶ τὰ πρῶτα ἡρωϊκὰ ἔσματα.

Ἡ ἐπικὴ ποίησις ἐμορφώθη τεχνικῶς πρὸ τῆς λυρικῆς, τὸ μὲν διότι ἡ ἀφήγησις τῶν γεγονότων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἐν ἀπλῷ μάλιστα μέτρῳ, ᾗν εὐχερестέρα τῆς ἐν τῇ λυρικῇ ἐκθέσεως τῶν ποικιλωτάτων τῆς ψυχῆς διαθέσεων μετὰ πολυειδῶν μέτρων, τὸ δὲ διότι οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἤκμασεν ἡ ἐπικὴ ἦσαν χρόνοι βίου ἀπλουστεροῦ καὶ ἐμβεβαπτισμένου εἰς τὰς μυθικὰς καὶ ἡρωϊκὰς παραδόσεις.

Ἐνεκα τῆς ποικιλίας τῶν θεμάτων τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ποικίλα εἶνε καὶ τὰ εἶδη αὐτῆς, ἀλλὰ τὰ σπουδατότατα, ἅτινα εἶνε καὶ τὰ πρῶτα κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς, εἶνε δύο: ἡ ἡρωϊκὴ καὶ ἡ διδακτικὴ, εἴτε τὸ ἡρωϊκὸν καὶ τὸ διδακτικὸν ἔπος.

§ 7. Ἡρωϊκὸν ἔπος.

Ἐν τῷ ἡρωϊκῷ ἔπει ὁ ποιητὴς ἀφηγεῖται ἀπλῶς πράξεις ἐκτάκτους καὶ λόγους ἀξιομνημονεύτους ἡρώων παρελθόντων χρόνων. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ ποιηταὶ ἔψαλλον κλέα ἀνδρῶν ἥτοι ἀγῶνας ἐνδόξους ἡρώων εἴτε μόνων εἴτε μετ' ἄλλων ἐπιχειρούντων τούτους, ὡς τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Θησέως κλπ., εἴτα δὲ μάχας γειτονικῶν φυλῶν ἢ κοινὰς ἐπιχειρήσεις συνηνωμένων ἡρώων, ὡς τῶν Ἀργεναυτῶν, τελευταῖον δὲ πολέμους μεγάλων πόλεων καὶ λαῶν κατ' ἀλλήλων, ὡς τὸν πόλεμον τῶν Ἐπιδά ἐπὶ Θήβας καὶ τὸν Τρωϊκόν. Ἐπεὶ δὲ

δ' ἐν τοῖς πολέμοις τούτοις ἐμάχοντο οὐ μόνον οἱ ἥρωες ἀλλὰ καὶ οἱ λαοί, τὰ ποιήματα ἐλάμβανον ἐθνικὴν σημασίαν. Οὕτως ἡ πρόοδος πρὸς τὴν μεγάλην ἐποποιίαν ἐγένετο βαθμηδόν.

Ὁφείλει δ' ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους νὰ περιέχῃ ἐνότητά ἐν τῇ πράξει, ἤτοι τὰ μέρη νὰ συνάπτονται φυσικῶς πρὸς ἄλληλα, παρεμβάλλομένων ἐνίοτε ἐπεισοδίων, ἐχόντων ἑμμεσον σχέσιν πρὸς τὴν κυρίαν πρᾶξιν· τὰ ἐπεισόδια, εἰ καὶ χαλαροῦσιν ὀλίγον τὴν ἐνότητα τῆς πράξεως, χρησιμεύουσιν ὅμως ἵνα ποικίλλωσι τὴν διήγησιν. Πρὸς τούτοις τὰ ἀναφερόμενα γεγονότα πρέπει νὰ ᾖναι ἔξοχα καὶ γενναῖα, πιθανὰ καὶ θαυμαστὰ, ἵνα ἰσχυρῶς ἐλκύωσι καὶ συναρπάζωσι τὴν ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ· τὸ δ' ἐν αὐτοῖς πολλάκις ἐνυπάρχον ὑπερφυσικὸν δὲν εἶνε ἀποκρουστὸν, διότι προκαλοῦν τὸν θαυμασμόν διεγείρει τέρψιν. Τὰ ἐμπόδια δὲ τὰ διακόπτοντα τὴν συνέχειαν τῆς πράξεως ἢ ἀπειλοῦντα τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτῆς ἀποτελοῦσιν ἐν τῷ ἡρωϊκῷ ἔπει τὴν δέσιν, ἐξ ἧς ἐπιτείνεται τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀκροατοῦ· ἡ δὲ ὑπερνίκησις τῶν ἐμποδίων τούτων ἀποτελεῖ τὴν λύσιν. Καὶ παράδειγμα μὲν δέσεως ἐν Ἰλιάδι εἶνε ἡ ῥῆξις τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως, λύσεως δὲ τὰ ἀπὸ τῆς καθόδου τοῦ Πατρόκλου εἰς τὸν πόλεμον μέχρι τέλους συμβαίνοντα. Ὁ χρόνος τῆς διαρκείας τῆς πράξεως δὲν εἶνε μὲν ὠρισμένος, ἀλλὰ δὲν εἶνε καὶ πολὺ ἐκτεταμένος· ἡ δὲ πρᾶξις συμβαίνει ἢ ἐν ἐνὶ τόπῳ (ὡς ἐν Ἰλιάδι) ἢ ἐν πολλοῖς (ὡς ἐν Ὀδυσσεΐα).

Τὸ ἡρωϊκὸν ἔπος ἤκμασε κυρίως ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐφ' ὅσον χρόνον ἐπεκράτουν αἱ πατριαρχικαὶ βασιλεῖαι, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἐτέρποντο ἀκούοντες τὰς θαυμαστάς διηγήσεις τῶν παλαιότερων μυθικῶν χρόνων. Οἱ κυριώτατοι δὲ μυθικοὶ κύκλοι ἐξ ὧν ἦντλησαν οἱ ποιηταὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν εἶνε ὁ τρωϊκὸς, περιλαμβανων πράξεις ἡρώων κατὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον, πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτόν, ὁ θηβαϊκὸς, περιέχων τὰς περιπετείας τοῦ οἴκου τῶν Λαβδακιδῶν καὶ ὁ ἀργοναυτικὸς, θέμα ἔχων τὴν στρατείαν καὶ τὰς τύχας τῶν Ἀργοναυτῶν.

§ 8. Διδακτικὸν ἔπος.

Τὸ διδακτικὸν ἔπος, ἀναφανέν ὀλίγῳ ὕστερον μετὰ τὸ ἡρωϊκὸν πρῶτον μὲν παρὰ τοῖς Ἑλλησι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἶτα δ' ἐν τῇ

κυρίως Ἑλλάδι καὶ μάλιστα ἐν Βοιωτίᾳ, ἥ ἐκθέτει τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, τὰς πράξεις καὶ τὰ πάθη τῶν θεῶν, ποιοῦν οὕτω κοσμογονίαν καὶ θεογονίαν, ἥ δίδει παραγγέλματα καὶ συμβουλὰς ἀναγομένης εἰς σχέσεις, περιστάσεις καὶ ἐργασίας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Κατὰ ταῦτα ὁ ποιητὴς τοῦ διδακτικοῦ ἔπους δὲν τέρπει οὐδὲ συγκινεῖ, ὥς ὁ τοῦ ἡρωϊκοῦ, διὰ τῆς ἀφηγήσεως ὑψηλῶν καὶ ἡρωϊκῶν πράξεων· ἔργον αὐτοῦ εἶνε νὰ διδάσκη διὰ θρησκευτικῶν διηγήσεων καὶ ἠθικῶν παραγγελημάτων τοὺς ἀνθρώπους, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐξευγενίσιν αὐτῶν ἢ τὴν ἐκ τῶν δεινῶν τοῦ βίου ἀνακούφισιν· ὁ σκοπὸς λοιπὸν τοῦ διδακτικοῦ ἔπους εἶνε πρακτικὸς, ἐνῶ ὁ τοῦ ἡρωϊκοῦ εἶνε μᾶλλον ιδεώδης. Ἐτι δὲ ὁ ποιητὴς τοῦ διδακτικοῦ ἔπους τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ λαμβάνει μᾶλλον ἐκ τοῦ παρόντος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν τοῦ ἡρωϊκοῦ ἀντλοῦντα αὐτὴν ἐκ τοῦ παρελθόντος, διὰ τοῦτο δὲ δὲν μένει ἐντελὴς ἀπαθής, ἀλλ' ἐκφράζει ἐμμέσως ἢ ἀμέσως ἴδια αἰσθήματα καὶ σκέψεις καὶ οὕτω προσεγγίζει εἰς τὴν λυρικήν ποιήσιν.

Ἐμορφώθη δὲ τὸ διδακτικὸν ἔπος, ὥς καὶ τὸ ἡρωϊκόν, οὐχὶ ἀμέσως, ἀλλὰ βαθμηδόν. Καὶ τὸ μὲν θεογονικόν καὶ κοσμογονικὸν μέρος αὐτοῦ βάσιν ἔχει τοὺς θρησκευτικοὺς ὕμνους, τὸ δε συμβουλευτικὸν τὴν πρακτικὴν ἠθικὴν καὶ τὴν βιοτικὴν ἐμπειρίαν.

Τοῦ τε ἡρωϊκοῦ καὶ τοῦ διδακτικοῦ ἔπους μέτρον εἶνε τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον, καταλληλότετον διὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ἕνεκα τοῦ σεμνοπρεποῦς καὶ τοῦ ρυθμικοῦ αὐτοῦ κάλλους. Ἡ δὲ γλῶσσα ἀμφοτέρων τούτων τῶν εἰδῶν τοῦ ἔπους εἶνε μὲν ποικίλη, διότι ἐν γένει ἡ γλῶσσα εὐρισκομένη τότε ἐν τῇ διαπλάσει αὐτῆς δὲν εἶχεν ἔτι συμπαγῇ, ἐπικρατεῖ ὅμως ἐν αὐτῇ ἡ ἀρχαία ἰωνικὴ διάλεκτος.

Ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος εἶνε οἱ κορυφαῖοι ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔπους, ὁ μὲν πρῶτος τοῦ ἡρωϊκοῦ, ὁ δὲ δεύτερος τοῦ διδακτικοῦ.

§ 9. Ὅμηρος.

Οὐδὲν εἶνε σαφῶς γνωστὸν περὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ Ὀμήρου, ὥς καὶ περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἐπὶ πόλεων τῶν ἐρίζουσῶν περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, εἰς τὴν ἰωνικὴν

φυλὴν ἀνήκοντος, πιθανωτέρα ὡς πατρίς αὐτοῦ θεωρεῖται ἢ Σμύρνη ἢ ἡ Χίος. Ὁ ποιητὴς πατέρα εἶχεν, ὡς λέγεται, τὸν ποτάμιον θεὸν Μέλητα καὶ μητέρα τὴν νύμφην Κρηθηίδα. Τίθεται δ' ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ κατὰ τὸν ἑνατον αἰῶνα π. Χ. Ἡ παράδοσις ὅτι ἦτο τυφλὸς ἐκ γενετῆς δὲν εἶνε ὀρθή, διότι ὁ οὕτω τυφλὸς δὲν δύναται νὰ περιγράψῃ ἀκριβέστατα καὶ λαμπρότατα φυσικὰ καὶ τεχνητὰ ἀντικείμενα καὶ φαινόμενα, ὡς παρατηρεῖται ἐν τοῖς ὁμηρικαῖς ποιήμασι. Λέγεται ὅτι ἀπέθανεν ἐν τῇ νήσῳ Ἴω ταφεῖς μετὰ μεγάλης πομπῆς ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Τὰ μέγιστα τοῦ Ὀμήρου ποιήματα εἶνε δύο ἡ Ἰλιάς, ὀνομασθεῖσα ἐκ τῆς πόλεως Ἰλίου εἴτε Τροίας, περὶ ἣν συμβαίνουσι τὰ ἐκτιθέμενα ἐν τῷ ποιήματι τούτῳ γεγονότα, καὶ ἡ Ὀδύσεια, κληθεῖσα οὕτω ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ κυρίου προσώπου τοῦ Ὀδυσσεως.

Περίληψις Ἰλιάδος. — Ὀργισθεὶς ὁ Ἀχιλλεὺς διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς αἰχμαλώτου αὐτοῦ Βρισηίδος ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος μένει μὲν ἐν τῷ πρὸ τῆς Τροίας ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ, ἀλλ' ἀποφασίζει νὰ μὴ μετέχῃ πλέον τοῦ πολέμου καὶ ἐπικαλεῖται διὰ τῆς μητρὸς Θέτιδος τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Διὸς ὑπὲρ αὐτοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων· αὕτη δὲν βραδύνει, διότι οἱ Ἕλληνες νικῶνται ἀλλεπαλλήλως ὑπὸ τῶν Τρώων καὶ τέλος καταφεύγουσιν εἰς τὰς ἐπὶ τῆς παραλίας ἀνειλκυσμένας ναῦς, ἀφ' ὧν ἀμύνονται μετὰ πολλοῦ κόπου· ὁ κίνδυνος εἶνε μέγας· ἡ ἀγωνία αὐτῶν εἶνε δεινὴ· πολλοὶ τῶν ἡγεμόνων εἶνε τετραυματισμένοι· πλήρης ἔλγους ὁ Ἀγαμέμνων πέμπει πρεσβείαν πρὸς τὸν Ἀχιλλεῆα ἱκετεύων αὐτὸν νὰ μετάρχη τῆς μάχης καὶ ἀποδιώξῃ τοὺς Τρῶας, ἀλλ' οὗτος μένει ἄκαμπτος, εἴτα δὲ ἰδὼν τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ὃν διέτρεχε τὸ ἑλληνικὸν στρατεύμα καὶ πεισθεὶς εἰς τὰς θερμὰς παρακλήσεις τοῦ φιλότατου αὐτῷ Πάτροκλου, ἐνδίδει καὶ ἀποστέλλει τοῦτον κατὰ τῶν Τρώων· ὁ Πάτροκλος νικᾷ τοὺς πολεμίους, ἀλλὰ φονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος, ἐκ τοῦ θανάτου δὲ αὐτοῦ τοσοῦτον ἐλυπήθη ὁ Ἀχιλλεὺς, ὥστε καταστείλας τὴν ἐναντίον τοῦ Ἀγαμέμνονος ὀργὴν ἐπέρχεται φοβερός κατὰ τῶν Τρώων, νικᾷ αὐτοὺς, φονεύει τὸν Ἑκτορα, κηδεύει μετὰ μεγάλων τιμῶν τὸν Πάτροκλον καὶ παραδίδει τὸ πτώμα τοῦ Ἑκτορος εἰς τὸν πατέρα αὐτοῦ, τὸν γέροντα Πρίαμον, πρὸς ταφὴν, ἐνῶ

πρότερον εἶχεν ἀποφασίσῃ νὰ ῥίψῃ αὐτὸ βοράν τῶν κυνῶν καὶ τῶν ὀρνέων.

Ἡ δρᾶσις τῆς Ἰλιάδος, ἥτοι ὁ χρόνος καθ' ὃν συμβαίνουσιν αἱ ἐν αὐτῇ ἐκτεθειμέναι πράξεις, εἶνε 51 ἡμερῶν, ἀρχομένου τοῦ ποιητοῦ ἐκ γεγονότων τοῦ δεκάτου ἔτους τῆς πολιορκίας, πολλὰς δ' ἄλλας πράξεις προγενεστέρας ἐπεισοδιακῶς παρεμβάλλοντος.

Περίληψις Ὀδυσσεΐας. — Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπανερχόμενος μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα Ἰθάκην περιπλανᾶται εἰς διαφόρους τόπους μετὰ πολλῶν κινδύνων καὶ ταλαιπωριῶν ἕνεκα τῆς ὀργῆς τοῦ Ποσειδῶνος, διότι ἐτύφλωσε τὸν υἱὸν τούτου Πολύφημον τὸν Κύκλωπα· οἱ τόποι δὲ εἰς οὓς ἦλθε μετὰ τῶν συντρόφων αὐτοῦ εἶνε κατὰ σειρὰν οἱ ἑξῆς: ἡ χώρα τῶν Κικόνων, ἡ τῶν Λωτοφάγων, ἡ τῶν Κυκλώπων, ἡ νῆσος τοῦ Αἰόλου, ἡ χώρα τῶν ἀνθρωποφάγων Λαιστρυγόνων, ἡ νῆσος τῆς Κίρκης Αἰαία, ἡ χώρα τῶν Κιμμερίων, πάλιν ἡ νῆσος Αἰαία, ἡ νῆσος Θρινακία μετὰ τὴν ἀκρόασιν τοῦ ἔσματος τῶν Σειρήνων καὶ τὴν διόδον διὰ τῆς Σκύλλης καὶ τῆς Χαρύβδews, ἡ νῆσος τῆς Καλυψοῦς Ὠγυγία, εἰς ἣν μόνο ἐσώθη, πάντων τῶν συντρόφων αὐτοῦ ἀπολομένων. Ἡ ἐν τοῖς τόποις τούτοις περιπλάνησις τοῦ Ὀδυσσεὺς διήρκεσε δέκα ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκ Τροίας ἀναχωρήσεως αὐτοῦ. Κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἐν Ἰθάκῃ οἱ μνηστῆρες τῆς ἐναρέτου αὐτοῦ συζύγου Πηνελόπης κατέτρωγον τὴν περιουσίαν αὐτοῦ εὐωχούμενοι ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἐν ᾧ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Τηλέμαχος μάτην μετέβη εἰς Πύλον καὶ Λακεδαιμόνα πρὸς ἀναζήτησιν αὐτοῦ. Τέλος κατὰ τὸ δέκατον ἔτος ὁ Ὀδυσσεὺς ἀναχωρεῖ ἐκ τῆς νήσου τῆς Καλυψοῦς καὶ ῥιφθεὶς μετὰ φοβερόν ναυάγιον εἰς τὴν φιλόξενον νῆσον τῶν Φαιάκων γίνεται δεκτὸς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀλκίνοῦ διηγηθεὶς εἰς τοῦτον πάντα τὰ δεινὰ ἃ ὑπέστη ἀποστέλλεται ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ πλοίου εἰς Ἰθάκην, ἔνθα μετὰ τοῦ Τηλεμάχου σὺν τῇ βοήθειᾳ τῆς Ἀθηνᾶς φονεῖ τοὺς μνηστῆρας· ἀλλὰ τότε ἐγείρεται στάσις κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τούτων, ἣν ὁμως καταπαύει ἡ Ἀθηνᾶ.

Ἡ δρᾶσις τῆς Ὀδυσσεΐας εἶνε 39 ἡμερῶν· ἀρχεται δ' ὁ ποιητὴς τῆς διηγήσεως, ὅπως καὶ ἐν Ἰλιάδι, οὐχὶ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου ἔνθα ὁ Ὀδυσσεὺς παρίσταται.

διατρίβων μετὰ τὰς πολλὰς περιπλανήσεις ἐν τῇ νήσῳ τῆς Καλυψοῦς.

Ποιητικὴ ἀξία τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. — Ἡ Ἰλιάς παραβαλλομένη πρὸς ἐπικά ποιήματα ἄλλων ἀρχαίων ἐθνῶν ἔχει μῆκος εὐσύνοπτον. Ἡ δ' ἐνότης αὐτῆς, καίπερ διασκοπτομένη ὑπὸ τινων ἐπεισοδίων, εἶνε καταφανῆς κυρίως ἐκ τε τῆς ἀρχῆς τοῦ ποιήματος, καθ' ἣν ὁ Ἀχιλλεύς ὠργισμένος ἀποχωρεῖ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπειλεῖ αὐτοὺς διὰ τοῦ Ἑκτορος, καὶ ἐκ τοῦ τέλους, καθ' ὃ φονεύσας τὸν ἥρωα τοῦτον ἐπανέρχεται καὶ ἀναθαρρύνει αὐτούς.

Αἱ ἐν αὐτῇ διηγήσεις ἔχουσι πολλὴν ἀπλότητα, ἀλλὰ καὶ μεγίστην δύναμιν καὶ μεγαλεῖον, ἰσχυρῶς φωτιζόμεναι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐκεῖ ἐνθα τὸ ἐνδιαφέρον εἶνε δραματικόν. Ἡ ἀγωνιώδης πάλη τοῦ Ἑκτορος καὶ τοῦ Ἀχιλλέως εἶνε λαμπρότατον παράδειγμα τῶν θαυμασιῶν ἐν Ἰλιάδι διηγήσεων: πάντα ἐν αὐτῇ ἐκτίθενται λεπτομερῶς, οὐδὲν δ' εἶνε ἀνωφελές, τσαυτὴ δ' εἶνε ἡ ἐνάργεια ὥστε νομίζεις τις ὅτι εἶνε παρὼν ἐν τῷ φοβερῷ ἀγῶνι.

Οὐ μόνον δ' οἱ ἄνθρωποι ἐν Ἰλιάδι προσλαμβάνουσιν ἰδεώδη τινα ἔκφρασιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ κοινότατα πράγματα φέρουσι ποιητικὴν διακόσμησιν καλλωπιζόμενα δι' ὠραίων ἐπιθέτων προσαπτομένων εἰς αὐτὰ ὑπὸ τῆς εὐρείας τοῦ ποιητοῦ φαντασίας.

Αἱ δὲ περιγραφαί, πολυάριθμοι οὔσαι ἐν Ἰλιάδι, εἶνε ζωηραί καὶ σαφεῖς, ἀναφερόμεναι οὐ μόνον εἰς πράξεις ἡρωϊκάς, ἀλλὰ καὶ εἰς κοινὰς, τοῦθ' ὅπερ ἔχει ἱστορικὴν σημασίαν περὶ τοῦ βίου τῶν χρόνων ἐκείνων.

Αἱ δὲ παραβολαὶ εἶνε λίαν ἀκριβεῖς παραλαμβάνόμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν φαινομένων τῆς φύσεως καὶ ἐφαρμοζόμεναι πολλάκις ἢ καὶ ἀναμειγνύμεναι εἰς τὰς διηγήσεις: ἡ θεὰ τρικυμίας ἐν θαλάσῃ ἢ καταιγίδος ἐν ξηρᾷ, αἱ συνήθειαι καὶ αἱ ὁρμαὶ τῶν ἀγρίων θηρίων ἐμπνέουσι πολλάκις τὸν ποιητὴν πρὸς τὴν διὰ παραβολῆς ἰσχυροτέραν διατύπωσιν ἀνθρωπίνων γεγονότων καὶ χαρακτήρων.

Ἐν τῇ Ἰλιάδι παρατηροῦνται ἔτι οἱ μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων πολεμιστῶν ἀνταλλασσόμενοι ἐν ταῖς μάχαις λόγοι, αἱ τῶν ἀρχηγῶν δημηγορίαι εἴτε ἐν συνελεύσει τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ εἴτε ἐνώπιον πάντων τῶν στρατιωτῶν, καθὼς καὶ αἱ ἀγορεύσεις τῶν ὑπὸ

ιδιότητα πρέσβων ἀποστελλομένων· οἱ λόγοι πάντων τούτων εἶνε λίαν φυσικοί, σύντομοι καὶ εὐστοχοί, ἐνισχυόμενοι κυρίως ὑπὸ τοῦ χαρακτήρος καὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀγορεύοντος καὶ ἀπηλλαγμένοι ἐξεζητημένης ῥητορικῆς τέχνης, ἀγνώστου οὕσης τότε· διὰ τοῦτο ἔχουσι τι τὸ δραματικόν.

Ἡ Ὀδύσσεια εἶνε κατὰ τι μικροτέρα τῆς Ἰλιάδος. Ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς εἶνε μὲν ἀπλῆ καὶ μικρά, ἀλλ' εὐρύνεται μεγάλως διὰ τῶν ἐπεισοδίων, ἅτινα περιέχουσι τὰς διηγήσεις τῶν περιπετειῶν τοῦ Ὀδυσσεως. Ἡ δ' ἐνότης ἐν αὐτῇ εἶνε ὑπερτέρα ἢ ἐν τῇ Ἰλιάδι, διότι ἡ πρᾶξις ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους συγκεντροῦται περὶ ἓν πρόσωπον, τὸν Ὀδυσσεά. Αἱ διηγήσεις ἐν τῇ Ὀδυσσειᾳ δὲν ἔχουσι τὴν δύναμιν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν ἐν Ἰλιάδι, ἀλλ' εἶνε ἡρεμώτεραι, ἀνθρωπινώτεραι καὶ πραγματικώτεραι. Αἱ περιγραφαὶ εἶνε λεπτότεραι ἀπεικονίζουσαι τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀκριβῶς καὶ φυσικῶς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ φορτικῶς, μάλιστα ὁσάκις ἀποβλέπουσιν εἰς τὸν ἐν ἀγροῖς βίον. Αἱ δὲ παραβολαὶ οὔσαι ὀλιγώτεραι χρησιμεύουσι μᾶλλον πρὸς διασάφησιν τῆς διηγήσεως καὶ οὐχὶ πρὸς μεγαλοπρέπειαν ἢ καλλωπισμὸν αὐτῆς, κατὰ τοῦτο δ' ἐνέχουσι τὸν γενικὸν χαρακτήρα τῆς Ὀδυσσεΐας, τὸ πιστὸν δηλονότι καὶ τὸ πραγματικόν.

Χαρακτηρισμὸς τῶν κυρίων προσώπων παρ' Ὀμήρῳ. — Ἐν Ἰλιάδι οἱ ἐπισημότεροι ἥρωες τῶν Ἑλλήνων εἶνε οἱ ἐπόμενοι καὶ χαρακτηριστοὶ ὡς ἑξῆς:

Ἀχιλλεύς. — Πλήρης νεότητος, κάλλους καὶ ἀνδρείας, ὁρμητικὸς, ἄκαμπτος, ἀλλὰ καὶ γενναioφρων· εἶνε ἡ δεσπόζουσα μορφή ἐν Ἰλιάδι καὶ τύπος τῆς ἑλληνικῆς ἀνδρείας.

Ἀγαμέμνων. — Ἀγέρωχος, ἀνδρεῖος, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἀσταθής καὶ ἀσθενὴς βούλησιν ἔχων.

Νέστωρ. — Γέρων πλήρης ἀγαθότητος, λάτρης τοῦ παρελθόντος, σύμβουλος συνετὸς καὶ ῥήτωρ εὐφραδής.

Διομήδης. — Ἀνδρεῖος, ἀκάθεκτος καὶ γενναioφρων πολεμιστής.

Αἴας ὁ Τελαμώνιος. — Καρτερικὸς ἐν ταῖς μάχαις καὶ λίαν φιλόδοξος.

Ὀδυσσεύς. — Συνετός, ἐφευρετικός, εὐγλωττος ἄνδρεῖος καὶ καρτερικός.

Τῶν δὲ Τρώων ἐξέχει ὁ Ἑκτωρ, πολεμιστὴς ἄνδρεῖος, υἱὸς σύζυγος καὶ πατὴρ ἀγαθός, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πρίαμος, γέρων σεβαστός καὶ συνετός, ἀλλὰ δεινοπαθής.

Τὰ γυναικεῖα πρόσωπα ἐν Ἰλιάδι διαγράφονται λίαν λεπτῶς καὶ πιστῶς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ· τοιαῦτα εἶνε ἡ γηραιὰ Ἑκάβη, ἀτυχὴς τοῦ Πριάμου σύζυγος, ἡ Ἑλένη τοῦ Μενελάου, βαρέως φέρουσα ἐν τῇ συνειδήσει τὰ δεινὰ ὧν ἐγένετο αἰτία εἰς τοὺς Τρώας καὶ τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἡ Ἀνδρομάχη ἡ τοῦ Ἑκτορος γυνή, παρισταμένη πρότυπον συζυγικῆς καὶ μητρικῆς ἀφοσιώσεως.

Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ τὰ πρόσωπα τῶν ἀνδρῶν εἶνε μαλακώτερα καὶ ἀφελέστερα τῶν ἐν τῇ Ἰλιάδι. Τὸ ἐξοχώτερον πάντων εἶνε ὁ Ὀδυσσεύς, οὐτινος ὁ ἐν Ἰλιάδι διαγραφείς ποικίλος χαρακτήρ παρίσταται ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ἔτι μᾶλλον ἀνεπτυγμένος δι' ἰσχυρὰς ἀτομικῆς δράσεως. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Φαιάκων Ἀλκίνοος παρίσταται φιλόξενος, εὐδαίμων καὶ τὴν εὐζωίαν ἀγαπῶν. Λίαν συμπαθητικός φαίνεται καὶ διὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν καὶ διὰ τὴν εὐγενῆ ὑπερηφάνειαν ὁ τοῦ Ὀδυσσεὺς υἱὸς Τηλέμαχος. Ὡραῖος εἶνε καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ πιστοῦ καὶ ἀφωσιωμένου τοῦ Ὀδυσσεὺς δούλου Εὐμαίου.

Ἐκ δὲ τῶν γυναικείων προσώπων ἐξέχει τὸ τῆς συνετῆς, πιστῆς καὶ σεμνῆς τοῦ Ὀδυσσεὺς συζύγου Πηνελόπης καὶ τὸ τῆς νεαρᾶς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Ἀλκίνοου Ναυσικίας ἐνούσης μετὰ τῆς παρθενικῆς αἰδοῦς τὴν ἀφέλειαν, τὴν σύνεσιν καὶ τὸ γενναῖον τοῦ τρόπου. Ἡ σύζυγος δὲ τοῦ Ἀλκίνοου Ἀρήτη, ἀπολαύουσα τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἀρχόντων, παρίσταται ὡς τύπος οἰκοδεσποίνης ἀφωσιωμένης εἰς τὰ ἔργα τοῦ φύλου αὐτῆς.

Οἱ θεοὶ ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσεΐᾳ. — Οἱ θεοὶ ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι μετέχρουσι καὶ αὐτοὶ τῶν ἀγώνων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων, συμπαθοῦντες τούτοις ἢ ἐκείνοις εἴτε λόγῳ εἴτε ἔργῳ, κατερχόμενοι πολλάκις εἰς τὰς μάχας καὶ ἐρίζοντες ἢ ἀντιμαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους· διὰ τῆς ἐπεμβάσεως δὲ ταύτης ἡ ἡρώϊκῃ πρᾶξις γίνεται ἔτι μᾶλλον θαυμαστὴ καὶ μείζων σπουδαιότης καὶ ὕψος περιβάλλει τὰ γεγονότα. Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ οἱ θεοὶ δὲν ἀντιμάχονται πλέον κατ'

ἀλλήλων· μόνον ὁ Ποσειδῶν, μισῶν τὸν Ὀδυσσεά διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ-
του τύφλωσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πολυφῆμου τοῦ Κύκλωπος, ἀντιφέρε-
ται πρὸς τὰς διαθέσεις τῶν ἄλλων Ὀλυμπίων θεῶν ὑπὲρ τοῦ Ὀδυσ-
σεώς καὶ καταδιώκει τοῦτον· ἐν τῷ διωγμῷ δὲ τούτῳ τοῦ ἥρωος προ-
στάτις αὐτοῦ παρίσταται ἡ Ἀθηνᾶ. Ἡ αὐτοπρόσωπος ἐμφάνισις
τῶν θεῶν ἐν Ὀδυσσεΐᾳ εἶνε σπανία.

Διατήρησις καὶ διάδοσις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων. — Τὰ ὁμη-
ρικὰ ποιήματα δὲν ἐγράφησαν, διότι ἡ γραφὴ τότε δὲν ἦτο γνωστὴ,
διετηρήθησαν δὲ διὰ τῆς μνήμης καὶ μετεδόθησαν ἀπὸ στόματος εἰς
στόμα εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα, ἀπαγγελλόμενα κατὰ τεμάχια ἐν δια-
φύροις ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσιν ὑπὸ τῶν ῥαψωδῶν καθ' ὃν τρόπον
ἤδη ἐλέχθη. Ἀλλὰ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον τὰ ποιήματα διεσπῶντο,
διὰ δὲ τῆς ὑπ' αὐτῶν τῶν ῥαψωδῶν εἰσαγωγῆς προσθηκῶν ἢ ἄλλων
μεταβολῶν παρεφθείροντο. Πρῶτος ὁ Λυκοῦργος συνέλεξεν ἐν Σάμῳ
καὶ μετένεγκεν εἰς Σπάρτην τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, μετ' αὐτὸν δ' ὁ Σό-
λων ἐν Ἀθήναις εἰσήγαγε τάξιν τινα ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ αὐτῶν κατὰ
τὰς ἑορτάς· ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα Πεισίστρατος ὁ τύραννος τῶν
Ἀθηναίων ἀνέθηκεν εἰς τέσσαρες λογίους ἄνδρας τὴν συνάθροισιν, ἐκ-
καθάρισιν καὶ συναρμολόγησιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων, ἀποδείξας
οὕτω τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν ἔχουσας ἑκατέραν τὰ ἑαυτῆς
μέρη. Ἰππαρχος δ' ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὥρισεν ἵνα κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν
Παναθηναίων ἀπαγγέλλωνται ἐν τάξει καὶ συναφείᾳ τὰ ὁμηρικὰ
ἔπη ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

Οὕτω συναρμολογηθέντα καὶ πανηγυρικῶς ἀπαγγελλόμενα τὰ
ποιήματα τοῦ Ὀμήρου διεδόθησαν ἐπὶ μᾶλλον παρὰ τοῖς Ἕλλησι,
πόλεις δὲ, ἄρχοντες καὶ ἰδιῶται ἐφιλοτιμοῦντο νὰ προμηθεύωνται
ἢ νὰ ἐκδίδωσιν αὐτά· ἐκ τούτου ἀνεφάνησαν αἱ κατὰ πόλεις καὶ εἰτα
αἱ κατ' ἄνδρα ἐκδόσεις· τῶν τελευταίων τούτων ἐπίσημος ἀρχαία
ἦτο ἡ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἡ ὑπὸ Ἀριστοτέλους πρὸς χρῆσιν τοῦ Μ.
Ἀλεξάνδρου γενομένη. Αἱ διαφοροὶ ὅμως αὗται ἐκδόσεις δὲν συνε-
φώνουν ἀκριβῶς πρὸς ἀλλήλας, μέχρις οὗ οἱ φιλόλογοι τῆς Ἀλεξαν-
δρείας, κατὰ τὸν τρίτον καὶ τὸν δεύτερον π. Χ. αἰῶνα, ἤρξαντο
κριτικῶς καὶ ἐρμηνευτικῶς ἐργαζόμενοι μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ φι-
λοπονίας ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων, ὧν ἑκάτερον διήρσαν εἰς

24 βραψφδίας κατὰ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου. Τῶν φιλολόγων τούτων κορυφαῖος ὑπῆρξεν ὁ Ἀρίσταρχος ἐκ Σαμοθάκης. Καί κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα σπουδαῖοι σχολιασταὶ τοῦ Ὀμήρου ὑπῆρξαν ὁ Τζέτζης καὶ ὁ Εὐστάθιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Θεσσαλονίκης· τούτων δὲ τὰ σχόλια καὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν φιλολόγων ἔχουσι βάσιν αἱ νεώτεραι ἐκδόσεις.

Τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἐν τοῖς νέοις χρόνοις. — Οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι εἷς ποιητὴς ἐποίησε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς ὅμως χρόνους ἀνεφάνησαν τινες διίσχυριζόμενοι ὅτι ὑπῆρξαν δύο Ὀμηροί, ὧν ὁ εἷς ἐποίησε τὴν Ἰλιάδα ὁ δ' ἕτερος τὴν Ὀδύσσειαν, καὶ τοῦτο διότι τὰ δύο ποιήματα διέφερον κατὰ τὸ περιεχόμενον, τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν σύνθεσιν· διέκρινον δηλαδὴ ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς εἶνε τραχυτέρα, πλήρης πολεμικῆς ὁρμῆς καὶ ἄνευ αὐστηρᾶς ἐνότητος, ἡ δὲ Ὀδύσσεια μαλακωτέρα καὶ τεχνικώτερον συντεθειμένη. Ἡ διαφορὰ αὕτη προέρχεται κυρίως μὲν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῆς ὑποθέσεως ἐκάτερου τῶν ποιημάτων, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῆς ἡλικίας τοῦ ποιητοῦ καθ' ἣν ἐποιήθη ἐκάτερον, τῆς μὲν Ἰλιάδος ποιηθείσης ἐν τῇ νεανικῇ, τῆς δ' Ὀδυσσεΐας ἐν τῇ πρεσβυτικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ. Οἱ παραδεχόμενοι δύο Ὀμήρους ἐκαλοῦντο χωρίζοντες, κατ' αὐτῶν δὲ σφοδρῶς ἀντεπεζῆλθεν ὁ Ἀρίσταρχος.

Κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ Γερμανὸς Βόλφιος, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν ὀλίγων πρότερον ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ Βίκου λεχθέντων περὶ Ὀμήρου ὡς ὀνόματος οὐχὶ κυρίου, ἀλλὰ συνοψίζοντος τὴν δημοτικὴν ποίησιν τοῦ ἡρωϊκοῦ αἰῶνος, ἐξήνεγκε τὴν ἐξῆς γνώμην: τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα μὴ μεταδοθέντα διὰ τῆς γραφῆς ἐποίηθησαν ἕνεκα τούτου οὐχὶ ὑφ' ἐνὸς καὶ μόνου ποιητοῦ, ἀλλ' ἦσαν ἄθροισμα μικρῶν ἐπῶν κατὰ διαφόρους χρόνους ποιηθέντων καὶ περὶ τὸν αὐτὸν μυθικὸν κύκλον στρεφόμενων, οἱ δὲ ποιῆται αὐτῶν ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν σχολὴν ποιητῶν ἐπικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς ὑπῆρξε καὶ ὁ Ὀμηρος ἐπισκιάσας πάντας τοὺς ἄλλους διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ὑπεροχὴν. Ἐτερος δὲ κριτικὸς, ὁ Λάχμαννος, ἀπεφάνητο ὅτι ἡ Ἰλιάς συνίσταται ἐκ δέκα καὶ ἐξ αὐτοτελῶν ἁσμάτων, διασπῶν οὕτω τὴν ἐνότητα τοῦ ποιήματος, ἥτις ἐν τούτοις εἶνε λίαν κατα-

φανής. Ὁ δὲ Γοδεφρείδος Ἑρμαννος εἶπεν ὅτι ἐποιήθη πρώτη τις Ἰλιάς καὶ πρώτη τις Ὀδύσεια, αἵτινες σύντομοι τὸ κατ' ἀρχάς οὔσαι εἶτα διὰ προσθηκῶν καὶ παρεκβολῶν ηὔξηθησαν καὶ ἀπετέλεσαν τὰ μεγάλα ὁμηρικὰ ἔπη. Τὰς γνώμας ταύτας καὶ ἄλλας ἔτι θεωρίας κατὰ τῆς προσωπικῆς τοῦ Ὀμήρου ὑπάρξεως καὶ τῆς ἐνότητος τῶν ἐπῶν αὐτοῦ κατεπολέμησαν πολλοὶ καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες ἀποδεικνύοντες τὴν ἐνότητα τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων καὶ τὴν ὕφ' ἐνὸς ποιητοῦ σύνθεσιν αὐτῶν.

(Κρίσις καθόλου περὶ Ὀμήρου καὶ ἐπιδράσεις αὐτοῦ. — Τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα, τὰ ὅποια εἶνε τὸ πρῶτον σφζόμενον μνημεῖον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, διακρίνει ἔκφρασις ἀπλὴ καὶ ζωηρά, χάρις πολλή καὶ ἀφέλεια, ὕψος πρέπον, καθαρότης καὶ ἀκρίβεια περιγραφῶν ἀνυπέρβλητοι καὶ ἐπὶ σαφοῦς καὶ ἰσχυρᾶς ἀντιλήψεως τῶν γεγονότων καὶ φαινομένων στηριζόμεναι, ἔτι δὲ βαθεῖα γνώσις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀποκαλυπτομένη διὰ λεπτοτάτων καὶ εὐστοχωτάτων ψυχολογικῶν παρατηρήσεων.

Τὸ λεκτικὸν εἶνε ἀπλοῦν, ἡ δὲ κατάληψις σαφής, διότι ἡ σύνταξις βαίνει κατὰ παράταξιν· ποικιλία μόνον τύπων παρατηρεῖται εἰς τὴν ἐπικὴν γλῶσσαν ἰδιαζόντων. Πολλάκις τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα παρ' Ὀμήρῳ ἀναφέρονται μετὰ χαρακτηριστικῶν ἐπιθέτων· τινὰ τούτων εἶνε στερεότυπα ἐξ ἀρχαιοτέρας ἐπικῆς συνηθείας, καίπερ μὴ ἀρμοζόντα εἰς πᾶσαν περίστασιν. Συχνὰ εἶνε παρ' αὐτῷ ἐπαναλήψεις στίχων αὐτολεξεί. Πολλάκις δ' ὁ ἦχος τῶν λέξεων καὶ τῶν συλλαβῶν αὐτῶν ἐν τῷ στίχῳ εἶνε δηλωτικὸς τῶν ἐκφραζομένων δι' αὐτῶν πράξεων καὶ συναισθημάτων.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐτίμων καὶ ἀνεγίνωσκον ἐπιμελῶς τὸν Ὀμηρον ἀντλοῦντες ἐξ αὐτοῦ πᾶσαν ἀρετὴν καὶ γνῶσιν. Εἰς πολλὰς πόλεις διὰ τὴν παιδευτικὴν δύναμιν τοῦ ποιητοῦ εἰσήγαγον τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ ἐν τοῖς σχολείοις, ἔνθα οἱ παῖδες ἀπεμνημόνευον τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ ἐπαιδαγωγοῦντο μορφοῦντες τὸ ἑαυτῶν ἦθος πρὸς τὰ ἐν αὐτοῖς ὑψηλὰ διδάγματα. Ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐνεπνεύσθησαν οἱ μεγάλοι τραγικοὶ ποιηταὶ καὶ οἱ καλλιτέχναι τῆς Ἑλλάδος πρὸς σύνθεσιν ἀρίστων ἔργων ἐν τῇ ποιήσει καὶ ταῖς πλαστικαῖς τέχναις. Ὁ Αἰσχύλος ἔλεγε τὰς τραγωδίας αὐτοῦ ψιχία τῆς μεγαλοπρεποῦς τοῦ

Ὁμήρου τραπέζης, ὁ Σοφοκλῆς ἐκαλεῖτο φιλόμηρος, ὁ δὲ Φειδίας ἀπεικόνισε τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία ἐξ ὀλίγων ὁμηρικῶν στίχων περιγραφόντων τὴν μεγαλοπρέπειαν τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ καὶ φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες ἐξ αὐτοῦ πολλὰκις ἐλάβανον ῥητὰ καὶ ἐκόσμου ἢ ἐνίσχυνον τοὺς λόγους αὐτῶν· οἱ δὲ μετ' αὐτὸν ἐπικοί ποιηταὶ ἀείποτε εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ κατ' αὐτὰ ἐποιοῦν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων παρὰ τοῖς Ἕλλησι ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις διὰ τὸ ἐπανθοῦν ἐν αὐτοῖς κάλλος καὶ τὰς ὥραιάς ἀληθείας. Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἡ μελέτη αὐτῶν συγκινεῖ τὰς ψυχάς, διεγείρουσα τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας, τοῦ ἡρωϊσμοῦ, τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, τῆς δικαιοσύνης καὶ πάσης ἐν γένει ἀρετῆς καὶ συντελοῦσα τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ αἰσθηματος τοῦ καλοῦ.

Ἄλλα ποιήματα ἀποδιδόμενα εἰς τὸν Ὅμηρον. — Οὐχὶ ὁρθῶς ἀποδίδονται εἰς τὸν Ὅμηρον μεταγενέστερά τινα ποιήματα τὰ ἐξῆς :

- 1) Τριάκοντα τέσσαρες ὕμνοι κατὰ τοὺς ποιητικοὺς ἀγῶνας τῶν ῥαψωδῶν ἀπαγγελλόμενοι ὡς προοίμια πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀπαγγελίας τῶν ἐπῶν καὶ εἰς θεοὺς ἀναφερόμενοι, ὡς τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Ἑρμῆν, τὴν Δήμητρα κλπ., 2) Βατραχομουμαχία, παρῳδία τοῦ ἐν Ἰλιάδι περιγραφομένου πολέμου τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τρώων, ἀποδιδόμενη εἰς τὸν ἀδελφὸν τῆς βασιλίσσης Ἀρτεμισίας Πίγρητα καὶ ἀφορμὴν δοῦσα εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα πρὸς μίμησιν ὁμοίων ποιημάτων, 3) Μαργίτης, ποίημα κωμικὸν πραγματευόμενον περὶ ἀνθρώπου πολλὰ μὲν ἀλλὰ κακῶς πάντα γινώσκοντος καὶ 4) ἄλλα τινὰ ποιήματα, ὡς Κέρκωπες, Ἐπιμηλίδες, Κεραμεῖς, Εἰρεσιώνη, καὶ ἐπιγράμματα.

§ 10. Κυκλικὸν ἔπος.

Κυκλικὸν ἔπος εἶνε ἡ ποίησις ἡ διὰ διαφόρων ἐπικῶν ποιημάτων συμπληροῦσα πᾶσαν τὴν πρὸ τῆς ποιήσεως τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ τὴν μετ' αὐτὴν μυθικὴν τῶν Ἑλλήνων ἱστορίαν· ἡ ποίησις αὕτη ὑπόδειγμα ἔχουσα τὰ δύο ἔξοχα ὁμηρικὰ ποιήματα στρέφεται περὶ αὐτὰ ὡς περὶ κέντρον, διὸ καὶ κυκλικὸν ἔπος ἐκλήθη. Ἀρχεται δὲ τὸ θέμα αὐτοῦ, οὔτινος τὰ μέρη πολλοὶ ἐπικοί ποιηταὶ

ἐπραγματεύσαντο ἰδιαιτέρως, ἀπὸ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου καὶ λήγει σὺν τῷ θανάτῳ τοῦ Ὀδυσσεύς ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς Κίρκης υἱοῦ αὐτοῦ Τηλεγόνου ἐν Ἰθάκῃ.

Οἱ κυκλικοὶ ποιηταὶ ἤκμασαν ἀπὸ τοῦ ὀγδόου μέχρι τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστοὶ οἱ χρόνοι καθ' οὓς ἕκαστος ἔζησε. Τὰ ποιήματα αὐτῶν ἀπώλοντο, μόνον δ' ὁ τίτλος ἢ ἡ ὑπόθεσις ἢ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ γινώσκονται καὶ ὀλίγα ἀποσπάσματα, μάλιστα δ' ἐκ τοῦ τρωϊκοῦ καὶ τοῦ θηβαϊκοῦ κύκλου.

Ἐπισημότεροι ἐξ αὐτῶν ἐκ μὲν τοῦ τρωϊκοῦ κύκλου, μᾶλλον γνωστοῦ καὶ δημώδους ὄντος, εἶνε Στασῖνος ἐκ Κύπρου, ποιητὴς τῶν Κυπρίων ἐπῶν, ὧν ἡ Ἰλιάς τοῦ Ὁμήρου ἐθεωρεῖτο συνέχεια· Ἀρκίτιος ὁ Μιλήσιος, ποιητὴς τῆς Αἰθιοπίδος, ἣτις ἦτο συνέχεια τῆς Ἰλιάδος μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀχιλλεύς, καὶ τῆς Ἰλίου πέρσεως, ὑπόθεσιν ἐχούσης τὰ τοῦ δουρείου ἔππου καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας· Δέσχις, Δέσβιος, ποιήσας τὴν μικρὰν Ἰλιάδα, περιλαμβάνουσαν τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, καὶ τὴν Ἰλίου πέρσιν· Ἀγίας ὁ Τροϊζήνιος, ποιητὴς τῶν Νόστων, περιεχόντων τὰς τύχας τῶν Ἀχαιῶν ἡρώων, πλὴν τοῦ Ὀδυσσεύς, κατὰ τὴν εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν ἐπάνοδον· Εὐγάμμων ὁ Κυρηναῖος, ποιήσας τὴν Τηλεγονίαν, συνέχειαν τῆς Ὀδυσσεΐας οὖσαν καὶ τὰ τῆς τύχης τοῦ γένους τοῦ Ὀδυσσεύς περιέχουσαν. Εἰς δὲ τὸν θηβαϊκὸν κύκλον ποιήματα ἀναφερόμενα εἶνε ἡ Θηβαῖς, περιλαμβάνουσα τὸν πόλεμον τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, οἱ Ἐπίγονοι, συνέχεια ταύτης, καὶ ἡ Οἰδιπόδεια. Πλὴν τούτων ἐν τῷ κυκλικῷ ἔπει ἡριθμοῦντο καὶ ἄλλα ἡρωϊκά, ὡς Οἰχαλίας ἄλωσις, καὶ θεογονικὰ ποιήματα.

Ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ κυκλικοῦ ἔπους, ἅτινα ἦσαν ὑποδεέστερα τῶν ὁμηρικῶν κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ περιεῖχον ἄφθονον μυθικὴν ὕλην, ἤντησαν βραδύτερον οἱ Ἕλληνες ποιηταί, ἰδίᾳ οἱ τραγικοί, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Ρωμαῖοι, τὰς ὑποθέσεις τῶν ἑαυτῶν ποιημάτων. Πλὴν τούτου τὸ κυκλικὸν ἔπος ἐχρησίμεισε διὰ τοὺς Ἕλληνας ὡς ταμεῖον πάσης γνώσεως ἀναφερομένης εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῶν μέχρι τῆς διαμορφώσεως ταύτης ἐν πεζῷ λόγῳ.

§ 11. Ἡσιόδος.

Ὁ Ἡσιόδος γεννηθεὶς ἓνα αἰῶνα περίπου μετὰ τὸν Ὅμηρον ἐν Ἀσκρα τῆς Βοιωτίας παρὰ τὸν Ἑλικῶνα, ἔνθα ἔνεκα πενίας ὁ πατήρ αὐτοῦ μετόικησεν ἐκ Κύμης τῆς Αἰολίδος, ὑπῆρξε ποιμὴν καὶ γεωργός. Κατὰ τινα μῦθον, ἐν ᾧ ποτε ἔβασκε ποίμνια ἐν Ἑλικῶνι, ἔλθουσιν νύκτα τινὰ αἱ Μοῦσαι ἔδωσαν εἰς αὐτὸν δάφνην καὶ ἐχάρισαν οὕτω τὸ δῶρον τῆς ποιήσεως εἰς αὐτόν. Εἶχεν ἀδελφὸν Πέρσην ὀνόματι, λίαν ὀκνηρὸν καὶ κακόν. Τὸν βίον αὐτοῦ διῆλθεν ἐν τοῖς μόχοις τῆς γεωργίας. Συκοφαντηθεὶς ὡς ἀποκρύψας ἔγκλημα ὑπ' ἄλλου πραχθὲν ἐφρονεῦθη καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ τὸ πτώμα αὐτοῦ ἐξήχθη ὑπὸ δελφίνων εἰς τὴν παραλίαν καὶ παραληφθὲν ἐτάφη ἐν Ναυπάκτῳ ἐν Ὀρχομενῷ τῆς Βοιωτίας εἶχον ἐγγείρη αὐτῷ μνημεῖον μετακομισθέντων ἐκεῖ τῶν ὁσίων αὐτοῦ· οἱ δὲ Θεσπιδεῖς ἀνήγειραν τῷ ποιητῇ ἄγαλμα ἐν τῇ ἀγορᾷ, τοιοῦτο δ' εὐρίσκετο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἑλικῶνος. Τὰ ποιήματα τοῦ Ἡσιόδου εἶνε: Θεογονία, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, καὶ τινα ἄλλα.

Θεογονία. — Ἐν τῇ Θεογονίᾳ ὁ ποιητὴς περιγράφει πρῶτον τὴν ἐκ τοῦ Χάους καὶ τῆς Γῆς ὑπαρξίν τοῦ κόσμου, τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ εἶτα ἐκθέτει κατὰ χρονολογικὴν μυθικὴν τάξιν τὴν γενεαλογίαν τῶν θεῶν. Φθάσας δ' εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Διὸς ἀναφέρει τὰ μεγάλα γεγονότα, δι' ὧν οὗτος ἐπεκράτησε, τὴν νίκην αὐτοῦ κατὰ τῶν Τιτάνων, ἀρχαιοτέρων θεῶν ὄντων, καὶ τὴν κατασύντριψιν τοῦ Τυφώεως, φοβεροῦ καὶ τερατώδους γίγαντος, κεραυνωθέντος καὶ εἰς τὰ βῆθη τοῦ Ταρτάρου ὑπὸ τοῦ Διὸς κρημνισθέντος. Μετὰ δὲ ταῦτα ψάλλει τὴν γέννησιν τῶν τελευταίων θεῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὸ ποίημα περατοῦται διὰ γενεαλογίας ἡρώων.

Ἔργα καὶ Ἡμέραι. — Εἰς σύνθεσιν τοῦ πρώτου μέρους τοῦ ποιήματος, τῶν Ἔργων, ὁ ποιητὴς προέβη ἐξ ἰδίου παθήματος. Ὁ ἀδελφὸς δηλαδὴ αὐτοῦ Πέρσης λαβὼν τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ πατρικοῦ κλήρου διὰ δωροδοκίας τῶν δικαστῶν καὶ κατασπαταλήσας τοῦτο ᾗθελε ν' ἀρπάσῃ καὶ τὸ ὑπόλοιπον παρὰ τοῦ Ἡσιόδου· οὗτος τότε συμβουλεύει αὐτῷ νὰ μὴ καταφεύγῃ εἰς ἀδικίαν, ἀλλὰ

νά ζῇ βίον ἔντιμον διὰ τῆς ἐργασίας· ταύτης τὴν ἀξίαν ὁ ποιητὴς ἐξυμνεῖ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐν τῷ ποιήματι αὐτοῦ, πάρεμβάλλον γνώμας ὠφελίμους περὶ γεωργίας, ναυτιλίας, ἀνατροφῆς παιδῶν, οἰκιακῆς οἰκονομίας, πρὸς δὲ καὶ μύθους ἀλληγορικοὺς ἠθικοῦ περιεχομένου. Εἰς τὸ πρῶτον δὲ τοῦτο μέρος τοῦ ποιήματος διακρίνεται καὶ ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων προβαίνων βαθμηδὸν ἐξ εὐδαίμονος καὶ ἀνέτου εἰς δυστυχῆ καὶ πολύμοχθον καὶ χαρακτηριζόμενος ὡς βίος τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργυροῦ, τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ σιδηροῦ αἰῶνος. Τὸ δεύτερον δὲ μέρος τοῦ ποιήματος, ὅπερ εἶνε καὶ τὸ βραχυτέρον, αἱ Ἡμέραι, διαλαμβάνει περὶ αἰσίων καὶ περὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, κατὰ τίνας δηλαδὴ πρέπει νὰ τελεῖται ἢ μὴ ἕκαστον ἔργον.

Εἰς τὸν Ἡσίοδον ἀποδίδονται καὶ ἄλλα ποιήματα διδακτικὰ καὶ μυθολογικὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς μιμηθέντας αὐτὸν ἀοιδούς. Ἐκ τούτων σώζεται ἡ Ἀσπίς Ἡρακλέους, ποίημα ἄνευ ζωῆς, ποιηθὲν κατὰ μίμησιν τῆς ὑπὸ Ὀμήρου περιγραφῆς τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως καὶ περιέχον τὴν γέννησιν τοῦ Ἡρακλέους καὶ τὴν μάχην τούτου πρὸς τὸν Κύκνον, υἱὸν τοῦ Ἄρεως.

Ἄλλα ποιήματα τοῦ Ἡσίοδου, θεωρούμενα ὡς συμπλήρωμα τῆς Θεογονίας, ἀναφέρονται *Γυναικῶν ἡρωϊνῶν κατάλογος* καὶ *Μεγάλαι Ἥοιαι*, ὀνομασθεῖσαι οὕτω, διότι ὁ ποιητὴς εἰς τὸ ἐγκώμιον ἐκάστης ἡρωίδος ἤρχετο διὰ τοῦ ἡ οἴη. Τὸ ἔργον τοῦτο ὑπῆρξε πλουσιωτάτη πηγὴ μύθων διὰ τοὺς λυρικοὺς καὶ τραγικοὺς ποιητάς.

Κρίσις περὶ Ἡσίοδου. — Ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Ἡσίοδου κατοπτρίζεται ὁ τε ἀτομικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ ὡς ἀνδρὸς πρακτικοῦ καὶ εὐσεβοῦς καὶ ὁ τῶν κατοίκων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων ἔζη. Ὁ ποιητὴς δὲν διηγεῖται ἡρωϊκὰς πράξεις ὡς ὁ Ὅμηρος, δὲν αἵρεται εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ὕψος τούτου, οὐδ' ἔχει τὴν δύναμιν νὰ διεγείρῃ τὴν φαντασίαν καὶ τὴν συμπάθειαν τῶν ἀκροατῶν εἰς ὃν βαθμὸν ἐκεῖνος, ἀλλ' ὅμως εἶνε λίαν σοφὸς παρατηρητὴς καὶ σύμβουλος συνετὸς ἐν παντὶ συντελοῦντι εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ ἡ μὲν Θεογονία, οὕσα ἔργον βαθείας μελέτης, ἔχει θρησκευτικὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ εἶνε σπουδαιότητα διὰ τὴν ἐλληνικὴν θρησκείαν συστηματικώτερον ἐν αὐτῇ ἐκτιθεμένην, συγχρόνως δὲ δει-

κνύει τὴν πρώτην τάσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πρὸς ἱστορικάς καὶ φιλοσοφικὰς ἰδέας. Τὰ δὲ Ἔργα καὶ Ἡμέραι δεικνύουσι τὸν ποιητὴν λίαν ἔμπειρον καὶ βαθὺν γνώστην τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ περιέχουσιν ἄριστα διδάγματα πρακτικῆς ἠθικῆς.

Ἡ ἐνότης εἰς τὰ δύο ταῦτα ποιήματα δὲν εἶνε ἰσχυρὰ, διότι εἰς τινὰ μέρη αὐτῶν ἔχουσι γείνη μεταγενέστεραι παρεμβολαί.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡσιόδου, ὡς καὶ τὸ μέτρον, εἶνε ἡ αὐτὴ καὶ τοῦ Ὀμήρου, ἀλλ' αἱ λέξεις καὶ ὁ χρωματισμὸς αὐτῶν ἔχουσι τι τὸ δημῶδες καὶ βαρὺ ἕνεκα τῆς φύσεως τῆς ὑποθέσεως τῶν ποιημάτων καὶ τοῦ βίου τοῦ ποιητοῦ· διακρίνονται παρ' αὐτῷ ἱκανοὶ αἰολισμοί. Καὶ ἔλλειπει μὲν ἡ διαύγεια καὶ ἡ εὐστροφία τῶν ὁμηρικῶν φράσεων, ἀλλὰ παρατηρεῖται ἀκρίβεια καὶ ζωηρότης περὶ τὴν ἔκφρασιν. Ὁ ποιητὴς σπανίως μεταχειρίζεται παραβολὰς ἔχων τάσιν μᾶλλον πρὸς γνωμικὴν καὶ ἀλληγορικὴν παράστασιν. Μόνον ἡ ἐν τῇ θεογονίᾳ περιγραφὴ τῆς μάχης τῶν Τιτάνων καὶ τοῦ Διὸς δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ ἐξοχώτερα δημιουργήματα τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως.

Τὰ ποιήματα τοῦ Ἡσιόδου πρῶτον μὲν ἀπηγγέλλοντο ὡς τὰ ὁμηρικά, ἀλλ' εἶτα κατεγράφησαν λίαν ἐνωρὶς, ἐσχολιάσθησαν δὲ πολὺ κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους.

§ 12- Ἡ μετὰ ταῦτα ἐπικὴ ποίησις καὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῆς.

Μετὰ τὸν Ἡσίοδον καὶ τὴν ἀκμὴν τοῦ κυκλικοῦ ἔπους ἡ ἐπικὴ ποίησις ἤρξατο βαθμηδὸν στερουμένη τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς ἐκφράσεως, τὸ μὲν διότι τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα εἶχεν εἰσέλθῃ εἰς στάδιον ὠριμώτερον διὰ τὴν μείζονα ἀνάπτυξιν τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου καὶ δὲν ἐτέρπετο πολὺ ἐκ τῶν ἐπικῶν μύθων, τὸ δὲ διότι ἤρξατο ἀκμάζουσα ἡ λυρική καὶ βραδύτερον τὸ δρᾶμα· ἕνεκα τούτου τὸ ἔπος ἐκαλλιεργεῖτο ὡς τεχνικὸν προϊόν ὑπὸ μόνων τῶν εἰς αὐτὸ ἀρεσκομένων.

Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ διευθύνσει τοῦ ἔπους ποιηταὶ κυριώτεροι, ὧν ὅμως τὰ ποιήματα πλὴν ἀποσπασμάτων δὲν ἐσώθησαν, ἀναφαίνονται Πείσανδρος, ἐκ Ρόδου, ποιήσας Ἡράκλειαν, δι' ἣν κατετάχθη

ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν πέμπτος εἰς τὸν κανόνα τῶν ἐπικῶν. Πα-
 νύσις (480 π. Χ.), ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ, ποιήσας καὶ οὗτος Ἡρά-
 κλειαν, ἔτι δὲ καὶ Ἰωνικά, ἥτοι ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Ἰωνίας ἐν
 ἐλεγειακῷ μέτρῳ. Χοιρίλος, Σάμιος, (467) πρῶτος λαβὼν ὡς ἐπικὸν
 θέμα τὴν σύγχρονον ἱστορίαν διὰ τῆς ποιήσεως Περσῆδος ἢ Περσι-
 κῶν, ἔνθα ὕμνει τὴν νίκην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τοῦ Ξέρξου, δι' ὃ
 καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ὥρισαν ἵνα ἐν ταῖς ἐορταῖς τὸ ποίημα τοῦτο ἀναγι-
 νώσκηται μετὰ τῶν ὁμηρικῶν. Ἀντίμαχος (410), Κολοφώνιος, ποιη-
 τὴς τῆς Θηβαΐδος, γενομένης ὑπόδειγμα τοῦ τεχνικοῦ, ἐπιτετηδευ-
 μένου καὶ πλήρους πολυμαθείας, ἀλλ' ἄνευ φαντασίας καὶ κάλλους
 ἔπους τῶν Ἀλεξανδρινῶν. Τοῦτων ἐπισημότερος ὑπῆρξεν Ἀπολλώ-
 νιος ὁ Ρόδιος, μαθητὴς Καλλιμάχου καὶ ἀντίζηλος αὐτοῦ ὕστερον,
 ζῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὸν τρίτον π. Χ. αἰῶνα καὶ ποιήσας τὰ ἔτι
 σφζόμενα Ἀργοναυτικά εἰς τέσσαρα βιβλία. Ταῦτα, καίπερ περι-
 έχοντα τὰς ποικίλας περιπετείας τῶν Ἀργοναυτῶν, τοῦ Ἰάσονος καὶ
 τῆς Μηδείας ἐν τεχνικῇ διηγήσει καὶ ψυχολογικῇ λεπτότητι, ὅμως
 στεροῦνται τοῦ ὕψους, τῆς φαντασίας καὶ τῆς ἐμπνεύσεως τῶν ποιη-
 μάτων τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῶν οὔτε φυσικὴ οὔτε
 ἀκριβὴς εἶνε. Οἱ Ρωμαῖοι ποιηταὶ ἐμιμήθησαν πολὺ τὰ Ἀργοναυτικά
 τοῦ Ἀπολλωνίου.

Τῆς ἀπὸ Χριστοῦ δ' ἐπὶ τινὰς αἰῶνας ἐπικτῆς ποιήσεως θέμα ἦτο
 ἔπαινος τῶν αὐτοκρατόρων ἢ ἀφήγησις τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν ἢ
 μῦθοι διονυσιακοί. Τὰ ποιήματα ταῦτα χαρακτηρίζει ποικιλία καὶ
 ἐπιδεικτικὴ πληθὺς γνώσεων, ἔλλειψις ἐμπνεύσεως, ἐκφράσεως φυσι-
 κῆς καὶ λεκτικοῦ δοκίμου· σφζονται τινὰ αὐτῶν: τὰ μεθ' Ὁμηρον
 τοῦ κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἀκμάσαντος Κοῖντου τοῦ Συρναίου,
 ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἑκτορος καὶ λήγοντα εἰς τὸν ἀπό-
 πλουν τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, τὰ Διονυσιακά
 τοῦ Νόννου περιέχοντα τὴν γέννησιν καὶ τὰς περιπετείας τοῦ Διονύ-
 σου, καὶ ἄλλα προσέτι, ἐν οἷς τὰ καθ' Ἡρῶ καὶ Λέανδρον τοῦ Μου-
 σαίου (περὶ τὰ 500), χαριέστατον ποίημα καὶ πολλὰς ἀρετὰς ἔχον,
 ἢ Ἀρπαγὴ τῆς Ἑλένης τοῦ Κολούθου καὶ ἡ Ἰλίου ἄλωσις τοῦ
 Τρυφιοδώρου.

Χριστιανικῆς ὑποθέσεως ἐπικοὶ ποιηταὶ ἀνεφάνησαν ἤδη ἀπὸ τοῦ

τετάρτου αἰῶνος, ἀσχολούμενοι κυρίως εἰς τὴν μετατροπὴν μερῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰς στίχους ὁμηρικούς. Μεταξὺ τῶν ποιητῶν τούτων κατατάσσεται καὶ ἡ *Εὐδοκία*, γυνὴ Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ· ταύτης σώζονται τὰ *Ὀμηρόκεντρα*, περιέχοντα τὴν ἱερὰν ἱστορίαν καὶ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ.

Τοῦ διδασκατικοῦ ἔπους μετὰ τὸν Ἡσίοδον ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι ποιηταί, ὁ δὲ κύκλος αὐτοῦ βαθμηδὸν ἐγένετο εὐρύτερος περιλαμβάνων ποικίλα θέματα. Οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ὡς ὁ Ξενοφάνης, ὁ Παρμενίδης, ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ἄλλοι, δι' αὐτοῦ ἐξέθεσαν τὰς περὶ θρησκείας, φύσεως καὶ ἠθικῆς θεωρίας αὐτῶν. Κατὰ δὲ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, καθ' οὓς αἱ τεχνικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις συχνότατα ἐξετίθεντο ἐν λόγῳ ποιητικῷ, τὸ διδασκατικὸν ἔπος τὰ μέγιστα ἐξυπηρέτησε τὴν τάσιν ταύτην. Ἐκ τῶν εὐδοκίμων δὲ ποιητῶν διδασκατικοῦ ἔπους κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶνε Ἀρατος ὁ Σολεὺς (270 π. Χ.), οὗ σφίζεται ἀστρονομικὸν ποίημα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Φαινόμενα*, καὶ Νικανδρος ὁ Κολοφώνιος (περὶ τὰ 150 π. Χ.), ἐκ τῶν διδασκατικῶν ποιημάτων τοῦ ὁποίου πολλὰ ἐδανείσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι ποιηταί Βιργίλιος καὶ Ὀβίδιος.

Τοῦ χριστιανικοῦ διδασκατικοῦ ἔπους κύριος ἀντιπρόσωπος εἶνε *Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός*.

Οἱ μετὰ ταῦτα ἐπικοὶ ἀνήκουσιν εἰς τὴν βυζαντινὴν περίοδον, τῶν ὁποίων ὁ *Ἰωάννης Τζέτζης* θεωρεῖται ὁ τελευταῖος ἀντιπρόσωπος, ἀκμάσας κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα καὶ πολλὰ ἔργα ποιητικὰ ποικίλου θέματος γράψας· τὸ μέτρον τῶν ποιημάτων αὐτοῦ διαφέρει τοῦ ἀρχαίου ἐπικοῦ.

§ 13. Περὶ μύθου: Αἶσωπος καὶ Βαβρίας.

Μῦθος (1) εἶνε ἀλληγορικὴ καὶ συμβολικὴ διήγησις περιέχουσα ἠθικὴν τινα διδασκαλίαν· ἡ διήγησις δ' αὕτη γίνεται ἢ μεταξὺ ἀνθρώπων, ἢ μεταξὺ ζώων ἢ καὶ μεταξὺ ἀμφοτέρων. Ἡ χρῆσις τοῦ μύθου

(1) Λέγεται καὶ αἶνος καὶ λόγος καὶ ἀπόλογος.

παρ' Ἑλλήσιν εἶνε ἀρχαιοτάτη, ἀλλ' ἡ τελεία τεχνικὴ διαμόρφωσις αὐτοῦ ὀφείλεται εἰς τὸν ἐκ Φρυγίας Αἰσώπον ἀκμάσαντα περὶ τὸ 570 π. Χ. Περὶ τοῦ βίου αὐτοῦ γνωστὸν εἶνε ὅτι ὑπῆρξε δοῦλος φιλοσόφου τινὸς καὶ ὅτι ἀπέθανεν ἐν Δελφοῖς φονευθεὶς ὑπὸ τῶν κατοίκων ὡς ἱερόσυλος. Ὑπῆρξεν ἄνθρωπος λίαν παρατηρητικὸς, φιλοσοφήσας βαθέως περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ κοινωνίας, σχηματίσας δὲ ἠθικὰς, πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς γνώμας καὶ ἀρχὰς ἐδημιούργησε τὴν διδασκατικὴν μυθοποιίαν καὶ ἐτελειοποίησεν αὐτὴν ὅσον οὐδεὶς ἄλλος πρὸ αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτόν.

Οἱ μῦθοι τοῦ Αἰσώπου, τινὲς τῶν ὁποίων παρελήφθησαν ἐξ ἁσιατικῆς πηγῆς, γραφέντες ἐν πεζῷ λόγῳ καὶ ὄντες ἐκ τῶν πρώτων τούτου δοκιμίων, διεδόθησαν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ βραδύτερον ἐστιχοιμήθησαν ὑπ' ἄλλων λογίων ἐν ἰάμβοις. Τοὺς ἀποδιδόμενους εἰς αὐτὸν μύθους συνήγαγε καὶ ἐξέδωκεν ἐν πεζῷ λόγῳ τὸ πάλαι Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς περὶ τὰ 300 π. Χ., ἀλλ' ἡ συλλογὴ αὕτη ἀπώλετο. Πολλοὶ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἡσχολήθησαν εἰς τὴν στιχοποίησιν τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου, ἐν οἷς καὶ ὁ Σωκράτης ἐν τῇ εἰρκτῇ, ἣ καὶ ἐμιμήθησαν αὐτόν· ἀλλ' ἐκείνος ὅστις ὑπερέβη πάντας τούτους ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος πιθανῶς ἀκμάσας Βαβυλίας. Οὗτος ἐστιχοιμήσας ἐν χωλιαίοις δέκα βιβλία αἰσωπειῶν μύθων, ἐκ τῶν ὁποίων περιεσώθησαν 123 ἀνευρεθέντες μόλις τῷ 1844 ἐν τινι μονῇ τοῦ Ἀθῶ.

Β'. ΛΥΡΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ.

§ 1. Φύσις καὶ χαρακτὴρ τῆς λυρικῆς ποιήσεως.

Ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει ὁ ποιητὴς ἢ ἐκφράζει τὰς ἰδίας αὐτοῦ σκέψεις, αἰσθήματα καὶ πάθη μετὰ ψυχῆς συγκεκινημένης, ἢ διερχομένης διὰ τὰς ιδέας καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ πλήθους ὑποδηλῶν ὅμως μᾶλλον ἢ ἡττον καὶ τὰς ἑαυτοῦ. Ἐκ τούτου γίνεται φανερόν ὅτι ὁ

λυρικός ποιητής ἀντλεῖ τὸ θέμα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ εἴτε τοῦ ἰδίου ψυχικοῦ κόσμου καὶ ἐκθέτει ζωηρότερον καὶ συντομώτερον τοῦτο κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἐπικόν, ὅστις λαμβάνει αὐτὸ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ ἀπαθέστερον καὶ ἐκτενέστερον ἀφηγεῖται· εἶνε λοιπὸν ἡ λυρική ποίησις ὑποκειμενική. Ἐξ αὐτῆς δὲν ἀποκρούεται πρᾶξις καὶ μῦθος, ἀλλὰ ταῦτα καὶ ὀλίγα εἶνε ἐν αὐτῇ καὶ ἐπουσιώδη συντελοῦντα μόνον πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐκδηλώσεως τῶν ἰδίων τοῦ ποιητοῦ διανοημάτων καὶ αἰσθημάτων.

Ἡ ἐκλογὴ τῆς ὑποθέσεως ἐν τῇ λυρικῇ γίνεται μετὰ μείζονος ἐλευθερίας ἢ εἰς τὰ λοιπὰ εἶδη τῆς ποιήσεως, ἀλλ' αἱ ἐκφραζόμεναι ἰδέαι καὶ αἰσθήματα ὀφείλουσι νὰ ἔχωσιν ἐνότητα.

Ὡνομάσθη δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως λυρική ἐκ τοῦ κυριωτέρου τῶν συνοδευόντων αὐτὴν μουσικῶν ὀργάνων τῆς λύρας.

Ἐκ τῶν ἔργων τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας τὰ τῆς λυρικῆς ὑπέστησαν τὴν μείζονα βλάβην ἀπολεσθέντα τὰ πλεῖστα ἢ ἠκρωτηριασμένα ἡμῖν περὶ σωθέντα.

§. 2. Ἀρχαὶ καὶ ἀνάπτυξις τῆς λυρικῆς ποιήσεως.

Αἱ ἀρχαὶ τῆς λυρικῆς παρ' Ἑλλήσιν ὑπῆρχον παλαιότατα ἐν τοῖς ἔσμασι τοῦ λαοῦ ἐν δημῳδαί καὶ ἀτέχνῳ μορφῇ· τοιαῦτα ἦσαν τὰ βαυκαλίσματα τῶν βρεφῶν, τὰ ἔσματα τῶν ὥρων τοῦ ἔτους, τὰ τοῦ πολέμου, τῶν συμποσίων, τοῦ ἔρωτος, διάφορα ποιμενικά καὶ γεωργικά ἔσματα καὶ ἄλλα τοῦ οἰκιακοῦ βίου παρὰ παντὶ λαῷ ἀπαντῶντα. Δι' αὐτῶν ἐξεδηλοῦντο αἱ πολύτροποι συγκινήσεις καὶ περιστάσεις τοῦ βίου. Ἐψάλλοντο δὲ τὰ ἔσματα ταῦτα ἢ ὑφ' ἐνὸς ἢ ὑπὸ πλειόνων καὶ ἐνεῖχον ποικιλίαν ῥυθμῶν καὶ μελῶν, οὐχὶ ὁμῶς καὶ αὐστηρὰν τεχνικὴν μορφήν.

Ἡ ἐντεχνος μορφή τῆς λυρικῆς ποιήσεως ἤρξατο γινομένη καταφανὴς ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ὀγδόου π. Χ. αἰῶνος καὶ ἡ ἀκμὴ αὐτῆς ἐπετετέλεσθη μέχρι τῶν μηδικῶν χρόνων, πρῶτον μὲν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ταῖς νήσοις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἴτα δὲ καὶ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι. Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα, ὅπερ διαλαμβάνει τὴν λαμπρὰν περίοδον τῆς ἐλληνικῆς λυρικῆς συνέβησαν μεγάλα καὶ

σπουδαῖα γεγονότα: μεταναστεύσεις, ἀποικίαι, ἐπιδρομαί, πόλεμοι, στάσεις καὶ πολλαχῶ καταλύσεις τυραννίδων· ἡ ἐμπορικὴ κίνησις καὶ ἡ ναυτιλία προήχθησαν, ἐκ τούτου δ' ἐπῆλθεν αὐξήσις πλούτου καὶ βιοτικῶν γνώσεων· ἀγῶνες καὶ πανηγύρεις μεγαλοπρεπεῖς συνέστησαν εἰς πολλὰ μέρη· ταῦτα πάντα μετέβαλον βαθέως τὰ καθεστῶτα καὶ τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων. Ἐν τῷ ταραχῶδι δὲ καὶ ποικίλῳ τούτῳ βίῳ οἱ ποιηταὶ συγκινούμενοι μᾶλλον τῶν ἄλλων εἰλκύνοντο ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν περὶ αὐτοὺς γεγονότων· διὰ τοῦτο ἐτράπησαν εἰς τὴν δι' ἐντέχνου ποιήσεως ἔκφρασιν τῶν σκέψεων καὶ τῶν αἰσθημάτων, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατείχοντο καὶ τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀπεικόνισις τῆς φαιδρᾶς ἢ τῆς λυπηρᾶς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ὅψεως ἢ τῆς καταστάσεως τῆς πατρίδος. Ἡ ποίησις τοῦ παρελθόντος μετὰ τῶν ἡρώων αὐτῆς, ἡ ἐπικὴ δηλονότι, ὀλίγον τέρπει αὐτοὺς, διὸ παραμελεῖται μὲν καὶ γίνεται ἀσθενεστέρα, ἀλλὰ παρέχει εἰς τὸ νέον εἶδος τῆς ποιήσεως οὐκ ὀλίγον πλούτον λέξεων, φράσεων καὶ τύπων· αὐτὴ ἦτο τὸ μόνον πλούσιον ποιητικὸν ταμεῖον ἐξ οὗ οἱ λυρικοὶ ἠδύναντο νὰ ἀντλήσωσιν ἀρμεδίους γλωσσικούς τύπους καὶ ἐκφράσεις.

§ 3. Εἶδη τῆς λυρικῆς.

Ἡ λυρικὴ ποίησις οὔτε ἀνεπτύχθη οὔτε ἤκμασεν ὑπὸ μίαν καὶ μόνην μορφήν· ἔνεκα τοῦ διαφόρου χαρακτῆρος τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν παρ' αἷς ἐκαλλιεργήθη, τῶν τόπων, τῶν περιπετειῶν καὶ τοῦ πνεύματος τῶν χρόνων ἔλαβε διαφόρους διευθύνσεις· ἐκ τούτου προέκυψαν διάφορα εἶδη αὐτῆς κατὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα τὸ ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ἀναπτυχθέντα καὶ συνυπάρχοντα σχεδὸν μέχρι τοῦ τέλους τῆς λυρικῆς. Τὰ εἶδη ταῦτα εἶνε 1) ἡ ἐλεγειακὴ ποίησις μετὰ τοῦ ἐπιγράμματος, 2) ἡ ἱαμβικὴ, 3) ἡ μελικὴ καὶ 4) ἡ χορικὴ ποίησις. Καὶ οἱ μὲν Ἴωνες ἐκαλλιέργησαν ἰδίᾳ τὴν ἐλεγειακὴν καὶ τὴν ἱαμβικὴν, οἱ δ' Αἰολεῖς τὴν μελικὴν, ἥτις διὰ τοῦτο λέγεται καὶ αἰολικὸν μέλος, καὶ οἱ Δωριεῖς τὴν χορικὴν, καλουμένην ἔνεκα τούτου καὶ δῶριον μέλος.

Ἐκαστον τῶν εἰδῶν τούτων ἔχει ἴδια μέτρα, διότι οἱ Ἕλληνες ἐφρόντιζον πάντοτε ἵνα ἡ μετρικὴ μορφή ᾖ σύμφωνος

πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς ποιήσεως· ἐν τῇ λυρικῇ δὲ ποιήσῃ διὰ τὴν ποικιλίαν τῶν εἰδῶν καὶ τὴν ἔκφρασιν ποικίλων διανοημάτων καὶ αἰσθημάτων ὑπάρχουσι ποικίλα μέτρα καὶ ῥυθμοί. Ἡ δὲ μουσικὴ εἶνε στενωδῶς συνδεδεμένη μετὰ τῆς λυρικῆς, μάλιστα μετὰ τοῦ τελευταίου αὐτῆς εἶδους, τῆς χορικῆς· τὸ εἶδος τοῦτο ἀκολουθεῖται καὶ ὑπ' ὀρχήσεως, ἥτις εἶνε ἀποτέλεσμα τοῦ ἐκ τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ψυχῇ γεννωμένου ἐνθουσιασμοῦ.

§ 4. Περὶ ἐλληνικῆς μουσικῆς.

Τὴν λυρικὴν ποίησιν ἐβοήθησε τὰ μέγιστα ἡ ἀνάπτυξις τῆς μουσικῆς, ἥτις ἐν τῇ ἐπικῇ ποιήσῃ ἦτο ἀτελής· ἄρχεται δ' ἡ μουσικὴ ἀνάπτυξις παρ' Ἑλλήσιν ἀπὸ τοῦ ἐβδόμου αἰῶνος π. Χ., ὅτε πλήν τῆς λύρας προσελήφθη καὶ ὁ αὐλός, ὄργανον περιπαθέστερον.

Ἐν τῇ μουσικῇ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων διακρίνονται τρεῖς κύριαί ἀρμονίαι: ἡ δωρία, σεμνή, μεγαλοπρεπὴς καὶ ἀνδρική, ἡ φρυγία, ἐμπαθής, καὶ ἡ λυδία, ὅτε μὲν θρηνώδης, ὅτε δ' εὐθυμος καὶ μαλακή· ἐκ τούτων ἡ πρώτη εἶνε καθαρῶς ἐλληνικὴ, αἱ δὲ δύο ἄλλαι ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν ὁμωνύμων χωρῶν τῆς Ἀσίας.

Ἐν τῇ λυρικῇ τὸ μουσικόν στοιχεῖον ἀποτελεῖται 1) ἐκ τῶν μουσικῶν τόνων καθ' ἑαυτοὺς λαμβανομένων, 2) ἐκ τοῦ ῥυθμοῦ, μετροῦντος τὴν διάρκειαν τῶν τόνων τούτων, ἐμψυχοῦντος καὶ κανονίζοντος αὐτοὺς καὶ 3) ἐκ τῆς μελωδικῆς συγκροτήσεως, ἥτις τοὺς πόδας ἀθροίζει εἰς κῶλα, τὰ κῶλα εἰς περιόδους, τὰς περιόδους εἰς στροφάς καὶ ταύτας ἐνίοτε εἰς συστήματα εὐρύτερα. Εἶνε δὲ ἡ μουσικὴ ἐκτέλεσις ἢ φωνητικὴ ἢ ὀργανικὴ ἢ καὶ ὁμοῦ.

Νόμος ἐν τῇ λυρικῇ, ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐλέχθη, εἶνε εἶδος μουσικῆς συνθέσεως ἐν ᾗ τὸ κύριον εἶνε ἡ μελωδία. Ὁ νόμος συνήθως μὲν συνδέεται μετὰ ποιήσεως, ἐνίοτε δὲ περιλαμβάνει τὸ μουσικόν μόνον στοιχεῖον καὶ ἐκτελεῖται ἢ δι' ἐμπνευστῶν ὀργάνων, ὅτε καλεῖται αὐλητικὸς, ἢ διὰ χορδοτόνων, ὅτε λέγεται κιθαριστικός· ἐάν δὲ τῇ μουσικῇ δι' ὀργάνων ἐκτελέσῃ ἀκολουθῇ καὶ ἡ φωνή, τότε ἐκεῖνος μὲν ὀνομάζεται αὐλωδικός, οὗτος δὲ κιθαρωδικός.

Τοῦ μὲν αὐλωδικοῦ νόμου, λυπηρὸν ἔχοντος χαρακτῆρα, εὐρετῆς

λέγεται ὁ τὴν τεχνικὴν τοῦ αὐλοῦ χρῆσιν εἰς Ἑλλάδα ἐκ Φρυγίας εἰσαγαγὼν καὶ ζήσας κατὰ τὸ τέλος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος π. Χ. "Ολυμπος· οὗτος ἔδωκε μεγάλην ὄψιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν ἀποκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀρχηγὸς τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς. Ὁ δὲ κιθαρωδικὸς νόμος ἀνεπτύχθη ὑπὸ τοῦ Λεσβίου Τέρπανδρου (675 π. Χ.), ὅστις διέπρεψεν ἐν αὐτῷ καὶ ἐν γένει ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, διότι εἰσήγαγε μὲν τὴν ἐπτάχορδον κιθάραν ἀντὶ τῆς πρότερον τετραχόρδου, πρῶτος δ' αὐτὸς ἐμελοποίησε ποιήματα διὰ μουσικῶν σημείων, διεμόρφωσε τεχνικῶς τοὺς νόμους καὶ ἱδρυσέν ἐναρμόνιον σύστημα ἐπὶ πολὺ διατηρηθέν. Ὁ δ' ἐκ Γόρτυνος τῆς Κρήτης Θαλήτας, ἱερεὺς καὶ μουσικὸς, ἀκμάσας κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, εἰσήγαγε τὴν θρησκευτικὴν τῆς πατρίδος αὐτοῦ μουσικὴν καὶ τὴν μετ' αὐτῆς συνδεομένην ζωρὰν καὶ μιμητικὴν ὄρχησιν εἰς Σπάρτην διὰ τῶν καλουμένων ὑπορχημάτων, ἐχόντων γοργοὺς ῥυθμοὺς καὶ πολεμικὸν χαρακτῆρα, καὶ διὰ τῶν παιάνων ἐν ῥυθμῷ σεμνοτέρῳ ἐκτελουμένων πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος. Προήχθη δ' ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ οὐκ ὀλίγον καὶ διὰ τῶν μουσικῶν ἀγώνων τῶν ἐν ταῖς διαφόροις πανηγύρεσι καὶ ἐορταῖς γινομένων.

Ὁ "Ολυμπος, ὁ Τέρπανδρος καὶ ὁ Θαλήτας, οἱ δύο μάλιστα τελευταῖοι ὄντες καὶ ἑξέχοι ποιηταί, εἶνε οἱ κορυφαῖοι ἱδρυταί τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἥτις ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς δὲν μετεχειρίζετο πολυὰ καὶ ποικίλα ὄργανα (1) οὐδὲ πολλὰς φωνάς, διετηρήθη δ' ἐπὶ πολὺ ἀδιάφθορος· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, εἰσαχθέντων πολλῶν καὶ ποικίλων μουσικῶν ὀργάνων καὶ τρόπων, παρήκμασε καὶ ἀπώλεσε τὸ ἀρχαῖον κάλλος.

Καὶ τῆς ὀρχήσεως δὲ διεκρίνοντο διάφορα εἶδη, ὧν σπουδαιότερα

(1) Τὸ παλαιότατον τῶν ἐγχόρδων ἑλληνικῶν μουσικῶν ὀργάνων εἶνε ἡ φόρμιγγε, κιθάρα καὶ λύρα, ἔχον τρία διάφορα ὀνόματα ἄνευ φανεῆς διαφορᾶς τῆς μορφῆς. Ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις προστετέθησαν καὶ ξένα ἑγχόρδα ὄργανα, ὡς ἡ πικτίς, ἡ μάγαδις, τὸ τρίγωνον, ὁ νάβλας, ἡ κινύρα, ἡ σαμβύκη καὶ τὸ βάρβιτον. Τῶν δὲ ἐμπνευστῶν ὀργάνων ἦσαν τὰ διάφορα εἶδη τῶν αὐλῶν.

ἦσαν ἡ πυρρίχη, πολεμική, ἡ γυμνοπαιδική, σεμνή, καὶ ἡ ὑπορχηματική, ζωηρά καὶ ἐλευθέρα.

§ 5. Ἑλεγειακὴ ποίησις.

Τὸ ὄνομα ἐλεγεία δηλοῖ ἄσμα συνοδευόμενον ὑπ' αὐλοῦ, καθόσον ἡ λέξις ἐξ ἧς γίνεται, ἔλεγος, ἀσιατικῆς οὔσα καταγωγῆς σημαίνει αὐλὸν καλάμου· αἱ ἐλεγεῖαι ἀρχικῶς εἶχον θρηνώδη χαρακτῆρα καὶ ἡ λέξις δ' αὕτη ἔλεγος ἐσήμαινε παρὰ τοῖς Ἑλλήσι θρηνώδεις ἄσμα.

Ἐν τῇ ἐλεγειακῇ ποιήσει, ἥτις δὲν εἶνε ἀκόμη τελεία λυρική, ἅτε μετέχουσα ἐπικῶν τινων στοιχείων, ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὰς σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ μᾶλλον ἢ ἡττον ἐν ψυχικῇ συγκινήσει· τὸ θέμα αὐτοῦ λαμβάνει ἐκ τῶν περιπετειῶν εἴτε τοῦ δημοσίου βίου, ὡς πολέμων, στάσεων καὶ τῶν τοιούτων, ὅτε ὁ χαρακτὴρ τῆς ἐλεγείας εἶνε εὐτονος καὶ ἀνδρώδης, εἴτε τοῦ ἰδιωτικοῦ, ἐκ λυπηρῶν ἢ φαιδρῶν δηλονότι γεγονότων αὐτοῦ, ὅτε ὁ χαρακτὴρ αὐτῆς εἶνε ἡπιώτερος. Παρὰ τῷ ἐλεγειακῷ ποιητῇ ἄφθονοι εἶνε αἱ γνῶμαι καὶ τὰ ἀποφθέγματα ἐκεῖνα, δι' ὧν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πολιτῶν διεγείρονται αἰσθήματα φιλοπατρίας, ἀνδρείας, φιλονομίας κλπ. Τὰς σκέψεις δ' αὐτοῦ καὶ τὰ αἰσθήματα ὁ ποιητὴς ἐκφέρει ἐμμέτρως εἴτε ἐν κόμῳ μετὰ συμπόσιον ἐνώπιον φίλων, εἴτε ἐν εὐρυτέρᾳ δημοσίᾳ συναθροίσει, εἴτε ἐν στρατιωτικοῖς κέντροις. Ἡ ποικιλία τοῦ περιεχομένου ἐν τῇ ἐλεγειακῇ ποιήσει εἶνε μεγάλη, διὸ αὕτη δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς πολιτική, πολεμική, ἐρωτική, θρησκευτική, γνωμική κλπ.

Τὸ μέτρον δ' αὐτῆς ὀλίγον διαφέρει τοῦ ἐπικοῦ, διότι οἱ Ἕλληνες ἐν τοῖς ἀρχαιότατοις χρόνοις κατὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ ποιητικοῦ εἶδους εἰς ἕτερον δυσκόλως ἀπεσπῶντο τῶν πατρίων καὶ καθιερωμένων ποιητικῶν μορφῶν. Ἐν αὐτῇ δηλονότι μετὰ δακτυλικὸν ἐξάμετρον ἀκολουθεῖ πεντάμετρος, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶνε ἐξάμετρος, ἀλλὰ λείπουσιν ἐξ αὐτοῦ αἱ βραχεῖαι θέσεις τοῦ τρίτου καὶ τοῦ ἔκτου ποδός· οὕτω δ' ἀποτελεῖται δίστιχον ἐπαναλαμβανόμενον μέχρι τέλους τοῦ ποιήματος καὶ φέρον τὸν τύπον μικρᾶς στροφῆς· διὰ δὲ τὴν βραχύτητα καὶ τὸ μονότονον ἢ στροφὴ αὕτη ἤρμοζε καλῶς

εἰς τὸν λυπηρὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἐν ἀρχῇ εἶχε τὸ μετὰ ταῦτα ποικίλας ἰδέας ἐκφράσαν τοῦτο εἶδος τῆς λυρικῆς, μάλιστα δὲ γνώ-
μας, διὰ καὶ γνωμικὴ ποίησις ἐκλήθη.

Αἱ ἐλεγεῖαι ἢ ἀπηγγέλλοντο ὡς τὰ, ἔπη ἢ ἐψάλλοντο, ἰδιάζον δ' αὐταῖς ὄργανον ἦτο ὁ ποικιλόφωνος καὶ περιπαθὴς αὐλός. Ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῶν εἶνε μὲν κυρίως ἐπική, ἥτοι ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος μετὰ πολλῶν ὁμηρικῶν τύπων, ἀλλὰ πλὴν πολλῶν αἰολισμῶν ἔχει καὶ δωρισμούς καὶ τύπους ἀπαντῶντας παρ' ἄττικαῖς καὶ λέξεις νέας καὶ ἐπίθετα ὀλιγώτερα ἢ τὸ ἔπος· εἶνε δὲ καθαρὰ καὶ ἀκριβὴς καὶ ἀγαπᾷ τὴν ἀντίθεσιν τῶν ἐννοιῶν, διὰ τῆς ὁποίας αὗται ἀναδεικνύονται ζωηρότεροι.

Οἱ ἐλεγειακοὶ ποιηταὶ διαίρουνται κατὰ τοὺς χρόνους εἰς ἀρχαιοτέρους καὶ εἰς νεωτέρους ἢ Ἀλεξανδρινούς.

§ 6. Ἀρχαιότεροι ἐλεγειοποιοί.

Τῶν ἀρχαιοτέρων ἐλεγειακῶν ποιητῶν αἱ ἐλεγεῖαι εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολιτικά, στρατιωτικά καὶ γνωμικά. Ἐπισημότεροι δ' αὐτῶν εἶνε οἱ ἐξῆς: *Καλλῖνος*, *Τυρταῖος*, *Μίμνερμος*, *Σόλων*, *Θέογνης*, *Φωκυλίδης*.

§ 7. Καλλῖνος.

Ἐξ Ἐφέσου καταγόμενος καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος ἀκμάσας Καλλῖνος θεωρεῖται πατὴρ τῆς ἐλεγείας· ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ μόνον ἀποσπάσματα σφύζονται, ὧν ἐν δεικνύει τὴν θλίψιν τοῦ ποιητοῦ ἐπὶ τῇ ἀδρανείᾳ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ ἐν πολέμῳ καὶ τὴν προσπάθειαν ἵνα ἐξεγείρῃ τοὺς κατὰ τῶν ἐπικειμένων πολεμίων· ἐξ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ὁ ποιητὴς ἦτο πλήρης φιλοπατρίας, πολεμικῆς ὁρμῆς καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν.

§ 8. Τυρταῖος.

Οὗτος ἦτο Ἀθηναῖος (685 π. Χ.)· κατὰ τὴν παράδοσιν ἦτο χωλὸς διδασκαλὸς καὶ χλευαστικῶς ἐστάλη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων πρὸς

τοὺς Λακεδαιμονίους πιεσθέντας κατὰ τὸν δεῦτερον μεσσηνιακὸν πόλεμον καὶ ζητήσαντας στρατηγὸν παρ' αὐτῶν· φαίνεται ὅτι τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές, ἀλλ' ὅτι ἡ κενοδοξία τῶν Ἀθηναίων ἔπλασε τὸν μῦθον τοῦταν, ἀφορμὴν λαβοῦσα τὴν καταγωγὴν τοῦ ποιητοῦ ἐξ Ἀφιδνῶν πόλεως καὶ ἐν Ἀττικῇ καὶ ἐν Λακωνικῇ. Κατὰ ταῦτα ὁ Τυρταῖος ἦτο Λάκων, διὰ τῶν ποιημάτων δ' αὐτοῦ, ἅτινα ἦσαν μεστὰ πολεμικῆς ἀνδρείας, στρατιωτικῆς πειθαρχίας καὶ φιλοπατρίας, ἐνέβαλε θάρρος εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους. Νικήσαντες οὗτοι ἐν τῷ πολέμῳ ἐτίμησαν μέγας τὸν ποιητὴν, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔψαλλον ἐν ταῖς συσσιτίοις τῶν ἀνδρῶν πολλὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ. Μέρη μόνον τῶν ἐλεγείων τοῦ Τυρταίου σφύζονται, αἵτινες ἦσαν 1) Ὑποθήκαι, ἧτοι πολεμικαὶ προτροπαὶ πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς ἀρετὴν παρορμῶσαι καὶ ἀπὸ τοῦ αἵσχους τῆς δουλείας ἀποτρέπουσαι· 2) Εὐνομία ἢ Πολιτεία, ἧτοι ἐγκώμιον τῆς τάξεως καὶ τῶν νόμων· δι' αὐτῆς διήλλαξε τοὺς Λακεδαιμονίους στασιάζοντας ἕνεκα τῶν ἐκ τοῦ πολέμου ταλαιπωριῶν· 3) Ἐμβατήρια, ἧτοι ᾄσματα πολεμικὰ ἀδόμενα ἐν συνοδίῃ αὐλοῦ ἐν ταῖς ἐφοδοῖς ἢ ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς πορείαις, πεποιημένα δ' ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ ἐν ἀναπαίστοις.

Ἐν ταῖς σφύζομένοις πολεμικοῖς ᾄσμασι τοῦ Τυρταίου ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ πίστις πρὸς τὸ καθήκον καὶ τὴν τιμὴν, ὁ ἔρως πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἡ ὑπὲρ ταύτης καταφρόνησις τοῦ θανάτου, εἰκονίζονται ἐν τῇ ὑψίστῃ καὶ εὐγενεστάτῃ αὐτῶν ἐκδηλώσει· αἱ ἔννοιαι δ' ἐν αὐτοῖς περιβάλλονται τοσαύτην πλαστικότητα καὶ δεινότητα, ὥστε φαίνονται οἷον εἰ ζωοὶ καὶ κινούμεναι.

§ 9. Μίμνερος.

Ἐκ Κολοφῶνος καταγόμενος, ἀλλ' ἐν Σμύρνῃ γεννηθεὶς (632 π. Χ.), ἦτο ποιητὴς ᾄμα καὶ αὐλητής. Φαίνεται ὅτι ἡ ποίησις αὐτοῦ, ὡς δεικνύουσι τὰ ὀλίγα σφύζόμενα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, εἶχε μὲν πολιτικὸν καὶ πολεμικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ κυρίως ἦτο ἐρωτικὴ, κατὰ τοῦτο δὲ ὁ Μίμνερος χαράσσει νέαν ὁδὸν ἐν τῇ ἐλεγειακῇ ποιήσει. Παρ' αὐτῷ ἐξαίρεται ἡ ἰδέα τῆς ἀπο-

λαύσεως τῶν ἀγαθῶν τοῦ βίου πρὶν ἐπέλθῃ τὸ βαρὺ καὶ ἄσχημον γῆρας· διὰ τοῦτο ἡ ποίησις αὐτοῦ παρὰ τὴν χάριν καὶ τὴν ἀβρότητα ἔχει καὶ μελαγχολίαν ἱκανήν.

§ 10. Σόλων.

Οὗτος (640—559 π. Χ.) εἶνε ὁ περίφημος νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων καταγόμενος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Κοδριδῶν. Ἐποίησεν ἐλεγείας, ὧν ἐξέχει ἡ πολεμικὸν ἦθος ἔχουσα καὶ *Σαλαμῖς* ἐπιγραφομένη· διὰ ταύτης ὁ ποιητής, παρὰ τὸν ἀπαγορευτικὸν νόμον δν εἶχον ψηφίση οἱ Ἀθηναῖοι ἀποκαμόντες ἐκ τοῦ πολέμου, παρῶρμα αὐτοὺς πρὸς ἀνάκτῃσιν τῆς ὁμωνύμου νήσου ἀπὸ τῶν Μεγαρέων καὶ ἐπέτυχε ταύτην. Ἔτερον ποίημα αὐτοῦ γνωμικὸν χαρακτῆρα φέρον ἦσαν αἱ Ὑποθῆκαι, ἧτοι παραινήσεις εἰς τοὺς Ἀθηναίους· ἐν τισι τούτων ἐκχέει σκίψεις καὶ αἰσθήματα λυπηρὰ διὰ τὴν πρὸ τῆς νομοθεσίας αὐτοῦ ἀθλίαν τῶν Ἀθηναίων κατάστασιν καὶ προτρέπει εἰς εὐνομίαν, ἐν ἄλλαις δὲ ἐκδηλοῖ μεγάλην χαρὰν διὰ τὴν ἐκ τῶν νομοθετημάτων αὐτοῦ ἐπελθοῦσαν βελτίωσιν· ἀλλ' ἡ χαρὰ αὕτη μετατρέπεται εἰς ἔκφρασιν λύπης, ὅτε ὁ Πεισίστρατος, καίπερ ἀποτρέποντος αὐτὸν τοῦ ποιητοῦ, γίνεται κύριος τῶν Ἀθηνῶν. Ἐγράψε δὲ καὶ ὑποθήκας εἰς ἑαυτὸν καὶ ἄλλα ποιήματα μεταχειρισθεῖς ἐν αὐτοῖς καὶ τὸν ἐξάμετρον καὶ τὸν ἱαμβικὸν στίχον καὶ ἄλλα μέτρα λυρικά. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ συνέθηκε καὶ ἐρωτικὰς ἐλεγείας, ὡς ὁ Μίμνερμος, ἐν δὲ τῇ πρεσβυτικῇ ἡρᾶτο συγγραφεὺς καὶ ἔπος, ὅπερ ὅμως δὲν ἐτελείωσε· κυρίως διέπρεψεν ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἐλεγείαις.

Ἐν τοῖς σωθεῖσιν ἀποσπάσμασιν τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ διακρίνεται ὑψίστη φιλοπατρία, μῖσος πρὸς τὴν τυραννίαν, ἀγάπη τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν νόμων καὶ θεωρία ἠθικαὶ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν πράξεων. Ἡ ποίησις αὐτοῦ εἶνε ἀρμονικὴ, ζωηρὰ, φυσικὴ, περιέχουσα βαθεῖας ἀληθείας καὶ ἀποπνέουσα γνήσιον ἀττικὸν χαρακτῆρα. Τὰ ποιήματα τοῦ Σόλωνος ἐτιμῶντο τὰ μέγιστα παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις καὶ ἤδοντο ἐν ταῖς ἑορταῖς βραδύτερον ἐπὶ πολὺ.

§ 11. Θεόγνις.

Ὁ Θεόγνις ἦτο ἐκ Μεγάρων (540—470 π. Χ.). Γενομένης στάσεως ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ κατελύθη ἡ ὀλιγαρχία καὶ ἰδρύθη ἡ δημοκρατία. Ὁ Θεόγνις ὢν ὀλιγαρχικός ἐξεδιώχθη μετὰ τῶν ἄλλων πλουσίων καὶ μετέβη εἰς Σικελίαν καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ἐπανῆλθε δ' ὀλίγον μετὰ τὰ μηδικὰ πένης ἦδη, ὡς δημευθείσης τῆς περιουσίας αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του, ἀλλὰ μὴ ἀποβαλὼν τὰς ἀριστοκρατικὰς πεποιθήσεις. Τὸ σφῶζόμενον ποίημα αὐτοῦ, ἐν τῷ ὁποίῳ πολλὰ μέρη παρενεβλήθησαν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, εἶνε γνωμικόν, περιέχον μὲν πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς γνώμας, ἀλλὰ καὶ ἐνιαχοῦ φέρον ἐρωτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ ποιητὴς ἀγανακτεῖ ἐπὶ τῇ κακῇ πολιτικῇ καταστάσει τῆς πατρίδος, ἐκφράζει δὲ μεγάλην ἀποστροφὴν πρὸς τὴν ὀχλοκρατίαν, ἀποκαλῶν τοὺς μὲν ἀριστοκρατικούς ἐσθλοὺς καὶ ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ δημοκρατικούς κακοὺς καὶ δειλοὺς. Τὰς παραινέσεις δὲ καὶ διδασκαλίας αὐτοῦ ἀποτείνει πρὸς νέον τινὰ εὐγενῆ Κύρνον ὀνομαζόμενον, τηρῶν ἀπέναντι τούτου θέσιν διδασκάλου. Καὶ πρὸς ἄλλους δ' ὁ ποιητὴς ἀπέτεινε μικρὰς ἐλεγείας περὶ διαφορῶν βιοτικῶν περιστάσεων.

Ὁ Θεόγνις, καίπερ ὢν Δωριεὺς, ἔγραψεν ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ, διότι αὕτη ἦτο, ὡς ἐλέχθη, ἡ ἰδιόζουσα τῇ ἐλεγείᾳ γλῶσσα. Αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἐκτίθενται σαφῶς καὶ μάλιστα μετὰ δυνάμειος καὶ συνέσεως ἐν τῇ διατυπώσει ἠθικῶν παραγγελημάτων. Ἐν τῇ ἐκφράσει ὅμως τῆς πολιτικῆς κακοδαιμονίας τῆς πατρίδος ἐκδηλοῦται ἡ ἀνήσυχος, τραχεῖα καὶ ἐμπαθὴς τοῦ ποιητοῦ φύσις· μόνον ἐν τῇ συμποσιακῇ φαιδρότητι καὶ τῷ ἔρωτι ἔχει χάριν ἡ ποίησις αὐτοῦ. Τοῦ Θεόγνιδος ἡ ποίησις διὰ τὰς βαθείας αὐτῆς γνώμας ἦτο ἐν μεγάλῃ τιμῇ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν· ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ἐπὶ πολὺ αἱ ἐλεγεῖαι αὐτοῦ ἤδοντο κατὰ τοὺς κόμους μετὰ τὰ συμπόσια καὶ εἰς τὰ σχολεῖα δὲ παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις εἰσήχθησαν.

§ 12. Φωκυλίδης.

Οὗτος ἦτο Μιλήσιος, σύγχρονος δὲ τοῦ Θεόγνιδος. Αἱ ἠθικαὶ πα-

ρατηρήσεις καὶ τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ ἐγράφησαν ἐν ἑξαμέτροις καὶ ἐλεγειακοῖς διστίχοις· μὴ ἀποτελοῦντα δὲ τελείαν ἐλεγείαν ἔρραψωδοῦντο ὡς τὰ ἔπη ἀνευ μουσικῆς συνοδίας. Ἐκάστης τῶν γνωμῶν αὐτοῦ περιεχομένης ἐν διστίχῳ, σπανίως δ' ἐν τρισὶ στίχοις, προετάσσοντο αἱ λέξεις· καὶ τότε Φωκυλίδεω, ὅπερ δηλοῖ τὴν φιλόδοξον τοῦ ποιητοῦ μέριμναν. Διὰ τὸν περιορισμὸν τῆς φράσεως ἐν διστίχῳ αἱ ἰδέαι εἶνε λίαν συνεσφιγμέναι. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὀλίγα ἀποσπάσματα σφύζονται, πάντα σχεδὸν ἐν ἑξαμέτροις· ψευδῶς δ' ἀποδίδονται αὐτῷ ἠθικαὶ τινες γνώμαι σφύζομεναι, αἵτινες ἐποίησαν κατὰ τὸν Βον π. Χ. αἰῶνα ἢ καὶ μεταγενέστερον.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἐποίησαν ἐλεγείας, ὧν οὐδὲν σφύζεται, ἔτι δὲ καὶ ὁ φιλόσοφος Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (580—480 π. Χ.). Ἀποσπάσματα ἐλεγείων τούτου σφύζονται τὸ μὲν φαιδροῦ συμποτικοῦ περιεχομένου, τὸ δὲ αὐστηρῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν περὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πνεύματος, τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ θεοῦ. Καὶ ἐκ τῶν ποιητῶν τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς λυρικῆς συνέθεσάν τινες ἐλεγείας, ὡς Σιμωνίδης ὁ Κεῖος, ποιήσας παθητικωτάτας ἐλεγείας εἰς τοὺς ἐν Μαραθῶνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς πεσόντας, Ἀνακρέων ὁ Τήσιος καὶ ἄλλοι πολλοί.

§ 13. Νεώτεροι ἢ Ἀλεξανδρινοὶ ἐλεγειοποιοί.

Ἡ ἐλεγεία κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους φέρει μὲν τὸν γνωμικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρχαιοτέρας, ἀλλ' ὑπολείπεται ταύτης, διότι, ἐκλιπόντος τοῦ ἔθνικοῦ βίου, ὁ ποιητὴς ἀποτείνεται εἰς περιωρισμένον κύκλον, τῶν λογίων δηλονότι, ὧν καὶ αὐτὸς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λόγιος καὶ ἐπιδεικνύων, κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν τότε χρόνων, πλοῦτον μυθολογικῶν καὶ ἄλλων ποικίλων γνώσεων. Ἐκ τῶν πολλῶν ἐλεγείων τῶν ποιητῶν τούτων, ἐξ ὧν ἱκανῶς ὠφελήθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ἀποσπάσματα μόνον σφύζονται. Ἐπισημότατος δὲ πάντων ἐγένετο *Καλλίμαχος* ὁ Κυρηναῖος ἀκμάσας ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου περὶ τὰ μέσα τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος· ἦτο πρὸς τούτοις καὶ δεινὸς γραμματικὸς καὶ ἐγκυκλοπαιδικὸς ἀνὴρ καὶ ἐγένετο διευθυντὴς τῆς Ἀλεξανδρινῆς βιβλιοθήκης· ἐποίησεν οὐ μόνον ἐλεγείας, ἀλλὰ καὶ

ἐπικά ποιήματα καὶ ὕμνους, ὧν σφίζονται ἐξ πεπονημένοι ἐν ἐξαμέτροις πλὴν ἑνὸς ἐν ἐλεγειακῷ μέτρῳ, καὶ ἐπιγράμματα πολλά· καὶ ἐν πεζῷ δὲ λόγῳ συνέγραψε πολλά, ἐν οἷς καὶ γραμματολογικὰ ἔργα σπουδαῖα ἀπολεσθέντα. Αἱ ἐλεγεῖαι ἦσαν τὰ ἄριστα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, μάλιστα δὲ αἱ ἐπιγραφόμεναι *Αἴτια*, ἀλλὰ καὶ τὰ μάλλον δυσνόητα· μίαν αὐτῶν τὴν *κόμην τῆς Βερενίκης* μετέφρασεν ὁ ῥωμαῖος ποιητὴς Κάτουλλος. Ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Καλλιμάχου ἐξηλήθον πολλοὶ λόγοι καὶ ποιηταί, ἐν οἷς καὶ ὁ εἰς ἔριδα πρὸς αὐτὸν περιελθὼν Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος.

Σύγχρονος αὐτῷ ἦτο *Φιλιππῆς* ὁ Κῶος, ὧν καὶ γραμματικὸς· οὗτος ἐποίησεν ἐλεγείας ἐρωτικὰς πρὸ πάντων, ἐπιγράμματα καὶ μικρόν τι ἔπος. Σφίζονται ἀποσπάσματα. Πλὴν τῶν δύο τούτων ποιητῶν κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι πολλοί.

§ 14. Περὶ ἐπιγράμματος.

Ἐπιγράμμα ἦν τὸ πρῶτον ἐπιγραφὴ ὀλιγόστιχος ἐπὶ τίνος ἀντικειμένου ἔχοντος ἀνάγκην ἐρμηνείας, ἰδίᾳ τάφου ἢ ἀναθήματος ἐν ναῷ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐγένετο εὐρυτέρα αὐτοῦ χρῆσις πρὸς ἔκφρασιν ἠθικῆς, ἢ λεπτῆς, ἢ καὶ στωικτικῆς ιδέας διὰ γλώσσης ἐναργοῦς καὶ ζωηράς· ἡ ἰδέα αὕτη ἐξεδηλοῦτο μὲν ἐν βραχυλογίᾳ ἀλλὰ μετὰ μεγίστης εὐστοχίας. Τὸ ἐπιγράμμα εἶνε ποικίλον κατὰ τὸ περιεχόμενον, ὅπερ ὀφείλει νὰ ἦνε ἀρμόδιον τῇ πράξει ἢ τῷ ἀντικειμένῳ δι' ὃ ποιεῖται.

Ποιητικὴ μορφή αὐτοῦ κατ' ἀρχὰς ἦτο ἡ ἐπική, ἥτοι ὁ ἡρωϊκὸς ἐξάμετρος, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπεκράτησε τὸ ἐλεγειακὸν διστίχον, διότι τὸ θρηνηῶδες τῆς ἐλεγείας ἤρμοζε πολὺ εἰς τὰς ἐπιταφίους ἐπιγραφάς· ἀλλὰ καὶ ὁ τρίμετρος ἱαμβικὸς ἐχρησίμευσεν εἰς ἐπιγράμματα.

Χρῆσιν τοῦ διστίχου ἐν τοῖς πρώτοις, εἰμὴ πρῶτος, ἐποίησαντο Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος, οὗ σφίζεται ἐν ἐπιτύμβιον, ἐν ἀναθηματικὸν καὶ ἐν σατυρικόν. Ἐπισημότατος ὁμῶς τῶν ἐπιγραμματοποιῶν ἐγένετο *Σιμωνίδης* ὁ Κεῖος ἀγαθὸν εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα τὸ ἐπιγράμμα. Τὰ περιφημότερα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ποιηθέντων ἐπιγραμμάτων εἶνε τὰ εἰς τοὺς πεσόντας ἐν ταῖς μάχαις τῶν περσικῶν πολέ-

μων, ἐν τοῖς ὁποίοις μετὰ μεγίστης δεξιότητος, ὄξυνόας καὶ ὕψους χαρακτηρίζει τοὺς ἄνδρας τῶν ἐνδόξων ἐκείνων χρόνων. Πλὴν τῶν ἐπιταφίων ἐπιγραμμάτων ὁ Σιμωνίδης ἔγραψεν ἀναθηματικά, ἐπικήδεια καὶ τινα σκωπτικά.

Καὶ τραγικοὶ καὶ ἄλλοι ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ ἱστορικοὶ καὶ ῥήτορες ἐποίησαν ἐν παρέργῳ ἐπιγράμματα, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ γνησιότης ἀμφιβάλλεται. Κατὰ δὲ τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους, καίπερ συνηθέστατα καὶ προσφιλέστατα ὄντα, στεροῦνται ποιητικῆς ἐμπνεύσεως, τὰ πλεῖστα δὲ εἶνε παίγνια τεχνικὰ μιμούμενα διὰ στίχων σχήματα πραγμάτων, οἷον ψοῦ, πτέρυγος, πελέκεως, βωμοῦ, σύριγγος καὶ γεγραμμένα ἐν ἰγλώσῃ σκοτεινῇ.

Ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἐγένοντο συλλογαὶ τῶν πολλαχῶς διεσκεδασμένων ἐπιγραμμάτων μετὰ παρεμβολῆς νέων ἐν ταῖς διαφόροις *Ἀνθολογίαις*. Ἐκ τῶν συλλογῶν δὲ τούτων πρώτη εἶνε ἡ τοῦ φιλοσόφου καὶ ἐπιγραμματοποιοῦ *Μελέαρχου* ζήσαντος περὶ τὸ 60 π.Χ. Ἡ συλλογὴ τούτου περιελάμβανε τὰ ἄριστα ἐπιγράμματα ποιητῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων, ὡς Ἀρχιλόχου, Σαπφοῦς, Ἀνακρέοντος, Σιμωνίδου καὶ τῶν ἐπισημοτέρων ποιητῶν τῆς ἀλεξανδρινῆς περιόδου, καλουμένην *στέφανος* καὶ χρησιμεύσασα ὡς βάσις εἰς τὰς μετὰ ταῦτα *Ἀνθολογίας*. Καὶ ἐν τοῖς βυζαντινοῖς χρόνοις ἐκαλλιιεργήθη πολὺ τὸ ἐπιγράμμα καὶ *Ἀνθολογίαι* συνετάχθησαν, ὧν πληρεστέρα εἶνε ἡ τοῦ *Κωνσταντίνου τοῦ Κεφαλᾶ*, λεγομένη καὶ *Παλατίνη*, καὶ ἡ τοῦ *Μαξίμου Πλανούδη* οὕσα σύνοψις ταύτης.

§ 15. Ἰαμβικὴ ποίησις.

Ἰδιον τῆς ἰαμβικῆς ποιήσεως εἶνε τὸ σκώπτειν τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰς κακίας τῶν ἀνθρώπων, ὅτε μὲν μετὰ φαιδρῶν σκωμμάτων, ὅτε δὲ μετὰ πολλῆς πικρίας προσερχομένης πολλὰκις ἐξ ἰδίων παθημάτων. *Ἰάμβους* δὲ (ἐκ τοῦ *Ἰάπτειν* = ῥίπτειν, προσβάλλειν) ἐκάλουν τὸ πρῶτον τὰ ἄτεχνα καὶ αὐτοσχέδια σκώμματα, τὰ ὁποῖα ἐν ταῖς ἐορταῖς τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Διονύσου ἐν Ἐλευσίνι καὶ ἐν Ἀθήναις οἱ πανηγυρισταὶ ἀπέτεινον πρὸς ἀλλήλους· ἐκ τούτου φαίνεται πλασθεὶς ὁ ἐλευσίνιος μῦθος περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἰάμβων, ὅτι

δηλαδή ἡ Δημήτηρ, περίλυπος οὖσα ἐπὶ τῇ ἀρπαγῇ τῆς ἰδίας θυγατρὸς καὶ περιπλανωμένη πρὸς ἀνέυρεσιν αὐτῆς, ἦλθεν εἰς Ἑλευσίνα, ἔνθα θεράπεινά τις Ἰάμβη ὀνομαζομένη δι' ἀστείων λόγων κατάρθωσε τὰ φαιδρύνει αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ τάσις εἰς τὸ σκώπτειν εἶνε ἐν τῶν αἰτίων τῆς γενέσεως τοῦ εἶδους τούτου τῆς ποιήσεως.

Ἐν τῇ ἐλληνικῇ ποιήσει πρώτη σκωπτικὴ ἐκδήλωσις, ἀσχετῶς πρὸς τὴν ἱαμβικὴν μορφήν, ἀναφαίνεται παρ' Ὀμήρῳ ἡ διακωμώδησις τοῦ Θεοσίτου καὶ παρ' Ἡσιόδῳ ἡ ἐξονείδισις τοῦ γυναικείου φύλου, ποιήματα δὲ σκωπτικοῦ περιεχομένου τὰ εἰς τὸν Ὀμηρον οὐχὶ ὀρθῶς ἀποδιδόμενα *Μαργίτης*, *Κέρκωπες*, *Βατραχομυομαχία*.

Τὴν δημώδη καὶ ἀκανόνιστον μορφήν τῶν Ἰάμβων παραλαβόντες οἱ ποιηταὶ ἐξειργάσθησαν οὕτω τεχνικῶς καὶ ποιικίλως, ὥστε βραδύτερον μετηνέχθη αὕτη οὐ μόνον εἰς τὴν κωμωδίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τραγωδίαν, τοῦ μὲν φαιδρῶς αὐτῆς μέρους εἰς τὴν πρώτην ἐφαρμοσθέντος, τοῦ δ' αὖστηρος εἰς τὴν δευτέραν.

Μέτρον δ' αὐτῆς διεμορφώθη τὸ τρίμετρον ἱαμβικὸν οὗ ὁ ρυθμὸς εἶνε τρίχρονος, ἥτοι ἕκαστος στίχος συνίσταται ἐκ τριῶν διποδιῶν, ἑκάστου ποδὸς περιλαμβάνοντος μίαν βραχεῖαν καὶ μίαν μακράν συλλαβήν. Ὁ ἱαμβὸς ὢν γοργότερος τοῦ ἐξαμέτρου εἶνε καταλληλότερος εἰς τὸ ἀγωνιστικὸν χαρακτῆρα φέρον τοῦτο εἶδος τῆς ποιήσεως.

Ἡ ἱαμβικὴ ποίησις οὐδὲν κοινὸν κατὰ τε τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὴν ἐπικὴν ἔχει, ἐνῶ ἡ ἐλεγειακὴ δὲν εἶχεν ἀποχωρισθῇ τελείως ταύτης. Καὶ πρῶτον μὲν οἱ ἱαμβοὶ ἐψάλλοντο, μετὰ δὲ ταῦτα ἀπηγγέλλοντο ῥυθμικῶς ἐν συνοδίᾳ μουσικῶν ὀργάνων (ὡς τῆς ἱαμβύκης, ἐγχόρδου τριγωνικοῦ ὀργάνου) ἀκολουθοῦσα τῷ ἤχῳ αὐτῶν. ἦτο δηλαδή ἐκτέλεσίς τις μετέχουσα μέλους καὶ ἀπαγγελίας λεγομένη παρακαταλογία.

Ἐκαλλιεργήθη δὲ ἡ ἱαμβικὴ ποίησις ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν Ἰώνων, διὸ καὶ γλῶσσα αὐτῆς εἶνε ἡ ἰωνικὴ διάλεκτος, οὐχὶ ἡ ὁμηρικὴ καὶ ἡ ἡσιόδειος, ἀλλὰ μέση τις καὶ ἐγγυτέρα ἰδίᾳ πρὸς τὸν Ἀττικὸν κωμικὸν λόγον· ἀλλ' ὡς ἐν πάσῃ τῇ ἐλληνικῇ ποιήσει οὕτω καὶ ἐν αὐτῇ διαφαίνεται ἰκανὴ μίμησις τοῦ Ὀμήρου. Κατὰ δὲ τὴν ἐκάστοτε ὑπόθεσιν λαμβάνει τὸ ἀνάλογον ὕψος, οὖσα οἰκεία ἢ φαιδρὰ, ὑψηλὴ

ἢ ἐμπαθῆς, λεπτή ἢ ἄγροικος· ἐκφράζει δὲ τὰ πράγματα ἢ ὡς ἔχουσιν, ἢ ὡς τὰ πάθη ὑπαγορεύουσιν. Ἐπισημότεροι ἱαμβικοί ποιηταὶ εἶναι: Ἀρχίλοχος, Σιμωνίδης, Ἱππῶναξ.

§ 16. Ἀρχίλοχος.

Ἐκ Πάρου καταγόμενος (688 π. Χ.) εἶχε πατέρα εὐγενῆ καὶ ἐγένετο ὁ πρῶτος καὶ ἄριστος τῶν ἱαμβογράφων. Μεταβὰς μετ' ἄλλων εἰς Θάσον πρὸς ἀποίκισιν, ἐπειδὴ αὐτὴ δὲν ἠυδοκίμησεν, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀπέθανεν ἐν μάχῃ κατὰ τῶν γειτόνων Ναξίων ἐν χρόνῳ ἀγνώστῳ. Ὁ βίος αὐτοῦ ὑπῆρξε πλήρης περιπετειῶν καὶ ἀσχυλίων. Λέγεται ὅτι Λυκάμβας τις ἐν Πάρῳ ἠρνήθη παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν θυγατέρα εἰς γάμον, διὸ ὁ ποιητὴς ἐξέχυσε τόσον ἐμπαθῶς καὶ σαρκαστικῶς τὴν ὀργὴν καὶ τὸ μῖσος αὐτοῦ ἐν ἱαμβικοῖς στίχοις καθ' ὅλης τῆς οἰκογενείας, ὥστε πατὴρ καὶ θυγατέρες μὴ ἀνεχόμενοι τὴν πικρίαν τῶν ποιητικῶν βελῶν αὐτοῦ ἀπηγγέμισθησαν.

Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, οὐ μόνον ἱάμβους περιλαμβανόντων, ἀλλὰ καὶ ἐλεγείας καὶ ὕμνους καὶ ἐπιγράμματα, ὀλίγιστα μόνον ἀποσπάσματα σώζονται, ὥστε εἶνε ἄδηλον τίς ἦτο ἡ ὑπόθεσις καὶ ἡ διάταξις αὐτῶν. Γνωστότερα εἶνε τὰ μέτρα τοῦ ποιητοῦ οὐ μόνον ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μιμηθέντων τὸν ποιητὴν, ὡς τοῦ ῥωμαίου Ὁρατίου. Ὁ Ἀρχίλοχος ὑπῆρξεν ἐφευρετικώτατος εἰς ταῦτα, διότι ἄλλα μὲν ἄτεχνα ὄντα καὶ δημῳδῇ διεμόρφωσεν οὕτως, ὥστε νὰ φαίνωνται ὅλως νέα καὶ κανονικά, ἄλλα δὲ αὐτὸς ἐδημιούργησε· συνεδύασε ποικίλως τοὺς στίχους εἴτε συνάψας τοιοῦτους ἀνίσου μήκους καὶ ποιήσας οὕτω τὰς ἐπωδούς, δι' ὧν προπαρεσκεύασε τὰς στροφάς, εἴτε συνδέσας ἁρμονικῶς ῥυθμοὺς διαφόρου μορφῆς καὶ μάλιστα φύσεως ἑτερογενεῶς. Πλὴν δὲ τῶν ἱάμβων μετεχειρίσθη καὶ τροχαίους. Ἀλλὰ καὶ τὴν μουσικὴν ποικίλιαν ἠὔξησε κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ῥυθμοῦ καὶ τοῦ μέτρου. Θεωρεῖται ὁ ἰδρυτὴς τῆς κυρίως λυρικῆς ποιήσεως, κατέχων ἐν τῇ ἑλληνικῇ καθόλου ποιήσει ἑξέχον θέσιν καὶ παρὰ τὸν Ὅμηρον τασσόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων διὰ τὴν δημιουργικότητα, ἐγένετο δὲ καὶ πρόδρομος τῶν κωμικῶν ποιητῶν.

Τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ ἐρμηνεύει τὰ πράγματα μετ' ἀκριθείας ἐν λέξεσι τῆς κοινῆς χρήσεως· χάρις δὲ πνευματώδης, διαύγεια καὶ ὀξύνοια, ζωηρὰ καὶ ἐκφραστικὴ δύναμις διαλάμπουσιν ἐν ταῖς ιδέαις αὐτοῦ· θαυμαστὴ εἶνε παρ' αὐτῷ ἡ ποικιλία τῶν αἰσθημάτων· ὅτε μὲν εἶνε φαιδρὸς καὶ χαρίεις, ὅτε δὲ εἴρων καὶ ἐμπαθής, καὶ ἄλλοτε μὲν ἐπιτίθεται ἑλαφρῶς, ἄλλοτε δὲ πλήττει θανασίμως. Ἡ μεγάλη ἐπίδρασις τοῦ Ἀρχιλόχου φαίνεται ἐπὶ τῶν μιμηθέντων αὐτὸν κωμικῶν ποιητῶν.

§ 17. Σιμωνίδης.

Οὗτος ἐκ Σάμου καταγόμενος καὶ εἰς Ἀμοργὸν ἀποικίσας καλεῖται Ἀμοργίνος πρὸν διάκρισιν ἀπὸ Σιμωνίδου τοῦ Κεῖου. Ἦτο κατὰ τι νεώτερος τοῦ Ἀρχιλόχου, τὰ τοῦ βίου δ' αὐτοῦ εἶνε ἄγνωστα. Εἰ αὐτὸν ἀποδίδονται ἐλεγεῖται, ἱamboi καὶ τροχαῖκὰ τετράμετρα. Ἐκ τῶν σφζομένων τριάκοντα ἀποσπασμάτων αὐτοῦ δύο εἶνε τὰ σπουδαιότερα· ἐν τῷ ἐνὶ τούτων, τῷ μεγαλειτέρῳ, ὀνειδίζει τὸ γυναικεῖον φύλον λαμβάνων τύπους γυναικῶν, ὧν τὴν καταγωγὴν καὶ τὰς ιδιότητας ἀνάγει εἰς ζῶα, ὡς εἰς ἀλώπεκα, κύνα, γαλῆν, μέλισσαν κλπ., ὅπως πολλάκις δημωδῶς γίνεται ἡ τοιαύτη σύγκρισις, ἐν δὲ τῷ ἄλλῳ, ὅπερ ἀποτείνει ὡς παραίνεσιν πρὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱόν, δεικνύει τὸ ἐφήμερον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ὄντος πλήρους δυστυχίας καὶ ἀθλιότητος. Ὁ Σιμωνίδης στερεῖται τῆς χάριτος, τῆς ὀξύνοιας καὶ τῆς εὐχερείας τοῦ Ἀρχιλόχου, ἐπεὶ δὲ τὸ σκῶμμα αὐτοῦ βαίνει κανονικῶς γίνεται βαρὺ καὶ ξηρόν· οὐχ ἥττον πολλοὶ στίχοι αὐτοῦ ἔχουσι φυσικὴν ἀπλότητα καὶ ἱκανὸν κάλλος.

§ 18. Ἰππῶναξ.

Ἐξ Ἐφέσου (540 π. Χ.) καταγόμενος ὁ Ἰππῶναξ ἐξεδιώχθη ἐντεῦθεν ὑπὸ δύο ἀνδρῶν καταλαβόντων τὴν ἀρχὴν καὶ κατέφυγεν εἰς Κλαζομενάς γενόμενος μισοτύραννος καὶ πικρὸς καὶ ἐν μεγίστη πενίᾳ διαβιούς. Λέγεται ὅτι δύο ἀγαλματοποιοὺς ἀδελφοὺς, μιμηθέντας πρὸς χλευὴν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ὄντος μικροῦ καὶ δυσειδοῦς, τόσον δηκτικῶς καὶ πικρῶς ἔσκωψεν, ὥστε ἀπηγχονίσθησαν.

Ἡ ποίησις αὐτοῦ ἀπέβλεπεν, ὡς καὶ ἡ τοῦ Ἀρχιλόχου, εἰς πρόσωπα, προσβάλλουσα πᾶν τὸ ἀνόητον καὶ ἀπρεπές καὶ μεταχειριζομένη πρὸς τοῦτο τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐφευρεθέντα σκάζοντα στίχον εἴτε χαλῖαμβρον, ὅστις εἶνε ὁ τρίμετρος ἱαμβικός ἔχων τὸν τελευταῖον πόδα σπονδαῖον ἢ τροχαῖον· ὁ στίχος δ' οὗτος ἐπικρατεῖ ἐν τοῖς σφωζομένοις ἀποσπασμασιν αὐτοῦ, ἐν αἷς καὶ τρίμετροι ἱαμβικοὶ καὶ τετράμετροι τροχαῖοι καὶ ἄλλα εἶδη στίχων ὑπάρχουσιν. Ὁ Ἰππῶναξ, οὗτινος ἡ ποίησις ἦτο πικροτάτη, θεωρεῖται προσέτι εὐρετής τῆς παρωδίας· αὕτη τὸ σοβαρὸν καὶ ἔξοχον ἐν τῇ ποιήσει μεταβάλλει διὰ μικρᾶς παραλλαγῆς εἰς γελοῖον καὶ κοινόν.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἰππῶνακτος δὲν ἔχει τὴν χάριν τῆς τοῦ Ἀρχιλόχου, ἀλλ' εἶνε πολλάκις ἄγροικος.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἱαμβογράφων ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι, καὶ ὁ Σόλων δὲ εἶχε ποιήσῃ ἱάμβους, οἵτινες ὅμως διέφερον τῶν τοῦ Ἀρχιλόχου καὶ τοῦ Σιμωνίδου, διότι κυρίως ἦσαν πολιτικὰ ὑπομνήματα, οὐχὶ δὲ γενικαὶ θεωρίαι ἠθικολόγου καὶ στωπτικοῦ ποιητοῦ.

§ 19. Μελικὴ ποίησις.

Τὴν μελικὴν ποίησιν χαρακτηρίζει ἐλευθέρᾳ καὶ θερμῇ ἐκδήλωσις τῶν ἀτομικῶν τοῦ ποιητοῦ συγκινήσεων, οἷον χαρᾶς, θλίψεως, πόθου, ὀργῆς, μίσους, ἔρωτος, φιλίας κλπ. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ἐκαλλιέργηται ὑπὸ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Αἰολέων καὶ ἰδίᾳ ἐν Λέσβῳ· οὐσιῶδες δ' αὐτοῦ στοιχεῖον εἶνε ἡ μουσικὴ, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ὄρχησις, μορφή δὲ ποιητικὴ ἡ ᾠδὴ, συνισταμένη ἐξ ἀπλῶν καὶ βραχειῶν στροφῶν ἁδομένων ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐν συνοδίᾳ βαρβίτου καὶ ἀλλήλας διαδεχομένων. Ἐκ τῶν στροφῶν τῆς μελικῆς ποιήσεως κυριώτεραι εἶνε αἱ ἐκ τεσσάρων στίχων συγκείμεναι ἀλκαϊκὴ καὶ σαπφικὴ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν εὐρόντων αὐτὰς Ἀλκαίου καὶ Σαπφοῦς· τούτων ἡ δευτέρα εἶνε πλήρης χάριτος καὶ μαλακωτέρα τῆς πρώτης. Εἶνε δ' ὁ ρυθμὸς ἐν τῇ μελικῇ ποιήσει γοργός, ζωηρὸς καὶ παθητικὸς κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν Αἰολέων, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῆς ἡ αἰολικὴ διάλεκτος.

Οἱ κυριώτεροι ποιηταὶ τῆς μελικῆς ποιήσεως εἶναι: Ἀλκαῖος, Σαπφώ, Ἀνακρέων.

§ 20. Ἀλκαῖος.

Ἐν Μυτιλήνῃ γεννηθεὶς (660 π. Χ.) κατήγετο ἐξ ἐπισήμου καὶ εὐπόρου ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας. Ἦτο φύσει ἀνδρεῖος, φιλελεύθερος καὶ τολμηρὸς, ἀγωνισθεὶς μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος ἀπὸ τῆς τυραννίας καὶ πολλὰ ὑποστάς. Ἐν Μυτιλήνῃ ἦν τύραννος τότε ὁ Πιπτακὸς, ὅστις συλλαβὼν τὸν ποιητὴν συνεχώρησεν αὐτῷ, τέλος δὲ συνεφιλιώθη μετ' αὐτοῦ, οἱ δὲ πολῖται ἤγειραν εἰς ἀμφοτέρους ἀνδριάντας. Ἀγνώστον εἶνε πότε καὶ πῶς ἀπέθανεν ὁ Ἀλκαῖος.

Ἐν τῷ ταραχῶδει καὶ ποικίλῳ αὐτοῦ βίῳ, ὅσαςκις ἀνεπαύετο ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῶν στάσεων, ἐτόνιζε τὴν λύραν αὐτοῦ πρὸς ἐξύμνησιν τῶν θεῶν, τοῦ κάλλους, τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ οἴνου, ἐνῶ ἐν ταῖς τρικυμίαις τῆς πολιτικῆς συνέθετε τὰ στασιωτικὰ αὐτοῦ ἄσματα· οὕτω δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἦσαν κυρίως πολιτικοῦ, ἐρωτικοῦ καὶ συμποτικοῦ περιεχομένου· ἐποίησε πρὸς τοῦτοις καὶ σχολία· (1) ἐκ πάντων δὲ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ σφίζονται ἑκατὸν τέσσαρα μικρὰ ἀποσπάσματα.

Τὰ ποιήματα τοῦ Ἀλκαίου διέκρινεν μεγαλοπρέπεια καὶ βραχύτης λόγου, φυσικότης, ἡδύτης, ἐνάργεια, ὠραῖαι εἰκόνες καὶ ὁ θερμὸς καὶ φιλήδονος τῶν Αἰολέων χαρακτήρ. Ὁ Ὀράτιος ἐμιμήθη καὶ τὰ μέτρα καὶ τὴν ποίησιν τοῦ ποιητοῦ τούτου.

§ 21. Σαπφώ.

Ἐξ Ἐρεσσοῦ τῆς Λέσβου καταγομένη (600 π. Χ.) ἀπὸ γένους ἐπισήμου ἔφυγεν ἕνεκα τῶν ἐν τῇ πατρίδι πολιτικῶν ταραχῶν εἰς Σικελίαν μετ' ἄλλων ὁμοφρόνων καὶ λαβοῦσα ἐκεῖ σύζυγον ἐπανῆλθεν εἰς Μυτιλήνην, ἄγνωστον δὲ πότε καὶ πῶς ἀπέθανεν· ἡ παράδοσις ὅτι ἐκρημνίσθη ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Λευκάτα ἕνεκα ἔρωτος πρὸς τὸν ὠραῖον νεανίαν Φάωνα εἶνε μυθώδης. Ἐν Μυτιλήνῃ διαμένουσα ἐδίδασκε τὰς νεάνιδας τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν, τὴν συνήθειαν

(1) Ἰδε σελ. 57.

δὲ ταύτην εἶχον καὶ ἄλλαι γυναῖκες ἐν Λέσβῳ. Ἀγνωσάτη σχέσις οἷα ἡ τοῦ Σωκράτους πρὸς τοὺς μαθητάς αὐτοῦ, συνέδρε τὰς νεάνιδας ἐκείνας μετὰ τῆς Σαπφοῦς.

Τὰ ποιήματα αὐτῆς, διηρημένα εἰς ἐννέα βιβλία κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν μουσῶν, ἦσαν ὕμνοι καὶ πρὸ πάντων ἐπιθαλάμια ἢ ὑμναιοί, ἤτοι γαμήλια ἄσματα· ἀποσπάσματα μόνον αὐτῶν σφύζονται καὶ δύο ὅλαι ᾠδαί, μία πρὸς τὴν Ἀφροδίτην καὶ ἑτέρα πρὸς παρθένον προσφιλῇ αὐτῇ. Τὸ κύριον θέμα τῆς Σαπφοῦς ἦτο ὁ ἔρωρ, τοῦ ὁποίου τὰς λύπας καὶ τὰς ἡδονὰς μετὰ τσαύτης βαθύτητος καὶ χάριτος ἐξέφρασε, μεθ' ὅσης οὐδεὶς ἄλλος λυρικός ποιητής· ἐξόχως ἔτι ὕμνησεν ἡ λύρα αὐτῆς καὶ τὸ κάλλος τῆς νεότητος. Τὰ ποιήματα αὐτῆς ἐνέχουσι γλυκύτητα καὶ περιπάθειαν, εὐφυΐαν καὶ χάριν, εἰκόνες δὲ λαμπραὶ καὶ φυσικαὶ κοσμοῦσιν αὐτά, κατὰ δὲ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἀπαλότητα τῶν ῥυθμῶν, ἡρέμων καὶ ἁρμονικῶν ἅμα ὄντων, ὑπερβάλλει καὶ αὐτὸν τὸν Ἀλκαῖον, ὅστις ἦτο ἀντίτεχνος αὐτῇ.

Ἡ Σαπφὼ ἐθαυμάσθη καὶ ἐτιμήθη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἐν τῇ ὁποίᾳ τὰ ἄσματα αὐτῆς ἐπὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ἐψάλλοντο, ὑπῆρξε δὲ ὄντως ἡ ἐπισημοτέρα ποιήτρια τῆς Ἑλλάδος ὀνομασθεῖσα δεκάτῃ Μοῦσᾳ· πρὸς τιμὴν αὐτῆς καὶ ἀγάλματα ἰδρύθησαν καὶ εἰκόνες ἐποιήθησαν ἐν Ἑλλάδι, ἐν δὲ Μυτιλήνῃ καὶ νομίσματα φέροντα τὴν εἰκόνα αὐτῆς ἐκόπησαν. Ἐκ τῶν Ρωμαίων ὁ Κάτουλλος καὶ ὁ Ὀράτιος ἐμιμήθησαν αὐτὴν προσφυῶς καὶ κομψῶς.

Ἐκ τῶν μαθητριῶν τῆς Σαπφοῦς διέπρεψαν πολλαί, ἐν αἷς ἡ Ἥριοννα, ἥτις ποιήσασα ἐν ὠραίοις ἐξαμέτροις τὴν Ἥλιακτῆν, τῆς ὁποίας λείψανον ἐσώθη, ἀπέθανε νεαρωτάτῃ. (1)

§ 22. Ἀνακρέων.

Γεννηθεὶς ἐν Τέῳ τῆς Ἰωνίας (560 π. Χ.) ἔφυγεν ἐκ τῆς πατρίδος αὐτοῦ κατὰ τὴν ὑποταγὴν ταύτης ὑπὸ Κύρου τοῦ Μεγάλου. Νεαρὸς ἔτι ἐφημίσθη ἐν τῇ ποιήσει καὶ προσκληθεὶς διέμεινεν ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν τυράννων Πολυκράτους τοῦ Σαμίου, Ἰππάρχου τοῦ Ἀθη-

(1) Ἡ Ἥριοννα, ὡς λέγει ὁ W. Christ, ἴσως ἔζη κατὰ τοὺς ἁλεξανδρεωτικούς χρόνους.

ναίου καὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀλευαδῶν· ἀπέθανε δ' εἰς βαθὺ γῆρας ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ ἀγνώστῳ ἡμῖν. Τιμῆς ἔνεκεν οἱ συμπολῖται αὐτοῦ παρεδέξαντο ἐπὶ τῶν νομισμάτων τὴν προτομὴν αὐτοῦ, οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἀνήγειραν αὐτῷ ἀνδριάντα ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὁ Ἀνακρέων ἐποίησεν ὕμνους, ἐλεγείας, ἄσματα ἐρωτικὰ καὶ παροίγια, ἐπιγράμματα καὶ ἱαμβεῖα· ἀλλ' ἠυδοκίμησε καὶ ἔθαυμάσθη πρὸ πάντων εἰς τὰ μέλη τὰ πεποιημένα ἐν ἰδιαίτερῳ μέτρῳ ἀνακρεοντεῖῳ ἐπικληθέντι· ἐν αὐτοῖς ὕμνησε τὴν εὐζωίαν, τὸν οἶνον, τὸν ἔρωτα, τὸ κάλλος, τὴν μουσικὴν, τὸν χορὸν καὶ ἐν γένει τὴν εὐθυμίαν καὶ τὴν ἡδονήν· τῶν μελῶν τούτων φέρεται συλλογὴ· Ἀνακρεόντος τοῦ Τηίου συμποσιακὰ ἡμιάμβια. Ἐκ ταύτης φαίνεται ὅτι πλὴν ὀλιγίστων τὰ λοιπὰ δὲν εἶνε γνήσια, ἀλλ' ἀπομιμήσεις μεταγενεστέρων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιτυχεῖς· ὅθεν αἱ ἀπομιμήσεις αὗται ἐκδίδονται ἰδιαίτερος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Ἀνακρεόντεια.

Ὁ Ἀνακρέων ὑπῆρξε γνήσιος Ἴων, ἥτοι ἄβρὸς, πεπαιδευμένος, εὐφυής, ἀλλὰ καὶ μαλθακός· ἡγαπήθη ὅμως καὶ ἐν τῷ βίῳ καὶ μετὰ θάνατον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ποίησις αὐτοῦ δὲν φέρει τὸν βαθὺν καὶ παθητικὸν χαρακτῆρα τῆς τοῦ Ἀλκαίου καὶ τῆς Σαπφούς, ἀλλ' εἶνε παιγνιώδης καὶ πλήρης χάριτος· διάλεκτος αὐτῆς εἶνε ἡ ἰωνικὴ μετὰ τινων ἀλοισμῶν καὶ δωρισμῶν. Ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι σήμερον ὁ Ἀνακρέων εὖρε μιμητὰς πολλοὺς καὶ Ἕλληνας καὶ ξένους.

§ 23. Χορικὴ ποίησις.

Ἡ χορικὴ ποίησις, καλλιεργηθεῖσα ὑπὸ τῶν Δωριέων ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν Σικελίᾳ, θέμα ἔχει τὴν πανηγυρικὴν ἐξύμνησιν τῶν θεῶν, ἡρώων, ἀνδρῶν ἐξόχων, νικητῶν ἐν ἀγῶσι καὶ πανηγύρεων δημοτελῶν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ καὶ ἰδιωτικῶν ἐνίοτε. Ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ ὁ ποιητὴς γίνεται διερμηνεὺς τῶν πόθων καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ πλήθους, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ χαρακτῆρ αὐτῆς εἶνε γενικώτερος, ἐθνικώτερος καὶ πομπωδέστερος ἢ ἐν τῇ μελικῇ. Τὸ μουσικὸν στοιχεῖον ἐν αὐτῇ συνοδεύεται ὑπ' ὀρχήσεως, διὸ καὶ χορικὴ ὠνομάσθη, ἡ δὲ ποιητικὴ μορφή εἶνε καὶ ἐνταῦθα ἡ ὥδῃ, τῆς ὁποίας ὅμως αἱ

στροφαι εἶνε μεγάλαι, τεχνικαὶ καὶ πολυσύνθετοι, ἄδόμεναι ὑπὸ χοροῦ περὶ βωμῶν συνθήως ὀρχουμένου. Καὶ ἡ μὲν στροφή ἐψάλλετο κατὰ τὴν πρώτην περὶ τὸν βωμὸν κίνησιν τοῦ ὀρχουμένου χοροῦ, ἡ δ' ἀντιστροφή, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐπανήρχετο εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, καὶ ἡ ἐπωδὸς ὅτε ἐπανελθὼν ἴστατο. Αἱ στάσεις δὲ καὶ αἱ κινήσεις τῶν χορευτῶν συνετέλουν πολὺ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ιδέας τοῦ ποιήματος. Ἡ στροφή, ἡ ἀντιστροφή καὶ ἡ ἐπωδὸς διακρίνονται ἐν τῇ ἀκριῇ τῆς χορικῆς ποιήσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ ῥυθμὸς εἶνε ὅτε μὲν μεγαλοπρεπῆς καὶ ἐμβριθής, ὅτε δὲ φαειρὸς, τὰ δὲ μέτρα ποικιλώτατα. Διάλεκτος ἐν αὐτῇ εἶνε ἡ δωρικὴ βᾶσιν ἔχουσα κυρίως τὴν ἐπικὴν μετὰ δωρικῶν τύπων.

Τὰ ἔσματα τῆς χορικῆς ποιήσεως εἶνε ποικιλώτατα· τοιαῦτα εἶνε ὕμνοι, πρὸς θεοὺς, ἥρωας καὶ ἄνδρας ἀναφερόμενοι, παιᾶνες, ὕμνοι-γίαι ἢ προσευχαὶ πρὸς θεοὺς, ἰδίᾳ τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀρτεμιν, προσόδια, ἔσματα κατὰ τὴν εἰς ναοὺς ἢ βωμοὺς πορείαν, παρθένεια, ἔσματα ψαλλόμενα ὑπὸ κυκλίου χοροῦ παρθένων, ἐργώμια, ἥτοι ἔπαινοι ἐξόχων ἀνδρῶν, λεγόμενα ἐπινίκια ἐὰν ἀνεφέροντο εἰς νικητὰς ἐθνικῶν ἀγώνων, παροίνια ἢ συμποτικά, ἐπιθαλάμια ἢ ὑμέναιοι, ἔσματα γαμήλια, θρηνοι, ἐπὶ θανάτῳ ψαλλόμενοι, διθύραμβοι, ἔσματα παθητικά ἐν ταῖς ἐسرταῖς τοῦ Διονύσου· πλὴν τούτων ἦσαν καὶ πολλὰ ἄλλα εἶδη, ὡς σαφνηφορικά, ὠσχοφορικά, ἐπιλήνια, κλπ. Τὸ δὲ σκόλιον, ὅπερ εἶνε κυρίως αἰσλικὸν συμποτικὸν ἔσμα ὑπὸ Τερπάνδρου τὸ πρῶτον κανονισθὲν, διετηρήθη καὶ ἐν τῇ χορικῇ ποιήσει καὶ ἔλαβε σὺν τῷ χρόνῳ διαφόρους μεταρρυθμίσεις. Ἐψάλλετο δ' ἐν συμποσίοις ὑπὸ ἐμπείρων ᾠδῆς καὶ μουσικῆς αὐτοσχεδιαζόντων στίχους καὶ ἀλλήλους διαδεχομένων εἴτε κατὰ τὴν ἐν τῇ τραπέζῃ θέσιν εἴτε κατὰ τάξιν ἀνώμαλον, ὅθεν λέγεται ὅτι προῆλθε καὶ τὸ ὄνομα· ἀλλὰ κυρίως ὠνομάσθη οὕτω διὰ τὴν μὴ αὐστηράν καὶ ἀκριβῆ, ἀλλ' ἐλευθέραν καὶ ἀνώμαλον ἐν αὐτῷ κατὰτάξιν τῶν ἐννοιῶν καὶ μελωδίαν. Εἰς αὐτὸ ἐδόθη ὑπὸ τινων ποιητῶν καὶ χορικὴ μορφή. Ὑπόθεσις δ' αὐτοῦ ἦτο ἡ σύντομος ἐπίκλησις πρὸς θεόν, ἡ ἠθικαὶ καὶ βιοτικαὶ γινῶμαι φαειρῶς ἐκτιθέμεναι, ἡ ἔπαινος ἡρώων, ἡ πολιτικαὶ ιδέαι ἐν ὀλίγοις στίχοις καὶ στροφαῖς ὁμοιομόρφοις, ἡ καὶ ἐξύμνησις τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἔρωτος.

Οἱ ἐπισημότεροι ποιηταὶ τῆς χορικῆς ποιήσεως εἶνε οἱ ἐπόμενοι: Ἀλκμάν, Στησίχορος, Ἴβυκος, Σιμωνίδης ὁ Κεῖος, Βακχυλίδης καὶ Πίνδαρος.

§ 24. Ἀλκμάν.

Ἐκ Σάρδεων τῆς Λυδίας καταγόμενος (610 π. Χ.) ἦλθεν εἰς Σπάρτην ὡς αἰχμάλωτος τὸ πρῶτον, εἶτα δ' ἠλευθερώθη καὶ μεταλαβὼν ἐκεῖ τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ἔζησε μέχρι βαθέος γήρατος. Ἐποίησεν ὕμνους, παιᾶνας, προσόδια, ἐρωτικά, παρθένεια· διέπρεψε δὲ εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα, ἐν οἷς πανηγυρικῶς ὕμνουντο θεοὶ καὶ ἄνθρωποι, καὶ συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς μουσικῆς ἐν Σπάρτῃ. Καθόλου δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ φέρουσι Σπαρτιατικὸν χαρακτῆρα ἀναφερόμενα εἰς λακωνικὰς ἐορτὰς καὶ γεγραμμένα ἐν παλαιᾷ λακωνικῇ διαλέκτῳ ἀναμεμιγμένη μετ' ἐπικῶν καὶ αἰολικῶν τύπων. Ὁ Ἀλκμάν ἐνεωτέρισεν εἰς τὰ μέτρα καὶ εἰς τὰς στροφὰς δούς ἐλευθερίαν εἰς ταύτας καὶ ποιήσας διαφόρους τοιαύτας ἐν τῷ αὐτῷ ποιήματι· ἐκ τούτου δ' ὠφελήθη ὁ Στησίχορος, ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Πίνδαρος. Σφύζονται ὀλίγα ἀποσπάσματα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ἐν παρθένειον ἐξ ἑκατὸν στίχων ἐσχάτως ἀνευρεθέν· ἐν αὐτοῖς διαφαίνεται ποίησις χαρίεσσα, ζωηρὰ, φυσικὴ καὶ ἐνθουσιώδης.

§ 25. Στησίχορος.

Οὗτος ἀκμάζων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνος π. Χ. ἦτο ἐξ Ἰμέρας τῆς Σικελίας, ἐτελεύτησε δὲ καὶ ἐτάφη ἐν Κατάνῃ.

Ὁ Στησίχορος μετερρῦθμισε τὴν χορικὴν ποίησιν κατὰ μὲν τὴν μετρικὴν μορφήν διὰ προσθήκης στροφῆς διαφόρου, τῆς ἐπρωδοῦ, εἰς τὴν στροφὴν καὶ ἀντιστροφὴν, αἵτινες ἦσαν ὅμοιαι καὶ συμμετρικαί, κατὰ δὲ τὸ περιεχόμενον ὡς λαβὼν τοιοῦτον ἐκ τοῦ ἐπικοῦ κύκλου, εἰς ὃν μαραινόμενον ἤδη ἠθέλησε νὰ δώσῃ ζωὴν περιβάλλων αὐτὸν τὸ ἔνδυμα τῆς μεγαλοπρεποῦς χορικῆς· οὕτω τὰς ἐξόχους ἐπικάς καὶ ἄλλας μυθικάς ὑποθέσεις μετέτρεπεν εἰς χορικά ἔξομα αἵ μᾶλλον εἰς ἡρωϊκοὺς ὕμνους προσωρισμένους εἰς δημοσίας ἐορτὰς καὶ θρησκευτικὰς

πανηγύρεις· ἔνεκα τούτου δὲ ἡσχολεῖτο εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν καταλήλων χορῶν μετονομασθεὶς Στησίχορος (ἐκ τοῦ ἰσάναι χορὸν), ἐνῶ πρότερον ἐκαλεῖτο Τισίας. Ἐποίησε δὲ καὶ παιᾶνας, ὕμνους, ἐρωτικά, ἐπιθαλάμια, διεσκεύασε δὲ τεχνικῶς καὶ ποιμενικά ἄσματα. Περύφημος δ' ὑπῆρξε καὶ ἡ περὶ Ἑλένης παλινωδία αὐτοῦ, ἧς σφύζεται ἀπόσπασμα· παραστήσας δηλαδὴ ὁ ποιητὴς τὸ πρῶτον τὴν Ἑλένην ὡς αἰτίαν τῶν δεινῶν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ τρωϊκῷ πολέμῳ ἐτυφλώθη ὑπ' αὐτῆς ἀποθεωθεῖσης· ἐκ τούτου ἐποίησε τὴν παλινωδίαν εἰπὼν ὅτι μόνον τὸ ὁμοίωμα αὐτῆς ἦτο ἐν Τροίᾳ καὶ δι' αὐτὸ ἐμάχοντο οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Τρῶες· διὸ ἀνέλαβεν αὐτὴς τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν.

Ὡς ἐκ τοῦ κυρίου θέματος τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ὁ Στησίχορος ἐκφράζεται μᾶλλον ὡς ἐπικός, ἀλλ' ἡ ποίησις αὐτοῦ συνδεομένη μετὰ χοροῦ καὶ μουσικῆς ἐνέχει πολὺ μεγαλεῖον καὶ βάθος ἔχουσα καὶ λεκτικὸν ἁρμοδιώτατον. Ὡς πρὸς τὰ μέτρα, τὰς στροφάς καὶ τὴν μουσικὴν ὁ Στησίχορος ὑπῆρξεν ὁ πρόδρομος τοῦ Σιμωνίδου καὶ τοῦ Πινδάρου, ποιηταὶ δὲ καὶ καλλιτέχναι ἐνεπνεύσθησαν ἐξ αὐτοῦ. Ὀλίγα λείψανα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ σφύζονται.

§ 26. Ἰβυκος.

Ὁ Ἰβυκος ἦτο ἐκ Ρηγίου τῆς Ἰταλίας· καταγόμενος ἐξ ἐπισήμου γένους καὶ πολλῶν τιμῶν ἀπολαύων ἐν τῇ πατρίδι μετέβη εἰς πολλοὺς τόπους κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν πλείστων ποιητῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Λέγεται ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν ἐφρονεῖτο ὑπὸ ληστῶν ἐν ἐρήμῳ ἀκτῇ ἐπεκαλέσατο τὴν μαρτυρίαν ὑπεριπταμένων γεράνων· μετὰ χρόνον οἱ φρονεῖς ἐν Κερύνθῳ ἰδόντες ἵπταμένας γεράνους εἶπον πρὸς ἀλλήλους ἐνώπιον ἄλλων «Ἴδε, αἱ Ἰβύκου ἔκδικοι», ἐξ οὗ ἀνακαλυφθέντες τιμωρήθησαν· ἐκ τούτου δὲ καὶ ἡ παροιμία αἱ Ἰβύκου γέρανοι.

Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ διακρινομένων διὰ τὴν ἔντεχνον τῶν στροφῶν κατασκευὴν καὶ τὴν μεγάλην περιγραφικὴν δύναμιν, ὀλίγιστα μόνον ἀποσπάσματα περιεσώθησαν. Ἡ ποίησις αὐτοῦ εἶνε ἡδεῖα καὶ ἁρμονικὴ, ἡ δὲ γλῶσσα ἐπικὴ μετὰ τινων αἰολισμῶν, σικελιωτικῶν ἰδιωτισμῶν καὶ ὀλίγων δωρικῶν τύπων. Κατὰ τὰ μέ-

τρα, τοὺς ῥυθμοὺς καὶ τὰς ὑποθέσεις αὐτὰς τῶν ποιημάτων ὁ Ἴβυκος ἐμιμήθη τὸν Στησίχορον, ἐκλέγων τὰ θαυμαστότατα τῶν ἡρωϊκῶν μύθων.

§ 27. Σιμωνίδης.

Ὁ Σιμωνίδης, μνημονευθεὶς ἐν τοῖς ἐλεγειακοῖς, ἦτο ἐξ Ἰουλίδος τῆς Κέω (556—468), ἔνθα ἦτο διδάσκαλος χορῶν καὶ ποιητῆς συγχρόνως. Προσκληθεὶς διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ τυράννου Ἰππάρχου ἐν Ἀθήναις, εἴτα δὲ τῶν Ἀλευαδῶν καὶ τῶν Σκοπαδῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, τοῦ Ἰέρωνος ἐν Συρακούσαις καὶ τοῦ Θήρωνος ἐν Ἀκράγαντι· τοὺς δύο τελευταίους μέλλοντας νὰ συγκρουσθῶσι λέγεται ὅτι συνεφιλόωσεν. Ἀπέθανεν ἐν Σικελίᾳ καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ ἦτο πρὸ τῶν Συρακουσῶν· κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ εἶδε τοὺς ἐνδοξοτάτους τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνας ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὑπῆρξε πολυμαθὴς καὶ μνημονικός. Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τὰ μὲν ὠρισμένα εἰς δημοσίαις τελεταῖς ἦσαν ὕμνοι, παιᾶνες, ὑπορχήματα, εἰς ἃ διέπρεπε, παρθένεια καὶ διθύραμβοι οὐ μόνον εἰς Διόνυσον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ἥρωας· τὰ δ' εἰς ἰδιώτας ἀναφερόμενα ἦσαν ἐπινίκια, θρήνοι καὶ ἐγκώμια. Τὰ ἐγκώμια τὸ πρῶτον ἦσαν, ὡς ἡ λέξις δηλοῖ, ἄσματα ἐν κώμῳ ᾄδόμενα πρὸς ἔπαινον τοῦ διδόντος τὸ συμπόσιον, μετὰ ταῦτα δ' ἐφηρμοζόντο εἰς πάντα τὰ ἄσματα τὰ ὑμνοῦντα ἄνδρα τινὰ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ὕμνους, δι' ὧν ἐξυμνοῦντο οἱ θεοί.

Πλὴν τούτων ὁ Σιμωνίδης ἐποίησεν ἐλεγείας, ὡς ἐλέχθη ἤδη, ποικίλου περιεχομένου, ἐπιγράμματα ἄριστα καὶ ἄλλα ποιήματα μετὰ μεγάλης τέχνης καὶ εὐχερείας. Λεπτότης καὶ ἐπιμέλεια περὶ τὴν ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν διανοημάτων, προσαρμογὴ καταλλήλων μύθων τῇ ὑπόθεσιν, ἀποφθέγματα ὠραῖα, λεκτικὸν ἀκριβὲς καὶ λαμπρὸν μετ' εὐήχων λέξεων, ἔνωσις τῶν καθ' ἕκαστα πρὸς ἀνάδειξιν τῆς κυρίας ιδέας, ῥυθμὸς ἐλαφρότερος καὶ γοργότερος τοῦ πινδαρικοῦ διακρίνονται ἐν ταῖς ἔργοις τοῦ Σιμωνίδου· καθόλου δ' ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ φαίνονται τὰ σημεῖα τῆς τελειότητος ἐκείνης τῆς ὁποίας ἄριστος τεχνίτης ὑπῆρξεν ὁ Πίνδαρος. Καίπερ ὁ Ἴων

Σιμωνίδης ἐποίησεν εἰς τὴν δωρικὴν ἐκείνην διάλεκτον τὴν ἔχουσαν βάσιν τὴν ὁμηρικὴν γλῶσσαν καὶ χρησιμεύσασαν μετὰ ταῦτα εἰς τὰ χορικά ἔσματα τῆς ἀττικῆς τραγωδίας. Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ διεσώθησαν περὶ τὰ ἑκατὸν ἀποσπάσματα.

§ 28. Βακχυλίδης.

Οὗτος ἦτο ἀνεψιὸς καὶ μαθητὴς τοῦ Σιμωνίδου ἐκ Κέω ὡσαύτως καταγόμενος. Μετέβη καὶ οὗτος πρὸς Ἱέρωνα εἰς Συρακούσας, ὅθεν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἣν καταλιπὼν ἦλθεν εἰς Πελοπόννησον, ἄγνωστον δὲ πότε καὶ ποῦ ἀπέθανεν. Ἐποίησε ποιήματα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, ἀλλ' ἔψαλλε μᾶλλον τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον μετὰ φαιδρότητος καὶ ζωηρῶν εἰκόνων. Ὁ Βακχυλίδης εἶνε μὲν χαριέστερος τοῦ Σιμωνίδου καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ εἶνε γεγραμμένα μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ κάλλους, ἀλλὰ δὲν ἔχει τὸ βάθος ἐκείνου οὐδὲ τὴν ποικιλίαν τῶν μέτρων. Τῶν ποιημάτων αὐτοῦ, ἅτινα ποικίλα ὑπῆρξαν, μόνον λείψανα σφύζονται.

§ 29. Πίνδαρος.

Ὁ Πίνδαρος ἐγεννήθη ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς παρὰ τὰς Θήβας τῷ 522 π. Χ. Κατήγετο ἐκ πλουσίας καὶ εὐγενοῦς οἰκογενείας καὶ ἦτο λίαν εὐσεβὴς ἀφιερωθείς εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ρέας. Τὸ πρῶτον ἐδιδάχθη τὴν μουσικὴν ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τὴν χορικὴν ποίησιν ὑπὸ τοῦ διθυραμβοποιοῦ Λάσου τοῦ Ἑρμιονέως ἐν Ἀθήναις· ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ διεκρίθη λίαν πρωΐμως, διότι εἰκοσαετῆς ὢν ἐποίησε τὸ πρῶτον ἐπινίκιον ἔσμα. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ παρὰ τῆς ἀντιτέχνου αὐτῷ διασήμευ ποιητρίας Κορίννης ἔλαβε συμβουλὰς περὶ τῆς καταλλήλου χρήσεως τῶν μύθων ἐν τῇ ποιήσει.

Ὡς οἱ πλεῖστοι λυρικοί, οὕτω καὶ ὁ Πίνδαρος δὲν διέμενεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι μόνον, ἀλλὰ μετέβη καὶ ἄλλαχού, εἰς Σικελίαν μὲν πρὸς τοὺς τυράννους Ἱέρωνα καὶ Θήρωνα, εἰς Θεσσαλίαν δὲ πρὸς τοὺς Ἀλευάδας καὶ εἰς Κυρήνην πρὸς τὸν βασιλέα Ἀρκεσίλαον· παρ' αὐτοῖς ἀπέλαυσε τιμῶν μεγίστων διὰ τοὺς σεμνοὺς καὶ ἀξιοπρεπεῖς αὐτοῦ τρόπους καὶ τὸν ἀνεξάρτητον χαρακτῆρα. Ἐτι δ' ἐτιμᾶτο

πολύ καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐν ταῖς ὁποίαις ἐψάλλοντο κατὰ τὰς πανηγύρεις καὶ ἑορτὰς αἱ πλήρεις γενικῶν καὶ ὑψηλῶν ἰδεῶν ᾧ αὐτοῦ, ὥστε μόνος αὐτὸς ἐκ πάντων τῶν λυρικῶν ποιητῶν ἐκτῆσατο τὴν δόξαν τοῦ ἔθνικοῦ· οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν τὰς μεγάλας θυσίας ὑπὲρ ἐλευθερίας κατὰ τοὺς μηδικοὺς πολέμους ἐξύμνησεν (1), ἐτίμησαν αὐτὸν δόντες προξενίαν καὶ δωρεὰν μυρίων δραχμῶν. Ὁ ποιητὴς ἐφοίτα τακτικῶς εἰς τοὺς ἐν Ὀλυμπίᾳ, Δελφοῖς καὶ ἀλλαχοῦ τελουμένους μεγάλους ἀγῶνας, ἐνίοτε δὲ ἤρχετο μετὰ τῶν ἐπανακαμπτόντων εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα νικητῶν, οὓς ἐξύμνει διευθύνων τὴν πομπήν. Ἀπέθανεν ἐν Ἀργεὶ τῷ 442 καὶ τὰ λείψανα αὐτοῦ ἐκομίσθησαν εἰς Θήβας. Ὁ σεβασμὸς δὲ καὶ ἡ τιμὴ τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Πίνδαρον διήρκεσε καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Θηβῶν διέταξε νὰ μείνῃ ἄθικτος ἡ ἐν αὐταῖς ἔτι σφύζομένη οἰκία τοῦ ποιητοῦ, ἥτις ἐπὶ πολὺ μετὰ ταῦτα, ὡς καὶ τὸ μνημα αὐτοῦ, διετηρήθη.

Ὁ Πίνδαρος ἐποίησε ποιήματα ἀναγόμενα εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς λυρικῆς, ἐξ ὧν μόνον τὰ ἐπινίκια διεσώθησαν τελείως. Εἶνε δὲ ταῦτα ᾧ αὐτοῦ, ἐν αἷς ἐγκωμιάζει τοὺς νικητὰς τῶν τεσσάρων μεγάλων ἐθνικῶν ἀγῶνων τῆς Ἑλλάδος, διὸ καὶ διαίρουνται εἰς Ὀλυμπιονίκας, Πυθιονίκας, Νεμεονίκας καὶ Ἰσθμιονίκας. Τὰ ἐπινίκια ἐψάλλοντο ὑπὸ χροῦ ἀνδρῶν καὶ νέων πρὸς αὐλὸν ἢ λύραν ἢ καὶ συναμφότερα ἐν πανηγύρει τελουμένη ἢ ἐν τῷ τόπῳ τῆς νίκης ἢ ἐν τῇ πατρίδι τοῦ νικητοῦ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦτου εἰς αὐτήν· ἡ δὲ τελετὴ εἶχεν οὕτω· πρῶτον ἐγίνετο πομπὴ πρὸς βωμὸν ἢ ναόν, ἔνθα ὁ νικητὴς, περιστοιχούμενος ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων ἐφ' ἱππων ἢ ἄρμάτων ὀχρυσμένων, μετεβαίνειν ὅπως καταθέσῃ τὸν ἐπὶ τῇ νίκῃ στέφανον, μετὰ ταῦτα θυσία, εἶτα δεῖπνον καὶ τέλος κῶμος· ἡ ᾧ δὴ ἐψάλλετο ἢ κατὰ τὴν πομπήν ἐν τῷ ναῷ ἢ περὶ τὸν βωμόν, ἢ κατὰ τὸν κῶμον συνηθέστερον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ νικητοῦ.

Ἐν τῇ συνθέσει τῶν ἐπινικίων ὁ Πίνδαρος ἐν τῇ ἀρχῇ μὲν καὶ ἐν τῷ τέλει αὐτῶν ἀναφέρεται συνήθως εἰς τὴν νικητὴν, ἥτοι τὴν

(1) «ὦ ταῖς λιπαραῖς καὶ ἰστέφανοι καὶ ἀσίδιμοι, Ἑλλάδος ἔρεισμα, κλειναὶ Ἀθῆναι, δαιμόνιον πολίτευθον». Οὕτως ὠνόμασε τὰς Ἀθῆνας ἐν τινὶ διθυράμβῳ.

πατρίδα, τοὺς γονεῖς, τὰς περιστάσεις ἐν αἷς ὑμνεῖ τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἀναμιγνύων ἐγκώμια, προτροπὰς καὶ συμβουλὰς, ἀναφερομένας εἰς τὴν δικαιοσύνην, τὴν σοφίαν καὶ πρὸ πάντων τὴν εὐσέβειαν· ἐν δὲ τῷ μέσῳ ἀναπτύσσει τὰς παραδόσεις τῆς γενετείρας γῆς τοῦ νικητοῦ ἢ τὰ κατὰ τοὺς μυθικοὺς αὐτοῦ προγόνους, τοὺς θεοὺς ἢ τοὺς ἥρωας τοὺς ἰδρύσαντας τοὺς μεγάλους ἀγῶνας τῆς Ἑλλάδος· τοῦτο εἶνε τὸ μυθικὸν μέρος τῆς ὥδῃς τὸ καὶ ἐκτενέστερον. Οὕτω δὲ ἡ μὲν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ἀναφέρεται· εἰς τὸ παρὸν, τὸ δὲ μέσον αὐτῆς εἰς τὸ παρελθόν.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ποιημάτων τοῦ Πινδάρου ἀποσπάσματα μόνον ἐσώθησαν.

Πάντες οἱ ἀρχαῖοι καὶ οἱ νεώτεροι ἀνακηρύττουσι τὸν Πίνδαρον ὡς τὸν μέγιστον τῆς Ἑλλάδος λυρικὸν ἀνευρίσκοντες γενικὸν χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ὕψος· μερικώτερον δὲ διακρίνεται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ σεμνότης, θρησκευτικὸν αἶσθημα καὶ ἀπαράμιλλος ποιητικὴ ἔξαρσις μετὰ τολμηρῶν μεταφορῶν καὶ εἰκόνων, κατὰ τοῦτο δὲ μόνος ὁ Αἰσχύλος δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτόν. Τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἶνε βαθύ, συνθετικὸν καὶ περιεκτικόν. Ἐν τῇ περιγραφῇ ἀντικειμένου ἢ ἰδέας ὁ ποιητὴς βαίνει κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν ἔκφρασιν τῆς κυρίας ἐντυπώσεως μετὰ πυκνότητος καὶ βραχύτητος, διότι ἡ φαντασία αὐτοῦ εἶνε ἰσχυρά καὶ περιληπτική. Ὁ Ὀράτιος παραβάλλει αὐτόν πρὸς χεῖμαρρον μετὰ πολλῶν βαθέων καὶ ταραχῶδων ὑδάτων· ῥέοντα.

Γλῶσσα τοῦ Πινδάρου εἶνε ἡ αἰολικὴ διάλεκτος περιέχουσα δωρισμοὺς πολλοὺς ἀρμόζοντας μᾶλλον εἰς τὸ μέλος. Αἱ παραβολαὶ εἶνε ὀλίγαι παρ' αὐτῷ, ἐνῷ αἱ μεταφοραὶ εἶνε ἄφθονοι. Ἡ σύνταξις αὐτοῦ δὲν δεσμεύεται ὑπὸ κανόνων, αἱ δὲ φράσεις εἶνε τολμηραὶ, αἱ περίοδοι πολλάκις ἐκτενεῖς, ἡ μετάθεσις ἀπὸ μιᾶς προτάσεως εἰς ἑτέραν ἀπότομος καὶ αἱ λέξεις βαρεῖαι, ὅπερ φέρει τραχύτητα καὶ δυσκολίαν εἰς τὴν κατανόησιν. Ποικιλώτατα δ' εἶνε τὰ μέτρα καὶ αἱ ἀρμονίαι τῶν ἐπινικίων· ἡ δὲ μουσικὴ φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸ περιεχόμενον, τὸ μέτρον, τὸν ῥυθμὸν καὶ τὰς στροφάς.

Τοῦ Πινδάρου σύγχρονοι ὑπῆρξαν καὶ αἱ ἐπίσημοι ποιήτρια Κόρυνη ἐκ Θηβῶν ἢ Τανάγρας, πρεσβυτέρα αὐτοῦ οὔσα, ἀντίπαλος

αὐτοῦ γενομένη ἐν τῇ ποιήσει καὶ πραγματευθεῖσα μύθους βοιωτικούς ἐν τῇ διαλέκτῳ τοῦ τόπου, ἔτι δὲ ἡ Μυρτίς, ἣν ὁ ποιητὴς ἐνίκησεν ἐν ἀγῶνι ποιητικῷ.

Μετὰ τοῦ Πινδάρου λήγει ἡ ἀκμὴ τῆς λυρικῆς ποιήσεως, τῆς ὁποίας αὐτὸς εἶνε ἡ ὑψίστη τελειότης, τὸ μὲν διὰ τὴν μεταβολὴν τῶν χρόνων καὶ τῶν ἡθῶν, τὸ δὲ διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ δράματος εἰς τὸ ὁποῖον εἰσεχώρησεν ἡ λυρική ἀποτελέσασα τὸ αἰσθηματικὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς αὐτοῦ μέρος. Οἱ μετὰ ταῦτα χρόνοι τῆς λυρικῆς εἶνε χρόνοι παρακμῆς καὶ στασιμότητος, διότι ἐκ τῶν ἀσχολουμένων εἰς αὐτὴν οἱ μὲν εἶνε ἀπλοῖ καὶ ἀσθενεῖς μιμηταὶ τῶν προγενεστέρων μεγάλων λυρικῶν, οἱ δὲ κακοὶ νεωτερισταί.

§ 30. Διθυραμβικὴ ποίησις.

Ὁ διθύραμβος, λέξις ἀβεβαίου παραγωγῆς, ἦτο ἀρχαιότατον ἄσμα ἐν Ἑλλάδι ἐκ Φρυγίας προελθὼν καὶ μετὰ ταραχῶδους λυπηρᾶς ἢ φαιδρᾶς ἐκδηλώσεως εἰς τὸν Διόνυσον ἀναφερόμενον· οὐσιώδης χαρακτήρ αὐτοῦ εἶνε τὸ σφοδρὸν καὶ τὸ παθητικόν. Ἐκαλλιεργήθη δὲ πρὸ πάντων ὁ διθύραμβος ἐν χώραις οἰνοφόροις, ἔνθα καὶ ἡ τοῦ Διονύσου λατρεία ἦν μᾶλλον διαδεδομένη· καὶ παλαιότατα μὲν ἐψάλλετο κατὰ τὰς ἐορτάς τοῦ θεοῦ τούτου ὑπὸ τῶν ἐκβεβακχευμένων ἐορταστῶν ἀτέχνως καὶ ἀκόσμως ἐν μέσῳ ἀτάκτου ζωηρότητος, ἀναφωνήσεων καὶ ἤχων αὐλοῦ.

Πρῶτος ὁ Ἀρίων ἐκ Μηθύμνης τῆς Λέσβου περὶ τὸ 600 π. Χ. ἔδωκεν εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο τεχνικὴν μορφήν ἐν Κορίνθῳ συγκροτήσας κύκλιον χορὸν ἐκ 50 ἀνδρῶν περὶ βωμὸν τοῦ Διονύσου ὀρχούμενον γοργῶς καὶ ἄδοντα ἐνθουσιωδῶς ἐν ῥυθμῷ ταχῆ καὶ ποιήσει τολμηρᾷ εἰς τὰ πάθη τοῦ θεοῦ ἀναφερομένη. Ὁ Ἀρίων ἀντικατέστησε τὸν αὐλὸν διὰ τῆς κιθάρας, λέγεται δ' ὅτι εἰσήγαγε τὸν τραγικὸν τρόπον· οὗτος εἶνε ἡ λυπηρὰ μορφή τοῦ διθυράμβου καὶ ὠνομάσθη ἐκ τῶν χορευτῶν τῶν ἀντιπροσωπευόντων τοὺς ἀκολούθους τοῦ Διονύσου Σατύρους, ἔχοντας κατὰ τὴν μυθικὴν παράδοσιν πόδας τράγου. Ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις τοῦ διθυραμβικοῦ χοροῦ ἔδωκε τὴν πρώτην καὶ ὀριστικὴν ὥθησιν εἰς τὴν γένεσιν τῆς τραγωδίας.

Μετὰ τὸν Ἀρίονα ὁ διθύραμβος ἀνεπτύχθη ἔτι μᾶλλον καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν Ἀθήναις ἔνθα εἰσήγαγεν* αὐτὸν Λᾶσος ὁ Ἑρμιονεὺς περὶ τὸ 500 π. Χ. ἐπεκτείνας τὸν κύκλον αὐτοῦ καὶ εἰς ἄλλους μύθους πλὴν τῶν διονυσιακῶν. Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ διετέλει ὧν ὁ διθύραμβος προσφιλὲς εἶδος ποιήσεως καὶ ἄσματος, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέπεσε κατὰ τε τὴν εὐπρέπειαν, τὴν* τάξιν τοῦ ρυθμοῦ καὶ τὸ ὕψος τῆς ἐμπνεύσεως, ἐξέλιπε δὲ καὶ ὁ θρησκευτικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ.

Γ'. ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ΠΟΙΗΣΙΣ

§ 1. Ὅρισμός τοῦ δράματος καὶ εἶδη αὐτοῦ.

Δρᾶμα εἶνε μίμησις πράξεως βαινούσης πρὸς τι τέλος, ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ συντεθειμένης καὶ ἐν τόπῳ ὠρισμένῃ ἐνώπιον θεατῶν ὡς ἀληθοῦς ἐκτελουμένης ἐν διαλόγῳ ἐμμέτρῳ καὶ ᾧδῃ ὑπὸ προσώπων πρὸς τοῦτο ἡσκημένων. Καὶ ἐν μὲν τῷ διαλόγῳ, ἐν τῷ ᾧδῃ περαινεταὶ ἡ πρᾶξις, ἐκπροσωπεῖται τὸ ἐπικὸν στοιχεῖον, ἐν δὲ τῇ ᾧδῃ, ἐν τῇ ᾧδῃ ἐκφράζονται αἱ ἐπὶ τῆς πράξεως σκέψεις καὶ τὰ αἰσθήματα, τὸ λυρικόν. Ἐκ τούτου γίνεται δῆλον ὅτι τὸ δρᾶμα εἶνε συγχώνευσις τῶν δύο ἄλλων εἰδῶν τῆς ποιήσεως, τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς· ἀλλ' ἀρχαιότερον ἐν αὐτῷ στοιχεῖον εἶνε τὸ λυρικόν καὶ ἰδίᾳ ὁ διθύραμβος.

Ὁ ποιητὴς ἐν τῷ δράματι δὲν διηγεῖται αὐτὸς, ὡς ἐν τῇ ἐπικῇ, οὐδ' ἐκφράζει ἴδια διανοήματα καὶ αἰσθήματα, ὡς ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει, ἀλλὰ παρεισάγει πρόσωπα διαλεγόμενα ἢ δρῶντα, νοσῶντα ἢ αἰσθανόμενα καὶ οὕτω περαίνοντα πρᾶξιν τινα· ταῦτα δ' ἐπιτελῶν δὲν μένει ἀπαθής, ἀλλ' εἰσδύει ὅλος εἰς αὐτὰ τὰ γεγονότα καὶ τὰ ἦθη τὰ ᾧδοινα πραγματεύεται, φαντάζεται δ' ὅτι συζῇ καὶ συμπάσχει μετὰ τῶν δρῶντων προσώπων, ὅπισθεν τῶν ᾧδῶν διαφαίνονται πολλάκις αἱ ιδέαι καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Οὕτω λοιπὸν ὁ δραματικὸς ποιητὴς παρίστησι πρὸ τῶν θεατῶν χαρακτήρας καὶ πράξεις· ὀφείλει δὲ νὰ ἔχῃ μεγάλην ἱκανότητα περὶ τὴν διαγραφὴν καὶ ὑποτύ-

Georges D. Papacostas. 5

ἐλένη 1910

πωσιν τῶν χαρακτήρων, διότι ἐκ τούτων κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ ψυχολογικὴ ἀλήθεια τοῦ ποιήματος καὶ ἡ πίστις τῶν θεατῶν περὶ τῆς πραγματικότητος τῶν δρωμένων· πρὸς τούτοις ἀνάγκη εἶναι νὰ διεξάγῃ τὴν πρᾶξιν ἐν αὐστηρᾷ ἀλληλουχίᾳ αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος, ὅπερ κατορθοῦται τηρουμένης μὲν ἀναλλοιώτως τῆς πρὸς ἑαυτοὺς συμφωνίας τῶν χαρακτήρων, ἐπιδεξιῶς δ' αἰτιολογουμένων τῶν γεγονότων. Εἶναι δὲ ὁ σκοπὸς τοῦ δράματος εὐγενής καὶ ὑψηλός, διότι διὰ τῆς ζωηρᾷ ἐκθέσεως γενναίων καὶ ὑψηλῶν ἰδεῶν, αἰσθημάτων καὶ πράξεων συγκρουομένων πρὸς ταπεινά καὶ αὐθαίρετα προσκῶμματα πηγάζει μεγάλη ἠθικὴ διδασκαλία διὰ τοὺς θεατὰς.

Τὸ δρᾶμα, καθαρῶς ἐλληνικὸν δημιούργημα, συνδέεται στενῶς τῇ λατρείᾳ τοῦ Διονύσου. Αἱ ἐορταὶ τοῦ θεοῦ τούτου, διὰ τὴν φύσιν, τὰς περιπετείας καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐξυμνήσεως αὐτοῦ, ἐνεῖχον ἱκανὰ δραματικὰ στοιχεῖα, ἰδίᾳ τὸ μιμικὸν καὶ τὸ παθητικόν, ἅτινα ἀναφαίνονται μὲν καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ ἄλλων θεῶν καὶ ἡρώων, ὡς ἐν Ἄργει, ἐνθα ἐμιμοῦντο τοὺς γάμους τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ἐν Δελφοῖς, ἐνθα εἰκονίζετο ὑπὸ νεανίσκου ὁ ἀγὼν τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς τὸν δράκοντα Πύθωνα, ἀλλ' εἶναι ἀσθενέστερα, διὸ ὀλιγωτέραν συγκίνησιν καὶ ἐνθουσιασμὸν ἐνεποιοῦν.

Ἐκ τῶν ἐορτῶν τοῦ Διονύσου ἐπιφανέσταται ἦσαν αἱ ἐν Ἀττικῇ τελούμεναι ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν κατ' ἀγροὺς Διονυσίων, τῶν Ἀθηναίων, τῶν Ἀνθεστηρίων καὶ τῶν κατ' ἄστυ ἢ μεγάλων Διονυσίων. Τῶν ἐορτῶν τούτων κυριώτατον γνώρισμα ἦτο ἡ ἔκστασις καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐορταστῶν καὶ ἡ μετὰ σφοδρότητος ἐκδήλωσις αἰσθημάτων λυπηρῶν μὲν, καθόσον συμβολικῶς ἀνεφέροντο εἰς τὴν ὑπὸ πολεμίων δυνάμεων (= τοῦ χειμῶνος) ἐξάφνης τοῦ θεοῦ τῆς ἀμπέλου, παιδρῶν δὲ, καθόσον ἐσχετίζοντο πρὸς τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ κατὰ τὸ ἔαρ, ὅτε παρεσκεύαζε τοῖς θνητοῖς τὸ θεῖον δῶρον τοῦ οἴνου. Καὶ πρὸς μὲν τὴν λυπηρὰν καὶ σοβαρὰν τῶν διονυσιακῶν ἐορτῶν μορφήν σχέσιν ἔχει τὸ ἐν τῶν δύο εἰδῶν τοῦ δράματος, ἡ τραγωδία, πρὸς δὲ τὴν φαιδρὰν καὶ ἀνείμενὴν τὸ ἔτερον, ἡ κωμωδία.

ΤΡΑΓΩΔΙΑ

§ 2. Γένεσις καὶ ἀνάπτυξις αὐτῆς.

Ἡ τραγωδία ἐγεννήθη ἐκ τῆς διθυραμβικῆς ποιήσεως ὡς ἐξῆς: οἱ ἀποτελοῦντες τὸν διθυραμβικὸν χορὸν, ὑποδύμενοι τὰ πρόσωπα τῶν τραγοπόδων ἀκολούθων τοῦ Διονύσου, τῶν Σατύρων, ὠρχοῦντο περὶ τὸν βωμὸν αὐτοῦ κατὰ τὰ Λήνια· ἐν σφοδρῷ δὲ πάθει καὶ ἐνθουσιασμῷ ἔψαλλον μετὰ μιμικῶν κινήσεων τὴν γέννησιν, τὰς περιπετείας καὶ τὰ παθήματα τοῦ θεοῦ· μετὰ τοῦτο εἷς τῶν χορευτῶν ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν βωμὸν τραπέζης, ἐφ' ἧς ἐτελεῖτο θυσία τράγου ὡς καταστρεπτικοῦ τῆς ἀμπέλου, ἀπῆντα ᾄδων εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ χοροῦ ἐν τῷ ᾄσματι περὶ τῶν τυχῶν τοῦ Διονύσου ἐκφρασθέντα· ὁ χορευτὴς οὗτος ἐλέγετο ὁ ἐξάρχων τὸν διθύραμβον· ἐκ τῆς θυσίας δὲ τοῦ τράγου καὶ τῆς κατὰ ταύτην ᾠδῆς ἔλαβε τὸ ὄνομα ἡ τραγωδία.

Βαθμυδὸν τὰ ᾄσματα ταῦτα τοῦ χοροῦ καὶ αἱ ἀπαντήσεις τοῦ ἐξάρχοντος τὸν διθύραμβον ἐγίνοντο κανονικώτεροι, οὕτω δ' ἐξ αὐτῶν ἐμορφώθησαν δραματικαὶ τινες σκηναί, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὰ πρῶτα ἔχνη πράξεως φερομένης εἰς τι τέλος.

Πρῶτος ὁ Θεσπὶς (536 π. Χ.) ἐκ τοῦ δήμου Ἰκαρίας τῆς Ἀττικῆς μετέβαλε τὸν ἐξάρχοντα τὸν διθύραμβον εἰς ὑποκριτὴν ἥτοι εἰς πρόσωπον ἀποκρινόμενον εἰς τοὺς χορευτὰς διὰ στίχων μὴ ᾄδομένων πλέον, ἔδωκε δ' οὕτως ἀνάπτυξιν τινὰ εἰς διάλογον ἑμμετρον καὶ σεμνὸν διαμειθόμενον μεταξὺ τούτου καὶ τῶν ἄλλων χορευτῶν. Οὗτος δὲ ὁ εἰς ὑποκριτὴς ὑπεκρίνετο διάφορα πρόσωπα πράξεώς τινος, δι' ἃ ὁ Θεσπὶς ἐπενόησε τὰ ἐξ ὀθόνης προσωπεῖα. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Θεσπιδος οὐδὲν ἐσώθη. Αὕτη δ' ἡ πρώτη μορφή τῆς τραγωδίας ἦτο ἀπλουστάτη, τὸ μεγαλειότερον μέρος αὐτῆς κατεχόντων τοῦ μέλου καὶ τῆς ὀρχήσεως. Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ τραγωδία, ὡς πᾶν εἶδος τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, ἤρξατο φυσικῶς ἀναπτυσσομένη καὶ παραγευμένη ὑπὸ ἄλλων τραγικῶν ἐν ὁρισμένῳ πλέον τόπῳ, τῷ

θεάτρῳ, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς πολιτείας κατὰ τοὺς κατ' ἔτος τελουμένους τραγικοὺς ἀγῶνας.

Ἐκ τῶν πρώτων δὲ τραγικῶν τῶν παρασκευασάντων τὴν πρόδον τῆς τραγωδίας, ὧν ὅμως τὰ ἔργα δὲν ἐσώθησαν, κυριώτεροι ὑπῆρξαν 1) Φρύνιχος ὁ Ἀθηναῖος (510 π. Χ.). Οὗτος εἰσήγαγε καὶ γυναῖκα πρόσωπα, ἅτινα, ὡς καὶ μετὰ ταῦτα, ὑπεδύνοντο ἄνδρες, ἀνέπτυξε δὲ μᾶλλον τὴν πρᾶξιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸν διάλογον, περιορίσας τὸ λυρικὸν στοιχεῖον ἥτοι τὰ ῥήματα τοῦ χοροῦ, τὰ ὁποῖα ὅμως ἀπετέλουν ἔτι τὸ μεῖζον καὶ σπουδαιότερον μέρος τῆς τραγωδίας· ἔλαβε δὲ θέμα οὐ μόνον μυθικὰς, ἀλλὰ καὶ συγχρόνους ἱστορικὰς πράξεις, ὡς τὴν ἄλωσην τῆς Μιλήτου ὑπὸ τῶν Περσῶν κατὰ τὴν ἰωνικὴν ἐπανάστασιν, δι' ἣν ὅμως ὑπέστη χρηματικὴν ποινὴν ὡς ἀναμνήσας τοὺς Ἀθηναίους οἰκεῖα δεινὰ, τὰς Φοινίσσας, ἀναφερομένας εἰς τὴν στρατείαν τοῦ Ξέρξου καὶ περιεχούσας διπλοῦν χορὸν ἐκ Φοινισσῶν παρθένων καὶ ἐξ εὐγενῶν Περσῶν. Τοῦ Φρυνίχου αἱ τραγωδίαὶ ἦσαν ἔξοχοι διὰ τὸ λυρικὸν αὐτῶν κάλλος, πολὺ δὲ μετὰ ταῦτα τὰ χορικά ῥήματα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ἐψάλλοντο ἰδιαιτέρως παρὰ τῷ λαῷ, 2) Χοιρίλος, Ἀθηναῖος ὡσαύτως· οὗτος ἀντηγωνίσθη πρὸς τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Σοφοκλέα, διέπρεψε δὲ κυρίως εἰς τὸ σατυρικὸν δρᾶμα.

Πλὴν τῶν δύο τούτων ἐκ τῶν πρώτων τραγικῶν ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι τινές. Ἐπὶ τούτων ἡ τραγωδία ἐμορφώθη οὕτως ὥστε ἡ τραγικὴ πρᾶξις ἐξετάθη πως καὶ τὰ ἐπεισόδια ἐγένοντο πλείονα· ἐκ τούτου ἀπετελέσθησαν λυρικά μᾶλλον τραγωδίαὶ προσεγγίζουσαι πρὸς τὰ σημερινὰ μελοδράματα, ὧν τὰ μέρη χαλαρῶς συνδεόμενα ἡδύναντο νὰ χωρισθῶσιν καὶ αἵτινες διὰ τὸ μῆκος τοῦ λυρικοῦ στοιχείου κατεπόνουν τὸν χορὸν.

§ 3. Σατυρικὸν δρᾶμα.

Τὸ σατυρικὸν δρᾶμα ταυτίζεται πρὸς τὴν πρώτην μορφήν τῆς τραγωδίας ἕνεκα τοῦ ἐκ σατύρων ἀποτελουμένου χοροῦ, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα· καὶ διεκρίθη μὲν σαφῶς ἀπὸ τῆς τραγωδίας, ἀλλὰ διετηρήθη μετὰ ταύτης ἐν τῇ τετραλογίᾳ, διότι οἱ Ἕλληνες ἕνεκα

τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς πράγμασι δὲν ἠδύναντο εὐκόλως ν' ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ σατύρους.

Αὐτοτελὲς τὸ σατυρικὸν δρᾶμα ἐποίησε καὶ ἐν αὐτῷ διέπρεψεν *Πρατίνας* ὁ Φλιάσιος (500 π. Χ.), ὅστις καὶ τραγωδίας ἔγραψε.

Ὑπόθεσις αὐτοῦ εἶνε πράξεις θεῶν καὶ ἡρώων, ὡς τοῦ Διονύσου, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ Ὀδυσσέως, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καταδιώκουσι καὶ καταβάλλουσι τοὺς κακοὺς· ἀλλὰ πρὸς τὴν σοβαρὰν τῶν ἡρώων δρᾶσιν ἀντιτίθεται ἡ ἐλαφρότης καὶ τὸ παιγνιῶδες τῶν περὶ αὐτοὺς ὀπαδῶν, τῶν θρασέων καὶ ἀκολάστων Σατύρων· οὗτοι διὰ φαιδρῶν καὶ ἀγροίκων λόγων καὶ πράξεων προκαλοῦσιν τὴν εὐθυμίαν, οὕτω δὲ ἀπόλλυται ὁ σπουδαῖος χαρακτήρ τῆς τραγικῆς πράξεως καὶ τὸ σατυρικὸν δρᾶμα λαμβάνει τὴν μορφήν παιζούσης τραγωδίας. Ἡ ἐν τῷ σατυρικῷ δράματι ὄρχησις τοῦ χοροῦ ἐκαλεῖτο σίκινις οὔσα ταχεῖα καὶ θορυβώδης. Ἐν μόνον σατυρικὸν δρᾶμα ἐσώθη ἄρτιον, ὁ *Κύκλων* τοῦ Εὐριπίδου.

§ 4. Ὅρισμός τῆς τραγωδίας κατ' Ἀριστοτέλην.

Ὁ Ἀριστοτέλης, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ὁποίου εἶχεν ἤδη τελείως μορφωθῇ ἡ τραγωδία, ἔδωκε περὶ αὐτῆς τὸν ἐπόμενον ὅρισμόν: *Τραγωδία ἐστὶ μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας, μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν*. ἦτοι: τραγωδία εἶνε μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ πλήρους, μέγεθός τι ἐχούσης, ἐν λόγῳ κεκοσμημένῳ διαφόρως, ἦτοι ἔχοντι ῥυθμόν, μέτρον καὶ μέλος, ἐχούσης χωριστὰ ἐκάστον τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μέρεσιν αὐτῆς, τὰ μὲν μετρικὰ ἐν τῷ διαλόγῳ τὰ δὲ μελικὰ ἐν τοῖς χορικοῖς, ἐκτελουμένης διὰ δρώντων προσώπων καὶ οὐχὶ δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας, ἐπαναπαυούσης δὲ διὰ φόβου καὶ οἴκτου τὴν ἐκ τῶν παρισταμένων γεγονότων ἡθικὴν συγκίνησιν τῶν θεατῶν, οἵτινες οἴκτον μὲν αἰσθάνονται πρὸς τὰ ἐν τῇ τραγικῇ πράξει δυστυχοῦντα πρόσωπα, διότι πάσχουσιν οὐχὶ ἐξ ἰδίας ὑπαιτιότητος, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πεπωμένου, ἢ ἕνεκα ἄλλων

ἀνθρώπων, φόβον δὲ, μὴ καὶ αὐτοὶ εἰς ὁμοίαν δυστυχίαν περιπέσωσι. Ἄλλ' ἡ συγκίνησις αὕτη δὲν εἶνε ὀδυνηρὰ ὅπως ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν πραγματικῶν δυστυχημάτων· τὸνναντίον εἶνε εὐχάριστος, ἅτε παρεχόμενη ἐν τῷ θεάτρῳ διὰ μιμήσεως καὶ φαντασιώσεως, αἵτινες ἐκδηλοῦνται μετὰ τέχνης ἁρμοδίας καὶ ὑψηλῆς.

§ 5. Ὑποθέσεις καὶ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τῆς τραγωδίας.

Τὰς ὑποθέσεις αὐτῆς ἡ τραγωδία λαμβάνει ἐκ τῶν μυθικῶν καὶ τῶν ἡρωϊκῶν παραδόσεων, αἵτινες ἰδίᾳ διὰ τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων καὶ τοῦ κυκλικοῦ ἔπους εἶχον διαδοθῇ παρὰ τῷ λαῷ. Τὰ περὶ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον συμβεβηκότα, αἱ τύχαι τοῦ οἴκου τῶν Λαβδακιδῶν ἐν Θήβαις καὶ αἱ περιπέτειαι τῶν Ἀργοναυτῶν εἶναι αἱ κυριώτεραι πηγαί, ἐξ ὧν οἱ τραγικοὶ ἤντλουν τὸ θέμα αὐτῶν.

Αἱ ἡρωϊκαὶ αὗται παραδόσεις, ἀναγόμεναι εἰς χρόνους φανταστικούς, καθ' οὓς ἐπεκράτει βίος παραχώδης καὶ σφριγῶν, ἡ δὲ ἰδέα τοῦ νόμου καὶ τοῦ καθήκοντος δὲν ἦτο ἔτι αὐστηρὰ, ἀλλ' ἡ ἀτομικὴ μόνον ὑπεροχὴ ἐξεδηλοῦτο διὰ πράξεων θαυμαστῶν, τολμηρῶν καὶ βιαίων, συνεχίζουν βαθέως τὰς ψυχὰς τῶν θεατῶν· διότι οὗτοι ἐν ταῖς πράξεσι ταύταις τῶν ἡρώων διέβλεπον τὴν ἀνθρωπότητα μᾶλλον δρῶσαν καὶ μᾶλλον πάσχουσαν. Μετὰ πολλῆς δ' εὐχαριστήσεως ἤκουον οἱ Ἕλληνες ὑπὸ μορφήν δραματικὴν τὰς φοβερὰς καὶ θελκτικὰς ἡρωϊκὰς διηγήσεις, διότι αὗται συνδεόμεναι πρὸς τὰς ἰδέας, τὰ αἰσθήματα καὶ τὸν βίον αὐτῶν, ἀπετέλουν τὴν βάσιν τῆς ἐθνικῆς ἀνατροφῆς· διὰ τοῦτο ἡ ἐλληνικὴ τραγωδία εἶνε ἐντελὼς ἐθνικῇ. Ἀλλὰ καὶ τὸ θρησκευτικὸν μέρος εἶνε σπουδαῖον καὶ διδακτικὸν ἐν αὐτῇ, διότι οἱ θεοί, οἵτινες ἐν τοῖς χορικαῖς μάλιστα ἔξμασιν ὑμνοῦνται, ἢ παρίστανται ὡς τιμωροὶ τῶν περιφρονούντων καὶ βοηθοὶ τῶν τιμώντων αὐτοὺς, ἢ λαμβάνουσι πολλάκις ἐνεργὸν μέρος ἐν τῇ τραγωδίᾳ, μάλιστα δὲ τῇ ἀρχαιοτέρᾳ.

Ἐκ τῆς ἱστορίας, καὶ μάλιστα τῆς συγχρόνου, ὀλίγην ὕλην πρὸς ποίησιν τραγωδιῶν ἔλαβον οἱ τραγικοί· ὅπως δὲ φανταστικὰς τραγωδίας ἐλαχίστας εἶδε τὸ ἐλληνικὸν θεάτρον.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς ἀρχαίας τραγωδίας δὲν ἔχει τὴν περίτεχνον καὶ πολυμήχανον πλοκὴν τῆς σημερινῆς. Ἡ πρᾶξις ἐν αὐτῇ ἢ εἶνε ἀπλῇ ἢ εἶνε περιπελεγμένη. Ἀπλῇ μὲν εἶνε ἐὰν δὲν ἔχῃ περιπέτειαν, τουτέστι μετὰπτωσιν τοῦ ἥρωος ἀπὸ τῆς καταστάσεως ἐν ᾗ διετέλει εἰς τὴν ὅλως ἐναντίαν, ἢ ἀναγνώρισιν προσώπων, περιπελεγμένη δὲ ἐὰν ἔχῃ ἢ περιπέτειαν ἢ ἀναγνώρισιν ἢ καὶ ἀμφοτέρως· παράδειγμα περιπετείας μὲν εἶνε ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράνῳ τοῦ Σοφοκλέους, ὅτε ὁ Οἰδίπους ἐκ τῶν λόγων τοῦ ποιμένος ἀνακαλύπτει τίς εἶνε, ἀναγνωρίσεως δὲ ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Ταύροις τοῦ Εὐριπίδου, ἐνθα ἀδελφὴ ἀναγνωρίζει ἀδελφόν. Ἡ περιπέτεια ἢ ἡ ἀναγνώρισις παρέχει τῇ ὑπόθεσιν δραματικὴν δύναμιν καὶ ζώην· ἀρίστη δὲ ἀναγνώρισις εἶνε ἡ μετὰ περιπετειῶν συνδεομένη. Τὰ καταστρεπτικὰ δὲ ἢ τὰ ὀδυνηρὰ γεγονότα, ὡς θάνατοι, τραύματα καὶ τὰ τοιαῦτα, ἀποτελοῦσιν ἐν τῇ τραγωδίᾳ τὸ πάθος. Κατὰ τὴν πορείαν δὲ τῆς πράξεως διακρίνεται ἡ δέσις καὶ ἡ λύσις· καὶ δέσις μὲν εἶνε τὸ ἀπ' ἀρχῆς τῆς πράξεως βαθμηδὸν προβαῖνον σύνολον τῶν περὶ τὸν ἥρωα συμβαινόντων μέχρι τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν ἢ καὶ ἀντιστρόφως· ἡ δὲ λύσις, πηγάζουσα ἐξ αὐτῆς τῆς δέσεως, εἶνε τὸ ἀπὸ ταύτης μέχρι τέλους τῆς πράξεως μέρος, ἐν τῷ ᾧ οἱ περιέχεται ἢ ἀπὸ τῶν κωλυμάτων τῆς δέσεως ἀπαλλαγὴ τοῦ ἥρωος· αὕτη εἶνε ἢ ὀδυνηρὰ ἢ πραῦντική. Ἐν τῇ Μηδείᾳ τοῦ Εὐριπίδου δέσις μὲν εἶνε ἢ τε αὕτη ἐγκαταλείπεται ὑπὸ τοῦ συζύγου, λύσις δὲ ἀφ' οὗτο ἐπιτυγχάνει παρὰ τοῦ Κρέοντος νὰ μείνῃ ἐν Κορίνθῳ μίαν ἡμέραν, ἵνα μετὰ ταῦτα ἐκτελέσῃ τὰς ἐκδικητικὰς αὐτῆς πράξεις.

Ἡ ἐνότης τῆς πράξεως ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἀπαιτεῖται αὐστηρότερον ἢ ἐν τῷ ἔπει· ὅθεν παρεκβάσεις ἐπεισοδιακαί, ὡς ἐν τῇ ἐπικῇ ποιήσει, δὲν χωροῦσιν ἐν αὐτῇ. Ἡ δ' ἐνότης τοῦ τόπου, καίπερ ἐπιβαλλομένη ἐκ τῆς διαρκοῦς παρουσίας τοῦ χοροῦ, δὲν τηρεῖται πάντοτε, ὡς καὶ ἡ ἐνότης τοῦ χρόνου, ἥτις ὅμως διευκολύνεται διὰ τῆς χρήσεως ἀγγέλων καὶ μηχανημάτων· ἄλλως τε ἡ σκηνὴ ἐθεωρεῖτο ὡς τόπος τις ὠρισμένος καὶ ἰδεώδης, ἐνθα συνήρχοντο τὰ πρόσωπα πρὸς ἐκθεσιν καὶ ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων αὐτῶν.

§ 6. Μέρη, γλώσσα καὶ μέτρα τῆς τραγωδίας.

Ἡ τεχνικὴ διαίρεσις τῆς τραγωδίας περιλαμβάνει μέρη κατὰ ποιὸν καὶ μέρη κατὰ ποσόν.

Τὰ κατὰ ποιὸν μέρη τῆς τραγωδίας εἶνε μῦθος, ἦθη, λέξεις, ὄνυμος καὶ μέλος. Μῦθος εἶνε τὸ σύνολον τῶν γεγονότων τῶν ὑπὸ τῆς τύχης ἢ ὑπὸ διαφορῶν προσώπων παρεμβαλλομένων μεταξὺ τοῦ ἥρωος καὶ τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ· ὀφείλει δὲ ὁ ἥρωας ἢ νὰ ὑπερνικήσῃ ταῦτα ἢ νὰ ὑποκύψῃ μοιραίως. Ἡθῆ εἶνε ἡ συμφωνία τοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἰδεῶν, τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν πρὸς τὴν ἡλικίαν, τὸ γένος καὶ τὸν βίον τοῦ δρῶντος προσώπου· τὰ ἦθη δεικνύουσι τὰ ἐλατήρια ἐξ ὧν τὰ πρόσωπα ὀρμῶνται εἰς πράξεις. Λέξεις εἶνε τὸ ἀρμόδιον λεκτικὸν πρὸς ἔκφρασιν τῶν ποιικίλων διανοημάτων καὶ αἰσθημάτων μετὰ τῆς προσηκούσης ἀπαγγελίας. Ὁ δὲ ὄνυμος, ὢν καθόλου ἔν τε τῇ ποιήσῃ καὶ τῇ μουσικῇ κανονικὴ τις κίνησις τοῦ χρόνου, μετέχει ἔν τῇ τραγωδίᾳ πολὺ τῶν ἀρχαιοτέρων τῆς χορικῆς· ἰδίᾳ λυρικῆς μορφῶν. Μέλος δὲ τελευταῖον εἶνε ἡ ἐνυπάρχουσα εἰς τὸ λυρικὸν στοιχεῖον τῆς τραγωδίας ἀρμονία τῶν μουσικῶν τόνων κατὰ ποικίλους τρόπους καὶ συνδυασμούς.

Τὰ δὲ κατὰ ποσὸν μέρη τῆς τραγωδίας εἶναι· πρόλογος, πάροδος, ἐπεισόδιον, στάσιμον καὶ ἔξοδος. Καὶ ὁ μὲν πρόλογος εἶνε προεισγωγή τις τοῦ θεατοῦ εἰς τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου τῆς πράξεως, ὑπεδεικνύουσα ἐνίοτε καὶ τὴν λύσιν αὐτῆς· χρῆσις αὐτοῦ ἐγένετο ὑπὸ Εὐριπίδου ἰδίᾳ θεωρήσαντος τὸν πρόλογον ἀναγκαῖον τεχνικὸν μέρος τῆς τραγωδίας ἐν τῇ νέᾳ τροπῇ ἣν ἔδωκεν εἰς ταύτην. Πάροδος δ' εἶνε τὸ ἄσμα, ὅπερ ψάλλει ὁ χορὸς καθ' ἣν στιγμὴν παρέρχεται (ἐξ οὗ καὶ πάροδος) εἰς τὴν ὀρχήστραν. Ἐπεισόδιον δὲ εἶνε τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς πράξεως, ὅπερ, διαλογικῶς ἐκτελούμενον ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν καὶ μεταξὺ ἁσμάτων χορικῶν κείμενον, ἀντιστοιχεῖ πῶς πρὸς τὰς πράξεις τῆς σημερινῆς τραγωδίας· ἐκλήθη δ' ἐπεισόδιον ἐκ τοῦ ἐπεισέρχεσθαι τὸν ὑποκριτὴν εὐθὺς μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ χοροῦ. Τὰ ἐπεισόδια περιέχουσι τὴν δρᾶσιν τῆς τραγωδίας. Στάσιμον δ' εἶνε ἄσμα τοῦ χοροῦ κλεῖον ἕκαστον ἐπεισόδιον

καὶ συγκροτούμενον ἐκ στροφῶν ἔχουσιν εἰς τὸ τέλος τὴν ἐπωδὸν ὡς αἱ ᾠδαὶ τῆς χορικῆς λυρικῆς ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς· τὸ στάσιμον, καίπερ ἐκ τοῦ ἴστασθαι παραγομένης τῆς λέξεως κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πάροδον καὶ τὴν ἐξοδον, ἔψαλλεν ὁ χορὸς περὶ τὴν θυμέλην οὐχὶ ἐν-τελῶς ἀκίνητος ἰστάμενος, ἀλλ' ὀρχηστικῶς κινούμενος. Ἐξοδος δ' εἶνε τὸ τελευταῖον ἐκεῖνο τῆς τραγωδίας μέρος, καθ' ὃ ὁ χορὸς ἐξέρχεται ἄδων ἐκ τοῦ θεάτρου καὶ ὅπερ ἐνέχει πολλάκις τὴν ἀρχουσαν ἐν αὐτῇ ἠθικὴν ιδέαν.

Πλὴν τῶν στασίμων λυρικὰ στοιχεῖα ἀμεσώτερον καὶ σπουδαιότερον αὐτῶν συνδεδεμένα τῇ ὑποθέσει τῆς τραγωδίας εἶνε καὶ οἱ κορμοὶ (ἐκ τοῦ κόπτεσθαι), θρηνητικὰ ἔσματα ἀμειβαίως ὑπὸ τοῦ χοροῦ καὶ τῶν ὑποκριτῶν ἀδόμενα καὶ ὄντα κύρια στοιχεῖα τῆς παλαιᾶς τραγικῆς τέχνης διὰ τὸν θλιβερόν αὐτῶν χαρακτῆρα, καὶ τὰ ἀπὸ σκηνῆς ἔσματα, τὰ ὅποια εἶνε μονωδία περιπαθεῖς ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν ἀδόμεναι ἄνευ συμμετοχῆς τοῦ χοροῦ.

Ἐκ τῶν μερῶν τῆς τραγωδίας ὁ μὲν πρόλογος καὶ τὰ ἐπεισόδια ἀπηγγέλλοντο ψιλῶς, τὰ δὲ στάσιμα, οἱ κορμοὶ καὶ τὰ ἀπὸ σκηνῆς ἔσματα ἤδοντο ἐν συνοδίᾳ μουσικῶν ὀργάνων, οἱ δὲ τροχαῖκοι καὶ ἀναπαιστικοὶ τετράμετροι παρακατελέγοντο ἥτοι ἀπηγγέλλοντο κανονιζομένου τοῦ ρυθμοῦ πρὸς ἰδιάζον μουσικὸν ὄργανον. Μουσικὰ δὲ ὄργανα ἐν τῇ τραγωδίᾳ συνοδεύοντα τὸ μέλος ἦσαν κυρίως ἡ κιθάρα διὰ τὰς μονωδίας καὶ οἱ αὐλοὶ διὰ τὰ χορικά ἔσματα.

Τῆς τραγωδίας ἡ γλῶσσα εἶνε ἐν μὲν τῷ διαλογικῷ μέρει ἡ ἀρχαία ἀττικὴ διάλεκτος μετὰ τοῦ σεμνοπρεποῦς καὶ δεινοῦ αὐτῆς κάλλους, ἔχουσα διαφορὰς τινὰς κατὰ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς χρόνους, ἐν δὲ τοῖς χορικοῖς ἔσμασι πλεονάζει τὸ δωρικὸν στοιχεῖον συμφώνως πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς χορικῆς λυρικῆς.

Ἐν τῷ διαλόγῳ ἀξία παρατηρήσεως εἶνε ἡ λεγομένη στιχομυθία· δύο δηλαδὴ πρόσωπα διαλεγόμενα ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐκφέρουσιν ἐνίοτε ζωηρὰς σκέψεις καὶ αἰσθήματα· τούτων τὸ περιεχόμενον ἀπαγγέλλεται ἐν ἰσαριθμοῖς στίχοις, ἐνὶ ᾗ δυοῖ, ἢ ἐν ἡμιστιχίοις, παρ' ἑκάτερου οὕτως, ὥστε οἱ στίχοι διαδέχονται ἀλλήλους ὡς κτυπήματα σφύρας κανονικῶς καταφερόμενα.

Τὰ δὲ μέτρα τῆς τραγωδίας ἐν μὲν τῷ διαλόγῳ εἶνε κυρίως τὸ

τριμετρον ἰαμβικὸν καὶ ἐνίοτε, ἔνθα σκέψεις καὶ αἰσθήματα γοργότερον καὶ παραχωδίστερον ἐκφέρονται, τὸ τετράμετρον τροχαϊκόν, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀφθονώτερον ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ τραγωδίᾳ· ἐν δὲ τοῖς χορικοῖς ᾄσμασι τὰ μέτρα εἶνε ποικίλα, ὡς ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει εἰς ἣν ἀνάγονται· συνήθη ἐν αὐτοῖς εἶνε τὰ δογματικά, τὰ λογαοδικὰ καὶ τὰ ἀναπαιστικά.

§ 7. Περὶ θεάτρου.

Τὸ θέατρον παρ' Ἑλλήσιν ἀνεπτύχθη βαθμηδὸν παρακολουθοῦν τῇ ἀναπτύξει τοῦ δράματος. Κατ' ἀρχὰς ἦτο ἀτελὲς καὶ ξύλινον, εἶτα δ' ἐκτίζετο λίθινον καὶ μάλιστα ἐπὶ κλιτύων λόφων, ὅπως εἶνε τὸ ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν σφζόμενον τοῦ Διονύσου· τοῦτο ὁ ῥήτωρ Λυκούργος, προϋπάρχων ἤδη, φιλοδόμησε μεγαλείτερον καὶ τελειότερον καὶ δι' ἀνδριάντων ἐκόσμησε· τὰ νῦν ὅμως ὁρώμενα λείψανα αὐτοῦ εἶνε ἐκ μετασκευῆς ἐπὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων γενομένης.

Τὰ μέρη τοῦ ἀρχαίου θεάτρου, ἔχοντας σχῆμα ἡμικυκλιοειδὲς καὶ ἀστέγου ὄντος, εἶνε κυρίως τρία: 1ον) τὸ θέατρον, ἔνθα καθήμενοι οἱ θεαταὶ ἐθεῶντο, καλούμενον καὶ κοῖλον ἐκ τοῦ σχήματος, 2ον) ἡ ὀρχήστρα, ὅπου ὁ χορὸς ἴστατο ἢ ὠρχεῖτο καὶ 3ον) ἡ σκηνή, ἐφ' ἧς οἱ ὑποκριταὶ παρίστανον.

Τοῦ θεάτρου εἶτε τοῦ κοίλου μέρη ἦσαν: α) τὰ ἐδῶλια, εἰς ἃ ἀνέβαινον οἱ θεαταὶ ἵνα καθίσωσι διὰ στενῶν κλιμάκων ἀκτινοειδῶς τεμνουσῶν αὐτὰ καὶ περιεχουσῶν σφηνοειδῆ τμήματα, τὰ ὁποῖα ἐκαλοῦντο κερκίδες, β') τὸ διάζωμα, ὅπερ ἦτο πλατεῖα δίοδος χωρίζουσα τὸ κοῖλον εἰς δύο μέρη. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πρώτων κάτω ἐδωλίων ὄντων πολυτελεστέρων ἐκάθηντο οἱ ἄρχοντες, οἱ στρατηγοί, οἱ ἱερεῖς καὶ πάντες οἱ κατέχοντες ἐπίσημον θέσιν· ὅθεν τὸ μέρος τοῦτο ἐκαλεῖτο καὶ τὸ καλὸν τοῦ θεάτρου ἢ πρῶτον ξύλον ἐκ τῆς πρότερον ξυλίνης κατασκευῆς, γ') αἱ (κάτω) πάροδοι, κείμεναι ἐκατέρωθεν μετὰ τῇ σκηνῇ καὶ τῶν ἐδωλίων δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ καὶ χρησιμεύουσαι διὰ τὴν εἴσοδον τῶν θεατῶν καὶ τοῦ χοροῦ.

Ἡ δ' ὀρχήστρα ἦτο ἡμικυκλιοειδὲς (ἐν τῷ θεάτρῳ τῆς Ἐπιδαύρου

κυκλοτερές) λιθόστρωτον ἐπίπεδον φθάνον ἀπὸ τῶν πρώτων κάτω ἐδωλίων, ἀφ' ὧν ἐχωρίζετο διὰ ζώνης μετὰ τοιχείου, μέχρι τῆς σκηνῆς· ἐν τῷ μέσῳ ἦτο ἡ θυμέλη περὶ ἣν ἴστατο ἡ ὠρχεῖτο ὁ χορός· αὕτη παλαιότερον ἦτο ὁ βωμὸς τοῦ Διονύσου, περὶ ὃν ὠρχεῖτο ὁ διθυραμβικός χορός.

Ἡ δὲ σκηνὴ ἦτο στενὸν ἐπίμηκες ὀρθογώνιον οἰκοδόμημα ὑπὸ τριῶν ὑψηλῶν τοίχων περιεχόμενον καὶ πρὸς τὴν ὀρχήστραν καὶ τὸ κοῖλον βλέπον. Τὸ μέρος αὐτῆς ἐφ' οὗ οἱ ὑποκριταὶ ἔδρων, κείμενον ὀλίγῳ ὑψηλότερον τῆς ὀρχήστρας πρὸς ἣν διὰ κλιμάκων συνεκινῶναι, ἐλέγετο ἀκριβέστερον λογεῖον· παρασκήνια δ' ἐλέγοντο τὰ πλαγίως ἐκατέρωθεν τῆς σκηνῆς κείμενα μέρη. Παρίστα δ' ἡ σκηνὴ συνήθως ἀνάκτορα ἔχοντα τρεῖς θύρας, ὧν ἡ μέση ἄγρουσα εἰς αὐτὰ ἐκαλεῖτο βασιλείος, τῶν δὲ δύο ἄλλων κειμένων ἐκατέρωθεν ταύτης ἡ μὲν δεξιὰ ἦγεν εἰς τοὺς ξενῶνας, ἡ δ' ἀριστερὰ εἰς ἱερὸν, εἰρκτήν, γυναικωνίτιδα κλπ. Πλὴν τῶν θυρῶν τούτων ὑπῆρχε καὶ εἰς ἑκάτερον τῶν παρασκηνίων θύρα, καὶ ἡ μὲν ἐκαλεῖτο δεξιὰ, δι' αὐτῆς δ' εἰσέρχοντο οἱ καθ' ὑπόθεσιν ἐν τῷ δράματι ἐκ τῶν ἀγρῶν ἢ μακρόθεν ἐρχόμενοι, ἡ δὲ ἀριστερά, δι' αὐτῆς δ' εἰσέρχοντο οἱ ἐκ τῆς πόλεως ἢ τῶν ἐγγύς μερῶν.

Ἐν τῇ σκηνῇ προσέτι νύρίσκοντο διάφορα μηχανήματα κατὰ ληλα πρὸς μεταβολὴν τῆς ὄψεως αὐτῆς ἢ πρὸς δήλωσιν ποικίλων πράξεων. Ἐκ τῶν μηχανημάτων τούτων ἦσαν αἱ καλούμεναι περιίκοι· αὗται ἦσαν δύο μεγάλα τριγωνικὰ πρίσματα φέροντα ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν διαφόρους σκηνογραφίας δηλούσας ἀλλαγὴν τόπου· τὸ ἐκκύκλημα, δι' οὗ ἠνοίγετο μέρος τῆς σκηνῆς ἵνα φανῇ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δωματίων, ἔνθα συνέβη φοβερά τις πράξις, ὡς ἀλληλοκτονία, φόνος, μάχη, θυσία ἀνθρωπίνη, ταφὴ καὶ τὰ παρόμοια· διότι τοιαῦτα γεγονότα οἱ τραγικοὶ ἐφρόντιζον νὰ παριστῶσιν ὡς οἶόν τε μακρὰν τῆς ὄψεως τῶν θεατῶν γινόμενα, διηγοῦντο δὲ κατόπιν δι' ἀγγέλων ἢ κηρύκων ἐρχομένων ἐπὶ τῆς σκηνῆς· τὸ θεολογεῖον ἢ καὶ ἀπλῶς μηχανὴ καλουμένη, μηχανήμα ἄνωθεν αἰωρούμενον ἐξ οὗ ὠμίλουν οἱ θεοὶ (ὅθεν καὶ ἡ φράσις· θεὸς ἐκ μηχανῆς)· αἱ χαρῶν νειοὶ κλίμακες, δι' ὧν ἀνεβίβαζον πρόσωπα ἐκ τοῦ Ἄδου, ἔτι δὲ

καὶ ἄλλα μηχανήματα, ὅσον βροντεῖον πρὸς παραγωγὴν βροντῶν, ἡχεῖα, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀκουστικῆς κλπ.

Τὰ ἀρχαῖα θεάτρα ἦσαν μέγιστα καὶ ἐχρησίμευον οὐ μόνον εἰς τοὺς δραματικούς ἀγῶνας, δι' οὓς κυρίως ἰδρύοντο, ἀλλὰ καὶ διὰ χορικούς, διὰ θρησκευτικὰς τελετάς καὶ πολλάκις διὰ συνελεύσεις τοῦ δήμου.

§ 8. Ὑποκριταὶ καὶ χορός.

Ἐν τῇ γενέσει τῆς τραγωδίας ὑπῆρχεν εἰς μόνον ὑποκριτῆς, ἄλλ' ἐπὶ Αἰσχύλου οἱ ὑποκριταὶ ἐγένοντο δύο, ἐπὶ δὲ Σοφοκλέους τρεῖς, λαμβάνοντες τὸ ὄνομα τοῦ πρωταγωνιστοῦ, τοῦ δευτεραγωνιστοῦ καὶ τοῦ τριταγωνιστοῦ. Καὶ ὁ μὲν πρωταγωνιστὴς εἶνε τὸ μᾶλλον ὑπέροχον καὶ παθητικώτατον τῶν ἐν τῇ τραγωδίᾳ προσώπων διὰ τὰ ὑψηλὰ φρονήματα καὶ αἰσθήματα αὐτοῦ, διεγείρον τὸν οἶκτον καὶ τὸν ἔλεον τῶν θεατῶν διὰ τὰς συμφορὰς ἃς ὑφίσταται ἢ μοιραίως ἢ ἐξ ἀγαθῆς μὲν προαιρέσεως, σφαλερᾶς δὲ βουλήσεως· ἐν αὐτῷ συγκεντροῦται ἡ κυρία ἰδέα τοῦ δράματος καὶ ὅλη ἡ πρῆξις τῆς τραγωδίας· ὁ δὲ δευτεραγωνιστῆς ἢ συμπάσχει ἢ ἀντιτάσσεται ἢ ἀγγέλλει κακὰ τῷ πρωταγωνιστῇ, εἶνε δὲ πρόσωπον ἀσθενέστερον τούτου οὐ μόνον κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ βάθος καὶ τὴν σφοδρότητα τοῦ αἰσθήματος· ὁ δὲ τριταγωνιστῆς εἶνε συνήθως ὁ αἷτιος τῶν συμφορῶν καὶ τῶν παθημάτων τοῦ πρωταγωνιστοῦ, καὶ εἶνε μὲν πρόσωπον ὑποδεέστερον, ἀλλὰ συντελεῖ πρὸς παραγωγὴν περιπετειῶν.

Οἱ ὑποκριταὶ ἐθεωροῦντο ἱεροὶ τοῦ Διονύσου καὶ ἐνεδύοντο μεγαλοπρεπῶς καὶ ποικίλως φοροῦντες ποδήρεις χιτῶνας, ἱμάτια πολυτελῆ καὶ χλαμύδας πορφυρᾶς καὶ χρυσοπάστους. Ἐπειδὴ δὲ τὰ θεάτρα ἦσαν μεγάλα, ἀνάγκη ἦτο νὰ φαίνωνται μεγαλοσωμότεροι καὶ φωνὴν ἰσχυρὰν νὰ ἔχωσι· καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατῴρθουν φοροῦντες ὑψηλὰ ὑποδήματα, κοθόρουους καλούμενα, καὶ θέτοντες περὶ τὸ σῶμα πρόσθετα μέρη, ὡς προστερνίδια, προγαστρίδια καὶ σωματῖα μεγεθύνοντα τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος, τὸ δὲ δεύτερον ἀσκούμενοι εἰς τὸ ὀρθῶς καὶ ἰσχυρῶς ἀπαγγέλλειν· ἐφόρουν δὲ χειρίδας καὶ ἀναξυρίδας καὶ

προσωπεῖα, ἅτινα εἶχον τὴν ἔκφρασιν διαφόρων ἰδεωδῶν τραγικῶν τύπων καὶ ἐνίσχουν τὴν φωνήν, περικαλύπτοντα τὸ μείζον μέρος τῆς κεφαλῆς· νέοι δὲ καταλλήλως ἀσκούμενοι ὑπεδύοντο τὰ γυναῖκα καὶ πρόσωπα. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ αὐτὸς ὑποκριτὴς ὤφειλε πολλάκις νὰ ὑποδυθῇ πολλὰ πρόσωπα.

Πλὴν τῶν ὑποκριτῶν παρῆσαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς κατὰ τὰς ἀνάγκας στρατιῶται, δορυφόροι, ἀκόλουθοι, φύλακες κλπ., ἔτι δὲ καὶ πρόσωπα μὴ διαλεγόμενα, ἅτινα κωφὰ ἐκαλοῦντο.

Ὁ δὲ χορὸς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς τραγωδίας καὶ ἐπὶ Αἰσχύλου, ὅτε ἡ τετραλογία ὑφίστατο ἔτι, συνίστατο ἐκ 48 χορευτῶν, 12 δι' ἑκαστον τῶν δραμάτων αὐτῆς· ἀπὸ δὲ Σοφοκλέους, ὅτε ἤρξαντο ν' ἀγωνίζονται διὰ δράματος πρὸς δράμα, ὁ χορὸς ἐν τῷ ἐνὶ τούτῳ δράματι ἀπετελεῖτο ἐκ 15 χορευτῶν. Ὁ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ ἴστατο ἐν τῷ μέσῳ τῆς πρώτης σειρᾶς τῶν χορευτῶν ἔχων ἐκατέρωθεν τοὺς παρσάτας, ἥτοι τοὺς ἡγεμόνας τῶν δύο ἡμιχορίων, εἰς ἃ διηρεῖτο ὁ χορὸς, οὕτω δὲ ἀντετάσσετο συμμετρικῶς πρὸς τοὺς τρεῖς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑποκριτάς. Εἰσῆρχοντο δ' οἱ χορευταὶ εἰς τὴν ὀρχήστραν ἀνὰ τρεῖς (κατὰ ζυγὰ) ἢ ἀνὰ πέντε (κατὰ στοίχους) μὴ ἀποτελοῦντες πλέον κύκλον ὥς ἐν τῷ διθυραμβικῷ χορῷ· ἀλλ' ἐνίοτε εἰσῆρχοντο καὶ διεσπαρμένοι, διέμενον δὲ μέχρι τέλους σπανιώτατα ἐξερχόμενοι. Ὁ κορυφαῖος ἐξῆρχε τοῦ ᾄσματος καὶ διελέγετο πολλάκις πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑποκριτάς μένων ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ· σπανίως ὁ χορὸς ἀνεμίγνυτο μετὰ τῶν ὑποκριτῶν· συνίστατο δὲ συνήθως ἐξ ἀνδρῶν πρεσβυτῶν ἢ ἐκ γυναικῶν ἐλευθέρων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκ θεῶν ὄντων, ὡς παρ' Αἰσχύλῳ, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ ὀρχησις αὐτοῦ ἦτο σεμνοπρεπὴς καὶ πανηγυρικὴ καλουμένη ἐμμέλεια. Τὰ δὲ δύο ἡμιχόρια ᾗδον τὰς στροφάς καὶ τὰς ἀντιστροφάς χωριστὰ, τὴν δ' ἐπωδὸν ὁμοῦ. Τὴν ἄσκησιν τοῦ χοροῦ ἀνελάμβανεν ἢ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἢ ὁ χοροδιδάσκαλος.

Ὁ χορὸς ἐκτελεῖ τὸ μείζον μέρος τοῦ λυρικοῦ στοιχείου τῆς τραγωδίας, τηρεῖ δὲ ἀπέναντι τῶν ὑποκριτῶν τὴν θέσιν ἀντιπροσώπου τοῦ κοινοῦ, ὅπερ παρακολουθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν πορείαν τῆς τραγικῆς πράξεως· εἶνε δηλαδή ὁ χορὸς ἰδανικός τις θεατῆς, ὁ ὁποῖος, διατελῶν ἐν παθητικῇ καταστάσει, ἐκφέρει μόνον κρίσεις καὶ συμ-

βουλὰς ἐπὶ τῶν τελουμένων, συγκινοῦμενος μὲν ἐπὶ τούτοις, εὐνοῶν δὲ καὶ συμπάσχων ἰδίᾳ τῷ πρωταγωνιστῇ· ἐνεργὸν μέρος δὲν λαμβάνει ἐν τῇ πράξει.

Οἱ μουσικοὶ ἦσαν ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ παρὰ τὴν θυμέλην.

§ 9. Τραγικοὶ ἀγῶνες.

Αἱ παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν εἶχον ἀγωνιστικὸν χαρακτῆρα, ἦσαν δηλαδὴ ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου καὶ ἐτελοῦντο ἐν Ἀθήναις μεγαλοπρεπέστατα κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ θεοῦ τούτου, μάλιστα δὲ κατὰ τὰ μεγάλα ἢ ἐν ἄστει Διονύσια κατὰ τὸ ἔαρ, ὅποτε καὶ ἡ συρροὴ τῶν ξένων ἦτο μεγίστη καὶ ἡ πομπὴ διεξήγετο λαμπρότερον. Ἡ συγκρότησις δὲ τῶν τραγικῶν ἀγῶνων ἦτο ἀνατεθειμένη ἐν Ἀθήναις εἰς τοὺς ἀρμοδίους ἄρχοντας, τὸν ἐπώνυμον κατὰ τὰ μεγάλα Διονύσια καὶ τὸν βασιλέα κατὰ τὰ Λήναια. Οὗτοι διέθετον τοὺς παρὰ τῶν φυλῶν προσφερομένου χοροῦ· ὅθεν ὁ ποιητὴς ὁ θέλων νὰ παραστήσῃ τραγωδίαν ἐζήτει χορὸν παρὰ τοῦ ἄρχοντος (χορὸν αἰτεῖν), ὅστις ἠδύνατο νὰ παρὰχωρήσῃ τοῦτον (χορὸν διδόναι) ἢ νὰ ἀρνηθῇ, ἐὰν ἡ τραγωδία ἦτο ἀκατάλληλος. Ὡφειλε δ' ἕκαστος νὰ προσαγάγῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τέσσαρα δράματα, τρεῖς τραγωδίας καὶ ἐν σατυρικὸν δρᾶμα, τετραλογία ἀποτελοῦντα, μέχρι Σοφοκλέους, ὅτε ὁ ἀγὼν ἤρξατο, ὡς ἐλέχθη, νὰ γίνεται διὰ δράματος πρὸς δρᾶμα. Αἱ τρεῖς τραγωδίαὶ ἐν τῇ τετραλογίᾳ περιελάμβανον εὐρεῖαν ὑπόθεσιν, ἀλλ' ἕκαστη αὐτῶν ἐπραγματεύετο ἐν τμήματι αὐτῆς ἀποτελοῦν ὅλον τι αὐτοτελὲς μετὰ τῆς προσηκούσης λύσεως χωρὶς νὰ παρὰβλάπτῃται ἡ ἐνότης τῆς ὅλης ὑποθέσεως καὶ ὁ γενικὸς σκοπὸς αὐτῆς, τῆς καθάρσεως ἐπερχομένης τελείως ἐν τῇ λύσει τῆς τελευταίας τῶν τριῶν τραγωδιῶν.

Ἔτι δὲ ὁ ἄρχων ἐκλήρου καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κριτῶν ἢ ἀγωνοθετῶν, πέντε τὸν ἀριθμὸν, οἵτινες ἐβράβευον τοὺς νικῶντας ἐν τῷ δραματικῷ ἀγῶνι ποιητὰς ἀπονέμοντες ἀναλόγως τὰ πρωτεῖα τὰ δευτερεῖα καὶ τὰ τριτεῖα, κατ' ἐξοχὴν τιμωμένου τοῦ πρώτου νικήσαντος· ἀνεφέρετο δὲ ἡ τιμὴ τῆς νίκης κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὴν φυλὴν ἐξ ἧς ὁ χορὸς ἦτο καὶ εἰς τὸν χορηγόν, εἶτα δ' εἰς τὸν ποιη-

τήν. Ὁ χορηγὸς παρείχε τὴν δαπάνην τῆς παραστάσεως, ἰδίᾳ τῆς παρασκευῆς τοῦ χοροῦ, καὶ ἦτο εἰς τῶν πλουσίων, εἰς οὓς αὕτη ἐπεβάλλετο ὡς μία τῶν δημοσίων λειτουργιῶν· λέγεται δ' ὅτι ἡ δαπάνη διὰ μὲν τραγικὴν χορηγίαν ἦτο 3,000 δραχμαί, διὰ δὲ κωμικὴν 1500. Ὁ νικῶν χορηγὸς ἐλάμβανε χρυσοῦν στέφανον κισσοῦ, ὡς ἱεροῦ τῷ Διονύσῳ, καὶ τρίποδα χορηγικόν, ὃν ἀνέθετε πρὸς ἀνάμνησιν ἐπὶ μνημείου κατασκευαζομένου ἰδίᾳ δαπάνῃ· τὸ ἐν Ἀθήναις Λυσικράτειον μνημεῖον εἶνε δεῖγμα τοιαύτης ἀναθέσεως· ἀλλὰ καὶ χρηματικὰς ἀμοιβὰς ἐλάμβανον οἱ νικῶντες ποιηταί, ὡς καὶ οἱ ὑποκριταί.

§ 10. Διδασκαλία. Χρόνος τῶν παραστάσεων. Θεαταί.

Ἡ ἐπὶ σκηνῆς παράστασις τραγωδίας ἐκαλεῖτο διδασκαλία, διότι ὁ ποιητὴς ἐδίδασκεν ἥτοι ἐγύμναζε τοὺς ὑποκριτὰς πρὸς τὴν παράστασιν· τὸ αὐτὸ ἐλέγετο καὶ περὶ παραστάσεως κωμωδίας. Ὀλίγας δ' ἡμέρας πρὸς τῆς παραστάσεως τῆς τραγωδίας ἐγένετο δοκιμὴ τις ἐν τῷ Ὁδείῳ, ἔνθα ὁ ποιητὴς ἤγε τοὺς ὑποκριτὰς καὶ τοὺς χορευτὰς ἐστεφανωμένους, ἀλλ' ἄνευ προσωπείων· ἡ δοκιμὴ αὕτη ἐλέγετο προάγων. Διδασκαλία ἐλέγετο προσέτι καὶ τὸ δημόσιον ἔγγραφον, ἐν ᾧ ἀνεγράφετο τὸ παρασταθὲν δράμα, τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, τοῦ χορηγοῦ, ὁ χρόνος κλπ.

Ἐγίνοντο δ' αἱ παραστάσεις τὴν ἡμέραν ἀπὸ πρωίας, οὐχὶ δὲ δι' ὅλου τοῦ ἔτους, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου· ἐν τοῖς μεγάλοις δὲ Διονυσίοις ἐδιδάσχοντο μόνον νέαι τραγωδαί καὶ κωμωδαί. Προσῆρχοντο δ' εἰς τὸ θέατρον πᾶσαι αἱ τάξεις πλὴν τῶν δούλων· ἐν ταῖς κωμωδίαις πιθανὸν εἶνε ὅτι αἱ γυναῖκες ἀπεκλείοντο.

Τὸ θέατρον διηθύνουν οἱ θεατρονῶντες, εἰσῆρχοντο δ' εἰς αὐτὸ οἱ θεαταί πληρόντες τὸ τίμημα τῆς εἰσόδου· λέγεται ὅτι διὰ τὰς καλλιτέρας θέσεις ἐπλήρονον δραχμὴν, διὰ δὲ τὰς ὑποδεεστέρας δύο ὀβολούς. Ἐν Ἀθήναις οἱ ἄποροι ἀπὸ Περικλέους ἐλάμβανον τοῦτο ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου καλούμενον θεωρικόν, ὅπερ ὅμως οἱ μετὰ ταῦτα δημαγωγοὶ καταχρηστικῶς ἐπεξέτειναν εἰς πάντας τοὺς Ἀθη-

ναίους. Πρὸς προφύλαξιν δ' ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων οἱ θεαταὶ ἐφόρουσαν πετάσους ἥτοι σκιαδία καὶ ἐν καιρῷ βροχῆς κατέφευγον εἰς τὰ περὶ τὸ θέατρον οἰκοδομήματα. Μένοντες δὲ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἡμέρας ἐν τῷ θεάτρῳ ἔτρωγον καὶ ἔπινον ἐν αὐτῷ· καὶ τοὺς μὲν εὐδοκιμοῦντας τῶν ὑποκριτῶν ἀνευφήμουν κροτοῦντες τὰς χεῖρας καὶ ἐφώναζον αὐτοῖς, τοὺς δὲ ἀποτυγχάνοντας ἐσύριττον ἢ ἐξεδίωκον. Καθ' ὅλην δὲ τὴν διάρκειαν τῆς παραστάσεως ἡ σκηνὴ ἦτο ἀνοικτὴ, εἰς μεταγενεστέρους δὲ χρόνους μετεχειρίσθησαν τὴν αὐλαίαν, ἣτις κατέπιπεν ἅμα τῇ ἐνάρξει τῆς παραστάσεως.

§ 11. Πρόοδος τῆς τραγωδίας ἐν Ἀττικῇ.

Ἡ πρόοδος τῆς τραγωδίας ἐν Ἀττικῇ ἐγένετο καταφανὴς ἀμέσως μετὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους, ὧν ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ ἀττικοῦ πνεύματος καὶ χαρακτῆρος ὑπῆρξε καταπληκτικὴ. Αἱ Ἀθηναῖοι νίκησάν τοὺς βαρβάρους ἐνεφορήθησαν τοσαύτης ἡθικῆς δυνάμεως καὶ ἰδεῶν ὑψηλῶν, ὥστε ἐρρίφθησαν μετὰ μεγίστης ἐλευθερίας εἰς πᾶσαν δρᾶσιν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τοῖς γράμμασι· τοῦτο γίνεται κατὰ δὴλον ἔκ τε τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, τῇ ῥητορείᾳ καὶ τῇ ἱστορίᾳ κατὰ τὸν ἔνδοξον ἐκεῖνον αἰῶνα ἀσχοληθέντων καὶ διαπρεψάντων. Ἐν τῇ διανοητικῇ ἐκείνῃ σταδιοδρομίᾳ καὶ ἡ τραγωδία ἐπετέλεσε τὸν ἑαυτῆς δρόμον. Ἀποτελοῦσα ἐν τῶν στοιχείων τῆς περὶ τὸν Διόνυσον λατρείας καὶ σπουδαῖα θέματα πραγματευομένη, διὰ τοῦτο δὲ προσληφθεῖσα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς πολιτείας, μετὰ πανηγυρικῷ τρόπῳ διὰ τῶν ἀρχόντων κανονιζούσης τὰς παραστάσεις αὐτῆς, προήχθη ὑπὸ τῶν πρώτων τραγικῶν, ἀμιλλωμένων ἐν τοῖς τραγικοῖς ἀγῶσιν, εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἔκ τοῦ ὁποίου παρέλαβεν αὐτὴν ὁ Αἰσχύλος, μετὰ δὲ τοῦτον ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης· οὗτοι ἀπετέλεσαν τὴν ἀκμὴν τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἔμειναν ἀνυπέρβλητοι ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων. Τὰ ἔργα αὐτῶν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὑπῆρξαν τὸ ἐν τρύφημα τῶν θεραπευόντων τὴν τραγικὴν Μοῦσαν Ἑλλήνων, καὶ σήμερον δὲ πανταχοῦ θαυμάζονται διὰ τὴν ἑξοχὴν αὐτῶν τέχνην, τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀλήθειαν.

§ 12. Αἰσχύλος

Ὁ Αἰσχύλος ἔλκων τὸ γένος ἐξ εὐπατριδῶν ἦτο υἱὸς τοῦ Εὐφορίωνος ἐκ τοῦ δήμου Ἐλευσίνος, γεννηθεὶς τῷ 525 π. Χ. Παιδευθεὶς λαμπρῶς ἐν τῇ ποιήσει, τῇ μουσικῇ καὶ τῇ ὀρχήσει ἠγάπησεν ἐκ νεαρῆς ἡλικίας τὴν τραγικὴν τέχνην καὶ εἰς αὐτὴν ἐπεδόθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ὅτε ἡ πατρίς αὐτοῦ ἐκινδύνευεν ἐν Μαραθῶνι ἡγωνίσθη γενναίως καὶ ἐτραυματίσθη ἐν τῇ μάχῃ· ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀρτεμισίᾳ καὶ ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς ἐπεδείξατο μεγίστην ἀνδρείαν, καὶ οἱ δύο δ' ἀδελφοὶ αὐτοῦ Κυναίγειρος καὶ Ἀμεινίας ἠνδραγάθησαν ἐν ταῖς κατὰ τῶν βαρβάρων μάχαις. Ὡς τραγικός ποιητὴς ἡγωνίσθη τὸ πρῶτον πρὸς τὸν Πρατῖναν ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι πέντε ἐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἐνίκησεν· ἡ πρώτη αὐτοῦ νίκη ἐγένετο τῷ 484· κατὰ δὲ τὰ μετὰ ταῦτα ἔτη ἐνίκησε καὶ τὸν Φρύνιχον καὶ τὸν Πρατῖναν καὶ τὸν Χοιρίλον καὶ τὸν Σοφοκλέα γενόμενος οὕτω κύριος τῆς τραγικῆς σκηνῆς. Ἔνεκα τῆς φήμης αὐτοῦ προσκληθεὶς ὑπὸ Ἰέρωνος, τυράννου τῶν Συρακουσῶν, μετέβη εἰς Σικελίαν τῷ 475, ὁπόθεν μετὰ τινὰ χρόνον ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας· ἐνταῦθα τῷ 468 ἐνίκηθη ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους, μετὰ δέκα δ' ἔτη, νικήσας διὰ τῆς τριλογίας Ὀρεστιάς, μετέβη πάλιν, ἔνεκα πολιτικῶν δυσαρεσκειῶν, εἰς Σικελίαν, ἐνθα μετὰ δύο ἔτη, ἤτοι τῷ 456, ἀπέθανε. Τάφος μεγαλοπρεπὴς μετ' ἐπιγράμματος (1) ἠγέρθη αὐτῷ ἐκεῖ, ἐν Ἀθήναις δὲ ἀνδριὰς χαλκοῦς ἐπὶ τοῦ ῥήτορος Λυκούργου.

Ὁ Αἰσχύλος κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ ἐνίκησεν ἐν ταῖς τραγικοῖς ἀγῶσι τρισκαίδεκάκις. Ὁ χαρακτήρ τοῦ ποιητοῦ ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ κρινόμενος δεικνύει ἄνδρα ἀγέρωχον, ἐνθουσιώδη, φιλόπατριν, εὐσεβεῖ, μεγαλόψυχον, ἐπιβλητικὸν καὶ ἰδεώδη μετ' εὐρυτάτης καὶ καταπληκτικῆς φαντασίας.

(1) Τοῦτο ἔχει ὡς ἐξῆς:

Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τότε κεῖθαι
μνημα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλας,
ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνιον ἄλσος ἂν εἴποι
καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.

Αἱ τραγωδίαὶ αὐτοῦ. — Λέγεται ὅτι ὁ Αἰσχύλος, τεσσαράκοντα ἔτη ἐργαζόμενος ἐν τῇ τραγικῇ τέχνῃ, ἔγραψε περὶ τὰς 90 τραγωδίας καὶ σατυρικά δράματα. Ἐκ τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ μόνον ἑπτὰ σφύζονται πλήρεις, γραφεῖσαι μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, καὶ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἄλλων· εἶνε δ' αὖται αἱ ἐξῆς: Πέρσαι, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, Ἰκέτιδες, Προμηθεὺς δεσμώτης, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες· αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἀποτελοῦσι τὴν Ὀρέστειαν τριλογία· οἱ Πέρσαι εἶνε ἱστορικὴ τραγωδία καὶ θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότερον τῶν εἰς ἡμᾶς περιελθόντων δραμάτων τοῦ Αἰσχύλου. Σύντομον περίληψιν ἐκάστης τῶν ἑπτὰ τραγωδιῶν παρεχόμεθα ἐνταῦθα.

α') Πέρσαι. — Παρὰ τὸν τάφον τοῦ Δαρείου ἐν Σούσις χορὸς μεγίστων Περσῶν ἀνησυχεῖ μὴ λαμβάνων εἰδήσεις περὶ τοῦ εἰς Ἑλλάδα στρατεύσαντος Ξέρξου· ἡ μήτηρ τούτου Ἀτοσσα διηγεῖται ὄνειρον τρομερὸν, διὰ τὸ ὅποῖον ὁ χορὸς προτρέπει αὐτὴν νὰ ἰκετεύσῃ διὰ θυσιῶν τοὺς θεοὺς καὶ τὴν σκιάν τοῦ Δαρείου· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀφικνεῖται ἄγγελος διηγούμενος μετὰ ζωρῶν εἰκόνων τὴν ἐν Σαλαμῖνι καταστροφήν· πάντες τότε θρηνοῦσι καὶ ἐπικαλοῦνται τὴν σκιάν τοῦ Δαρείου, ἥτις ἐπιφανεῖσα καὶ ψέξασα τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Ξέρξου προλέγει τὴν ἥτταν τῶν Περσῶν ἐν Πλαταιαῖς καὶ δοῦσα συμβουλὰς τινὰς ἐξαφανίζεται. Τέλος ἔρχεται ὁ Ξέρξης οἰκτρῶς ἐνδεδυμένος καὶ πλήρης λύπης ἐπὶ τῇ συμφορᾷ αὐτοῦ καὶ ἡ τραγωδία περαίνεται διὰ κομμοῦ ἥτοι θρήνου τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ χοροῦ περὶ τῶν ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ἀπολομένων ἐπιφανεστάτων ἐκ τῶν Περσῶν.

Ἡ τραγωδία αὕτη, καίπερ στερουμένη τεχνικῆς πλοκῆς, ἀποπνέει ὑψίστην φιλοπατρίαν καὶ ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας, ἡ δὲ ἰδέα περὶ ἣν στρέφεται εἶνε μὲν ἡ δόξα τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ κυρίως δείκνυται διὰ τῆς ἥττης τοῦ Ξέρξου ἡ ἀναγκαία τιμωρία τῆς ἀνθρωπίνης ἀλαζονείας.

β') Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας. — Μετὰ τὴν τύφλωσιν καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Οἰδípου ἐκ Θηβῶν ἐκ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν Ἑτεοκλέους καὶ Πολυνείκους ὁ πρῶτος φυγαδεύσας τὸν δεύτερον καταλαμβάνει τὸν θρόνον τῶν Θηβῶν· ἀλλ' ὁ Πολυνείκης ἐλθὼν ἐξ Ἀργεῶς μετ' ἄλλων ἐξ ἡρώων πολιορκεῖ τὰς Θήβας, γενομένης δὲ μάχης πίπτουσι μὲν ἀμφότεροι οἱ ἀδελφοὶ ἐν ἀλληλοκτονίᾳ, ἀλλ' ἡ νίκη εἶνε ὑπὲρ τῶν Θηβῶν· χορὸς Θηβαίων παρθένων θρηνεῖ τοὺς φονευθέντας ἀδελ-

φους μετὰ τῆς Ἀντιγόνης καὶ τῆς Ἰσμήνης. Δοθείσης δὲ διαταγῆς ἵνα ταφῇ μόνον ὁ Ἑτεοκλῆς, ἡ Ἀντιγόνη κηρύσσει ὅτι θὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον αὐτῆς καὶ μεταβαίνει μετὰ τοῦ ἐνὸς ἡμιχορίου πρὸς ταφὴν τοῦ Πολυνείκου, ἐνῶ ἡ Ἰσμήνη πορεύεται μετὰ τοῦ ἐτέρου πρὸς ταφὴν τοῦ Ἑτεοκλέους.

Ἡ τραγωδία αὕτη εἶνε πλήρης πολεμικῆς ὁρμῆς, ἡ δ' ἄρχουσα ἰδέα ἐν αὐτῇ εἶνε νὰ δηλωθῇ ἡ δύναμις διπλῆς κατάρας, μιᾶς κληρονομικῆς καὶ ἐτέρας προσφάτου βαρυνούσης ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Οἰδίποδος· ἐν τῷ θανάτῳ δηλ. τῶν δύο ἀδελφῶν ἀνευρίσκεται ἡ τιμωρία τῆς θείας δίκης διὰ προγενέστερον ἔγκλημα τοῦ πάππου αὐτῶν Λαίτου καὶ ἡ πλήρωσις τῆς ἀρχῆς τοῦ πατρὸς αὐτῶν Οἰδίποδος, ὅστις καθειργθεὶς ἐν οἰκίσκῳ ὑπὸ τῶν τέκνων μετὰ τὴν ἑαυτοῦ τύφλωσιν κατηράσατο ταῦτα νὰ μερισθῶσι τὴν βασιλείαν διὰ πολέμου.

γ') Ἰκέτιδες. — Αἱ θυγατέρες τοῦ Δαναοῦ, ἵνα μὴ συζευχθῶσι τοὺς υἱοὺς τοῦ Αἰγύπτου, φεύγουσι μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἐλθοῦσαι εἰς Ἀργεὺς ἰκετεύουσι παρὰ τοὺς βωμοὺς τὸν βασιλεῖα τῆς χώρας Πελασγόν, ὅστις προστατεύει αὐτὰς κατὰ τοῦ ἀπειλητικῶς πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν ἐλθόντος αἰγυπτίου κήρυκος· οὗτος ἀναχωρῶν κηρύσσει πόλεμον κατὰ τῶν Ἀργείων.

Ἐν τῇ ἀπλουστάτῃ ταύτῃ τραγωδίᾳ, ἐν ᾗ πλεονάζει τὸ λυρικὸν στοιχεῖον καὶ τὰ πρόσωπα εἶναι μόνον τρία, ὑμνεῖται ἡ φιλοξενία.

δ') Προμηθεὺς δεσμώτης. — Οὗτος, ὢν εἰς τῶν Τιτάνων, εἶχε κλέψῃ καὶ φέρῃ (ὡς περιείχετο ἐν ἐτέρᾳ τραγωδίᾳ τοῦ ποιητοῦ, τῷ Προμηθεὶ πυρφόρῳ) εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου τὸ πῦρ, τὸ γινόμενον χρησιμώτατον ἐν ταῖς τέχναις· ἀλλὰ διὰ τοῦτο τιμωρεῖται ὑπὸ τοῦ Διὸς προσηλούμενος ἐπὶ βράχου τοῦ Καυκάσου· χορὸς Ὠκεανίδων νυμφῶν καὶ αὐτὸς ὁ Ὠκεανὸς παραμυθοῦνται μὲν αὐτὸν βασανιζόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐπιτιμῶσι διὰ τὴν τόλμην, μάτην ἅμα προσπαθοῦντες νὰ συμφιλιώσωσιν αὐτὸν πρὸς τὸν Δία. Μετὰ τοῦτο ἡ νύμφη Ἰώ, πλανωμένη ἕνεκα τοῦ πρὸς τὸν Δία ἔρωτος αὐτῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἔρχεται πρὸς τὸν Προμηθεῖα, ὅστις τῇ προλέγει τὴν ἑαυτοῦ ἀπολύτρωσιν ὑπὸ τινος τῶν ἀπογόνων αὐτῆς, τοῦ Ἡρακλέους, καὶ τὴν πτώσιν τοῦ Διὸς ἐκ τῆς ἀρχῆς· ὁ χορὸς μάτην ὑποδεικνύει εἰς αὐτὸν νὰ μὴ καταφέρηται κατὰ τοῦ μεγίστου τῶν θεῶν.

κατὰ διαταγὴν τούτου ἐλθὼν ὁ Ἑρμῆς ζητεῖ ἀπειλητικῶς νὰ μάθῃ παρὰ τοῦ Τιτᾶνος τὰ μέλλοντα νὰ συμβῶσι τῷ Διί· ὁ Προμηθεὺς μένει ἄκαμπτος, ἀλλὰ τότε ὁ Ζεὺς κατακεραυνοῖ καὶ καταρρίπτει μετὰ τοῦ βράχου αὐτὸν διαμαρτυρούμενον ὅτι ἄδικα πάσχει.

Ἡ ἡθικὴ ἰδέα τῆς τραγωδίας ταύτης, ἥτις εἶναι ἐκ τῶν καλλίστων τοῦ Αἰσχύλου καὶ ἐν τῇ ὁποίᾳ δρῶντα πρόσωπα εἶναι καὶ θεοί, εἶναι ὅτι ἡ ἐν τῇ ἐργασίᾳ πρόσδος ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος ἐξαγοράζεται μετὰ μόχθων καὶ ὀδύνης· ἀλλὰ καὶ ἄλλως δύναται νὰ ληφθῇ ἡ ἐν αὐτῇ ἰδέα, ὅτι δηλαδὴ ἡ μεγαλόφρων καὶ ἡρωϊκὴ ἀνίστασις διασφίξει ὁρθὴν τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως κατὰ τῆς ἐξωτερικῆς βίας καὶ ὑπεροχῆς.

ε') Ἀγαμέμνων. — Χορὸς Ἀργείων γερόντων πρὸ τῶν ἀνακτόρων τῶν Ἀτρειδῶν ἔδει ἀναμνησκόμενος τῶν δεινῶν τοῦ οἴκου τοῦ Ἀτρείως καὶ τῆς ἐν Αὐλίδι θυσίας τῆς Ἰφιγένειας· αἴφνης ἡ Κλυταιμῆστρα, ἡ σύζυγος τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀγγέλλει εἰς αὐτὸν τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας· μαθεῖσα ταύτην ὑπὸ τοῦ φύλακος ὅστις ἀπὸ τῆς στέγης τῶν ἀνακτόρων εἶδε τὸ περὶ ταύτης συμπεφωνημένον σημεῖον· ὁ χορὸς χαίρει ἐπὶ τῇ καλῇ ἀγγελίᾳ, κῆρυξ δέ τις τοῦ ἐκ Τροίας στρατοῦ ἐλθὼν λέγει ὅτι μετ' ὀλίγον ἀφικνεῖται ὁ Ἀγαμέμνων μόλις σωθεὶς ἐκ δεινῆς τρικυμίας. Οὗτος τρόντι ἔρχεται μετὰ μικρόν, δι' ἀπάτης δ' ὑπὸ τῆς Κλυταιμῆστρας εἰσαχθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορα φονεύεται ὑπ' αὐτῆς καὶ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς Αἰγίσθου πρὸς τὸν ὁποῖον ὁ χορὸς θέλει νὰ συμπλακῇ ἀλλὰ κωλύεται ὑπὸ τῆς Κλυταιμῆστρας· αὕτη δικαιολογεῖ τὸν φόνον τοῦ Ἀγαμέμνονος λέγουσα ὅτι οὗτος ἐθυσίασε τὴν θυγατέρα αὐτῆς Ἰφιγένειαν καὶ διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ φονευθῇ. Μετὰ τοῦτο ἡ Κλυταιμῆστρα φονεῖ καὶ τὴν ἐκ Τροίας ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀχθεῖσαν αἰχμάλωτον Κασάνδραν, ἥτις προφητικῶς ὑπεδήλωσεν ὀλίγῳ πρότερον τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαμέμνονος.

Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ φαίνεται ἡ μοιραία καταστροφή τῆς εὐτυχίας καὶ δόξης τοῦ Ἀγαμέμνονος.

στ') Χορηφοὶ. — Ἡ τραγωδία αὕτη καλεῖται οὕτως ἐκ χοροῦ αἰχμαλώτων γυναικῶν ἐκ Τροίας χοῶς, ἥτοι σπονδάς, εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἀγαμέμνονος φερουσῶν ἐντολῇ τῆς Κλυταιμῆστρας φοβηθεί-

σης ἐκ κακοῦ ὄνειρου καὶ ζητούσης ἐξιλέωσιν. Ἐπὶ τοῦ τάφου ἔρχεται καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀγαμέμνονος Ἡλέκτρα, ἥτις αἴφνης ἔκτινος βοστρύχου ἐκεῖ εὐρεθέντος καὶ ἰχνῶν βημάτων ὑποπτεῦει τὴν παρουσίαν τοῦ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς εἰς Φωκίδα καταφυγόντος ἀδελφοῦ Ὀρέστου· οὗτος τῶντι εἶχεν ἐπανέλθῃ μετὰ τοῦ φίλου σύτου Πυλάδου, ὡς τοῦτο φαίνεται ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς τραγωδίας· ἐπέρχεται τότε συγκινητικὴ ἀναγνώρισις ἀδελφοῦ καὶ ἀδελφῆς, ὁ δὲ Ὀρέστης παρερχόμενος ὡς ἄγγελος δῆθεν τοῦ ἰδίου θανάτου προβαίνει εἰς τὴν ἐκδίκησιν καὶ πρῶτον μὲν φονεῖ τὸν Αἰγίσθον, μετὰ τινὰ δὲ δισταγμὸν καὶ τὴν μητέρα· ἀλλ' ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἐξεγείρεται ἐπὶ τῷ φόνῳ ταύτης καὶ φανταζόμενος ὅτι διώκεται ὑπὸ τῶν Ἐρινύων φεύγει εἰς Δελφοὺς.

Ἐν ταῖς Χορηφοῖς ἐκπληροῦται οὐχὶ ἐκδίκησις ἀνθρωπίνῃ, ἀλλ' ἔγκλημα ὑπὸ ἱεροῦ καθήκοντος ἐπιβλήθην καὶ ὑπὸ θεοῦ ἐπιταχθέν.

ζ') *Εὐμενίδες*. — Ἐκ Δελφῶν, ἔνθα ὁ Ὀρέστης μετέβη μετὰ τὴν μητροκτονίαν, ἦλθεν εἰς Ἀθήνας διωκόμενος πάντοτε ὑπὸ τῶν Ἐρινύων· θέλων δὲ ν' ἀπαλλαγῇ ἐκ τῆς δεινῆς ταύτης διώξεως παρακαλεῖ καὶ εἰσάγεται εἰς δίκην ὑπὸ τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς εἰς τὸ δικαστήριον τοῦ Ἀρεῖου Πάγου, ἔχων κατηγοροὺς μὲν τὰς τιμωροὺς θεὰς συνήγορον δὲ τὸν Ἀπόλλωνα· γενομένης δ' ἰσοψηφίας ἀθροῦνται προσθέσεως τῆς θεᾶς τὴν σώζουσαν ψῆφον. Μετὰ τοῦτο ἀπέρχεται εἰς Ἄργος, ὅπου ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχὴν τοῦ πατρὸς, αἱ δ' Ἐρινύες πεισθεῖσαι ὑπὸ τῆς Παλλάδος ἐξευμενίζονται (ἐξ οὗ καὶ ὁ τίτλος τῆς τραγωδίας *Εὐμενίδες*) καὶ προπέμπονται μετὰ λαμπάδων καὶ πομπῆς σεμνῆς εἰς τὸ δρισθὲν αὐταῖς ἱερόν.

Ἡ ἐξάγκισις μητροκτόνου καὶ ὁ πρὸς τὸ ἀρχαιότατον καὶ θεῖον δικαστήριον τοῦ Ἀρεῖου πάγου σεβασμὸς ἀποτελοῦσι τὴν ιδέαν τῆς τραγωδίας ταύτης.

Αἱ τρεῖς τελευταῖαι τραγωδίαι ἀποτελοῦσι τὴν λεγομένην τριλογίαν *Ορέστειαν*, ἥς τὸ σατυρικὸν δρᾶμα *Πρωταιὸς* ἀπώλετο, καὶ εἶνε ἐκ τῶν συγκινητικωτέρων καὶ ὑψηλοτέρων δημιουργημάτων τοῦ Αἰσχύλου· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ὅλῃ κατασκευῇ τῆς τριλογίας, ἥτις φαίνεται ὅτι εἶνε τὸ τελευταῖον ἔργον τοῦ ποιητοῦ, διακρίνεται ἡ μεγάλη πρόοδος καὶ ἀκμὴ τῆς τέχνης αὐτοῦ.

Κρίσις περὶ Αἰσχύλου.—Ὁ Αἰσχύλος θεωρεῖται πατὴρ τῆς ἑλληνικῆς τραγωδίας· αὐτὸς προσέθηκε καὶ δευτέρον ὑποκριτὴν, ἐξέτεινε δὲ μᾶλλον τὸν διάλογον περιορίσας τὰ λυρικά μέρη εἰς ἴσον σχεδὸν πρὸς τοῦτον μέρος· ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν ὑποκριτῶν μεγαλοπρεπέστερα κατέστησε καὶ ἄλλας σκηνικὰς βελτιώσεις εἰσήγαγε.

Ἡ οἰκονομία τῆς πράξεως παρ' αὐτῷ εἶνε ἀπλή, ἀλλ' ἡ πράξις αὐτὴ εἶνε φοβερὰ, πλήρης θρησκευτικῆς βαρύτητος καὶ ἠθικῶν ἰδεῶν, βαίνουσα πάντοτε πρὸς τι τρομερὸν καὶ ἀναπόφευκτον τέλος, ὑποδηλούμενον μὲν ἐξ ἀρχῆς, ἐκρηγνύμενον δ' ἔπειτα κατὰ μοιραίαν ἀνάγκην. Αὕτη δ' ἡ ἰδέα τῆς μοιραίας ἀνάγκης, εἴτε τῆς εἰμαρμένης, στηριζομένη ἰδίᾳ εἰς τὴν πίστιν ὅτι ἀνωτέρα τις δύναμις διοικεῖ τὰ πάντα, εἶνε ἡ γενικωτέρα τῶν παρ' αὐτῷ φιλοσοφικῶν ἰδεῶν (τὸ τῆς ἀνάγκης ἔστι· ἀδύητον σθένος), πηγάζουσα ἐκ τῆς παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ συναισθήσεως τῆς ἰδίας ἀδυναμίας.

Ἔτι δ' ἐπικρατεῖ παρ' αὐτῷ καὶ ἡ ἰδέα ὅτι πᾶν ἀνθρώπινον μεγαλεῖον ἐγείρει τὸν φθόνον τῶν θεῶν, ὡς καὶ ἡ ἰδέα τῆς συναφείας τῶν τυχῶν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους καὶ τῆς μεταδόσεως, ἕνεκα κακῶν πράξεων, ἀρᾶς τινος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Οὕτω δὲ αἱ δραματικαὶ ὑποθέσεις αὐτοῦ στηρίζονται ἐπὶ θρησκευτικῶν τινων καὶ φιλοσοφικῶν ἰδεῶν, αἱ δὲ πράξεις διευθύνονται μὲν ὑπὸ θεῶν δυνάμεων, ἐκτελοῦνται δὲ ὑπὸ ἀνθρώπινων παθῶν. Τὴν μεγάλην καὶ βαθεῖαν ἰδέαν ὑφ' ἧς ὁ ποιητὴς κατέχεται ζητεῖ νὰ ἐμβάλῃ ὀλόκληρον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν θεατῶν· αὕτη διαρκῶς καὶ ἰσχυρῶς δεσπόζει ἐν τῷ δράματι ὡς ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ.

Ἀνατραφεὶς ὁ Αἰσχύλος ἐν τῇ θρησκευτικῇ πόλει τῆς Ἐλευσίνος καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀγῶνων τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Πέρσας εἶνε πλήρης εὐσεβείας καὶ φιλοπατρίας, ἔχει ἰσχυράν ἔμπνευσιν καὶ αἵρεται εἰς μέγα ὕψος διὰ τοῦτο δ' αἱ τραγωδίαι αὐτοῦ εἶνε πολὺ ἰδεώδεις καὶ ἔχουσι τι τὸ μυστηριώδες. Ἐν ταῖς ὑποθέσεσι τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ζητεῖται ἡ αἰτία τῶν δυστυχῶν ἢ τῶν ἐγκλημάτων τῶν ἡρώων, ἥτις, ὅταν δὲν εἶνε μοιραία, εἶνε κληρονομική.

Οἱ χαρακτῆρες τῶν προσώπων παρ' Αἰσχύλῳ εἶναι ὕψηλοι, ὑπεράνθρωποι, πλήρεις ἰσχυρᾶς θελήσεως καὶ μεγαλοφροσύνης, πολὺ δὲ δραματικοὶ διὰ τὴν σύγκρουσιν τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας πρὸς τὴν

θείαν ἀνάγκην ἢ τὸν ἠθικὸν νόμον. Ἐνῶ δὲ παρὰ Σοφοκλεῖ τὴν πρᾶξιν δημιουργοῦσιν οἱ χαρακτῆρες διὰ τῆς δυνάμεως τῆς θελήσεως καὶ τῶν παθῶν αὐτῶν, παρ' Αἰσχύλῳ ὑποτάσσονται τῇ πράξει καὶ κύπτουσιν ὑπὸ τὸ βάρος αὐτῆς.

Πρὸς τοὺς χαρακτῆρας τῶν προσώπων ἀνάλογος εἶναι καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν προβαίνουσα μετὰ λέξεων σεμνῶν, μεγαλοφρόνων καὶ τολμηρῶν εἰς καταπληκτικὰς, μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἀσυνήθεις μεταφορὰς καὶ εἰκόνας, αἵτινες αἰσθητοποιοῦσι τὰ ἐκφραζόμενα καὶ πλαστικῶς παριστάνουσι ταῦτα· ἄλλ' ἡ ἰσχυρὰ τοῦ ποιητοῦ φαντασία συσσωρεύουσα αὐτὰς ταχέως καὶ πυκνῶς καθιστᾷ δυσκατάληπτον τὸ νόημα. Ἐν δὲ τοῖς χορικοῖς ᾠσμασιν, ἅτινα πολὺ μέρος ἔτι κατέχουσι παρ' αὐτῷ καὶ πολὺ τὸ γραφικὸν καὶ διηγηματικὸν περιέχουσι, παρatreῖται αὐστηροτάτη συμμετρία ἐν τοῖς μέρεσι.

Ἐν γένει τὸ κάλλος τῶν τραγωδιῶν τοῦ Αἰσχύλου κεῖται ἐν τῷ μεγέθει τῶν δεινῶν καταστάσεων ἐν αἷς εὐρίσκονται τὰ πρόσωπα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ, ἐν τῷ δραματικῷ ὕψει τῶν σκηνῶν καὶ ἐν τῇ ἀγερωχίᾳ τῶν χαρακτήρων.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ποιήσεως ὁ Αἰσχύλος ὡς διαμορφωτὴς τῆς τραγωδίας κατέχει τὴν αὐτὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Ὅμηρος ἐν τῇ διαμορφώσει τοῦ ἔπους. Ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγάλη οὐ μόνον ἐπὶ τοὺς δύο μεγάλους αὐτοῦ διαδόχους, τὸν Σοφοκλῆ καὶ τὸν Εὐριπίδην, ὀλίγον μεταρρυθμίσαντας τεχνικῶς τὴν ἐξ αὐτοῦ παραληφθεῖσαν τραγωδίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους βλέποντας ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ποιητοῦ θαυμασιῶς ἀποκαλυπτόμενα ἑξοχα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ προβλήματα.

§. 13. Σοφοκλῆς.

Ὁ Σοφοκλῆς ἦτο υἱὸς Σοφίλλου, πλουσίου Ἀθηναίου κεκτημένου δούλους χαλκίας, ἐγεννήθη δὲ τῷ 497 π. Χ. ἐν τῷ δήμῳ τοῦ Ἰππείου Κολωνοῦ παρὰ τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπαυδεύθη καλῶς τὴν γυμναστικὴν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ὀρχηστικὴν, ζήσας τὸ πλεῖστον τοῦ βίου ἐν τῇ λαμπροτέρᾳ ἀκμῇ καὶ δυνάμει τῆς πόλεως καὶ ἐν μέσῳ ἐξόχων πολιτικῶν, ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Μετὰ τὴν ἐν

Σαλαμῖνι ναυμαχίαν δεκαπεντέτης ὧν ἐχόρευσε περὶ τὸ τρόπαιον γυνὸς μετὰ λύρας ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν Ἐπινικίων καὶ ἐξάρχων τοῦ παιᾶνος. Μετὰ τινὰ χρόνον ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς σκηνῆς ὑποκριθεὶς μετὰ πολλῆς χάριτος τὴν Ναυσικάν παίζουσαν τὴν σφαῖραν μετὰ τῶν θεραπαινίδων, ἄλλοτε δὲ τὸν πρὸς τὰς Μούσας διαγωνισθέντα κιθάραδὸν Θάμυριν. Τὸν Αἰσχύλον ἐνίκησε τὸ πρῶτον τῷ 468, ἔκτοτε δ' ἐνίκησεν εἰκοσάκις, τῷ δὲ 440 διὰ τὴν εὐδόκιμον διδασκαλίαν τῆς Ἀντιγόνης ἐξελέχθη στρατηγὸς μετὰ τοῦ Περικλέους.

Καίπερ ὑπὸ πολλῶν ἡγεμόνων προσκαλούμενος δὲν μετέβαινε πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα διέμενεν ἐν αὐτῇ γενόμενος καὶ ταμίας τοῦ ἐν τῇ ἀκροπόλει συμμαχικοῦ ταμείου. Τῶν πολιτικῶν δὲν φαίνεται μετασχὼν ἐνεργῶς, διότι κύριον μέλημα εἶχε τὴν ποίησιν, ἀλλ' ἦτο ἀκραιφνῶν δημοκρατικῶν φρονημάτων. Ὁ δὲ χαρακτήρ αὐτοῦ ἦτο φιλόφρων, πρῶτος, κοινωνικὸς καὶ εὐσεβής. Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἦλθεν εἰς ἔριδα ἕνεκα λόγων οἰκογενειακῶν πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰσφῶντα, ὅστις κατηγόρησεν αὐτοῦ παραφροσύνην καὶ ἀνικανότητα περὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ οἴκου· ἀλλ' ὁ Σοφοκλῆς ἤθω-ώθη ἀναγκυρὸς ἐνώπιον τῶν δικαστῶν μέρος τῆς τραγωδίας τοῦ Οἰδίποδος ἐπὶ Κολωνῷ. Ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι τῷ 91ῳ ἔτει τῆς ἡλικίας (406 π. Χ.)· περὶ τοῦ τρόπου τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὑπάρχουσι διαφοροὶ παραδόσεις. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐτίμησαν ἐξόχως τὸν ποιητὴν στήσαντες ἐπὶ τοῦ ῥήτορος Λυκούργου ἀνδριάντα χαλκοῦν καὶ ἱερὸν ἰδρύσαντες ἐνθα ἐθύνοντο κατ' ἔτος ὡς εἰς ἥρωα· ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐγλυφان Σειρήνας, ὡς σύμβολον τῆς θαυμασίας καὶ θελκτικῆς αὐτοῦ ποιήσεως, καὶ ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ ἐξηγράφησαν αὐτὸν μετὰ κιθάρας ὡς Θάμυριν.

Αἱ τραγῳδίαὶ αὐτοῦ. — Ἐκ τῶν 123 δραμάτων αὐτοῦ ἢ κατ' ἄλλους 130, ὧν 17 ἔθεωρουντο νόθα, σφῶνται πλήρεις ἑπτὰ τραγωδίαί: Αἴας ὁ μαστιγοφόρος, Ἠλέκτρα, Οἰδίπους τύραννος, Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ, Ἀντιγόνη, Τραχίνιαι, Φιλοκτήτης, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων ἀποσπάσματα. Ἐνταῦθα ἔπεται σύντομος περίληψις τῶν σφζομένων.

α') Αἴας ὁ μαστιγοφόρος. — Φονευθέντος τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Τροίᾳ ὁ Αἴας καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐρίζουσι περὶ τῆς κατοχῆς τῶν ὀπλῶν αὐτοῦ· γενομένης δὲ κρίσεως ἐν τοῖς Ἑλλήσι λαμβάνει ταῦτα ὁ Ὀδυσσεὺς,

ὁ δ' Αἴας ἐκμανεῖς ἐπιπίπτει κατὰ ποιμνίων νομίζων ὅτι φονεῖται Ἑλληνας. Συνελθὼν δ' ἐκ τῆς μανίας καὶ αἰσχυρόμενος νὰ ζῇ ἀποφασίζει νὰ θέσῃ ὁ ἴδιος τέρμα εἰς τὸν βίον· οὔτε αἱ παρρηκλήσεις τῶν συμπολεμιστῶν οὔτε τὰ δάκρυα τῆς συζύγου δεικνυούσης αὐτῷ τὸ μικρὸν τέκνον ἔσχυσαν νὰ μεταβάλλωσι τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ. Προσποιηθεὶς ὅτι ἐνδίδει, μεταβαίνει εἰς δάσος παρὰ τὸ στρατόπεδον καὶ τὴν θάλασσαν, ἔνθα, μετὰ λαμπρὸν μονόλογον πρὸς τὴν περίξ φύσιν, φονεύεται ἰδίᾳ χειρὶ ἀνευρεθεὶς μετ' ὀλίγον κηδεύεται ὑπὸ τῶν οἰκείων τῇ παρρηκλήσει τοῦ ἰδίου ἀντιπάλου, τοῦ Ὀδυσσεως, μεγαλοφρόνως προσενεχθέντος, διότι οἱ Ἀτρεΐδαι ἤρνούντο τὴν ταφὴν αὐτοῦ.

Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ σκοπὸς εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς προσβληθείσης τιμῆς τοῦ Αἴαντος.

β') Ἡλέκτρα. — Ὁρέστης, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος, κατὰ τὸν φόνον τοῦ πατρὸς ὑπὸ τῆς συζύγου τούτου Κλυταιμῆστρας καὶ τοῦ ἐραστοῦ αὐτῆς Αἰγίσθου, σωθεὶς ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἡλέκτρας ἐστάλη εἰς Φωκίδα παρὰ τινι φίλῳ μετὰ τοῦ παιδαγωγοῦ· εἰκοσιν ἔτη ὕστερον ἐπανέρχεται μετὰ τούτου καὶ τοῦ πιστοῦ αὐτοῦ φίλου Πυλάδου εἰς Μυκῆνας· μετὰ τούτων προσελθὼν εἰς τὰ πατρῶα ἀνάκτορα ἄγνωστος καὶ ὑπὸ ξένον ὄνομα ζητεῖ τὸν Αἰγίσθον, ἵνα παρὰ δώσῃ αὐτῷ τὴν ἐν ὕδρίᾳ κόριν τοῦ δῆθεν ἐν ἀρματοδρομίᾳ φονευθέντος Ὁρέστου. Ἐνταῦθα δὲ συμβαίνει ἡ συγκινητικὴ ἀναγνώρισις τῶν ἀδελφῶν, τοῦ Ὁρέστου δηλ. καὶ τῆς Ἡλέκτρας· ταύτῃ δ' ἐπακολουθεῖ ὁ σκληρὸς φόνος τῆς μητρὸς αὐτῶν καὶ τοῦ Αἰγίσθου ὑπὸ τοῦ Ὁρέστου.

Ἡ κρατοῦσα ἰδέα ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ, ἥς ἡ ὑπόθεσις περιέχεται καὶ ἐν ταῖς Χορηφορίαις τοῦ Αἰσχύλου, εἶνε ἢ ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου πηγάζουσα ἔκφρασις εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς γονεῖς μέσον ἔχουσα σκληρὰν ἐκδίκησιν, ἐπιβληθεῖσαν μάλιστα ὑπὸ θεοῦ.

γ') Οἰδίπους τύραννος. — Παρρηλαβόντος ἐν Θήβαις τοῦ Οἰδípodos τὴν βασιλείαν μετὰ τὴν λύσιν τοῦ αἰνίγματος τῆς Σφιγγὸς ἐπέρχεται φθορὰ καρπῶν καὶ λοιμός· ἐρωτηθεὶς περὶ τῆς αἰτίας ὁ θεὸς ἀποκρίνεται ὅτι πρέπει ἢ νὰ διωχθῇ ἢ νὰ φονευθῇ ὁ ἐν τῇ χώρᾳ ζῶν φονεὺς τοῦ Λαίου. Ὁ Οἰδίπους ἀμέσως καλεῖ τὸν τυφλὸν μάντην Τειρεσίαν ὅπως ἀποκαλύψῃ τὸν ἐνοχόν· ὁ

μάντις προβλέπων τὰ μέλλοντα δεινὰ ἀποτρέπει τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἀπειληθεὶς ὑπὸ τούτου φανερώνει ὅτι ἐκεῖνος εἶνε ὁ φονεὺς τοῦ Λαίτου καὶ ὅτι συζῇ μετὰ συγγενεῶς. Ὁ Οἰδίπους ὑποπτεύσας ὅτι ταῦτα ἐνεργεῖ ἐξ ἀντιπολιτεύσεως ὁ ἀδελφὸς τῆς συζύγου αὐτοῦ Κρέων ἐρίζει σφοδρῶς πρὸς τοῦτον, μετὰ δὲ ταῦτα διαλέγεται μετὰ τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον καὶ δραματικώτατα ἀποδεικνύεται ὅτι αὐτὸς εἶνε ὁ φονεὺς τοῦ ἰδίου πατρὸς καὶ σύζυγος τῆς ἰδίας μητρὸς· καὶ αὕτη μὲν ἕνεκα τῆς φοβερᾶς ταύτης ἀποκαλύψεως ἀπάγχεται, ἐκεῖνος δὲ ἐξορύττει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ καὶ ζητεῖ νὰ ἐκβληθῇ ἐκ τῆς πόλεως.

Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ φαίνεται ἡ δύναμις τῆς εἰμαρμένης παρ' ἀνθρώπῳ ζητοῦντι παντὶ τρόπῳ τὴν ἀποκάλυψιν μυστικοῦ, ὅπερ φανερὸν γενόμενον στρέφεται κατ' αὐτοῦ.

δ') Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ. — Ὁ Οἰδίπους τυφλωθεὶς ἔρχεται εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης καὶ κάθηται ἐν τῷ ἄλσει τῶν Εὐμενίδων ἐν τῷ Ἰππείῳ Κολωνῷ, ἀλλ' οἱ περίρξ οἰκοῦντες ἀπομακρύνουσιν αὐτὸν ἐκεῖθεν ὡς ἐπιβάντα τόπου ἱεροῦ. Ἐλθούσα ἐκ Θηβῶν ἡ ἐτέρα θυγάτηρ αὐτοῦ Ἰσμήνη ἀγγέλλει τὴν περὶ βασιλείας ἔρδα τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ Πολυνείκου καὶ Ἑτεοκλέους, τὴν ἐκδιώξιν τοῦ πρώτου ὑπὸ τοῦ δευτέρου, τὴν στρατείαν τοῦτου κατὰ τῆς πατρίδος μετὰ συμμαχικοῦ στρατοῦ ἐξ Ἀργεῖς, ἔτι δὲ ὅτι κατὰ τι μάντευμα ἡ γῆ ἐκείνη θὰ νικήσῃ, ἥτις τὰ ὅσῃ αὐτοῦ θὰ περιλάβῃ. Ὁ Οἰδίπους ἀπαντῶν λέγει ὅτι οὐδέποτε θὰ μείνῃ εἴτε ζῶν εἴτε νεκρὸς ἐν τῇ γῇ τῶν Θηβῶν. Μετ' ὀλίγον ἔρχεται ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀθηνῶν Θησεύς καὶ πᾶσαν προστασίαν ὑπισχνόμενος αὐτῷ ἀπέρχεται, ὅποτε ἐλθὼν ὁ Κρέων συλλαμβάνει τὴν Ἰσμήνην καὶ τὴν Ἀντιγόνην, ἃς ἀπάγουσιν οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, ζητεῖ δὲ ν' ἀπαγάγῃ βιαίως καὶ τὸν Οἰδίποδα, ἀλλ' ἐπελθὼν ὁ Θησεύς ἐπιτιμᾷ αὐτὸν σφοδρῶς καὶ πέμψας ἱππεῖς ἐπαναφέρει τὴν Ἀντιγόνην καὶ τὴν Ἰσμήνην πρὸς μεγάλην χαρὰν τοῦ Οἰδίποδος. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔρχεται ὁ Πολυνείκης ζητῶν νὰ παραλάβῃ τὸν πατέρα πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς νίκης κατὰ τοῦ Ἑτεοκλέους. Ὁ Οἰδίπους ἀρνεῖται καὶ καταρᾶται αὐτὸν καὶ τὸν Ἑτεοκλέα. Ὁ Πολυνείκης τότε ἀναχωρεῖ,

ὁ δὲ Οἰδίπους εἰσελθὼν εἰς τὸ ἄλσος γίνεται ἄφαντος ἐν μέσῳ φοβεράς βροντῆς.

Ἡ ἐν τῷ Οἰδίποδι ἐπὶ Κολωνῷ ἠθικὴ ἰδέα εἶνε ὅτι τὸ θεῖον ἐξευμενίζεται καὶ ἐλθεῖ τὸν εἰς αὐτὸ προσηλούμενον ἄνθρωπον, μὴ λαμβάνον ὑπ' ὄψει τὸ ἀκούσιον τούτου ἔγκλημα.

ε') *Ἀντιγόνη*. — Φονευθέντων τῶν υἱῶν τοῦ Οἰδίποδος Ἐτεοκλέους καὶ Πολυνείκους, λαμβάνει τὸν θρόνον τῶν Θηβῶν ὁ Κρέων, ὅστις διατάσσει ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ μείνῃ ἔταφον τὸ πτώμα τοῦ Πολυνείκους· ἡ ἀδελφὴ ὁμως τούτου Ἀντιγόνη περιφρονήσασα τὴν διαταγὴν τοῦ τυράννου ἦλθεν, ἐθρήνησε τὸν νεκρὸν καὶ ἔρριψε κόνιν ἐπ' αὐτοῦ· συλληφθεῖσα ὑπὸ τῶν φυλάκων καὶ ἀχθεῖσα πρὸ τοῦ Κρέοντος κατεδικάσθη νὰ τεθῇ ζῶσα ἐν ὑπογείῳ οἰκήματι καὶ ἀποθάνῃ ἐξ αἰτίας· ἀγανακτήσας ἐπὶ τούτοις ὁ Αἴμων, υἱὸς τοῦ Κρέοντος καὶ μνηστὴρ αὐτῆς, προσπαθεῖ νὰ σώσῃ αὐτὴν καὶ ἐρίζει σφοδρῶς μετὰ τοῦ πατρὸς περὶ τούτου, ἀλλ' ἀποτυχὼν μεταβαίνει εἰς τὸ οἶκον ἔνθα ἦν ἡ Ἀντιγόνη καὶ προσεπισφάζει ἑαυτὸν τῇ κόρῃ, ἥτις ἤδη εἶχεν ἀπαλλαγῇ τοῦ βίου δι' ἀγχόνης· ἡ μήτηρ αὐτοῦ Εὐρυδίκη λυπηθεῖσα τὰ μέγιστα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ φονεύεται ἰδίᾳ χειρὶ· ὁ Κρέων λίαν βρκαδέως μετανοήσας ἐκ τῶν ἀπειλῶν τοῦ μάντεως Τειρεσίου θρηνεῖ ἤδη ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ παιδὸς καὶ τῆς συζύγου.

Θεμελιώδης ἠθικὴ ἰδέα ἐν τῇ Ἀντιγόνῃ εἶνε ἡ σύγκρουσις τῶν θετῶν νόμων πρὸς τοὺς ἀγράφους καὶ ἡ ὑπεροχὴ τούτων· οἱ πρῶτοι ἀντίπροσωπεύονται ὑπὸ τοῦ Κρέοντος, οἱ δεῦτεροι ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης.

στ') *Τραχίνiai*. — Ὁ Ἡρακλῆς κυριεύσας τὴν Οἰχαλίαν ἡμαλώτευσεν τὴν ὠραίαν Ἰόλην· ζηλοτυπήσασα διὰ τοῦτο ἡ σύζυγος αὐτοῦ Δηϊάνειρα πέμπει πρὸς αὐτὸν πέπλον βεβαμμένον ἐν τῷ αἵματι τοῦ Κενταύρου Νέσσου ὡς φίλτρον πρὸς διατήρησιν τῆς συζυγικῆς ἀγάπης, ἀγνοοῦσα ὅτι τοῦτο εἶνε δηλητηρίον φοβερόν, ὡς ἀπέδειξε τὸ ἐπελθὼν ἀποτέλεσμα· ἐλθὼν δηλονότι πρὸς τὴν Δηϊάνειραν Ὑλλος ὁ υἱὸς τοῦ Ἡρακλέους ἀναγγέλλει ὅτι ὁ πατὴρ περιβληθεὶς τὸν ὑπ' αὐτῆς σταλέντα πέπλον καταφλέγεται ζῶν· ἡ δυστυχὴς γυνὴ μαθοῦσα

τοῦτο ἀπάγχεται. Ὁ δ' Ἡρακλῆς ἀγωνιῶν ζητεῖ νὰ καύσωσιν αὐτὸν ἐπὶ πυρᾶς ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Οἴτης.

Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ, ἣτις φέρει τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ χοροῦ παρθένων ἐκ Τραχίνος, κρατοῦσα ἰδέα εἶνε δυστυχία ἐξ ἔρωτος συζυγικοῦ.

ζ') *Φιλοκτήτης*.—Κατὰ τὴν εἰς Τροίαν στρατείαν τῶν Ἑλλήνων ὁ Φιλοκτήτης ἐγκατελείφθη ἐν Λήμνῳ ἕνεκα τῆς δυσωδίας πληγῆς προελθούσης ἐκ δῆγματος ὀφews. Τῷ δεκάτῳ ἔτει τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου ἔρχονται πρὸς αὐτὸν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Νεοπτόλεμος, υἱὸς τοῦ Ἀχιλλέως, ἵνα παραλάβωσιν αὐτὸν εἰς Τροίαν, ὅπως κατὰ τινὰ χρησμόν κυριευθῇ ἡ πόλις διὰ τοῦ τόξου τοῦ δωρηθέντος αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους. Ἐν ᾧ δὲ διαλέγονται ὁ Φιλοκτήτης κατ'ἀλαμβάνεται ὑπὸ ὀξυτάτων πόνων ἐκ τῆς πληγῆς καὶ δοὺς τὰ ὅπλα τῷ Νεοπτόλεμῳ πρὸς φύλαξιν ἀποκοιμᾶται βαθύτατα. Ὁ Ὀδυσσεὺς τότε θέλει νὰ φύγῃ μετὰ τῶν ὅπλων εἰς Τροίαν ἀφίροντες τὸν ἥρωα ἐκεῖ· ἀλλ' ὁ Νεοπτόλεμος φύσει γενναῖος καὶ τοὺς δόλους ἀποστρεφόμενος, δὲν συναινέ, ἀποδίδει δὲ τὸ τόξον τῷ Φιλοκτήτῃ, ὅστις ζητεῖ νὰ φονεύσῃ τὸν Ὀδυσσεά, ἀλλ' ἀποτρέπεται ὑπὸ τοῦ Νεοπτόλεμου. Ἐπιφανεῖς τότε ὁ Ἡρακλῆς λέγει τῷ Φιλοκτήτῃ νὰ μεταβῇ εἰς Τροίαν μετὰ τοῦ τόξου, ὅτι δὲ ὁ Ἀσκληπιὸς θὰ θεραπεύσῃ τὴν πληγὴν αὐτοῦ. Ὁ Φιλοκτήτης πείθεται.

Ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ φαίνεται ἡ εὐσταθὴς καρτερία ὑπὸ βραρεῖς πόνοις, ἀλλ' οὐχὶ ἄνευ θρήνων.

Ἐν μόνῃ τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ ἐκ τῶν συμφυμένων ὁ Σοφοκλῆς ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ.

Κρίσις περὶ Σοφοκλέους.—Τοῦ Σοφοκλέους αἱ τεχνικαὶ καινοτομίαι ἐν τῇ τραγωδίᾳ ὑπῆρξαν κυρίως τέσσαρες: ἀφῆκε τὸ κατὰ τετραλογία ἀγωνίζεσθαι, εἰσαγαγὼν τὸ κατὰ δρᾶμα, εἰσήγαγε τρίτον ὑποκριτὴν, ἠῤῥῆσε τὸν χορὸν ἀπὸ 12 εἰς 15 πρόσωπα καὶ ἀνέπτυξε μᾶλλον τὴν σκηνογραφίαν καὶ τὴν μουσικὴν τοῦ θεάτρου.

Ἡ πλοκὴ τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ δὲν εἶνε ἀπλῆ, ὥς τῶν τοῦ Αἰσχύλου: σύγκρουσις χαρακτήρων, καταστάσεις ποικίλαι καὶ συνδεδεμένοι τῶν προσώπων, γεγονότα καὶ περιπέτειαι ἀγωνιώδεις, ὧν ἡ πορεία βαίνει κανονικῶς καὶ ταχέως πρὸς τὴν λύσιν, διακρίνονται ἐν αὐταῖς. Κυρία μελέτη τοῦ ποιητοῦ εἶνε ὁ ἄνθρωπος παλαίων κατὰ

τῶν ἐξωτερικῶν κωλυμάτων, κύριον δὲ τραγικὸν ἐλατήριον ἢ βούλησις, οὐχὶ ἡ ἰδεώδης, ἀλλ' ἡ λογικὴ καὶ ἐσκεμμένη, ἡ ἐπὶ σαφῶν αἰτίων στηριζομένη, ἡ τιμῶσα τὸν ἄνθρωπον καὶ ὅταν ἀπολλύῃ αὐτόν. Ἐν δὲ τῇ πάλῃ πρὸς τὴν μοιραίαν ἀνάγκην ὁ ἄνθρωπος παρὰ Σοφοκλεῖ ἀγωνίζεται οὐχὶ ὡς παρ' Αἰσχύλῳ ἀποτόμως καὶ καταπληκτικῶς, ἀλλὰ μετὰ τοῦ συναισθήματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἠθικῆς εὐθύνης. Ὁ ἥρωας παρ' αὐτῷ δὲν εἶνε πλέον γιγάντειος, εἶνε ἀληθὴς ἥρωας, εἶνε ἄνθρωπος ἀνυψωθείς διὰ τῆς ἀρετῆς· αὐτοῦ ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς, διὰ τοῦτο δὲ ὑπὸ ἰδεώδους κάλλους περιβαλλόμενος· αἱ δ' ἐν αὐτῷ φαινόμενοι ἐνίοτε ἀνθρώπιναι ἀδυναμίαι, οὐσαι οἰκτεῖαι αὐτῇ τῇ φύσει ἡμῶν, συγκινοῦσιν ἔτι μᾶλλον ἡμᾶς.

Οἱ χαρακτῆρες παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ δὲν ἔχουσι τὸ ἀόριστον μέγεθος τῶν αἰσχυλείων, ἀλλ' εἶναι εὐδιάκριτοι, ὠρισμένοι, πιστοί, ἐνιαῖοι καὶ πλαστικοί, ὡς οἱ ὁμηρικοί, γινόμενοι μάλιστα καταφανέστεροι δι' ἀντιπαράθεσιν ἀντιθέτων χαρακτήρων· καθόλου δὲ εἶναι εὐγενεῖς καὶ ὑψηλοί, διότι ὁ ποιητὴς ἐπλαττεν αὐτοὺς τοιοῦτους ὅποιοι ὤφειλον νὰ ᾖναι.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς πράξεως παρ' αὐτῷ εἶναι τελεία, ἔχει δ' αὐστηράν ἐνότητα καὶ συμμετρίαν τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον· διὰ τοῦτο τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν ἐν τῇ διεξαγωγῇ αὐτῆς εἶναι ἡ σωφροσύνη ἢ ἡ μεσότης, ἀκολουθουμένη καὶ ὑπὸ πολλῶν ἄλλων ἀρετῶν, τῆς φυσικότητος, τῆς χάριτος, τῆς ἀκριβείας, τῆς ἀρμονίας καὶ τοῦ πάθους. Ἡ δὲ λύσις ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ παρασκευάζεται μακρόθεν, ὡς παρ' Αἰσχύλῳ, παρατεινομένη μόνον τεχνικῶς καὶ ποικιλομένη μέχρι τέλους.

Ὁ χορὸς παρὰ Σοφοκλεῖ ἔνεκα τῆς ἀναπτύξεως τῆς πλοκῆς καὶ τῶν χαρακτήρων ἔχει ἥττονα σπουδαιότητα καὶ ἔκτασιν· τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἔργον συνετοῦ συμβούλου ἢ διερμηνέως τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν μεγάλων παθῶν ἢ τῶν μεγάλων ἀτυχημάτων τῶν δρώντων προσώπων.

Ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ γενικῶς εἶναι ἔντεχνος, πυκνή, ὀρθή καὶ εὐκαμπτος, ἀκριβής, ζωηρά καὶ ἄνευ πλεονασμῶν καὶ πομπωδῶν φράσεων, τολμηρῶν μεταφορῶν καὶ εἰκόνων, ὡς ἡ τοῦ Αἰσχύλου, πλοῦσία δ' εἰς διανοήματα καὶ λίαν ποιητικὴ· ἀλλ' ἡ γλῶσσα τοῦ χοροῦ

εἶναι πολλάκις δύσκολος προσεγγίζουσα οὐκ ὀλίγον τῇ πινδαρικῇ· τὸ ρυθμικὸν μέρος εἶναι τέλειον.

Τοιαῦται εἶναι αἱ τραγωδίαι τοῦ Σοφοκλέους αἱ ὅποιαι, ἐπειδὴ εἶναι πισταὶ καὶ τέλειαι εἰκόνες τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν διαθέσεων καὶ τῶν παθῶν αὐτῆς, ἔλαβον παγκόσμιον κύρος καὶ διαρκῆ σπουδαιότητα. Ἡ τραγικὴ τέχνη παρὰ Σοφοκλεῖ, ἀποβαλοῦσα πᾶν ὅτι ὑπερφυσικὸν καὶ βαρὺ εἶχεν ὁ Αἰσχύλος, προσλαβοῦσα δὲ πᾶν τὸ ἀνθρωπίνως δυνατόν, συμμετρικόν, ἁρμονικόν καὶ ὑψηλόν, ἀνεδείχθη τελειοτάτη καὶ τὰ μάλιστα μερφωτικὴ τοῦ ἥθους.

§. 14. Εὐριπίδης.

Ὁ Εὐριπίδης ἦτο υἱὸς Μνησάρχου, Ἀθηναῖος, γεννηθεὶς ἐν Σαλαμῖνι τὴν ἡμέραν τῆς ἐνδόξου ναυμαχίας (480 π. Χ.). Πρῶτον μὲν ἐπεδόθη εἰς τὴν ἀθλητικὴν καὶ τὴν ζωγραφικὴν, ἃς ἐγκατέλειπεν, εἴτα δ' ἐπαιδεύθη ὑπὸ τὸν φιλόσοφον Ἀναξαγόραν καὶ τοὺς σοφιστὰς Πρόδικον καὶ Πρωταγόραν, ὧν ἡ ἐπίδρασις φαίνεται πολλὴ ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ· συνεδέθη δὲ καὶ μετὰ τοῦ Σωκράτους, ὅστις τὰ μάλιστα ἠύνοε αὐτῷ φοιτῶν, ὡς λέγεται, μόνον δσάκις ἐδιδάσκοντο νέα δράματα τοῦ Εὐριπίδου. Ἀπεῖχε τῶν πολιτικῶν διάγων ἐν μελέταις βίον μονήρη καὶ σοβαρὸν, θέλων, ὡς ὁ ἴδιος ἔλεγε, νὰ ζῇ μόνον μετὰ τῶν Χαρίτων καὶ τῶν Μουσῶν. Ἀλλὰ καίπερ ὦν μακρὰν τῆς πολιτικῆς παρηκολούθει τὴν πορείαν ταύτης, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς ὑπαινιγμῶν ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ. Ὁ οἰκογενειακὸς βίος τοῦ ποιητοῦ ὑπῆρξεν ἀτυχής. Ἔσχε δὲ τρεῖς υἱούς, ὧν ὁ νεώτατος ἐκαλεῖτο δμωνύμως τῷ πατρί.

Ὁ Εὐριπίδης ἤρξατο ποιῶν δράματα ἀπὸ τοῦ 26ου ἔτους τῆς ἡλικίας καὶ ἠγωνίσθη πρὸς τὸν Σοφοκλέα καὶ ἄλλους, ἀλλὰ σπανίως ἐτύγχανε τῆς νίκης· ὡς λέγεται, πεντάκις ἔλαβε τὰ πρωτεῖα, πολλάκις δὲ τὰ δευτερεῖα καὶ τὰ τριτεῖα. Διαρκῶς μένων ἐν Ἀθήναις μόνον περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ ἐπορεύθη πρὸς Ἀρχέλαον τὸν φιλόμουσον βασιλέα τῆς Μακεδονίας, ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ὁποίου διέμενε μετὰ πολλῶν ἄλλων σοφῶν καὶ ποιητῶν ἀπολαύων τιμῶν μεγάλων· ἀπέθανε δ' ἐν Μακεδονίᾳ σπαραχθεὶς ὑπὸ κυνῶν καὶ ἐτάφη τῷ 406 π.

Χ. πλησίον τῆς Ἀμφιπόλεως παρά τὴν συμβολὴν δύο ῥυάκων· ὁ τάφος αὐτοῦ ἐγένετο ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις προσκυνητήριον τῶν θαυμαστῶν αὐτοῦ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐθρήνησαν πολὺ τὸν ποιητὴν καὶ ἐζήτησαν τὰ ὅσα αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐδόθησαν κατεσκευάσαν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ κενοτάφιον, βραδύτερον δὲ καὶ ἀνδριάντα ἱδρυσαν.

Αἱ τραγωδίαὶ αὐτοῦ. — Ὁ Εὐριπίδης ἔγραψεν 92 δράματα, ὧν διεσώθησαν 18 τραγωδίαὶ καὶ ἐν σατυρικὸν δράμα, ὁ Κύνκλωψ. Αἱ σωζόμεναι τραγωδίαὶ εἶναι αἱ ἐξῆς: Ἀλκιστις, Ἀνδρομάχη, Βάνκαι, Ἐκάβη, Ἑλένη, Ἡλέκτρα, Ἡρακλεῖδαι, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Ἰκνέτιδες, Ἰππόλυτος στεφανηφόρος, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὔλιδι, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις, Ἴων, Μήδεια, Ὀρέστης, Τρωάδες, Φοῖνισσαι, Ρῆσος. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τραγωδιῶν σώζονται ἀποσπάσματα. Ἐνταῦθα παρέχομεν σύντομον ἀνάλυσιν τῶν σωζομένων.

α') Ἀλκιστις. — Ἡ σύζυγος τοῦ βασιλέως τῶν Φερῶν Ἀδμήτου, Ἀλκιστις, θνήσκει ἐκουσίως πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Ἡρακλῆς ἐπανάγει ταύτην ἐκ τοῦ ᾍδου. Ἡ τραγωδία αὕτη, ἐν ἣ ἐξαιρεται ἡ συζυγικὴ ἀφροσύωσις, εἶναι περίεργος, διότι μετέχει τραγικοῦ ἅμα καὶ κωμικοῦ, εἶναι δὲ τὸ ἀρχαιότατον τῶν σωζομένων δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου.

β') Ἀνδρομάχη. — Ὁ Νεοπτόλεμος, λαβὼν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας ὡς γέρας τὴν σύζυγον τοῦ Ἑκτορος Ἀνδρομάχην, ἔσχεν ἐξ αὐτῆς υἱὸν τὸν Μολοσσόν ἐν Φθίᾳ ὅπου ἐβασίλευεν, εἴτα δ' ἐνυμφεῦθη τὴν θυγατέρα τοῦ Μενελάου Ἑρμιόνην· αὕτη κατὰ τὴν ἐν Δελφοῖς ἀπουσίαν τοῦ Νεοπτολέμου καλέσασα τὸν πατέρα αὐτῆς ἠέλησε διὰ τούτου νὰ φονεύσῃ ἐκ ζηλοτυπίας τὴν Ἀνδρομάχην καὶ τὸν Μολοσσόν, ἀλλὰ τὸν φόνον τοῦτον ἐκώλυσεν ὁ πάππος τοῦ Νεοπτολέμου Πηλεὺς· ἡ Ἑρμιόνη φοβούμενη μὴ ἐπανελθῶν ὁ ἀνὴρ αὐτῆς κακοποιήσῃ αὐτὴν φεύγει μετὰ τοῦ Ὀρέστου· μετ' ὀλίγον ἔρχεται ἀγγελία ὅτι ὁ Νεοπτόλεμος ἐφονεύθη ἐν Δελφοῖς· ὁ Πηλεὺς θρηνεῖ ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἐπιφανεῖσα ἡ θεὰ Θέτις παραμυθεῖται αὐτὸν καὶ δίδει συμβουλὰς περὶ τῆς ταφῆς τοῦ φονευθέντος ὑπισχνουμένη ὅτι θὰ κα-
ταστήσῃ αὐτὸν ἀθάνατον.

Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ δείκνυται ὅτι πονηρὰ καὶ ζηλότυπος γυνὴ δύναται νὰ πράξῃ μεγάλα κακά.

γ') *Βάκχαι*. — Ὁ Βασιλεὺς τῶν Θεῶν Πενθεύς, παρὰ τὰς συμβουλὰς τοῦ μάντεως Τειρεσίου, ἀντίστη εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς λατρείας τοῦ ἀποθεωθέντος Διόνυσου· συλλαβὼν δὲ τοῦτον ἐνέκλεισεν εἰς εἰρκτὴν, ἔνθα ὁμῶς ὁ θεὸς ποιήσας σεισμὸν κατέρριψε τὰ ἀνάκτορα, ἐν ᾧ ἐν τῷ Κιθαιρῶνι αἱ Βάκχαι, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ Πενθέως, ἐνέπεσον εἰς μανίαν ὑπὸ τοῦ Διόνυσου. Ἐλθὼν δὲ ὁ Πενθεύς κατὰ προτροπὴν τοῦ θεοῦ εἰς Κιθαιρῶνα, ἵνα ἴδῃ τοὺς μαινομένους γυναικείους θιάσους, ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τῆς μητρὸς καὶ τῶν γυναικῶν ὡς θηρίον καὶ ἐν ἀλαλαγμοῖς κατασπαράσσεται ὑπ' αὐτῶν.

Ἐν ταῖς Βάκχαϊς φαίνεται ἡ σύγκρουσις τοῦ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ πρὸς τὸν ἐκ τῆς θρησκείας προερχόμενον ἐνθουσιασμόν.

δ') *Ἑκάβη*. — Ἡ γηραιὰ σύζυγος τοῦ Πριάμου Ἑκάβη, αἰχμάλωτος τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας γενομένη, ὑφίσταται μέγιστα δεινὰ, διότι ἡ μὲν θυγάτηρ αὐτῆς Πολυξένη σφαγιάζεται ὡς ἐξίλαστήριον θῦμα ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως, ὁ δὲ υἱὸς αὐτῆς Πολύδωρος δολοφονεῖται ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Θρᾷκων Πολυμήστορος πρὸς οἰκαιοποίησιν τῶν κατατεθειμένων παρ' αὐτῷ ἐκ Τροίας θησαυρῶν. Ὁ φόνος οὗτος πληροῖ ὀδύνην τὴν Ἑκάβην καὶ πόθου φοβερῆς ἐκδικήσεως· ὅθεν προσκαλέσασα δολίως εἰς τὴν σκηνὴν, ἐν ᾗ διέμενε μετ' ἄλλων αἰχμαλωτῶν Τρωάδων, τὸν Πολυμήστορα καὶ τὰ μικρὰ αὐτοῦ τέκνα, ἐπιτίθεται κατ' αὐτοῦ μετὰ τῶν συνδούλων καὶ φονεῖ μὲν τὰ τέκνα αὐτοῦ, ἐξορύσσει δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἰδίου προσδραμὼν ὁ Ἀγαμέμνων καὶ μαθὼν τὰ γενόμενα ἀποπέμπει τὸν Πολυμήστορα ὡς ἀδικήσαντα.

Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ, ἥς ἡ ὑπόθεσις διχάζεται, ἅτε περιλαμβάνουσα τὴν σφαγὴν τῆς Πολυξένης καὶ τὴν σύφλωσιν τοῦ Πολυμήστορος, παρέχεται εἰκὼν βαθυτάτης ψυχικῆς ὀδύνης ἀτυχοῦ βασιλείσσης καὶ μητρὸς καὶ τιμωρία σκληροῦ προδότου.

ε') *Ἑλένη*. — Μαχομένων τῶν Ἑλλήνων πρὸ τῆς Τροίας τὸ ὁμοίωμα μόνον τῆς Ἑλένης εἶνε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, αὐτὴ δὲ πραγματικῶς εὑρίσκεται παρὰ τῷ σωφρονεστάτῳ βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου Πρωτεΐ, ὅστις μετὰ τινα χρόνον ἀπέθανεν. Ἐνταῦθα, μετὰ δεινὴν τρικυμίαν, ἔρχεται ὡς ναυαγὸς ὁ Μενέλαος· γενομένης δὲ ἀναγνωρίσεως μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ἑλένης παρὰ τὸν τάφον τοῦ Πρωτεῖος, ὁ Μενέλαος

παραλαμβάνει αὐτήν καὶ μετὰ πολλὰς περιπετείας διαφυγὼν τὰς ἐπιβουλὰς τοῦ ἐρῶντος αὐτῆς υἱοῦ τοῦ Πρωτεύως Θεοκλυμένου ἀποπλέει εἰς Ἑλλάδα μετ' αὐτῆς.

Ἐν τῇ Ἑλένῃ ὁ Εὐριπίδης ἀνέπτυξε τὸν περὶ ταύτης μῦθον κατὰ τὴν παλινωδίαν τοῦ Στρησιχόρου (1).

στ') *Ἡλέκτρα*. — Αἰγισθος ὁ τῆς Κλυταιμῆστρας σύζυγος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀγαμέμνονος συνέζευξε τὴν θυγατέρα τούτου Ἡλέκτραν μετὰ τινος χωρικοῦ· ἐλθόντος δ' ἐκ τῆς ξένης τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς Ὁρέστου μετὰ τοῦ φίλου Πυλάδου καὶ γενομένης τῆς ἀναγνώρισεως μετὰ τῆς Ἡλέκτρας, τελεῖται ὑπὸ τοῦ Ὁρέστου πρῶτον μὲν ὁ θάνατος τοῦ Αἰγισθοῦ, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἔθυσεν ἐν τοῖς ἀγροῖς ταῖς νύμφαις, εἶτα δὲ, μετὰ τινες δισταγμοὺς, καὶ ὁ τῆς μητρὸς Κλυταιμῆστρας δολίως προσκληθείσης εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἡλέκτρας ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ ἀδελφὴ μετανοοῦσιν ἀμέσως διὰ τὴν μητροκτονίαν· ἀλλὰ τότε ἐπιφαίνονται οἱ Διόσκουροι, οἵτινες ὀρίζουσιν ἵνα ὁ μὲν Ὁρέστης ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας δικασθῇ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, ἡ δὲ Ἡλέκτρα συζευχθῇ τῷ Πυλάδῃ.

Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ διαφαίνεται ἡ τάσις τοῦ Εὐριπίδου πρὸς μεταρρῦθμισιν τῶν παλαιῶν μύθων, ἐπικρίσιν τῶν θεῶν καὶ ταπείνωσιν τῶν ἡρώων.

ζ') *Ἡρακλεῖδαι*. — Οἱ ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως, βασιλέως τῶν Μυκηνῶν, καταδικώμενοι Ἡρακλεῖδαι καταφεύγουσιν εἰς Ἀθήνας καὶ εὐρίσκουσι προστασίαν. Ὁ Εὐρυσθεὺς ἀπειλεῖ πόλεμον καὶ εἰσβάλλει μάλιστα μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὅτε ὁ μεγαλόφρων αὐτῆς βασιλεὺς Δημοφῶν ἡρνήθη ν' ἀποδώσῃ τοὺς Ἡρακλείδας· δοθέντος δὲ χρησμοῦ ὅτι θὰ νικήσωσιν οἱ Ἀθηναῖοι ἂν εὐγενὲς παρθένος σφαγῇ τῇ Δήμητρι, μία τῶν παιδῶν τοῦ Ἡρακλέους, Μακαρία ὀνομαζομένη, ὑφίσταται ἐκουσίως τὸν θάνατον· ἐλθόντος δὲ καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡρακλέους Ὑλλου ὡς συμμάχου τῶν Ἀθηναίων μετὰ στρατοῦ, ἡττᾶται ὁ Εὐρυσθεὺς καὶ οὕτω σφύζονται οἱ Ἡρακλεῖδαι.

Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ ἐξαίρεται ἡ μεγαλοφροσύνη τῶν Ἀθηναίων καὶ ὀνειδίζεται ἡ ἀχαριστία τῶν Πελοποννησίων στρατευόν-

(1) Ἴδε σελ. 59.

των κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐναντίον πόλεως εὐεργέτιδος.

η') Ἡρακλῆς μαινώμενος. — Νομίσαντες οἱ Θηβαῖοι νεκρὸν τὸν Ἡρακλέα, ὅστις κατέβη εἰς τὸν Ἄδην ἵνα κομίσῃ ἐκεῖθεν τὸν Κέρβερον, ἀνέθεσαν, μετὰ προηγουμένην στάσιν, τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἐξ Εὐβοίας ἐλθόντα Λύκον· οὗτος ζητεῖ νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα, τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα τοῦ Ἡρακλέους· ἀλλ' ἐπανελθὼν οὗτος ἀπροσδοκῆτως φονεύει τὸν Λύκον. Ἡ Ἡρα τότε πέμπει αὐτῷ τὴν Λύσαν, ἧς ἕνεκα ὁ Ἡρακλῆς φονεύει τὰ ἴδια τέκνα, ἐκλαθὼν ταῦτα ὡς τὰ τοῦ Εὐρυσθέως, εἶτα δὲ καὶ τὴν γυναῖκα· ἐν ᾧ δ' ἔμελλε νὰ φονεύσῃ καὶ τὸν πατέρα ἐπέρχεται ἡ Ἀθηνᾶ ἣτις ἐμβάλλει αὐτὸν εἰς ὕπνον. Ἐγερθεὶς ὁ Ἡρακλῆς καὶ μαθὼν ὅσα ἔπραξε λυπεῖται καὶ θέλει ν' ἀποκτείνῃ ἑαυτόν, ἀλλὰ κωλύεται ὑπὸ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν μετὰ στρατοῦ ἐλθόντος Θησέως ὅπως βοηθήσῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Λύκου καὶ ἀπέρχεται εἰς Ἀθήνας πρὸς καθαρμόν.

Ἐν τῇ προκειμένῃ τραγωδίᾳ καταφαίνεται ἡ σφοδρὰ ἐκδήλωσις τοῦ μίσους τῆς Ἡρας κατὰ τοῦ Ἡρακλέους διὰ τὴν ὑπὸ τούτου εὐτυχῇ ἐπιτέλεσιν τῶν ἔθλων.

θ') Ἰκέτιδες. — Τῶν Θηβαίων κωλόντων τὴν ταφὴν τῶν κατὰ τὴν στρατείαν τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας πεσόντων, αἱ μητέρες τῶν στρατηγῶν τούτων ἰκετεύουσιν ἐν Ἐλευσίνι τὸν Θησέα νὰ μὴ ἀφήσῃ ἀτάφους κειμένους τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, ὁ δὲ Θησεύς, τῇ προτροπῇ μάλιστα τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἐλθὼν καὶ νικήσας τοὺς Θηβαίους παραλαμβάνει τοὺς νεκροὺς οὓς καίει ἐπὶ πυρᾷ. Εὐάδνη, ἡ σύζυγος τοῦ Καπανέως, ἐνὸς τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας πεσόντων στρατηγῶν, μὴ δυναμένη νὰ ἐπιζήσῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός, ῥίπτεται εἰς τὴν πυρὰν ἐν ᾗ ἐκαίετο τὸ πτώμα τούτου καὶ θνήσκει οἰκτρῶς.

Ἡ τραγωδία αὕτη, συνδεομένη μετὰ πολιτικῶν γεγονότων, ἦτοι τῆς δι' Ἀλκιβιάδου γενομένης συμμαχίας Ἀθηνῶν καὶ Ἀργεῶς, καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν Θηβαίων μὴ ἐπιτρεψάντων μετὰ τὴν ἐν Δηλίῳ μάχην τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν τῶν Ἀθηναίων, εἶνε μέγα ἐγκώμιον τῶν Ἀθηνῶν.

ι') Ἰππόλυτος στεφανηφόρος. — Ἐρασθεῖσα Ἰππολύτου τοῦ υἱοῦ τοῦ Θησέως, νεανίου ἀγνοῦ τιμῶντος μὲν τὴν Ἀρτεμιν, περιφρονεῦν-

τος δὲ τὴν Ἀφροδίτην, ἡ μητριὰ αὐτοῦ Φαίδρα ἀποκρούεται ὑπ' αὐτοῦ· ἔνεκα δὲ τούτου ἀπάγχεται ἀφίνουσα ὅμως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Θησεῖα, δι' ἧς ψευδῶς κατηγορεῖ τοῦ Ἰππολύτου ὡς ἀνόσιον ἔρωτα πρὸς αὐτὴν συλλαβόντος. Ὁ Θησεὺς ἀνεξετάστως ἀποδιώκει ἐν ἀραῖς τὸν Ἰππόλυτον, ὅστις ἀπελθὼν καὶ πεσὼν καθ' ὁδὸν ἀπὸ τοῦ ἄρματος διὰ τὴν ἀφηνιάσιν τῶν ἵππων, ἰδόντων θαλάσσιον τέρας τρομερὸν, σύρεται ὑπὸ τούτων κατὰ πετρῶν καὶ σπαράσσεται οἰκτρῶς· ἐν τοιαύτῃ δ' ἀθλίᾳ καταστάσει φέρεται πρὸ τοῦ πατρὸς, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπιφανεῖσα ἡ Ἄρτεμις δεικνύει τὴν ἀθωότητα τοῦ υἱοῦ· ὁ Θησεὺς θρηνεῖ διότι γίνεται ἀδίκως αἷτιος τοῦ θανάτου τοῦ τέκνου αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Ἰππόλυτος δὲν μνησικακεῖ κατὰ τοῦ πατρὸς καὶ συγκινητικῶς συγχωρεῖ αὐτὸν ἐν ταῖς τελευταίαις στιγμαῖς.

Ἐν τῇ λαμπρᾷ ταύτῃ τραγωδίᾳ, ἐν ἣ τὸ ἐπώνυμον στεφανηφόρος ἐλήφθη ἐκ στεφάνου ὃν ὁ Ἰππόλυτος προσφέρει τῷ ἀγάλματι τῆς Ἀρτέμιδος ἐν τινι σκηνῇ, φαίνεται ἡ ἐκδίκησις τῆς περιφρονηθείσης θεότητος Ἀφροδίτης διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰππολύτου, πρὸς ὃν μέσον ἀπλοῦν ὑπῆρξεν ὁ ἔρως τῆς Φαίδρας.

ια') Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι. — Κωλυομένου ἐν Αὐλίδι ὑπ' ἀπλοίας τοῦ ἐπὶ Τροίαν ἐλληνικοῦ στόλου, δίδεται χρησμὸς ἵνα ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ Ἀγαμέμνων θυσιάσῃ τῇ Ἀρτέμιδι μίαν τῶν ἰδίων θυγατέρων. Ἐν μέσῳ πολλῶν δισταγμῶν καὶ ἀφάτου ὀδύνης ὁ ἀτυχὴς πατὴρ καλεῖ ἐξ Ἀργεὺς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἰφιγένειαν ὑπὸ τὴν πρόφασιν γάμου μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως. Ἡ κόρη καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς Κλυταιμῆστρα ἔρχονται εἰς τὸ ἐν Αὐλίδι στρατόπεδον, ἔνθα μανθάνουσι τὴν ἀλήθειαν· ἡ Κλυταιμῆστρα ἐρίζει σφοδρότατα πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα μεμφομένη πικρῶς αὐτὸν καὶ πειρωμένη νὰ σώσῃ τὴν Ἰφιγένειαν· αὕτη κατ' ἀρχὰς ἱκετεύει τὸν πατέρα ἵνα μὴ θυσιάσῃ αὐτήν· ἡ θέσις τούτου εἶνε δεινὴ, ἀλλ' ἡ ἀνάγκη εἶνε σιδηρᾶ· ἡ κόρη πρέπει νὰ θυσιασθῇ· τοῦτο κατανοῶσα ἡ Ἰφιγένεια καὶ καταληφθεῖσα ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς δόξης τῆς Ἑλλάδος προσφέρεται ἡρωϊκῶς πρὸς θυσίαν· ἀλλὰ, καθ' ἣν στιγμήν ἡ μάχαιρα ἔμελλε νὰ πλῆξῃ αὐτήν, ἡ Ἄρτεμις ἀνῆρπασεν αὐτήν καὶ ὑπέβαλεν ἔλαφον ἀντ' αὐτῆς, μεταγαγοῦσα δ' εἰς Τραχίδα

κατέστησεν Ιέρειαν ἐν τῷ ἐκεῖ ναῷ αὐτῆς· οὕτω δ' ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀπῆλθε κατὰ τῆς Τροίας.

Ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Αὐλίδι βλέπει τις ὅτι μεγαλόψυχος καὶ εὐγενὴς φῆσις δι' ἰδίας θυσίας δύναται ν' ἀνεύρῃ λύσιν τῶν ἀπώρων.

ιβ') *Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις*. — Κατὰ τινα χρησμόν ἔρχεται εἰς Ταυρίδα ὁ Ὀρέστης μετὰ τοῦ Πυλάδου ὅπως ἀφαιρέσωσι τὸ ξόανον τῆς Ἀρτέμιδος ἐκ τοῦ ἐκεῖ ναοῦ αὐτῆς· ἀλλὰ συλληφθέντες ἔμελλον κατὰ τὸ περὶ ξένων ἔθος τοῦ τόπου νὰ θυσιασθῶσι τῇ Ἀρτέμιδι. Ἡ ἰέρεια ταύτης, Ἰφιγένεια, ἔρχεται τῶν προπαρασκευῶν τῆς θυσίας τῶν ξένων, ἀλλ' ἐν διαλόγῳ ὃν συνάπτει μετ' αὐτῶν ἀναγνωρίζει ἐν μεγίστῃ συγκινήσει τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς Ὀρέστην καὶ μετὰ πολλῶν προσφυλάξεων καταρτίζει σχέδιον φυγῆς ἐκ τῆς χώρας σὺν αὐτῷ καὶ τῷ Πυλάδῃ· τὸ σχέδιον ἐκινδύνευσε νὰ ματαιωθῇ ἕνεκα κατσδιώξεως τοῦ βασιλέως τοῦ τόπου Θόαντος, ἀλλ' ἐν τέλει εὐωδοῦται διὰ τῆς παρεμβάσεως τῆς Ἀθηνᾶς.

Ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ τῇ ἐν Ταύροις, ἧς ἡ πλοκὴ εἶνε λίαν ἐντεχνος, ἐξαίρεται ἡ ἀδελφικὴ ἀγάπη καὶ ἡ φιλία.

ιγ') *Ἰων*. — Ὁ Ἴων ἀνατραφεὶς νηπιόθεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς καὶ ὑπηρετῶν ἐν αὐτῷ θεωρεῖται ὀρφανός, ἐνῶ εἶνε υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Κρεούσης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν Ἐρεχθέως. Ἡ Κρέουσα συζευχθεῖσα τῷ Εὐθύφῃ ἦλθεν εἰς Δελφοὺς μετὰ τούτου, ὅστις μὴ ἔχων τέκνα καὶ ὑπείκων εἰς τινα χρησμόν ἠθέλησε νὰ υἱοθετήσῃ τὸν Ἴωνα· ἀλλ' ἡ Κρέουσα, ὑποπτεύσασα μὴ ἦναι υἱὸς αὐτοῦ ἐξ ἄλλης γυναικὸς καὶ ζηλοτυπήσασα διενεόθη νὰ δηλητηριάσῃ τὸν νέον· τὸ ἐγκλημα ἀνακαλύπτεται καὶ οἱ ἄρχοντες τῶν Δελφῶν καταδικάζουσιν εἰς θάνατον τὴν Κρέουσαν· αὕτη καταφεύγει εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ δὲ Ἴων μέλλει νὰ φονεύσῃ αὐτήν· παρεμβαίνει τότε ἡ Πυθία, ἥτις ἐπιτηδεύει κατορθοῖ ὅπως ἐπέλθῃ ἀναγνώρισις μητρὸς καὶ υἱοῦ· ταύτης δὲ γενομένης ἀπέρχονται πάντες εἰς Ἀθήνας, ἀφοῦ πρότερον ἡ Ἀθηνᾶ ὥρισεν ἵνα ὁ Ἴων βασιλεύσῃ ἐν Ἀττικῇ.

Ἐν τῷ Ἰωνι ὑμνεῖται ἡ περὶ αὐτοχθονίας ἰδέα τῶν Ἀθηναίων.

ιδ') *Μηδεΐα*. — Ὁ Ἰάσων, ἐλθὼν εἰς Κόρινθον μετὰ τῆς ἐκ Κολχίδος εἰς Ἑλλάδα ἐξ ἔρωτος ἀκολουθησάσης αὐτῷ Μηδεΐας, μνηστεύει

ται Γλαύκην τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου Κρέοντος. Μέλ्लουσα δ' ὑπὸ τούτου νὰ φυγαδευθῇ ἡ Μήδεια ζητεῖ ὡς χάριν νὰ μείνῃ μίαν μόνον ἡμέραν ἐν Κορίνθῳ· τούτου τυχοῦσα πέμπει διὰ τῶν ἰδίων τέκνων ὡς δεῖγμα εὐγνωμοσύνης δῶρον τῇ Γλαύκῃ ἐσθῆτα καὶ χρυσοῦν στέφανον· ταῦτα περιβληθεῖσα ἐκείνη οἰκτρῶς ἀποθνήσκει ὑπὸ τῶν ἀοράτως ἐν αὐτοῖς ἐγκρυπτομένων φοβερῶν φαρμάκων· τὴν αὐτὴν τύχην ὑφίσταται καὶ ὁ δραμὼν ὅπως σώσῃ αὐτὴν πατὴρ περιπλακεῖς περὶ τὸ σῶμα αὐτῆς καὶ μὴ δυνηθεὶς ν' ἀποσπασθῇ. Μετὰ τοῦτο ἡ Μήδεια ἐν μέσῳ φοβερᾶς διαπάλης τῶν μητρικῶν αἰσθημάτων πρὸς τὸν πόθον τῆς ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ ἀπίστου συζύγου φονεύει τὰ ἴδια αὐτῆς τέκνα καὶ πικρότατα τὸν Ἰάσονα ὀνειδίσασα ἀπέρχεται ἐπὶ ἄρματος συρομένου ὑπὸ περωτῶν δρακόντων εἰς Ἀθήνας, ἵνα συνοικήσῃ τῷ βασιλεῖ αὐτῶν Αἰγεῖ.

Ἡ τραγωδία αὕτη δεικνύει μέχρι τίνος βαθμοῦ δύναται νὰ φθάσῃ ἡ ἀγριότης καὶ ἡ μανία γυναικὸς προδοθείσης ἐν τῷ ἔρωτι ὑπὸ τοῦ ἀνδρός.

ιε') Ὁρέστης. — Καταδικασθεὶς εἰς θάνατον μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἠλέκτρας ὑπὸ τῶν Ἀργείων ὁ Ὁρέστης διὰ τὴν μητροκτονίαν πειρᾶται πρὸ τοῦ θανάτου νὰ φονεύσῃ μετὰ τοῦ Πυλάδου τὴν Ἑλένην τοῦ Μενελάου, ἀλλ' αὕτη σφίζεται ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ὁ Ὁρέστης τότε ἀπειλεῖ νὰ φονεύσῃ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Ἑρμιόνην περιπεσοῦσαν εἰς χεῖρας αὐτοῦ· ὁ Μενέλαος ἐπιτίθεται ἵνα σώσῃ ταύτην, ἀλλ' ἀναχαιτίζεται διότι βλέπει τὸν ἄμεσον κίνδυνον ὃν διατρέχει ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ· ἐν τῇ περιπλοκῇ ταύτῃ τῶν πραγμάτων ἐπιφανεῖς ὁ Ἀπόλλων συνδιαλλάττει αὐτοὺς, ὁρίσας ἵνα ὁ μὲν Ὁρέστης λάβῃ σύζυγον τὴν Ἑρμιόνην, ὁ δὲ Πυλάδης τὴν Ἠλέκτραν.

Πιθανῶς ὁ Εὐρύπιδης ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὴν ἐκδικήσιν ἣν ἐπειράθη νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Μενελάου καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ὁ μητροκτόνος Ὁρέστης.

ισ') Τρωάδες. — Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τροίας, παρασκευαζομένων τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀπόπλουν, μία τῶν αἰχμαλωτίδων τῶν Ἑλλήνων ἄρχηγῶν, ἡ Κασάνδρα, προφητικὸν χάρισμα ἔχουσα καὶ εἰς ἔκστασιν περιπεσοῦσα, προλέγει τὴν τιμωρίαν αὐτῶν· ἑτέρα, ἡ Ἀνδρομάχη, ἀγγέλλει τῇ Ἑκάβῃ τὴν θυσίαν τῆς θυγατρὸς αὐτῆς Πολυξένης ὑπὸ

τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως. Ταλθύβιος δὲ ὁ κῆρυξ τῶν Ἑλλήνων ἔλθων παραλαμβάνει τὸν μικρὸν υἱὸν τοῦ Ἑκτορος καὶ τῆς Ἀνδρομάχης, ἀποσπῶν αὐτὸν ἐκ τῆς μητρικῆς ἀγκάλης, ὅπως κρημνίσῃ αὐτὸν ἐκ τῶν τειχῶν τῆς Τροίας κατὰ κοινὸν δόγμα τῶν Ἑλλήνων· πρὸς τούτοις ἡ Ἑλένη, μεταξὺ τῶν αἰχμαλωτίδων ἀριθμηθεῖσα, μέλλει ν' ἀχθῇ ὑπὸ τοῦ Μενελάου εἰς Ἑλλάδα ὅπως ἐκεῖ φονευθῇ· ἵνα σωθῇ αὕτη ἀπολογεῖται λέγουσα πολλὰ καὶ μάλιστα ὅτι ὑπῆρξεν εὐεργέτις τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἡ Ἑκάβη ἀναιρεῖ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτῆς καὶ προτρέπει τὸν Μενέλαον νὰ φονεύσῃ αὐτὴν ἀμέσως· οὗτος στέλλει τὴν Ἑλένην εἰς τὰ πλοῖα· μετ' ὀλίγον δὲ φαίνεται πυρπολουμένη ἡ Τροία καὶ οἱ Ἕλληνες ἀπέρχονται μετὰ τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν λαφύρων.

Ἡ τραγωδία αὕτη εἶνε σειρὰ φοβερῶν μόνον εἰκόνων τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας κατὰ ἐλεγειακὸν μᾶλλον τρόπον ἐκτεθειμένων.

ιζ') *Φοίνισσαι*. — Ἐρίσας ὁ Πολυνεΐκης πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἑτεοκλέα περὶ τῆς βασιλείας τῶν Θηβῶν καὶ φυγαδευθεὶς ἐπέρχεται ἐξ Ἀργους μετὰ στρατοῦ κατὰ τῆς πατρίδος καὶ πολιορκεῖ αὐτήν. Μάτην ἡ δυστυχὴς μήτηρ Ἰοκάστη καλέσασα ὑπόσπονδον εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Θηβῶν τὸν Πολυνεΐκην πειρᾶται νὰ συνδιαλλάξῃ αὐτὸν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ· οὗτος μένει ἄκαμπτος καὶ ἀποπέμπει μετ' ἀπειλῶν τὸν Πολυνεΐκην. Μετ' ὀλίγον ὁ Τειρεσίας προσελθὼν τῷ Κρέοντι, ἀδελφῷ τῆς Ἰοκάστης, λέγει ὅτι· ἵνα σωθῇ ἡ πόλις τῶν Θηβῶν ἀπὸ τῶν πολεμίων ὀφείλει οὗτος νὰ θυσιάσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μενοικέα. Τοῦτο ἀκούσας ὁ Κρέων καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀφάτου λύπης, θέλων δὲ νὰ σώσῃ τὸν υἱὸν διατάσσει αὐτὸν νὰ φύγῃ τάχιστα ἐκ τῆς πόλεως· ὁ Μενοικεὺς προσποιεῖται ὅτι πείθεται, ἀλλ' ἀπελθὼν ἀποσφάζει ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος. Μετὰ ταῦτα γενομένης μάχης καὶ πολλῶν πεσόντων ἑκατέρωθεν γίνεται ἀνακωχή, διότι μέλλουσι νὰ μονομαχήσωσιν ὁ Πολυνεΐκης καὶ ὁ Ἑτεοκλῆς. Μαθοῦσα τοῦτο ἡ Ἰοκάστη ἔρχεται μετὰ τῆς Ἀντιγόνης εἰς τὸν τόπον τῆς μονομαχίας, ἔνθα εὐρίσκει τοὺς υἱοὺς αὐτῆς τετρωμένους καὶ ἐκπνέοντας· ἐπὶ τῇ θείᾳ ταύτῃ ἀποσπᾷ ἐξ αὐτῶν ξίφος καὶ ἀποκτείνασα ἑαυτὴν πίπτει ἐπὶ τῶν πτωμάτων αὐτῶν. Ὁ Κρέων παραλαβὼν τὴν βασιλείαν ἀποδιώκει τὸν τυφλὸν Οἰδίποδα ἐκ τῶν

ἀνακτόρων καὶ διατάσσει νὰ θάψωσι μὲν τὸν Ἑπεοκλέα, νὰ ῥίψωσι δὲ ἄταφον τὸν Πολυνείκη· ἡ Ἀντιγόνη μετὰ σφοδρὰν ἔριδα πρὸς τὸν Κρέοντα, οὗ τὸν υἱὸν Αἴμονα ἀρνείται νὰ λάβῃ εἰς γάμον, ἀπέρχεται ἀκολουθοῦσα τῷ ἀπελαυνομένῳ πατρὶ πρὸς χειραγωγίαν καὶ περίθαλψιν αὐτοῦ.

Ἡ τραγωδία αὕτη, ἥς τὸ ὄνομα ἐλήφθη ἐκ τοῦ χοροῦ συνισταμένου ἐκ παρθένων Φοινισσῶν, ὡς ἀκροθίνιον πολέμου ἐκ Φοινίκης εἰς Δελφοὺς στελλομένων τότε καὶ ἐν Θήβαις ἕνεκα τοῦ πολέμου ἀποκλεισθεῖσων, ἔχει πλείστας ἀρετάς καὶ πολὺ τὸ τραγικόν· καίτοι δὲ ἡ ὑπόθεσις εἶναι λίαν συμπεπλεγμένη, κύριος σκοπὸς ἐν αὐτῇ διαφαίνεται ἡ ἐκπλήρωσις τῆς κατάρτας τοῦ Οἰδῖποδος ὅπως τὰ τέκνα διαμοιράσῃ τὴν βασιλείαν διὰ τοῦ σιδήρου, ἐπειδὴ μετὰ τὴν τύφλωσιν κακῶς μετεχειρίσθησαν αὐτόν.

ιη') *Ρῆσος*. — Ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Διομήδης κατὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον φονεύσαντες τὸν ἐν καιρῷ νυκτὸς σταλέντα κατὰσκοπον τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ Δόλωνα εἰσχωροῦσιν εἰς τὸ τρωϊκὸν στρατόπεδον ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τοῦ Ἑκτορος, ἀλλ' ἡ Ἀθηνᾶ ἀποτρέπει αὐτοὺς τούτου, προτρέπει δὲ νὰ φονεύσωσι τὸν ἄρτι ἐλθόντα ὡς ἐπίκουρον τῶν Τρώων ἀλαζόνα βασιλέα τῶν Θρακῶν Ρῆσον, διότι τότε μόνον θὰ σωθῇ τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον. Ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Διομήδης φονεύουσι μετὰ πολλοῦ κινδύνου τὸν Ρῆσον, ἀλλὰ διὰ τὸν φόνον τοῦτον κατηγορεῖται ὁ Ἑκτωρ, ὅστις ἀπαλλάσσεται τῆς κατηγορίας ἐπιφανείσης τῆς Μούσης Τερψιχόρης καὶ εἰπούσης ὅτι αἰτία αὐτοῦ εἶνε ἡ Ἀθηνᾶ.

Ἡ τραγωδία αὕτη, ἄνευ δραματικῆς ἀξίας οὖσα καὶ εἰς ἄλλον ἀποδιδομένη, κυρίαν ἰδέαν ἔχει τὴν τιμωρίαν τῆς ἀλαζονείας τοῦ Ρῆσου.

ιθ') *Κύκλωψ*. — Ἐν τῷ σατυρικῷ τούτῳ δράματι περιέχεται ἡ διὰ δόλου τύφλωσις τοῦ Κύκλωπος Πολυφήμου ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεύος ἐκδικουμένου τὴν καταθρόχισιν τῶν συντρόφων αὐτοῦ ὑπ' ἐκείνου, ὡς ὁ Ὅμηρος ἐκτενέστερον ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ἀφηγεῖται. Ὁ χορὸς συνίσταται ἐκ σατύρων.

Ἡ ἰδέα τοῦ δράματος τούτου εἶναι ὅτι τὸ πνεῦμα νικᾷ τὴν κτηνώδη δύναμιν.

Κρίσις περὶ Εὐριπίδου. — Ὁ Εὐριπίδης στερεῖται μὲν τοῦ ὕψους τοῦ Αἰσχύλου καὶ τοῦ ἰδεώδους κάλλους τοῦ Σοφοκλέους, ὡς μετενεχὼν τὴν τραγωδίαν εἰς τὴν πραγματικότητα τοῦ βίου, ἀλλ' ὑπερβαίνει ἀμφοτέρους κατὰ τὴν ἀληθῆ καὶ ἔντονον περιγραφὴν τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν συγκινῶν βαθέως τὸν θεατὴν, διὸ καὶ τραγικώτατος ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὠνομάσθη. Βαθὺς καὶ ἀκριβὴς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ὧν ὁ ποιητὴς συγκεντροῖ ἐν ταύτῃ τὸν ἀγῶνα· παρ' αὐτῷ νοῦς καὶ πάθος ἀγωνίζονται κατ' ἀλλήλων, συνθηθέστερον δὲ νικᾷ τὸ δεύτερον, ὅπερ δεικνύει μὲν πόσον ἀσθενὴς εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις καὶ πόσον πραγματικὴ ἡ ἐκδήλωσις αὐτῆς, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι πολλάκις ἥκιστα ἐνισχυτικὸν καὶ ἠθικὸν διὰ τὸν θεατὴν. Ἐλατήριον τραγικὸν ἰσχυρότατον θεωρεῖ καὶ τὸν ἔρωτα, κατὰ τοῦτο δὲ προσεγγίζει τῷ δράματι τῶν νεωτέρων. Σκηναὶ συγκινητικώταται, ἀναγνωρίσεις, περιπέτειαι, ἐναργέσταται καὶ γραφικώταται καὶ πλήρεις δυνάμειος διηγήσεις καὶ περιγραφαί, ἐγκατεσπαρμέναι ἐπιτηδείως ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ, ἐμποιοῦσιν ἰσχυροτάτην ἐντύπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ἀκροατῶν. Ὁ Εὐριπίδης πάσας τὰς ἐμπαθεῖς πράξεις, πάντα τὰ τολμηρὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ δόλια σχέδια ἀποδίδει εἰς τὰς γυναῖκας, τοὺς δ' ἄνδρας παριστάνει ἔχοντας ὑποδεστέραν θέσιν καὶ ὑπηρετοῦντας τὰ σχέδια ταῦτα· τινὲς ὅμως τῶν γυναικείων χαρακτήρων ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ εἶναι ἔξοχοι, μετὰ μεγάλης λεπτότητος διαγεγραμμένοι καὶ ὄντες παραδείγματα λαμπρότατα αὐταπαρνήσεως καὶ ἀφοσιώσεως.

Ἄλλ' ἐν γένει οἱ χαρακτῆρες παρ' αὐτῷ στεροῦνται ὕψους καὶ ἡρώϊσμου, ὄντες καθαρῶς ἀνθρώπινοι· οὕτω δὲ κινούμενοι ὑπὸ σκέψεων, αἰσθημάτων καὶ παθῶν, οὐχὶ ἐντελῶς ἀμέμπτων, φαίνονται πολλάκις ταπεινοί· βασιλεῖς, ἥρωες, ἡρωίδες καταβιβάζονται εἰς τὴν τάξιν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων τῶν χρόνων τοῦ ποιητοῦ, ἔχοντες τὴν ῥητορικὴν δεινότητα, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἀχαλίνωτον ἐμπάθειαν αὐτῶν. Πολλάκις τὰ παρ' αὐτῷ πρόσωπα, εἴτε ὑψηλῆς εἴτε ταπεινῆς θέσεως εἶναι, ἐκφέρουσι κρίσεις καὶ θεωρίας περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· διὰ τοῦτο ἀπαγγέλλουσι ῥήσεις μακρὰς ἐν ῥητορικῷ στόμφῳ, φιλοσοφοῦσιν, ἀπολογοῦνται, ἀντιλέγουσι μετὰ δικανικῆς λεπτότητος καὶ ἀμφισβητοῦσιν ἐνίοτε τὴν ὑπαρξίν τῶν θεῶν ἢ ποιοῦνται

κατηγορίας κατ' αὐτῶν· τοῦτο προέρχεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς τότε καθόλου καταστάσεως τῶν ἡθῶν ἐν Ἀθήναις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σκεπτικοῦ πνεύματος τοῦ Εὐριπίδου· διὰ τὰ πολλὰ δὲ γνωμικά καὶ τὰς φιλοσοφικάς ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ ιδέας, κειμέναις πολλάκις ἀκαταλλήλως, ἐπεκλήθη ὁ ἀπὸ σκηνῆς φιλόσοφος.

Ἡ πλοκὴ τοῦ μύθου, ὃν πολλάκις πραγματεύεται ἐλευθέρως καὶ αὐθαιρέτως, γίνεται παρ' αὐτῷ ἄνευ πολλῆς τέχνης, ἐνότητος καὶ συμμετρίας τῶν μερῶν, ἀλλ' ἔχει ἄφθονον δραματικὴν ὕλην, διὸ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι καὶ πολλοὶ τῶν νεωτέρων, ἰδίᾳ οἱ Γάλλοι, ἐμυμήθησαν αὐτόν. Ἐν τισι τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ἡ πρᾶξις δὲν εἶναι μία, ἀλλὰ δύο, συγκρατούμεναι μέχρι τῆς λύσεως ὑπὸ ἐνὸς κυρίου προσώπου· τοιαῦται εἶναι ἡ Ἑκάθη, αἱ Τρῳάδες, ὁ Ἡρακλῆς μαινόμενος.

Οἱ πρόλογοι τοῦ Εὐριπίδου, διακόπτοντες τὴν προσδοκίαν τῶν θεατῶν κατὰ τὴν δραματικὴν ἀνέλιξιν τῆς πράξεως βαινούσης πρὸς τὴν λύσιν, δεικνύουσι διαφορὰν τῆς τραγικῆς οἰκονομίας καὶ ὀπισθοδρόμησιν τῆς τέχνης, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἀναγκαῖοι, διότι προδιδάσκουσι τοὺς θεατὰς περὶ τῆς ὑποθέσεως καὶ ἐνίοτε τῆς λύσεως τοῦ δράματος, διότι ὁ ποιητὴς ταύτας ἐκανόνιζε κατ' ἴδιον τρόπον ἢ ὡς ἐκεῖνοι ἠδύναντο νὰ προσδοκῶσι. Ἡ δὲ λύσις, περιπλεκόμενη πολλάκις καὶ δύσκολος ἀποβαίνουσα, ἐπέρχεται διὰ τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ, ἥτοι θεὸς τις αἰφνης ἐπιφαίνεται διὰ μηχανήματος μετέωρος ἐν τῇ σκηνῇ καὶ λύει ἀποτόμως τὰς ἐκ τῶν γεγονότων ἐν τῇ πράξει ἀναφύσας δυσκολίας. Διὰ τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ ἐν τῇ δραματικῇ τέχνῃ ἀπώλετο ἡ φυσικὴ ἀνάπτυξις καὶ λύσις τῆς πράξεως.

Ὁ χορὸς παρ' Εὐριπίδῃ περιορίζεται ἔτι μᾶλλον ἕνεκα τῆς ἀναπτύξεως τῆς δραματικῆς πλοκῆς καὶ εἶναι σχεδὸν τυπικός, μὴ ἀνυψούμενος εἰς σκέψεις βαθείας καὶ ὑψηλὰς ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν δρωμένων· γίνεται πολλάκις συνένοχος σιωπηλὸς εἰς τὰ προσχεδιαζόμενα ἐγκλήματα ἢ πληροῖ τὸ μεταξὺ τῶν πράξεων κενὸν δι' ἄσμάτων καλλιειπῶν μὲν καὶ λαμπρὸν λυρικὸν κάλλος ἔχόντων, ἀλλ' ἄμυδρῶς πρὸς τὴν πρᾶξιν συνδεομένων.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Εὐριπίδου εἶναι σαφὴς καὶ πλήρης χάριτος, ἀλλὰ καὶ ὀλιγώτερον τεχνικῶς τῆς τοῦ Σοφοκλέους ἐξεργασμένη, μὴ διαφέρουσα πολὺ τῆς συνήθους κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐν τῇ ἐκκλη-

σίη καὶ τοῖς δικαστηρίοις. Τὰ μέλη τοῦ χοροῦ, ὡς καὶ τὰ μέτρα, εἶναι πολλαχοῦ ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἔχοντα· ἀλλὰ τὰ ἀμοιβαῖα ἔσματα καὶ αἱ μονωδία αὐτοῦ εἶναι κάλλιστα.

Καίτοι τὸν Εὐριπίδην διὰ τοὺς νεωτερισμοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ δραματικῇ τέχνῃ ἔσκωψαν πολλοὶ τῶν κωμικῶν καὶ ἐπέκριναν ἱκανοὶ τῶν περὶ τέχνης φιλοσοφησάντων, ἀλλ' ὅμως ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ὑπῆρξε μεγίστη καὶ τὰ δράματα αὐτοῦ παριστάνοντο περισσότερον καὶ εὗρισκον μιμητὰς πλείονας ἢ τὰ τῶν δύο ἄλλων μεγάλων τραγικῶν. Καὶ ἡ τέχνη δέ, ἰδίᾳ ἡ πλαστική, πολὺ ἐνεπνεύσθη ἐξ αὐτοῦ. Ἡ προτίμησις δὲ τῆς παραστάσεως τῶν δραμάτων τοῦ Εὐριπίδου κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ὑφείλεται εἰς τὸν γνωμικὸν καὶ φιλοσοφικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα ὄντα συμφωνότερον πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἰδέας.

§ 15. Σύντομος χαρακτηρισμὸς τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν ἐν συγκρίσει πρὸς ἀλλήλους.

Συγκρίνων τις τοὺς τρεῖς ἀνωτέρω μεγάλους τραγικοὺς ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς τραγικῆς τέχνης βλέπει ἐν αὐτοῖς τρεῖς διακεκριμένους χαρακτῆρας· ὁ μὲν Αἰσχύλος, ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς χρόνοις τῶν περσικῶν πολέμων τραφεὶς καὶ ἐνθουσιῶδους θρησκευτικοῦ πνεύματος ἀεὶ ἐμφορούμενος, ποιεῖ ἐν ταῖς τραγωδίαις τὰ πρόσωπα ὑπεράνθρωπα καὶ ὑπερφυσικά, οὕτω δὲ κατέχει τὸν ὑψηλὸν χαρακτῆρα· ὁ δὲ Σοφοκλῆς, ἐμπνευσθεὶς ἰδίως ἐκ τοῦ περὶ τὸν Περικλέα ἰδεώδους ἡθικοῦ κόσμου καὶ ἐνώσας ἐν τοῖς δράμασιν αὐτοῦ τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἀρχαίων ἡθῶν μετὰ τῆς ἐλευθεροφροσύνης τῶν νεωτέρων χρόνων, ποιεῖ τὰ πρόσωπα τοιαῦτα ὅσα πρέπει νὰ ᾖναι καὶ ἐκπροσωπεῖ τὸν μέσον χαρακτῆρα· τέλος δ' ὁ Εὐριπίδης, ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ σκεπτικοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος καὶ τῆς πραγματικῆς ἐξετάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ποιεῖ τὰ πρόσωπα ὅσα εἶναι καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸν μαλακὸν χαρακτῆρα.

§ 16. Οἱ ἄλλοι τραγικοί.

Σύγχρονοι τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν ὑπῆρξαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὧν τὰ ἔργα ἀπώλοντο, ἀλλ' ὧν ἡ σπουδαιότης δὲν ὑπῆρξε μι-

κρά, διότι πολλοί ἐξ αὐτῶν νικηφόρως ἠγωνίσθησαν πρὸς ἐκείνους. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Εὐριπίδου ἡ τραγικὴ τέχνη βαίνει εἰς τὴν παρακμὴν κατὰ τε τὴν οἰκονομίαν, τὸ ὕψος καὶ τὴν γλῶσσαν οἱ ποιεῖται αὐτῆς, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἦσαν ἀπόγονοι ἢ συγγενεῖς τῶν μεγάλων τραγικῶν, παρῆγον μὲν ἀφθονίαν δραμάτων, ὧν ἀποσπάσματα μόνον ἐσώθησαν, ἀλλ' ὑπελείποντο πολὺ ἐκείνων. Ἐκ τῶν τραγικῶν τούτων ἐπίσημοι ἐγένοντο Ἰων ὁ Χίος καὶ Ἀχαιοὺς ὁ Ἐρετριεύς, ἀνῆκοντες εἰς τὸν ὑψηλὸν εἴτε αἰσχύλειον χαρακτῆρα, Ἰοφῶν ὁ υἱὸς τοῦ Σοφοκλέους καὶ Σοφοκλῆς ὁ νεώτερος, ἀνῆκοντες εἰς τὸν μέσον, Εὐριπίδης ὁ νεώτερος καὶ ὁ ἀβρὸς καὶ κομψὸς Ἀγάθων, εἰς τὸν μαλακόν, ἔτι δὲ καὶ ὁ Νεόφρων, εἰσαγαγὼν εἰς τὴν τραγωδίαν τὰ ἐμβόλιμα ἄσματα, ἥτοι χορικά ἄσματα οὐδεμίαν σχεῖν ἔχοντα πρὸς τὴν δρᾶσιν. Δύναμις καὶ πρωτοτυπία ἔλειπον ἀπὸ τὰ ἔργα τούτων. Ὅτε δ' ἐπέδρασεν ἡ ῥητορικὴ εἰς τὴν τραγωδίαν ἐποίουν δράματα πρὸς ἀνάγνωσιν μόνον, ὅθεν καὶ ἀναγνωστικαὶ ἐκλήθησαν αἱ τοιαῦται τραγωδίαι γνησιότερος τῶν ποιησάντων τοιαύτας τραγωδίας ὑπῆρξεν ὁ Χαιρήμων σύγχρονος τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐκαλλιεργήθη δὲ ἡ τραγωδία καὶ κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινούς χρόνους ἐπὶ Πτολεμαίῳ ἠκμασαν ἑπτὰ τραγικοὶ κληθέντες τραγικὴ Πλειάς, ἐν οἷς ὁ Δυκόφρων, ποιητῆς τῆς Ἀλεξάνδρου ἢ Κασάνδρου. Ἐκ δὲ τῶν χριστιανικῶν χρόνων σφίζεται δρᾶμα Χριστὸς πάσχων.

§ 17. Ἡθικὴ ἀξία τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας.

Ἡ ἐλληνικὴ τραγωδία, σεμνή, ἡρωικὴ καὶ θρησκευτικὴ οὔσα ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς, ὑπῆρξε μέγα κοινωνικὸν καὶ ἐθνικὸν σχολεῖον διὰ τοὺς Ἕλληνας. Δεσμεύουσα τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν διὰ τῆς ἐκφράσεως βαθέων καὶ ὑψηλῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, θέλουσα τὴν φαντασίαν διὰ τοῦ θεάματος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑπὸ τὴν εὐγενεστέραν ταύτης ὄψιν, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὦτα διὰ τῆς ἐνώσεως τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς, τῆς ἀπαγγελίας καὶ τῆς μιμικῆς, παρῆχεν ἔξοχον πνευματικὴν ἀπόλαυσιν, ἅμα δὲ καὶ εὐγενῆ μάρφωσιν ἐκ τοῦ ἐν αὐτῇ περιεχομένου ὑψίστου ἠθικοῦ καλοῦ. Ἦτο δὲ ἡ διεξαγωγὴ τῶν τραγικῶν πορασάσεων καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἐντύπωσις θαυμα-

σία. Μεγάλοπρεπής πομπή, ἄπειρος συρροή ἀνθρώπων, ἐπικοινωνία αὐτόματος τῶν ψυχῶν ἐν θρησκευτικῷ αἰσθηματι, μεγίστη φαιδρότης ἐκ τῆς Διονυσιακῆς ἐορτῆς, ἐνθουσιασμός καὶ προσδοκία, προσέδιδον ἔκτακτον ἰσχὺν καὶ μεγαλεῖον εἰς τὰς παραστάσεις ἐκεῖνας. Ἐν ταῖς μεγάλαις ἐκεῖναις ποιητικαῖς καὶ θρησκευτικαῖς ἡμέραις αἱ ψυχαὶ ἦσαν εὐπαθέστεραι καὶ δεκτικώτεραι, τὰ πνεύματα ἡπιώτερα καὶ οἱ λόγοι τοῦ ποιητοῦ ἀντήχουν ὑπὲρ τὸ πλῆθος μετὰ θαυμαστοῦ τόνου καὶ λαμπρότητος.

Ἐν τῷ θεάτρῳ ἐτίθεντο ἀπαύστως ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Ἑλλήνων πᾶσαι αἱ ἀρχαῖαι παραδόσεις· ἐκεῖ ἔβλεπον τοὺς ἐθνικοὺς ἥρωας προσωπικῶς δρῶντας καὶ πάσχοντας, ἤκουον αὐτοὺς ὁμιλοῦντας καὶ ἐταῦτιζον τὰ ἑαυτῶν αἰσθήματα πρὸς τὰ ἐκείνων· ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ὑπὸ τὴν ποιητικὴν μὲν, ἀλλὰ πραγματικὴν ταύτην μορφήν, ἐγίνετο δι' αὐτοὺς ζῶσα καὶ συγκεκριμένη.

Τὸ σχολεῖον τοῦτο τοῦ ἑλληνισμοῦ ἦν ἅμα σχολεῖον ἠθικῆς ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν σημασίαν τῆς λέξεως. Ὅλα τὰ προβλήματα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀφ' ἑαυτῶν ἐτίθεντο ἐν τοῖς δράμασιν ἐκείνοις, ἅτινα ἐπλήρου ἡ ἀνθρωπότης· εἰμαρμένη, καθῆκον, πάθος, ἡρωϊσμός, ἐλευθερία, ἀφροσύνη, ἀλαζονεία, πάντα ταῦτα τὰ ἐν ἡμῖν ἢ περὶ ἡμᾶς συνταρασσόμενα, ἀπαύστως παρίσταντο ἐν τῷ θεάτρῳ. Τὸ λογικὸν ἢ ἡ ἔμφυτος ὁρμή, τὸ πιθανόν ἢ τὸ ἄγνωστον, ὁ ὑπολογισμός ἢ ἡ τύχη, ἀπετέλουν ἀντικείμενον ἀπείρων σκέψεων. Ὡς δὲ ἡ ἐν καλῇ κοινωνίᾳ φρόνησις λεπτύνει τὸν νοῦν, καθιστᾷ ἀβρότερα τὰ αἰσθήματα καὶ ὀξυτέραν τὴν κρίσιν, οὕτως ἡ ἀναστροφή μετὰ τῶν πλαστῶν ὄντων τῶν δημιουργηθέντων ὑπὸ ἐξόχων τραγικῶν πνευμάτων ἐξωκείου τοὺς Ἕλληνας πρὸς ιδέας ὑψηλὰς, προθέσεις γενναίας, συγκινήσεις εὐγενεῖς καὶ σπανίας, μὴ παρεχομένας ὑπὸ τοῦ καθημερινοῦ βίου. Ἐκ πάντων τούτων γίνεται καταφανὴς ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ωφέλεια τὴν ὁποίαν οἱ θεαταὶ ἀπερχόμενοι ἐκ τοῦ θεάτρου ἀπεκρίνον μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τῶν τραγικῶν παραστάσεων. Τοιούτην ἐπίδρασιν εἶχεν ἡ τραγωδία ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων, ἥτις καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς ἐπέδρασε τὰ μέγιστα, κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαίους χρόνους παρὰ Ῥωμαίους, κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους παρὰ Γάλλους καὶ Ἰταλοῖς.

Β'. ΚΩΜΩΔΙΑ

§ 1. Ὅρισμός αὐτῆς κατ' Ἀριστοτέλην.

Κωμωδία ἐστὶ μίμησις φανυτοτέρων μὲν, οὐ μέντοι κατὰ πᾶσαν κακίαν, ἀλλὰ τοῦ αἰσχροῦ, οὗ ἐστι τὸ γελοῖον μόριον. Τὸ γὰρ γελοῖόν ἐστιν ἀμάρτημά τι καὶ αἰσχος ἀνώδυνον καὶ οὐ φθαρτικόν, ὅλον εὐδὺς τὸ γελοῖον πρόσωπον αἰσχρόν τι καὶ διεφθαρμένον ἄνευ ὀδύνης· ἦτοι: Κωμωδία εἶναι μίμησις ταπεινοτέρων ἢ ἐν τῇ τραγῳδίᾳ πραγμάτων, οὐχὶ ὅμως εἰς πᾶσαν κακίαν ἀναφερομένων, ἀλλ' εἰς τὸ ἄσχημον, οὗ μέρος εἶναι τὸ γελοῖον· τὸ δὲ γελοῖον εἶναι ἐλάττωμα καὶ ἄσχημία μὴ φέρουσα ὀδύνην καὶ φθοράν· τοιοῦτον γελοῖον π. χ. εἶναι πρόσωπον ἄσχημον καὶ διεστραμμένον ἄνευ πόνου.

Τὸν ὅρισμόν τοῦτον ἔδωκεν δ' Ἀριστοτέλης περὶ τῆς κωμωδίας.

Μέσον δὲ πρὸς παράστασιν τοῦ κωμικοῦ εἶναι τὸ σκῶμμα, ὅπερ εἶναι ἡ ἐξ ἀπροσδοκῆτου ἀποκάλυψις τοῦ ταπεινοῦ καὶ γελοίου περιβεβλημένου πρότερον τύπον σεμνόν καὶ εὐπρεπῆ, σκοπὸς δὲ ἡ ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης διαφώτισις καὶ ἠθικὴ βελτίωσις τῶν θεατῶν.

Ἐν τῇ προτέρᾳ ποιήσῃ στοιχειώδη δείγματα τοῦ κωμικοῦ, ἀσχετῶς πρὸς τὴν τεχνικὴν διαμόρφωσιν τῆς κωμωδίας, εἶναι ἐν μὲν τῇ ἐπικῇ τὰ κατὰ τὸν Θερσίτην καὶ τὸν Μαργίτην παρ' Ὀμήρῳ, ἐν δὲ τῇ λυρικῇ οἱ δριμεῖς ἱαμβοὶ τοῦ Ἀρχιλόχου.

§ 2. Γένεσις τῆς Κωμωδίας.

Ἡ κωμωδία τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔσχεν, ὡς καὶ ἡ τραγῳδία, ἐν ταῖς διονυσιακαῖς ἑορταῖς. Τελουμένων δηλονότι τῶν κατ' ἄγρους Διονυσίων τὸν χειμῶνα, οἱ δημόται ἐπὶ τῇ γεύσει τοῦ νέου οἴνου ἐτέλουν πομπὴν πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ ἐν μεγάλῃ εὐθυμίᾳ καὶ παιδιαῖς. Ἐρχόμενοι πρὸ ναοῦ ἢ βωμοῦ τοῦ Διονύσου ἔθυσον καὶ εὐωχοῦντο· μετὰ δὲ ταῦτα ἢ ἐκεῖ μένοντες ἢ ἐν ταῖς ὁδοῖς περιφερόμενοι ἤδον τὰ εἰς τὸν Διόνυσον ἀναφερόμενα φαλλικά ἔσματα, ἐνθουσιωδῶς δὲ καὶ ἀκολάστως ὀρχούμενοι κατὰ μίμησιν τῶν Σατύρων ἔσχωπτον ἅμα τοὺς παρατυγ-

χάνοντας ἢ καὶ ἄλλα πρόσωπα σύγχρονα μὲν, ἀλλὰ μὴ παρόντα· ἡ τοιαύτη μετὰ σκωμμάτων, ψδῆς καὶ ὀρχήσεως διονυσιακὴ πομπὴ ἐκαλεῖτο κῶμος· ἐκ τῆς ἐν τῷ κῶμῳ τούτῳ ψδῆς ὠνομάσθη καὶ ἡ κωμῳδία. Ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἐν τῇ εἰρημένῃ ἑορτῇ ἐφηρμόσθη τελειότερον ἐν τῷ κῶμῳ ὁ κωμικὸς χορὸς· ἐν αὐτῷ ὑπῆρχεν εἰς ὅστις ἐξῆρχε τῶν φαλλικῶν ἁσμάτων· ὡς δ' ἡ τραγωδία προῆλθεν ἐκ τῶν ἐξάρχοντων τοῦ διθυράμβου, οὕτω καὶ ἡ κωμῳδία ἐκ τῶν ἐξάρχοντων τῶν φαλλικῶν ἁσμάτων. Στοιχεῖον κωμικὸν φαίνεται ὅτι ἦσαν καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις τελούμενοι γεφυρισμοί, σκώμματα, ἅτινα κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἐλευσινίων μυστηρίων ἀπέτεινον κατὰ τῶν πολιτευομένων τινὲς τῶν ἑορταζόντων κεκαλυμμένον ἔχοντες τὸ πρόσωπον. Πῶς δὲ βαθμηδὸν καὶ τοῦ ἀκριβῶς τὸ πρῶτον ἐγένετο ἡ μόρφωσις τῆς κωμῳδίας δὲν εἶναι σαφῶς γνωστὸν, ὅπως ἀθέβαιον εἶναι πρὸς τοῦτοις ἂν ὁ κωμικὸς ἢ ὁ τραγικὸς χορὸς ἐμορφώθη πρότερος καὶ κατ' ἀκολουθίαν τίς τῶν δύο ἐχρησίμευσεν ὡς τύπος εἰς τὸν ἄλλον διὰ τὴν τεχνικὴν μορφήν. Πιθανώτατον ὅμως εἶναι ὅτι τὰ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Σικελίᾳ Μέγαρα ὑπῆρξαν ἡ πρώτη κοιτίς τῆς κωμικῆς τέχνης.

§ 3. Μεγαρικὴ κωμῳδία: Σουσαρίων.

Τὰ ἐν Ἑλλάδι πρῶτα κωμικὰ δοκίμια ἀναφαίνονται ἐν Μεγάρῳ διὰ τοῦ Σουσαρίωνος (570 π. Χ.). Οὗτος εἰς τὰ ἀσυνάρτητα σκώμματα τοῦ χοροῦ ἔδωκε σκοπιμωτέραν διεύθυνσιν εἰσαγαγὼν στοιχειώδη τινὰ πρᾶξιν μετὰ ποιητικῆς μορφῆς καὶ τὸν ἐξάρχοντα τοῦ χοροῦ εἰς ὑποκριτὴν μεταβαλὼν. Ἐν τῇ πρωτογόνῳ ταύτῃ καταστάσει οὖσαν τὴν κωμῳδίαν εἰσήγαγεν ὁ Σουσαρίων εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἔνθα ἄρχεται μὲν ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι πρὸς στιγμὴν ἀνακόπτεται ἐνεκα τῆς τυραννίδος τοῦ Πεισιστράτου, διότι ἐπὶ ταύτης δὲν ἀναφέρεται κωμικὸς ποιητής· τοῦτο δηλοῖ ὅτι, ὡς βραδύτερον ἀνεπτύχθη ἡ κωμῳδία, μόνον ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ ἠδύνατο νὰ ὀρᾷ καὶ ἀκμαΐῃ.

Τὰ πρῶτα κωμικὰ δοκίμια δὲν περιεῖχον τέχνην δραματικὴν ἐν τῇ πράξει, ἀποτελοῦντα μᾶλλον σειρὰν σκωμμάτων μετὰ μύθων πρὸς παραγωγὴν γέλωτος μόνον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ πολιτεία δὲν ἀνέ-

λαβεν ἀμέσως τὴν φροντίδα τῆς παραστάσεως αὐτῶν ὡς τῶν τραγωδιῶν ἃς ἐθεώρησε σπουδαίας. Οὐχ ἦττον οἱ μετὰ τὸν Σουσαρίωνα κωμικοὶ ποιηταὶ προήγαγον βαθμυδὸν ἐν Ἀττικῇ τὴν κωμωδίαν οὕτως, ὥστε αὕτη ἐπὶ Ἀριστοφάνους ἔφθασεν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς τελειότητα.

§ 4. Σικελιωτικὴ κωμωδία: Ἐπίχαρμος.

Τεχνικωτέρα μορφή τῆς κωμωδίας ἀνευρίσκεται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἐν Σικελίᾳ, ἥς οἱ κάτοικοι ἐφημίζοντο διὰ τὸ πνευματώδες καὶ σκωπτικὸν αὐτῶν. Ἐνταῦθα ἐμορφώθη ἡ σικελιωτικὴ λεγομένη κωμωδία, τῆς ὁποίας ἐπισημότερος ποιητὴς ὑπῆρξεν Ἐπίχαρμος ὁ Κῶρος μὲν, ἀλλ' ἐν Συρακούσαις πρὸ πάντων παρὰ Γέλωνι καὶ Ἰέρωνι τοῖς τυράννοις διαμείνας καὶ 90οῦτης τῇ 454 ἀποθανών. Ἐγραψεν ὑπὲρ τὰς τριάκοντα κωμωδίας ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ὑπόθεσις δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ ἐκ τῶν ὀλίγων σωζομένων ἀποσπασμάτων· τινὲς μὲν αὐτῶν εἶχον μυθολογικὴν ὑπόθεσιν, αἱ δὲ πλεῖσται ἀπέβλεπον εἰς τὰ ἥθη τῶν ἀνθρώπων καὶ μάλιστα τῶν χυδαίων, ἐν πολλαῖς δ' αὐτῶν, διὰ τὴν φιλοσοφικὴν τοῦ Ἐπιχάρμου τάσιν, ἐνισχυθεῖσαν ἐκ τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας, ὑπῆρχον λαμπρὰ γνωμικὰ καὶ ἀποφθέγματα, ὥστε κατὰ τοῦτο ὁ Ἐπίχαρμος ἦν ἐν τῇ κωμωδίᾳ ὅ,τι ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ τραγωδίᾳ.

Ἐν ταῖς κωμωδίαις τοῦ Ἐπιχάρμου οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες καταβιβάζονται εἰς τὴν τάξιν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων διακωμωδοῦμενοι ὑπ' αὐτοῦ.

§ 5. Ἀνάπτυξις τῆς κωμωδίας ἐν Ἀττικῇ.

Ἡ κωμωδία ἐν Ἀθήναις, εὐρισκομένη ἔτι μέχρι τῶν περσικῶν πολέμων ἐν τῇ ἀτελεῖ ἐκείνῃ καταστάσει, ἐν ἣ κατελείφθη ὑπὸ τοῦ Σουσαρίωνος, ἤρξατο ἀναπτυσσομένη κατ' ὀλίγον διὰ σειρᾶς κωμικῶν ποιητῶν, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 480—430 προσπαρεσκευάσαν τὴν ἐπὶ Ἀριστοφάνους ἀκμὴν αὐτῆς· ἐκ τῶν πρώτων κωμικῶν τῆς περιόδου

ταύτης, ὧν τὰ ἔργα δὲν ἦσαν σπουδαῖα, ἀναφέρονται ὁ *Χιωνίδης*, ὁ *Ἐκφαντίδης* καὶ ἄλλοι· ἀλλ' ὅτε ἀπὸ τοῦ 460 ἡ κωμωδία ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ εἰσῆχθη ὑπ' αὐτῶν εἰς τοὺς δημοσίους ποιητικούς ἀγῶνας ἐν ταῖς ἐορταῖς τοῦ Διονύσου, τότε τεθεῖσα πλέον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς πολιτείας, ἐμποδισάσης μὲν ποτε τὴν διακωμώδησιν συγχρόνων προσώπων, ἀλλ' εἴτα ἐπιτρεψάσης ταύτην, ἤρξατο γοργῶς βαίνουσα πρὸς τὴν ἀκμὴν· ἐπισημότεροι πρόδρομοι ταύτης ὑπῆρξαν τὸ μὲν ὁ *Κραῖνος*, δούς εἰς τὴν κωμωδίαν σχεδὸν τὴν κανονικὴν καὶ τελείαν αὐτῆς μορφήν καὶ πολλάκις ἐν κωμικῷ ἀγῶνι ἐπιτυχών, τὸ δὲ ὁ *Κράτης* σύγχρονος αὐτοῦ, ὅστις πρῶτος ἀφῆκε τὰ προσωπικὰ σκώμματα καὶ ἐπραγματεύσατο θέμα γενικὸν καὶ ὑποθέσεις φανταστικάς, διακωμωδῶν ἰδίως χαρακτῆρας. Καὶ τοῦ μὲν Κρατίνου ἔργον σπουδαῖον ἀναφέρεται ἡ *Πυτίνη*, οὕσα ἀπολογία τις κατὰ τοῦ Ἀριστοφάνους, ὅστις νεαρὸς ὢν καὶ ἄρτι ποιῶν κωμωδίας ἐπετίμησεν αὐτὸν ὡς οἰνοπότην, τοῦ δὲ Κράτητος τὰ *Θηρία* ἐν αὐτοῖς ἐξεικονίζετο πόλις ἐνθα δὲν θὰ ὑπῆρχον δοῦλοι, ὁ δ' ἄνθρωπος, στέργων νὰ μὴ τρώγῃ ζῶα, θὰ ὑπηρετεῖτο ὑπὸ τούτων.

Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων κωμικῶν ἦσαν καὶ ἄλλοι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ὁ δ' *Εὐπολῖς*, ὁ κυρίως σύγχρονος τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν τῇ μορφῷσιν τῆς κωμωδίας τεχνικῶς, ἐφημίζετο τὰ μέγιστα διὰ τὴν εὐφυΐαν, τὴν φαντασίαν, τὴν λεπτότητα, τὴν πικρίαν τοῦ σκώματος καὶ τοὺς ὡραίους στίχους. Ἐν τινι κωμωδίᾳ, τοῖς *Βάπταις*, διακωμωδήσας τὸν Ἀλκιβιάδην ἐκινδύνευσε νὰ πάθῃ ὑπ' αὐτοῦ.

§ 6. Ὑποθέσεις κωμικαί.

Ἡ κωμωδία τὰς ὑποθέσεις αὐτῆς λαμβάνει ἢ ἐκ παλαιῶν μύθων ἢ ἐκ τῶν ἡθῶν τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου. Μέσον δὲ πρὸς διεξαγωγὴν τῆς κωμικῆς ὑποθέσεως εἶναι κυρίως ἡ διὰ καταπληκτικῶν ἀντιθέσεων ἢ ὑπερβολικῆς ἀστείότητος ἀπόδειξις τοῦ ἐπιζήτουμένου. Ἡ εὐρεσις τῆς κωμικῆς ὕλης ἦτο δυσκολωτέρα τῆς τραγικῆς, ἀλλ' αἱ λεπτομέρειαι εὐκολοί, διότι αὗται ἀπῆρτον μόνον πνευμα-

τικὴν εὐχέρειαν καὶ εὐφυΐαν, ὥς τὸ ἀπτικὸν ἰδίᾳ πνεῦμα εἶχεν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐν ἀφθονίᾳ.

Ἡ ἐνότης τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου ἐν τῇ κωμῳδίᾳ δὲν εἶναι αὐστηρά.

Ἡ προπαρὰσκευὴ τῆς διδασκαλίας τῶν κωμῳδιῶν ἐγένετο ὡς καὶ ἡ τῆς τραγωδίας, πάντοτε δὲ ὁ ἀγὼν τῶν κωμῳδιῶν ἐν τῷ θεάτρῳ ἐγένετο μιᾶς πρὸς μίαν.

§ 7. Μέρη τῆς Κωμωδίας.

Μορφωθείσης ἤδη τῆς κωμωδίας εἰς τελείαν δραματικὴν πρᾶξιν διεκρίθησαν τεχνικῶς καὶ τὰ μέρη αὐτῆς ὡς τὰ τῆς τραγωδίας. Ὅθεν περιλαμβάνει καὶ ἡ κωμωδία πρόλογον, παράοδον, σίσσιμα, ἐπεισόδια, ἐξοδον.

Ὁ πρόλογος, οὗ χρῆσις ἐγένετο βραδύτερον κατὰ τὸν τρόπον τοῦ Εὐριπίδου, ὑπεδείκνυε τὴν πρᾶξιν καὶ παρὰσκεύαζε τὴν ἀπόδειξιν αὐτῆς. Ἡ παράοδος ἔχει δραματικὴν μᾶλλον ἢ καθαρῶς λυρικὴν μορφήν, ἐνισχύει τὴν πρᾶξιν καὶ ἐκδηλοῖ ἐν ᾄσματι, ἀπαγγελίᾳ καὶ διαλόγῳ ταραχώδη τῶν χορευτῶν διάθεσιν, συνήθως δὲ εἶναι ἐκτενεστέρα τῆς τραγικῆς παρόδου. Τὰ σίσσιμα, χωρίζοντα τὰ ἐπεισόδια ἀπ' ἀλλήλων, εἶναι οὐχὶ ἐκτενῆ καὶ περιέχουσι δύο μέρη ἀντιστροφικὰ ἄνευ ἐπιδού, ἐνίοτε δὲ εἶναι καὶ μονοστροφικὰ· εἶναι δὲ κυρίως σκωπτικὰ ᾄσματα, οἷον εἰς ἔχνη τοῦ ἀρχαίου κώμου· ἔτι δὲ διημεύοντο ᾄσματα πολλὰ μεταξὺ τῶν χορευτῶν καὶ τῶν ὑποκριτῶν, ὡς ἐν τῇ τραγωδίᾳ οἱ κορμοὶ, καὶ μονωδία ἀδόμεναι ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν μόνον, ὡς ἐν ἐκείνῃ τὰ ἀπὸ σκηνῆς ᾄσματα. Τὰ ἐπεισόδια εἶναι τὰ διάφορα μέρη τῆς κωμικῆς πράξεως ἐν διαλόγῳ, εἶναι δὲ μᾶλλον ζωνταὶ σκηναὶ διαδεχόμεναι ἀλλήλας, διότι οἱ κύριοι δραματικοὶ συνδυασμοὶ τελοῦνται ἐν ἀρχῇ τῆς κωμωδίας. Ἡ ἐξοδος τέλος, ἐν παραφύρῳ ὁρχήσῃ καὶ ᾄσματι ὑπὸ τοῦ χοροῦ ἐκτελουμένη, περιέχει τὴν λύσιν αὐτῇ ὅμως ἐνίοτε εὐρίσκεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς κωμωδίας.

Ἀλλὰ τὸ ἰδιάζον τῇ κωμῳδίᾳ καὶ ὃν ὁ πρῶτος αὐτῆς πυρὴν εἶναι ἡ καλουμένη παράβασις· αὕτη εἶναι τὸ πρῶτον μετὰ τὴν παράοδον

ἄσμα, ὅτε τῶν ὑποκριτῶν καταλιπόντων τὴν σκηνὴν οἱ χορευταὶ ἐστρέφοντο καὶ ἔβαινον παρὰ τοὺς θεατὰς (ἐξ οὗ καὶ παράθασις) ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ. Ἡ παράθασις, πλήρης οὔσα, διαιρεῖται εἰς ἑπτὰ μέρη, ἐν τῶν ὁποίων περιέχει κρίσεις καὶ αἰσθήματα τοῦ ποιητοῦ ἐκφερόμενας μὲν διὰ τοῦ κορυφαίου τοῦ χοροῦ, ἀποβλεπούσας δὲ ἢ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς πόλεως ἢ καὶ εἰς ξένας τῷ δράματι ὑποθέσεις.

§ 8. Ὑποκριταὶ καὶ χορός.

Οἱ ὑποκριταὶ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ἦσαν τρεῖς, ὡς ἐν τῇ τραγῳδίᾳ, ἀλλὰ σσοντες συχνὰ προσωπεῖα ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν εἰσαγομένων προσώπων· ἐνίοτε τὰ προσωπεῖα ταῦτα ἐξεικονίζον γνωστὸν πρόσωπον διακωμωδούμενον. Ὑπεδύοντο δὲ πρόσωπα θεῶν καὶ ἡρώων (Διόνυσος, Ἡρακλῆς), ἢ πρόσωπα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τὰ μὲν γνωστὰ (Κλέων, Σωκράτης), τὰ δὲ πεπλασμένα (Στρεψιάδης, Λυσιστράτη), ἢ συμβολικὰ (Δίκαιον, Ἀδικον, Πενία), καὶ τέλος ἀνῶνυμα, ὡς ἱερέως, πατροκτόνου, γραΐας, Βοιωτοῦ κλπ. Ὁ πρωταγωνιστὴς δὲν διακρίνεται πάντοτε σαφῶς. Ἐν γένει δὲ ὁ χαρακτὴρ τῶν κωμικῶν προσώπων δὲν ἔχει τὴν σταθερότητα τῶν τραγικῶν, διότι τοῦτο κωλύει ἡ παραφορὰ καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν σκωπτικῶν ἐκφράσεων.

Ὁ δὲ χορὸς ἐν τῇ κωμῳδίᾳ, ἐν ᾧ ὑπάρχει, συνίσταται ἐξ 24 χορευτῶν φερόντων προσωπίδας καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ θέατρον ἐν στοίχοις ἀνὰ ἑξ· δὲν ὁμοιάζει δὲ πρὸς τὸν σεμνὸν καὶ εἰρηνικὸν χορὸν τῆς τραγῳδίας, ὅστις προσπαθεῖ νὰ πρᾶνῃ τοὺς ὑποκριτάς, ἀλλ' εἶναι θορυβώδης καὶ παράφορος ἐξερεθίζων αὐτοὺς εἰς δρᾶσιν καὶ ὑποστήριξιν τῆς πράξεως, ἐνίοτε μάλιστα αὐτὸς ἔχει τὴν κυριωτάτην δρᾶσιν τὴν ζωηρὰν ταύτην ἐνέργειαν δεικνύει ὁ χορὸς κυρίως ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς κωμῳδίας διὰ τῆς παρόδου, ἀλλὰ μετὰ τοῦτο γίνεται πρᾶκτορος. Ἡ ἐνδυμασία τοῦ χοροῦ ἦτο ποικίλη, παράδοξος καὶ πολλάκις φανταστικὴ· οὕτως ἐνίοτε οἱ χορευταὶ παρίστανται ὡς πτηνὰ, σφῆκες, νεφέλαι καὶ τὰ τοιαῦτα, φέροντες σημεῖόν τι τῶν εἰκονιζομένων πτηνῶν, ἐντόμων κλπ., ἐκ τοῦ χοροῦ δ' ἐδίδετο πολλάκις καὶ τὸ ὄνομα εἰς τὴν κωμῳδίαν (ὡς Σφῆκες, Νεφέλαι). Ἡ ὀρχη-

σις δ' αὐτοῦ ἦτο ζωηρά, παράφορος καὶ οὐχὶ σεμνή, καλουμένη κόρ-
δαξ· τοῦτον κατὰ τὰς περιστάσεις ὠρχεῖτο καὶ εἰς μόνον ὑποκριτής·
ἐν τε τῇ ὀρχήσει καὶ ἐν τοῖς ἔσμασιν ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ εἶχε
πλήρη ἐλευθερίαν.

§ 9. Γλῶσσα, μέτρα καὶ διαίρεσις τῆς κωμωδίας.

Ἡ γλῶσσα τῆς κωμωδίας ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῆς ἐπὶ Ἀριστοφάνους
ἐγένετο τὸ τελειότερον καὶ λαμπρότερον ὑπόδειγμα τοῦ ἀττικοῦ
ποιητικοῦ λόγου διὰ τὸν γνήσιον χαρακτῆρα, τὴν δύναμιν, τὴν λε-
πτότητα, τὴν ἔκφρασιν καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς. Μετὰ δὲ ταῦτα πα-
ρακολουθεῖ τὴν καθόλου πορείαν ἐν τοῖς γράμμασι γινόμενη ἀσθενεστέρα
καὶ ἀπλουστέρα, καίτοι διατηρεῖ πολλὴν ἐνέργειαν καὶ λεπτότητα.

Τὰ δὲ μέτρα τῆς κωμωδίας εἶναι ὡς τὰ τῆς τραγωδίας· καὶ ἐν
μὲν τῷ διαλόγῳ ἐπικρατεῖ ὁ τρίμετρος ἰαμβικός, ἀλλ' ἐν τοῖς χο-
ρικοῖς ἔσμασιν ὑπάρχει μεγάλη ποικιλία περὶ τε τὰ μέτρα καὶ τοὺς
ῥυθμούς.

Κατὰ τοὺς διαφοροὺς χρόνους ἡ κωμωδία ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῆς ἔλαβε
διαφοροὺς μορφὰς καὶ οὕτω προῆλθεν ἡ εἰς τρία μέρη διαίρεσις αὐ-
τῆς, 1) εἰς τὴν Ἀρχαίαν ἢ Ἀττικὴν, 2) τὴν Μέσην καὶ 3) τὴν Νέαν.

§ 10. Ἡ Ἀρχαία ἢ Ἀττικὴ κωμωδία.

Ἡ Ἀρχαία κωμωδία εἶναι πλήρης φανταστικῆς ζωηρότητος καὶ
κωμικῆς εὐφυολογίας μετ' ἐκφράσεων πολλάκις φορτικῶν καὶ ἀκο-
λάστων, ἀλλὰ μετὰ χάριτος πολλῆς, πλαστικότητος καὶ λεπτότη-
τος ἀττικῆς· αἱ τολμηραὶ λέξεις, αἱ παρωδίαί, τὸ λυρικὸν κάλλος
τῶν χορικῶν ἁσμάτων κοσμοῦσιν αὐτὴν πλουσίως. Θέμα τῆς ἀττικῆς
κωμωδίας εἶναι τὰ ἥθη τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας μετὰ τῶν
προσώπων αὐτῶν, αἱ βλαβεραὶ τῶν σοφιστῶν τάσεις καὶ φιλολο-
γικά καὶ καλολογικά ἀντικείμενα· τούτων τὰ τρωτὰ μέρη μετὰ με-
γίστης σφοδρότητος καὶ εὐφυΐας σατυρίζει ὁ κωμικός ποιητής.

Ἡ οἰκονομία τῆς πράξεως εἶναι ἀπλή· ἡ τεχνικὴ πλοκὴ δὲν εἶναι
ἐγχευρά· ἄφθονος δ' ἐν αὐτῇ εἶναι ἡ παρωδία τῆς τραγωδίας· ὁ χο-

ρὸς περιλαμβάνει τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς κωμωδίας. Οὐσιωδῶς χαρκτηρίζει τὴν ἀρχαίαν κωμωδίαν ἢ ὀνομαστί διακωμώδησις προσώπων, πολιτικῶν μάλιστα καὶ στρατιωτικῶν, οὕτως, ὥστε φαίνεται οἰονεὶ ἐκπληροῦσα τὸ ἔργον ζωσῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐν τῇ πόλει.

Πάντων τῶν ποιητῶν τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ἐπισημότερος ἐγένετο ὁ Ἀριστοφάνης.

§ II. Ἀριστοφάνης.

Ὁ Ἀριστοφάνης ἦτο Κυδαθηναίεὺς τῶν δῆμων γεννηθεὶς τῷ 450 καὶ ἀποθανὼν τῷ 389 π. Χ. Ἀνῆκεν εἰς τὸ ἀριστοκρατικὸν κόμμα, ἀλλ' ἦτο ἐνθουσιώδης λάτρης τῶν νόμων, τῶν ἡθῶν καὶ τῶν πολεμιστῶν τῶν μηδικῶν πολέμων, ἔτι δὲ καὶ θερμὸς ὑπέρμαχος τῆς εἰρήνης ἐν τῷ πελοποννησιακῷ πολέμῳ. Ἡ διανοητικὴ ὀριμότης τοῦ Ἀριστοφάνους ἐφάνη ἀπὸ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας· ἀλλὰ φοβούμενος ἕνεκα ταύτης ἀποτυχίαν ἐδίδαξε τὰς πρώτας αὐτοῦ κωμωδίας (*Δαιταλεῖς*, *Βαβυλωνίους*) ὑπὸ τὸ ὄνομα ἄλλων· σκώψας δ' ἐν μιᾷ τούτων τὴν τότε πολιτικὴν τὴν ὁποίαν διηύθυνεν ὁ δημαγωγὸς Κλέων, κατεδιώχθη ὑπὸ τούτου καὶ ἐκινδύνευσεν, ἀλλ' ἀπηλλάγη καὶ ἐξηκολούθησεν ὁ ἴδιος διδάσκων κωμωδίας. Ὁ ποιητὴς εἶχε πολὺς σχέσεις μετὰ πολλῶν συγχρόνων κωμικῶν, τοὺς ὁποίους ὅμως οὐχὶ σπανίως ἐπικρίνει ἐν ταῖς κωμωδίαις αὐτοῦ· καὶ τῆς τραγικῆς δὲ καὶ τῆς λυρικῆς ποιήσεως ἦτο βαθὺς γνώστης· ἦτο δ' οὕτως ἀγαπητὸς τοῖς Ἀθηναίοις, ὥστε τῷ 405 ἐστέρφη ὑπ' αὐτῶν διὰ κλάδου τῆς ἐν τῇ ἀκροπόλει ἱερᾶς ἐλαίας, ὅστις ἐθεωρεῖτο ἰσότημος πρὸς χρυσοῦν στέφανον.

Ὁ Ἀριστοφάνης ἔσχε τρεῖς υἱούς, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ὑπῆρξαν κωμωδιοποιοί.

Αἱ κωμωδίαὶ αὐτοῦ.— Ἐκ τῶν 44 ἢ κατ' ἄλλους 54 κωμωδιῶν ἃς συνέγραψε διεσώθησαν ἑνδεκα πλήρεις καὶ πολλὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἄλλων. Αἱ ἑνδεκα αὗται κωμωδίαὶ διαίρουσται εἰς τέσσαρας μὲν πολιτικάς, τοὺς Ἀχαρνεῖς, τοὺς Ἰππεῖς, τὴν Εἰρήνην, τὴν Αὐτοκρατορίαν, τέσσαρας δὲ κοινωνικάς, τὰς Νεφέλας, τοὺς Σφηνας, τοὺς Ἐκκλησιαζοῦσας, τὸν Πλοῦτον καὶ τρεῖς φιλολογικάς ἢ κα-

λολογικᾶς, τὰς Θεσμοφοριαζούσας, τοὺς Βασιλάρχους, τοὺς Ὀργιστάς.

Ἐνταῦθα παρατίθεται συντομωτάτην περίληψιν ἐκάστης τούτων κατὰ τὴν χρονολογικὴν τάξιν τῆς διδασκαλίας.

α') Ἀχαρνεῖς. — Ὁ ἀγρότης Δικαιοπόλις, ὁπαδὸς τῆς εἰρήνης κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἐλθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑποστηρίζει τινὰ ἀγρεῦντα ὑπὲρ αὐτῆς, ὃν ὅμως τὸ φιλοπόλεμον κόμμα καταβιάζει ἐκ τοῦ βήματος· ὁ Δικαιοπόλις διὰ τοῦ Ἀμφιθέου φέρει σπονδὰς ἐκ Σπάρτης· ὀργισθέντες διὰ τοῦτο οἱ Ἀχαρνεῖς (ἄνθρωποι τοῦ δήμου Ἀχαρνῶν, ἀποτελοῦντες ἐν τῇ κωμῳδίᾳ τὸν χορόν) καταδιώκουσι τὸν Δικαιοπόλιν καὶ καλοῦσι πρὸς βοήθειαν τὸν στρατηγὸν Λάμαχον· ὁ Δικαιοπόλις τότε μεταπίθεται αὐτοὺς ἐπιτηδεύειν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ παρασκευάζει δεῖπνον πολυτελέστατον, καθ' ὃν χρόνον ὁ Λάμαχος κληθεὶς ἐπὶ στρατεῖαν ἐπανέρχεται μετ' ὀλίγον τετρωμένος, οἰμώζων καὶ βασταζόμενος ὑπὸ δύο θεραπόντων, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου μέρους ὁ Δικαιοπόλις ἐξέρχεται ἐκ τοῦ δείπνου εὐθυμὸς καὶ περιχαρὴς· ἀγόμενος ὑπὸ δύο ὠραίων θεραπαινίδων καὶ ὀρχούμενος.

Ἡ κωμῳδία αὕτη εἶναι ζωηρὰ διαμαρτύρησις τῶν χωρικῶν κατὰ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

β') Ἰππεῖς. — Γέρων οἰκοδεσπότης (ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων), δύο δοῦλοι (Νικίας καὶ Δημοσθένης οἱ στρατηγοί), Παφλαγών, (ὁ δημαγωγὸς Κλέων), δοῦλος ἐπίσης τοῦ γέροντος, καὶ τινεὶ ἄλλαντοπώλης, Ἀγοράκριτος, εἶναι τὰ πρόσωπα· ὁ τελευταῖος οὗτος, προσληφθεὶς ὡς τέταρτος οἰκέτης καὶ ὢν ἀναιδέστερος καὶ αὐτοῦ τοῦ Παφλαγόνος, καταβάλλει τοῦτον ζητοῦντα νὰ ὑποκλέψῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ οἰκοδεσπότη δι' ὑπερβολικῆς ἀναισχυντίας, μόνου τρόπου πρὸς κατανίκησιν αὐτοῦ· ὁ χορὸς ἀπαρτίζεται ἐκ τῆς τάξεως τῶν Ἰππέων, ἀσπόνδων ἐχθρῶν τοῦ δημαγωγοῦ Κλέωνος.

Ὁ ποιητὴς ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ σκώπτει σφοδρότατα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Κλέωνος τὴν ἀχαλίνωτον δημοκρατίαν.

γ') Νεφέλαι. — Πρεσβύτης Ἀθηναῖος, ὁ Στρεψιάδης, πιεζόμενος ὑπὸ χρεῶν ἐπιχειρεῖ νὰ μάθῃ τὰ τεχνάσματα τῆς σοφιστικῆς τέχνης παρὰ Σωκράτη πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν δανειστῶν προσελθὼν καὶ ἀποδειχθεὶς δυσμαθὴς ἀποδιώκεται· ἀλλὰ τότε πείθει τὸν υἱὸν αὐτοῦ Φειδιππίδην νὰ φοιτήσῃ εἰς τὸ φροντιστήριον τοῦ φιλοσόφου· ἐνταῦθα

μαθὼν οὗτος τὴν τέχνην στρέφει ταύτην κατὰ τοῦ πατρὸς πρώτου ξυλοκοπῶν αὐτόν· οὗτος ὀργισθεὶς μεταβαίνει καὶ καίει τὴν οἰκίαν τοῦ Σωκράτους.

Αἱ Νεφέλαι ἐποιήθησαν κατὰ τῆς σοφιστικῆς παιδείας, τῆς ὁποίας ἐκ πλάνης ὁ Ἀριστοφάνης ἐθεώρησεν ἀντιπρόσωπον τὸν Σωκράτην, ὠνομάσθησαν δὲ οὕτω ἐκ χοροῦ νεφελῶν, διότι ταύτας κατὰ τὸν ποιητὴν ἐθεώρει ὁ Σωκράτης ὡς θεάς.

δ') Σφήκες. — Γέρων τις δικαστῆς, Φιλοκλέων, θέλων ἀνέτως νὰ δικάζῃ παραδίδει πᾶσαν τὴν διοίκησιν τοῦ οἴκου εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βδελυκλέωνα, ὅστις τὸν ἀποστρεφόμενος τὰ δικαστήρια ζητεῖ διὰ παντοίων μέσων καὶ μηχανημάτων ν' ἀποτρέψῃ τὸν πατέρα ἀπὸ τῆς δικομανίας· πλεῖστα κωμικώτατα ἐπεισόδια συμβαίνουν ἐν τῇ φυλάξει τοῦ πατρὸς ὑπὸ τοῦ υἱοῦ ὅπως μὴ δικάζῃ. Ὁ χορὸς ἀπαρτίζεται ἐξ Ἀθηναίων δικαστῶν γερόντων, σφηκοειδῆ σώματα καὶ κέντρον ἐχόντων, ὡς σύμβολον τῆς δικαστικῆς αὐστηρότητος.

Διὰ τῆς κωμωδίας ταύτης ὁ ποιητὴς χλευάζει τὴν μανίαν τῶν Ἀθηναίων περὶ τὸ δικάζειν.

ε') Εἰρήνη. — Ὁ γεωργὸς Τρυγαῖος ἰππεύσας κύνθαρον ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανὸν ἵνα εἶπῃ τῷ Διὶ τὰ ἐκ τοῦ πολέμου δεινὰ καὶ ζητήσῃ τὴν εἰρήνην πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος· εἶτα δὲ ὑπερβάς πολλοὺς κινδύνους καὶ διαφυγὼν τὴν μανίαν καὶ τὴν ὀμότητα τοῦ πολέμου κατῆλθεν εἰς τὴν γῆν ἄγων μεθ' ἑαυτοῦ τρεῖς παρθένους τὴν Εἰρήνην, τὴν Ὀπώραν καὶ τὴν Θεωρίαν, μεθ' ὧν γίνονται θυσίαι ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ καὶ παρασκευὴ τῶν γάμων τοῦ Τρυγαίου μετὰ τῆς Ὀπώρας. Ὁ χορὸς συνίσταται ἐκ γεωργῶν.

Ὁ ποιητὴς ἐν τῇ κωμωδίᾳ ταύτῃ συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ἥτις, ἀποθανόντος τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ Βρασίδα, τῶν δύο τούτων ὀπαδῶν τοῦ πολέμου, γίνεται μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Νικίου.

στ') Ὀρνίθες. — Δύο Ἀθηναῖοι, Εὐελπίδης καὶ Πεισθέταιρος, μὴ ἀνεχόμενοι τὸν ἐν τῇ πόλει ἄτακτον καὶ ἄθλιον βίον, μεταβαίνουν εἰς τὴν χώραν τῶν ὀρνίθων καὶ κτίζουσι τῇ βοθησίᾳ τούτων πόλιν ἐν τῷ ἁέρι, τὴν Νεφελοκοκκυρίαν, ἔνθα πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ζητοῦσι νὰ κατοικήσωσι, ἀλλ' ἀποπέμπονται ὑπὸ τοῦ Πεισθεταίρου. Οἱ ὀλύμπιοι θεοὶ στερηθέντες τῶν θυσιῶν, διότι αὗται νῦν μόνον

τοῖς ὄρνισι προσφέρονται, ἀδημονοῦσι καὶ ὁ Ζεὺς πέμπει πρέσβεις εἰς τὴν Νεφελοκοκκυγίαν, δι' ὧν ἐπιτυχάνεται συνδιαλλαγὴ τις ὑπὸ τὸν ὄρον ὁ Πεισθέταιρος νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν Βασίλειαν, ἥτοι τὴν προσωποποίησιν τῆς τῶν πάντων ἀρχῆς.

Διὰ τοῦ ἔργου τούτου φέγεται ἡ καθόλου κακὴ τότε τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατάστασις, ἰδίως δ' ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ.

ζ') *Λυσιστράτη*. — Ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Λυσιστράτης τινὸς αἱ γυναῖκες ἐν Ἀθήναις καταλαμβάνουσι τὴν ἀκρόπολιν, ἵνα ἐξαναγκάσωσι τοὺς ἄνδρας, δι' ἀποχῆς πάσης σχέσεως πρὸς αὐτοὺς, εἰς παῦσιν τοῦ πολέμου· οἱ ἄνδρες ἀνθίστανται, ἀλλ' ὅτε ὁμοία στάσις ἀγγέλλεται καὶ ἐκ Σπάρτης ὑποχωροῦσιν.

Καὶ αὕτη ἡ κωμωδία ὑπερμαχεῖ τῆς εἰρήνης.

η') *Θεσμοφοριάζουσαι*. — Συνελθοῦσαι αἱ γυναῖκες κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Θεσμοφόρου Δήμητρος, καθ' ἣν ἀπεκλείοντο οἱ ἄνδρες, ἀποφασίζουσι τὸν θάνατον τοῦ Εὐριπίδου δι' ὅσα κατ' αὐτῶν κακὰ εἶπεν· ἀνακαλυφθέντος δὲ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν γυναικῶν σταλέντος πρὸς ὑπεράσπισίν του ὑπὸ γυναικεῖαν ἀμφίεσιν Μνησιλόχου σῶζει τοῦτον ὁ Εὐριπίδης ὑπισχνόμενος ὅτι δὲν θὰ σκώπτῃ πλέον αὐτάς.

Ἐν τῇ κωμωδίᾳ ταύτῃ σκώπτεται κυρίως ὁ μαλακὸς χαρακτὴρ τῆς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου καὶ τὸ πρὸς τὰς γυναῖκας μῖσος αὐτοῦ, ἐτι δὲ καὶ ὁ κομψὸς καὶ γυναικοπρεπὲς ποιητὴς Ἀγάθων.

θ') *Βάτραχοι*. — Ὁ Διόνυσος κατέρχεται εἰς τὸν Ἄδην πρὸς εὐρεσιν καλοῦ ποιητοῦ· κατὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ διὰ τῆς Ἀχερουσίας λίμνης· χορὸς βατράχων (ἐξ οὗ καὶ ἡ κωμωδία) ψάλλει κωμικὸν ἔσμα· ἐλθὼν δ' εἰς τὸν Ἄδην δισταζει νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ Ἀίσχylου καὶ Εὐριπίδου· διὰ τοῦτο γίνεται κρίσις, κατὰ τρόπον κωμικώτατον ζυγίζομένων τῶν στίχων τῶν δύο διαγωνιζομένων ποιητῶν, καθ' ἣν ἐκάτερος ἐπαινεῖ τὴν ἑαυτοῦ ποίησιν· ὁ Διόνυσος ἐκλέγει τὸν πρῶτον, οὗ ἡ ποίησις εἶναι πλήρης φρονήματος γενναίου καὶ πολεμικῆς ἀνδρείας, καίτοι ὁμολογεῖ ὅτι οὐκ ὀλίγον τέρπει αὐτὸν καὶ ἡ μοῦσα τοῦ Εὐριπίδου.

Ἐν τῇ κωμωδίᾳ ταύτῃ κρίνεται καλολογικῶς ἡ ποιητικὴ τέχνη καὶ ἱκανότης τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν, οἵτινες εἶχον ἤδη ἀποθάνῃ.

ι') *Ἐκκλησιάζουσαι*. — Συνελθοῦσαι εἰς ἐκκλησίαν. αἱ γυναῖκες ψηφίζουσιν, εἰσηγουμένης Πραξαγόρας τινός, τὴν ἀποβολὴν τῶν ἀνδρῶν ἐκ τῆς διοικήσεως, διότι δῆθεν οὗτοι τὰ πάντα διέφθειραν· παραλαβοῦσαι λοιπὸν τὴν διοίκησιν καὶ θελήσασαι νὰ ἐφαρμόσωσι τὰς κοινωνιστικὰς ἀρχάς, μάλιστα δὲ τὴν κοινοκτημοσύνην καὶ τὴν κοινογαμίαν, ἀποτυγχάνουσιν εὐθὺς κατὰ τὴν πρώτην ἀπόπειραν τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν, τὸ μὲν διότι πολῖται τινες δὲν παρεχώρησαν εἰς τὸ κοινὸν τὴν περιουσίαν αὐτῶν, τὸ δὲ διότι αἱ γυναῖκες ἐπειράθησαν νὰ ὠφεληθῶσιν αὐταὶ πρῶται ἐκ τοῦ νόμου τῆς κοινογαμίας.

Ὁ ποιητὴς διὰ τοῦ ἔργου τούτου διακωμῶδεῖ τὰς ἀτόπους θεωρίας τῶν σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων περὶ πολιτείας.

ια') *Πλοῦτος*. — Ὁ θεὸς Πλούτος, τυφλὸς ὢν ἐκ φύσεως, περιέπεσε κατ' ἀρχὰς εἰς χεῖρας φαύλων ἀνθρώπων, ὑφ' ὧν ἔπαθε πολλὰ καὶ δεινὰ. Μετὰ χρόνον Χρεμύλος τις, πολίτης ἀγαθός, θεραπεύσας τὴν πῆρῳσιν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ θεοῦ, πολλοὺς μὲν τῶν χρηστῶν πολιτῶν ἐπλούτισε, πολλῶν δὲ πονηρῶν ἀνθρώπων περικόψας τὴν εὐπορίαν ἐνέβαλεν αὐτοὺς εἰς δεινὴν ἔνδειαν.

Ἡ κωμῳδία αὕτη στρέφεται περὶ τὴν ἰδέαν τῆς διανομῆς τοῦ πλούτου οὐχὶ τυφλῶς, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστου. Τὸ πολιτικὸν μέρος λείπει ἐν αὐτῇ, ὁ χορὸς ἔχει ὀλίγον μέρος, παράβασις δὲν ὑπάρχει, οἱ δὲ χαρακτῆρες εἶναι γενικοί. Οὕτω δι' αὐτῆς γίνεται μετάβασις εἰς τὴν Μέσσην κωμῳδίαν.

Κρίσις περὶ Ἀριστοφάνους. — Αἱ κωμῳδίαὶ τοῦ Ἀριστοφάνους δὲν ἔχουσι μὲν πάντοτε αὐστηράν τεχνικὴν πλοκὴν, ἅτε μὴ βαίνουσαι πάντοτε κατὰ πρόσοδον εἰς ὠρισμένον τέλος, διότι ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ ἀφίεται ἐλευθέρᾳ εἰς ζωηράς εἰκόνας καὶ παρεχθᾶσεις, ἀλλ' ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα εἶναι πλήρεις πνεύματος, ἄλλοτος ἀττικοῦ, ποιήσεως λαμπρᾶς καὶ γλώσσης ἀρίστης. Ἡ τότε πολιτικὴ ἀθλιότης, αἱ κακίαι καὶ τὰ ἐλαττώματα τῆς κοινωνίας, ἡ κατὰπτωσις τῆς τραγωδίας, τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ὀρχήσεως, αἱ σαθραὶ τῶν σοφιστῶν θεωρίαι, ἐξ ὧν προήρχετο ἡ διαφθορὰ τῶν νέων, γίνονται σημεῖον ἐφ' οὗ ὁ ποιητὴς διευθύνει τὰ αἰχμηρὰ αὐτοῦ βέλη· πάντα δὲ ταῦτα σατυρίζει μετὰ ζωηροτάτου καὶ εὐστρόφου λόγου, σπινθηροβολοῦσης εὐθυμίας καὶ χάριτος καὶ ἐν ἐξόχῳ μετρικῇ καὶ ρυθμικῇ συνθέσει· ἄφ' ἐτέρου ἐγκωμιάζει

ἐνθουσιωδῶς τοὺς παλαιούς ἄνδρας τῶν περσικῶν πολέμων, πρὸς οὓς παραβάλλων τοὺς συγχρόνους αὐτῷ εὐρίσκει τούτους μικροὺς καὶ γελοίους. Καθόλου δὲ ὁ Ἀριστοφάνης φαίνεται ἀνὴρ, ὅστις βλέπων ἐν παντὶ ἀρχεμένην τὴν διαφθοράν τῆς πατρίδος, ἀγωνίζεται ν' ἀναχατίσῃ ταύτην σιγματίζων τὸ παρὸν καὶ ὑπομιμνήσκων τὸ ἐνδοξὸν παρελθόν· εἶναι ὁ Δημοσθένης τῆς κωμωδίας.

Καὶ ἐν μὲν τῇ πολιτικῇ, καίπερ ἀριστοκρατικῇ, ὢν, συμπαθεῖ τῷ λαῷ καταφερόμενος κατὰ τῶν δημαγωγῶν καὶ πανταχοῦ ἐπιδιδῶν τὸ συμφέρον τῆς πολιτείας, ἐν δὲ τῇ φιλοσοφίᾳ σκόπτει τὰς ἰδέας τῶν συγχρόνων· ἐν τῇ φιλολογίᾳ ἰδεῶδες ἔχει τὸν Σοφοκλέα καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ φαίνεται μᾶλλον πιστεύων, καίτοι σκόπτει τοὺς θεοὺς· τοὺς ὑποίους ἐπίστευε μὲν τὸ πλῆθος ἄλλ' ἐγγέλα ὁσάκις ἔβλεπεν αὐτοὺς περιβεβλημένους ἐπὶ τῆς σκηνῆς κωμικὸν τύπον.

Ἐν τῇ γλῶσσῃ ὁ Ἀριστοφάνης παίζει πολλὰκις διὰ τῶν λέξεων, ἐφευρίσκει ποικιλίαν αὐτῶν καὶ ἀποτελεῖ ἐκ τῶν ἀπλῶν συνθέτους λίαν ἐκτενεῖς, ἐνίοτε ἰδιοτρόπους καὶ κωμικωτάτας, εἶναι δὲ δεξιότατος ἐν τῇ μιμήσει τῶν διαλέκτων. Ναὶ μὲν αἱ ἐκφράσεις καὶ αἱ ἐκτυλισσόμεναι σκηναὶ φέρουσι πολλαχοῦ τὸν τύπον τοῦ αἰσχροῦ, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο δὲν εἶναι καὶ ἀνήθικον, ἔνεκα τῶν ἰδεῶν, τῆς θρησκείας, τῶν ἡθῶν καὶ τοῦ ἐλευθεροῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους· ἄλλως τε τὴν τοιαύτην κωμικὴν ὕλην ἐξωογῶναι πνεῦμα ὀξυνούστατον καὶ εὐφρέστατον.

Ἡ ποίησις τοῦ Ἀριστοφάνους, ἐφ' οὗ πολὺ ἐπέδρασεν ὁ Εὐριπίδης ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, εἶναι λαμπροτάτη καὶ πολλάκις φθάνει εἰς ὑψιστον λυρικὸν κάλλος.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω καθιστῶσι αὐτὸν τὸν πρῶτον κωμικὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. (1)

§ 12. Μέση κωμωδία.

Ἐν τῇ μέσῃ κωμωδίᾳ, ἣτις ἄρχεται μετὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης, δὲν ὑπάρχει ἡ

- (1) Πλάτων ὁ φιλόσοφος ἐποίησε τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα περὶ Ἀριστοφάνους:
Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν, ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται,
ζητοῦσαι ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνους.

παρρησία καὶ αἱ προσωπικαὶ προσβολαί, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ. Οἱ κωμικοὶ ποιηταὶ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς κατευνάσεως τῶν πολιτικῶν παθῶν μετὰ τὸν ὀλέθριον πόλεμον, τὸ δ' ἕνεκα τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀστικῶν ἡθῶν καὶ τῆς τάσεως πρὸς τὸ πιθανόν καὶ τὸ πραγματικόν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωσαν ὥθησιν οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἐτράπησαν ἄλλην ὁδὸν ἐν τῇ κωμῳδίᾳ· ἐτήρησαν μὲν ἐκ τῆς ἀρχαίας κωμῳδίας μυθικὰς ὑποθέσεις καὶ παρῳδίας μύθων, ἀλλ' εἰσήγαγον παραστάσεις ἡθῶν ἀναφερομένων εἴτε εἰς ἄτομα εἴτε εἰς τάξεις κοινωνικὰς ὀρισμένας π. χ. εἰς φιλοσόφους, ῥήτορας, μαγείρους, παρασίτους, στρατιώτας θρασυδείλους κλπ. ἀποκλειομένου οὕτω τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ οἰκιακοῦ βίου. Ἐἶχον ὁμῶς αἱ κωμῳδίαὶ αὗται ποικιλίαν προσώπων, πλοκὴν τεχνικὴν, κωμικότητα πολλήν, λεπτήν καὶ πλήρη ὑπαινιγμῶν· ὁ δὲ χορὸς, ἕνεκα τοῦ ἐλαττουμένου ὁσημέραι πλούτου τῆς πόλεως, ἐκλείπει, τοῦ κορυφαίου μόνον ἀνταλλάσσοντος ὀλίγας λέξεις μετὰ τῶν ὑποκριτῶν ἢ μέλος τι ἄδοντας· οἱ ἄλλοι χορευταὶ γίνονται κωφὰ πρόσωπα, τὰ δὲ διαλείμματα ἀναπληροῦ ἡ μουσικὴ ἡ παράβασις ἐπίσης ἐκλείπει, ἡ μετρικὴ ποικιλία ἐλαττοῦται καὶ ἡ γλῶσσα γίνεται ἀπλὴ καὶ πλήρης ῥητορικῶν σχημάτων.

Ἐκ τῶν πολλῶν κωμικῶν τῆς Μέσης κωμῳδίας ἐπισημότεροι ὑπῆρξαν Εὐβουλος ὁ Ἀθηναῖος, εὐφύεστατος, Ἀντιφάνης ὁ Καρύστιος καὶ Ἀλέξης ἐκ Θουρίων, ὅστις ἐλάμβανε γυναικεῖας μᾶλλον ὑποθέσεις πλὴν τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν μυθικῶν καὶ ἐπραγματεύετο αὐτὰς μετὰ πολλῆς εὐφυΐας καὶ εὐχερείας. Τῶν ποιητῶν τούτων, πολυγραφωτάτων γενομένων, αἱ κωμῳδίαὶ δὲν διεσώθησαν, ἀλλ' ἀποσπάσματα μόνον τούτων, ὡς καὶ τινῶν ἔργων τῶν ἄλλων ποιητῶν τῆς Μέσης κωμῳδίας. (1)

§ 13. Νέα κωμῳδία.

Ἐν τῇ Νέᾳ κωμῳδίᾳ, ἥτις ἤχμασε κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς χρόνους, περαίνεται ἡ ἐν τῇ μέσῃ ἀρχαία μεταρρύθμισις· ἐν αὐτῇ γί-

(1) Ἀκριβῆ ἔννοιαν τῆς Μέσης κωμῳδίας δύναται τις νὰ λάβῃ ἐκ τοῦ Ἀμφιτρώωνος, σφωζομένης κωμῳδίας τοῦ Ῥωμαίου Πλάτου.

νεται χρήσις προλόγου, ὡς ἐν ταῖς τραγωδίαις τοῦ Εὐριπίδου, ὃν πολὺ ἐμελέτων οἱ κωμικοὶ τῆς Νέας κωμωδίας καὶ οὐτινος· τὸ λεκτικὸν καὶ τὴν γνωμολογίαν πολὺ ἐμιμοῦντο. Θέμα αὐτῆς εἶναι οἱ χαρακτῆρες καὶ τὰ πάθη τῶν ἀνθρώπων· διὸ εἰσερχομένη εἰς τὸν οἰκογενειακὸν βίον λαμβάνει ἐξ αὐτοῦ τὴν ὕλην παριστῶσα ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀνθρώπους ἀσώτους καὶ ἐκλελυμένους, φιλαργύρους, ἀδηνάγους, δούλους, πανούργους, ἐραστὰς, σκαιοὺς, χωρικοὺς, ἀλαζόνας, νεοπλούτους κλπ. Ἐνεκα τούτου ἡ νέα κωμωδία ἀναφέρεται ἐντελῶς εἰς τὸ πραγματικὸν καὶ ἔχει χαρακτῆρα κοσμοπολιτικὸν οὕσα πλήρως γνωμῶν. Ἡ οἰκονομία τῆς πράξεως ἐν αὐτῇ εἶναι λίαν τεχνικὴ προσερχομένη ἐκ τῆς καταλλήλου συγκρούσεως τῶν χαρακτῆρων, τῶν παρεμβαλλομένων δυσχερειῶν καὶ τοῦ ἐπιτηδεύου τρόπου τῆς λύσεως· ἀλλ' ἐξ αὐτῆς λείπει ἡ ζωὴ καὶ ἡ δύναμις, ἡ δὲ γλῶσσα εἶναι πολυλάκεις ἢ τοῦ κοινοῦ βίου, ψυχρὰ καὶ ἄχρους.

Οἱ ποιηταὶ τῆς νέας κωμωδίας εἶναι πολυάριθμοι, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτῶν ἀπώλοντο, μόνον δ' ἀποσπάσματα σφύζονται. Ἐπισημότεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι *Φιλῆμων*, ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας (361 π. Χ.), διαπρέπων κατὰ τὴν ζωηρότητα τῶν σκηνῶν καὶ γελοιοποιῶν τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας· *Μένανδρος*, Ἀθηναῖος (342), ὁ διασημότερος πάντων τῶν ποιητῶν τῆς νέας κωμωδίας, φίλος Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, λίαν εὐπορος καὶ τὸν πλεῖστον χρόνον ἐν Πειραιεῖ διατρίψας· προσκληθεὶς ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος εἰς Αἴγυπτον ἀπέκρουσε τὴν πρόσκλησιν ἐξ ἔρωτος πρὸς τὰς Ἀθήνας καὶ πρὸς τὸν ἀνεξάρτητον βίον ὃν ἔζη. Ἐφηβος ἔτι ὢν ἐνίκησεν ἐν τῷ δραματικῷ ἀγῶνι· ἦτο εὐφρέστατος, παρατηρητὴς ὁξὺς, εὐστοχος ἐν τῇ εὐρίσει καὶ πιστὸς τοῦ βίου ἀντιγραφεὺς, ἐγένετο δὲ ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ὁ προσφιλέστατος τῶν κωμικῶν, ὡς ὁ Εὐριπίδης τῶν τραγικῶν· πρὸς τὰς γνώμας δὲ τούτου ὁμοιάζον πολὺ καὶ αἱ τοῦ Μενάνδρου γνώμαι ἐν ταῖς κωμωδίαις. Εἶχε ποιήσῃ ἑκατὸν πέντε, ἢ ἑκατὸν ὀκτὼ κατ' ἄλλους, κωμωδίας, ὧν πολυπληθῆ ἀποσπάσματα περιτῆλλον εἰς ἡμᾶς· *Αἰφίλος*, Σινωπεὺς, σύγχρονος τοῦ Μενάνδρου· ἐποίησε πολλὰς κωμωδίας (97) ἐχούσας μυθικὴν ὑπόθεσιν, τινὰς δὲ πρόσωπα ἱστορικά.

Τὰ ἔργα τῶν εἰρημένων ποιητῶν, μάλιστα δὲ τοῦ Μενάνδρου, ὡς καὶ ἄλλων τῆς Νέας κωμωδίας, ἐμιμήθησαν ἢ μετέφρασαν οἱ Ρω-

μαῖτι κωμικοὶ Πλαῦτος καὶ Τερέντιος, ἐκ τούτων δὲ δύναται νὰ σχηματισθῇ ἰδέα περὶ τῆς συνθέσεως τῶν πρωτοτύπων ἐλληνικῶν κωμωδιῶν τῆς Νέας κωμωδίας, ἡ ὁποία τόσον πολὺ ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν Ρωμαίων καὶ δι' αὐτῶν ἐπὶ τῶν νεωτέρων.

§ 14. Περὶ μίμων.

Οἱ μῖμοι δὲν ἦσαν κωμωδίαι, ἀλλ' ἀπλῶς εὐφυνεῖς καὶ τερπναὶ ἡθογραφίαι λαμβανόμεναι ἐκ κοινῶν γεγονότων τοῦ βίου, ἥτοι ἐορτῆς, ἐπισκέψεων, συναντήσεων, ἀγορῶν κλπ. καὶ μεταξὺ δύο προσώπων ἐν πεζῷ λόγῳ περαινόμεναι ζωηρῶς καὶ φυσικῶς ἄνευ δραματικῆς πλοκῆς. Ἐπισημότερος συγγραφεὺς μίμων ὑπῆρξεν ὁ μετὰ τὸν Ἐπίχαρμον ἀκμάσας συρακούσιος Σώφρων· τούτου οἱ μῖμοι διηροῦντο εἰς ἀνδρείους καὶ εἰς γυναικείους ἀναλόγως τῶν δρώντων ἐν αὐτοῖς προσώπων, ἦσαν δὲ γεγραμμένοι ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ. Ὁ Πλάτων πολὺ ἐτέρπετο ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν μίμων τοῦ Σώφρονος.

Ἐσχάτως δ' ἀνευρέθησαν ἐν αἰγυπτιακοῖς παπύροις ἑννέα μῖμοι, ὧν οἱ ἑξ ἀκέραιοι, τοῦ κατὰ τὸν Γ'. π. Χ. αἰῶνα ζήσαντος Ἡρώνδα οὗτοι καλοῦνται μιμίαιμοι, διότι εἶναι γεγραμμένοι ἐν χωλιαμοῖς· εἶναι δὲ πλήρεις ζωῆς καὶ δυνάμεως καὶ πιστὴ ἀντιγραφὴ τοῦ πραγματικοῦ βίου.

Ἐκ τῶν μίμων βραδύτερον ὠφελήθη ἡ βουκολικὴ ποίησις.

§ 15. Περὶ βουκολικῆς ποιήσεως.

Τὰ ποιμενικὰ ὄσματα, ἐν Σικελίᾳ ἰδίᾳ καὶ ἄλλαις δωρικαῖς χώραις, ἔδωσαν τὴν πρώτην ἀφορμὴν καὶ ὕλην εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς βουκολικῆς ποιήσεως, τοῦ τελευταίου τούτου εἵδους τῆς ἐλληνικῆς γραμματείας· ἐκλήθη δ' οὕτως ἡ ποίησις αὕτη ἐκ τῶν βουκόλων, οἵτινες ἐτέρποντο εἰς ποιητικούς τινες ἀγῶνας βουκολιασμοὺς λεγόμενους καὶ πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος γινομένους. Ἡ τεχνικὴ διαμόρφωσις τῶν ποιημάτων τούτων ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἀπετέλεσε τὴν ποίησιν, ἥτις μέτρον ἔχει ἐπικόν, γλῶσσαν δωρικὴν, μορφήν δραματικὴν καὶ χαρακτῆρα ἐλεγειακὸν ἢ ἐρωτικόν. Εἰς τὴν μόρφωσιν αὐτῆς πολὺ ἐπέδρασαν καὶ οἱ μῖμοι, ὡς ἀνωτέρω ὑπεδηλώθη· διὰ

τοῦτο, πλὴν τῶν καθαρῶς βουκολικῶν ποιημάτων, καταλέγονται ἐν αὐτῇ μῆμοι ποιητικοί, ἔτι δὲ καὶ ποιημάτια ἐπικεῖν περιεχομένου πάντα δ' ὁμοῦ καλοῦνται εἰδυλλία ἐκ τοῦ εἶδους, ὡς ὄντα μικρόν τι εἶδος ποιητικόν.

Ὁ ἐπισημότερος καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀπαράβλητος βουκολικός ποιητής εἶναι Θεόκριτος ὁ Συρακούσιος, γεννηθεὶς τῷ 320 ἢ 315 π. Χ. καὶ μαθητὴς τοῦ Φιλητᾶ ἐν Κῷ γενόμενος, ζήσας δ' ἐν Συρακούσαις καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ ἀποθανὼν ἐν προβεβηκυῖα ἡλικίᾳ ἐν τῇ μιᾷ ἢ τῇ ἐτέρᾳ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων. Ἐγραψε ποικίλα ποιήματα, ὡς ἐλεγείας, ὕμνους, ἰάμβους, ὧν οὐδὲν σῶζεται, ἐπιγράμματα, ὧν σῶζονται τινα, εἰδυλλία, τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν, ὧν εἴκοσι πέντε θεωροῦνται γνήσια, ἐν οἷς εἰκονίζονται οὐ μόνον βουκόλοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλου εἶδους ποιμένες καὶ γεωργοὶ καὶ ἄλιεῖς.

Πρὸ τοῦ Θεοκρίτου φαίνεται ὅτι ἡσχολήθησάν τινες εἰς ποίησιν εἰδυλλίων, ἀλλ' αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ διαμορφώσας αὐτὰ τεχνικῶς εἰς κάλλος καὶ τελειότητα ὑψίστην. Παρ' αὐτῷ οἱ ποιμενικοὶ τύποι διαγράφονται πραγματικώτατα· οἱ ποιμένες παρίστανται ζῶντες ἐν τῷ μέσῳ τῆς φύσεως, πλήρεις ἀπλότητος, ἀγροικίας, ζωηρότητος, ἔχοντες αἰσθήματα καὶ διανοήματα εἰλημμένα ἐκ τοῦ φυσικοῦ, οὐχὶ δὲ ἐπίπλαστα καὶ ψυχρά, ὡς παρὰ τοῖς νεωτέροις βουκολικοῖς, διότι ὁ Θεόκριτος ἠντλησε τὰς ἐμπνεύσεις αὐτοῦ ἐκ τοῦ πραγματικοῦ· ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι ζωηρά, θερμὴ καὶ ἔντονος. Καὶ εἰς τὰ λοιπὰ δὲ ποιήματα τοῦ Θεοκρίτου τὰ μὴ φέροντα τὸν βουκολικὸν τύπον, ἀλλὰ παριστῶντα διαφόρους σκηναίς τοῦ βίου, ἐπανθεῖ πολλή ποιητικὴ χάρις, εὐφυΐα καὶ ζωηρότης.

Ἐκ τῶν εἰδυλλίων τὸ λαμπρότερον εἶναι τὸ δέκατον πέμπτον, ἐπιγραφόμενον Ἀδωνιάζουσαι, ὅπερ κυρίως εἶναι μῆμος ἐν στίχοις.

Ἄλλοι βουκολικοὶ ποιηταί, μιμηταί τοῦ Θεοκρίτου, ἀλλὰ κατώτεροι αὐτοῦ, εἶναι ὁ ἐκ Σμύρνης μαθητὴς αὐτοῦ Βίων καὶ ὁ τούτου πάλιν μαθητὴς Μόσχος ἐκ Συρακουσῶν· τούτων σῶζονται εἰδυλλία τινα μὴ ἔχοντα τὴν φυσικότητα καὶ τὴν ἀπλότητα τῶν τοῦ Θεο-

κρίτου. Ἐκ τῶν σφριζομένων τοῦ Βίωνος τὸ ὠραιότερον εἶναι ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Ἀδωνίδος, ἐκ δὲ τῶν τοῦ Μόσχου ἡ Εὐρώπη, ὅπερ εἶναι ἀπόσπασμα ἐπικοῦ ποιήματος.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Α΄. ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

§ 1. Ἀρχαὶ αὐτῆς.

Πρὸ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἐλληνικῆς ιστοριογραφίας ἐν πεζῷ λόγῳ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐξεπλήρου ἡ ἐπικὴ ποίησις καὶ μάλιστα τὸ κυκλικὸν λεγόμενον ἔπος ἐν μυθῶδαι καὶ φανταστικῇ διηγήσει. Ἐν αὐτῷ ὑποφαίνεται τὸ πρῶτον ἡ τάσις πρὸς ἱστορικὸν σύνδεσμον τῶν ὑπὸ μυθικοῦ πέπλου κεκαλυμμένων γεγονότων καὶ παραδόσεων τῶν παρελθόντων χρόνων, πρὸς οὓς τὸ ἐν νεανικῇ φαντασίᾳ βιοῦν ἔτι ἔθνος ἔλκεται ἰσχυρῶς. Ἡ ποιητικὴ αὕτη καὶ μυθικὴ ἱστορία ἐπὶ πολὺν χρόνον ἔτερπε τοὺς Ἕλληνας καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πεζοῦ λόγου, ἥτις ἄγνωστον εἶναι πότε ἀκριβῶς ἐγένετο.

Τὰ πρὸ τοῦ ἔκτου π.Χ. αἰῶνος πρῶτα ἱστορικὰ ἔχνη ἐν πεζῷ λόγῳ εἶναι ἐπιγραφαὶ διάφοροι, ἀναγραφαὶ τοῦ γένους καὶ τῆς ἀρχῆς βασιλέων, ἱερέων καὶ νικητῶν ἐν ἀγῶσιν, κτίσεις πόλεων, μνεῖαι θαυμάτων, λοιμῶν, ἐπιγραφαὶ ἀναθηματικαί, συνθηκαί, νόμοι καὶ ἄλλαι δημόσιαι πράξεις ἐν ἀρχείοις διατηρούμεναι· τὸ περιεχόμενον τούτων ἐχαράσσετο ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἐπὶ λίθων, μετὰλλων καὶ ξύλων, μετὰ δὲ ταῦτα ἐγράφετο ἐπὶ δερμάτων λεπτιῶς ἐξεργασμένων καὶ τέλος ἐπὶ παπύρου, ὅστις ἦτο φλοιὸς θάμνου ἐν Αἰγύπτῳ φερόμενου. Ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔκτου π. Χ. αἰῶνος οἱ ἐν Ἰωνίᾳ Ἕλληνες, ὅτε ὁ πολιτικὸς αὐτῶν βίος, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ συγκοινωνία ἀνεπτύχθησαν μᾶλλον καὶ ἐκ τούτου πνεῦμα πρακτικώτερον ἐπεχό-

τησε, ἡ δὲ διάδοσις τῆς γραφῆς ἐγένετο εὐρυτέρα, ἤρξαντο νὰ ἐρευνῶσι τὴν ἀπλὴν, μονομερῆ καὶ ἀκατέργαστον ταύτην ἱστορικὴν ὕλην καὶ ἐξ αὐτῆς ν' ἀντλῶσι πρὸς συγγραφὴν διαφόρων γεγονότων. Πλὴν δὲν ἤρχοντο μόνον εἰς τοῦτο, ἀλλὰ προσέθετον καὶ τὰς ἐκ προφορικῶν παραδόσεων καὶ τὰς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως διὰ περιηγήσεως γνώσεις αὐτῶν. Οἱ πρῶτοι δὲ συγγράψαντες τοιαύτας ἱστορικὰς πραγματείας ἤρξαντο ἐκ ξένων ἔθνων τὸ πρῶτον, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἐπεδόθησαν καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν ἐλληνικῶν πράξεων μονομερῶν.

§ 2. Λογογράφοι.

Οἱ ἐπιδοθέντες εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῶν συγγραφεῶν ἐκλήθησαν λογογράφοι, ἥτοι γράφοντες λόγους κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ποιούμενους τὰς ἀφηγήσεις αὐτῶν δι' ἔπους. Διέφερον δ' οἱ λογογράφοι ὀλίγον τῶν ποιητῶν κατὰ τὸ πνεῦμα· τὰ συγγράμματα δ' αὐτῶν ἦσαν ἄτεχνα, διότι οἱ πρῶτοι γράψαντες ἐξ αὐτῶν παλαιότες συγχρόνως νὰ διαμορφώσωσι καὶ νέον εἶδος λόγου, τὸν πεζόν, δυσκόλως ἀπηλλάσσοντο τοῦ κρατοῦντος ἔτι ποιητικοῦ τρόπου τῆς ἀφηγήσεως κατὰ τε τὴν οὐσίαν καὶ τὸν τύπον, ἀναμιγνύοντες ἐν τῷ λεκτικῷ πλῆθος λέξεων καὶ φράσεων ποιητικῶν. Τὰ πρῶτα ταῦτα πεζογραφικὰ δοκίμια τῆς ἱστορίας δυσκόλως διεδίδοντο παρὰ τῷ πλήθει, διότι τοῦτο ἤρεσκετο ἔτι εἰς τὴν ἔκθεσιν μυθικῶν γεγονότων ἐν λόγῳ ποιητικῷ, ἐπειδὴ οὗτος ἐθεράπευε τότε πᾶσαν πνευματικὴν ἀνάγκην καὶ τέρψιν.

Τὸ περιεχόμενον τῶν συγγραμμάτων τῶν λογογράφων, σχετικῶς πρὸς τὴν ὕλην ἐκ τῆς ὁποίας ἐλάβανον αὐτό, ἦσαν γενεαλογίαι ἡρώων, ἀφηγήσεις μυθικαί, γεωγραφικαί καὶ χρονολογικαί, κτίσεις πόλεων καὶ περιγραφαὶ διαφόρων περιηγήσεων. Ἀφηγοῦντο δὲ πάντα ταῦτα κυρίως πρὸς τέρψιν τῶν ἀναγινωσκόντων μὴ χωρίζοντες διὰ κριτικοῦ πνεύματος τὸ θαυμαστὸν ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ, τὸ μυθώδες ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ καὶ τὸ ψευδὲς ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς· ἦσαν δηλαδὴ τὰ ἔργα αὐτῶν ἐποποίαι ἐν πεζῷ λόγῳ. Ἡ διάταξις τῆς ὕλης ἦτο ἄτεχνος, ἡ δὲ γλῶσσα ἰωνικὴ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πόλεως, λίαν ἀρμυδια πρὸς ἀπλὴν καὶ χαρίεσσαν διήγησιν· αἱ τεχνικαὶ περίοδοι

καὶ αἱ ποικίλαι συνδέσεις ἔλειπον ἐξ αὐτῆς. Ἡ τοιαύτη ἱστορία οὔτε ἐθνικὴ οὔτε ἐπιστημονικὴ οὔτε τεχνικὴ ἦτο· ἀλλ' οἱ διαμορφώσαντες αὐτήν, θέντες τὰς βάσεις τῆς ἐλληνικῆς ἱστοριογραφίας, ὑπῆρξαν μετὰ τῶν πρώτων φιλοσόφων καὶ διαμορφωταὶ τοῦ πεζοῦ ἐλληνικοῦ λόγου. Ἐν αὐτῇ ἡ πρόοδος ἔβαινε βαθμυδόν, ἐγένετο δὲ καταφανὴς κατὰ τὸ μέσον τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἀνεφάνη ὁ Ἡρόδοτος ὡς πρῶτος ἱστορικός.

Ἐκ τῶν λογογράφων, τῶν ἔργων τῶν ὁποίων μόνον ἀποσπάσματα διεσώθησαν καὶ οἱ ὅποιοι πολυάριθμοι ὑπῆρξαν, κυριώτεροι εἶναι οἱ ἐπόμενοι :

Κάδμος ὁ Μιλήσιος. ἤκμασε κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα π. Χ. καὶ ἔγραψε κτίσιν Μιλήτου, ἐν ᾗ καὶ περὶ πάσης τῆς Ἰωνίας ἐπραγματεύετο.

Ἀκουσίλαος ὁ Ἀργεῖος. Οὗτος, καίπερ Δωριεὺς ὢν, ἔγραψεν ἰωνιστὶ μυθικὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ Χάους μέχρι τῶν τρωϊκῶν, οὐδὲν ἄλλο ὄντα ἢ ἀντιγραφὴ τῶν ποιημάτων τοῦ Ἡσιόδου ἐν πεζῷ λόγῳ.

Ἑκαταῖος ὁ Μιλήσιος (500 π. Χ.) Οὗτος, ὅστις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀποστάσεως τῶν Ἰωνῶν εἶχε δώση πολυτίμους συμβουλὰς εἰς αὐτοὺς, ἦτο καὶ γεωγράφος· ἔγραψε δὲ *Γενεαλογία*, ἐν αἷς ἐπραγματεύετο μυθικὰς ἱστορίας ἀπὸ Δευκαλίωνος, καὶ *Περίοδον γῆς*, ἥτοι περιήγησιν διαφόρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας, συνοδευομένην ὑπὸ γεωγραφικοῦ πίνακος, διὸ καὶ πατήρ τῆς ἐλληνικῆς γεωγραφίας θεωρεῖται. Ὁ Ἑκαταῖος μαρτυρεῖ ἱκανὴν πρόοδον ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ μὴ πιστεύων τυφλῶς εἰς τὰ γεγονότα, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπωσδῆποτε κρίνων αὐτά. Ὁ Ἡρόδοτος, ἀναφέρων αὐτὸν πολλάκις, φαίνεται ὅτι πολὺ ὠφελήθη ἐξ αὐτοῦ.

Χάρων ὁ Λαμψακηνός. Ζῶν κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἠκολούθησε τὸ σύστημα τοῦ Ἑκαταίου περὶ τὴν ἐθνογραφίαν γράψας περὶ Περσίας, Λιβύης, Αἰθιοπίας καὶ ἄλλων χωρῶν, καὶ παρεμβάτων καὶ τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, μάλιστα δὲ τῶν περσικῶν πολέμων, ὥστε κατὰ τοῦτο ἐγένετο πρόδρομος τοῦ Ἡροδότου. Ἔτι δ' ἔγραψεν *Ὁρους Λαμψακηνῶν*, ἥτοι χρονικὰ τῆς Λαμψάκου, διὸ κατατάσσεται εἰς τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῶν λογογράφων, οἵτινες καλοῦνται *ὠρογράφοι*.

Εάνθος ὁ Λυδός. Οὗτος ἦτο ὀλίγῳ παλαιότερος τοῦ Ἡροδότου καὶ ἔγραψε *Λυδιακά* ἤτοι ἱστορίαν τῆς Λυδίας.

Φερεκύδης ὁ Λέριος. Σύγχρονος ὦν Ἡροδότου ἔμεινε τὸ πλεῖστον τοῦ βίου ἐν Ἀθήναις, διὸ καὶ Ἀθηναῖος ἐκλήθη, ἐπεδόθη δ' ἰδίᾳ εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἀρχαιοτάτων ἐλληνικῶν χρόνων ἥτοι εἰς γενεαλογίας καὶ μυθικὰς ἱστορίας.

Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος. Ὦν σύγχρονος Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐξῆσεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ αὐτῇ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας ἀποθανὼν ἐν βαθεῖ γήρατι ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Ὑπῆρξεν ἀνὴρ πολυμαθέστατος, ἔγραψε δὲ πολυάριθμα καὶ ποικίλα συγγράμματα, ἐν οἷς κατάλογον τῶν ἐν Ἀργεῖ Ἱερειῶν καὶ Ἀτθίδᾳ ἡ ἄττικὴν ἱστορίαν. Οὗτος ἀνήκει μὲν εἰς τοὺς λογογράφους, ἀλλὰ παραβαλλόμενος πρὸς αὐτοὺς ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβειαν τῆς διηγήσεως τίθεται ἐν τῇ μεταβάσει πρὸς τὴν κυρίως ἱστορίαν. Ὁ Θουκυδίδης ψέγει αὐτὸν διὰ τὴν ἀνακρίβειαν τῶν χρονολογιῶν.

Οἱ ἀνωτέρω λογογράφοι, πλὴν δὲ τούτων καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἐπέδρασαν ἱκανῶς ἐπὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ ἐγένοντο πρόδρομοι τῆς κυρίως ἱστοριογραφίας· τούτου δὲ τὸ κριτικώτερον καὶ φιλοσοφικώτερον πνεῦμα ἔθηκε τὰς βάσεις ταύτης καὶ εἰς τοιοῦτον σημεῖον προόδου ἤγαγεν, ὥστε ἡδυνήθη ὀλίγον μετὰ ταῦτα ὁ δαιμόνιος τοῦ Θουκυδίδου νοῦς νὰ καταστήσῃ αὐτὴν τελειοτάτην.

§ 3. Ἱστορικοί.

Ἡ λέξις *ἱστορία* δηλοῖ κυρίως τὴν μετ' ἐρεῦνης γνῶσιν· χρῆσις αὐτῆς ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν ἱστορικῶν γεγονότων ἐγένετο ἰδίᾳ ἀπὸ Ἡροδότου. Πάντες οἱ ἀπὸ τῶν χρόνων τούτου γράψαντες ἱστορίας δὲν ἠρέκσθησαν εἰς τὴν ἀπλὴν μεταγραφὴν τῆς ἱστορικῆς ὕλης, τὴν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀβασάνιστον παραδοχὴν τῶν πηγῶν καὶ τὸν διὰ τῆς ἰδίας φαντασίας καλλωπισμὸν τῆς διηγήσεως, ἀλλ' ἤρξαντο ἐμβαθύνοντες εἰς τὸ θέμα μᾶλλον ἐκείνων, κρίνοντες τὰ γεγονότα μετὰ μείζονος προσοχῆς καὶ ἀκριβείας καὶ ἐπιδιώκοντες τὸ ἀληθές· ἡ διαταξίς τῆς ὕλης εἶναι παρ' αὐτοῖς τεχνικωτέρα καὶ τὸ λεκτικὸν εἶναι πληρεσ τῆς ζωῆς, τοῦ κάλλους καὶ τῆς δυνάμεως ἐκείνης, αἵτινες

διακρίνονται ἐν τῇ τελείᾳ μορφῷ τοῦ πεζοῦ λόγου. Οὗτοι εἶνε οἱ κυρίως ἱστορικοί.

§ 4. Ἡρόδοτος.

Ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη ἐξ εὐγενοῦς καὶ πλουσίας οἰκογενείας τῷ 484 π. Χ. ἐν Ἀλικαρνασσῷ τῆς Καρίας, ἀποικίᾳ δωρικῇ. Ἡ παίδευσις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἐπιμελεημένη· πολὺ δὲ συνετέλεσεν εἰς ταύτην καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐπέδρασεν ὁ ἐπικὸς ποιητὴς καὶ συγγενὴς αὐτοῦ Πανύασις. Ἐνεκα ἀντιθέτων πολιτικῶν φρονημάτων ὁ Ἡρόδοτος ἐξεδιώχθη ὑπὸ τοῦ τυράννου τῆς Ἀλικαρνασσοῦ Λυγδάμιδος τοῦ Β', ὅστις καὶ τὸν Πανύασιν ἐφόνευσε, κατέφυγε δὲ εἰς Σάμον, ἣν ὡς δευτέραν πατρίδα ἐθεώρησε καὶ ἐνθα τέλειος ἐγένετο ἐν τῇ Ἰωνικῇ διαλέκτῳ. Ὑπερσχυρᾶς δὲ μετὰ τινα χρόνον τῆς μερίδος αὐτοῦ ἐπανῆλθε μὲν εἰς τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἐφυγεν ἐκούσιως διὰ λόγους μὴ ὄντας ἀκριβῶς γνωστούς. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐκ τοῦ χρόνου τούτου ἤρξατο ἐξ ἀγνοῦ πόθου φιλομαθείας τῶν μεγάλων καὶ δυσχερῶν περιηγήσεων αὐτοῦ ἀνά τὴν Ἀσίαν, Ἀφρικὴν καὶ Εὐρώπην, συλλέγων πολλὰς καὶ ποικίλας εἰδήσεις ἱστορικὰς καὶ γεωγραφικὰς εἴτε ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν ναῶν τῶν πόλεων εἴτε παρὰ τῶν λογίων καὶ τῶν ἱερέων. Ἐν ἔτει 446 ἦτο ἐν Ἀθήναις, ἐνθα συνῆψε φιλίαν μετὰ τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Σοφοκλέους, ἀνέγνωσε δὲ δημοσίᾳ κατὰ τὰ μεγάλα Παναθηναῖα μέρη τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ἐξάρας τὴν δόξαν τῶν Ἀθηναίων, διὸ καὶ γενναιοδῶρως ἀντημεῖφθη· ὅτε δ' οἱ Ἀθηναῖοι τῷ 444 ἐπεμψαν πανελλήνιον ἀποικίαν εἰς τοὺς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Θουρίους, τὴν πρότερον Σύβαριν, ταύτης μετέσχε καὶ ὁ Ἡρόδοτος. Ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ, ἐν τῇ ὑποίᾳ ἐκ τοῦ χρόνου τούτου διέμεινεν, ἐνίστε μόνον ἐρχόμενος εἰς Ἀθήνας, συνέταξε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ καὶ ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ τῷ 413 ταφείς ἐν τῇ ἀγορᾷ.

Περιεχόμενον καὶ σκοπὸς τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡροδότου. — Ἡ ἱστορία τοῦ Ἡροδότου διηρέθη ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν φιλολόγων εἰς 9 βιβλία φέροντα ἕκαστον τὸ ὄνομα μιᾶς τῶν Μουσῶν καὶ χωρίζεται εἰς δύο μεγάλα μέρη: τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τῶν ἔθνων τῶν συγγωνευθέντων ἐν τῇ περσικῇ δυναστείᾳ ἢ πολε-

μηθέντων ὑπ' αὐτῆς· οὕτω δ' ἐκτίθενται ἐν αὐτῷ γεγονότα ἀφο-
ρῶντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Λυδῶν, τῶν Βαβυλωνίων, τῶν Ἀσσυρίων,
τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Αἰθιοπῶν καὶ τῶν Σκυθῶν μετὰ περιέργων διη-
γήσεων περὶ τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῶν λαῶν τούτων καὶ τῶν θαυμα-
σίων φυσικῶν φαινομένων ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν (βιβλ. 1—4). Τὸ
δὲ δεύτερον τοῦ ἔργου μέρος, ὅπερ καὶ κάλλιον συντεταγμένον εἶναι
καὶ δραματικώτερον, περιέχει τοὺς ἐνδόξους ἀγῶνας τοῦ μικροῦ μὲν,
ἀλλ' ἀνδρείου καὶ ἐλευθέρου τῶν Ἑλλήνων ἔθνους ἐναντίον τοῦ περ-
σικοῦ κράτους, λεπτομερῶς ἐκτιθεμένων πάντων τῶν ἀγῶνων τούτων
μετὰ τῶν ποικίλων αὐτῶν περιπετειῶν ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν
Ἰώνων μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀλώσεως τῆς Σηστοῦ, ἣν κα-
τεῖχον οἱ βάρβαροι (βιβλ. 5—9). Τὸ ἔργον φαίνεται ὅτι ἔμεινεν ἐν-
ταῦθα ἀτελὲς ἕνεκα τοῦ θανάτου τοῦ ἱστορικοῦ.

Διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου ὁ Ἡρόδοτος ἠθέλησε νὰ ἐκθέσῃ,
μετὰ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας ἀσιατικῶν τινῶν ἔθνων, τὰ αἷτια
καὶ τὴν πορείαν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βαρ-
βάρων εἴτε τῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς Ἀσίας· ὁ ἀγὼν οὗτος, ἀπὸ τῶν
μυθικῶν χρόνων ἀρξάμενος κατὰ τὸν τρωϊκὸν ἰδίᾳ πόλεμον καὶ ὑπὸ
Κροίσου τὸ πρῶτον ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις συνεχισθεὶς, κρίνεται ἐν
τέλει κατὰ τοὺς μυθικοὺς χρόνους καθ' ὃν τρόπον ἡ θεία δίκη ὥρισεν,
ἥτοι διὰ τοῦ θριάμβου τῶν μικρῶν ἀλλ' ἀνδρείων κατὰ τῶν πολλῶν
καὶ ἀλαζόνων.

Κρίσις περὶ Ἡροδότου.— Ὁ Ἡρόδοτος, παρ' ᾧ μεγάλως ἐπι-
κρατεῖ τὸ θεολογικὸν πνεῦμα, πιστεύει ὅτι ἐν ταῖς τύχαις τῶν ἔθνων
καὶ τῶν ἀτόμων ἐνεργεῖ θεία δύναμις (πρόνοια), ἀρχουσα τοῦ παν-
τός ἐν δικαιοσύνῃ, ὀρίζουσα εἰς πάντα διατεταγμένην ὁδόν, ἅμα δὲ
ἀκριβῆ καὶ ἀπαράβατα ὅρια· αὕτη τιμωρεῖ μὲν αὐστηρῶς τὸν ἐξ ἀλα-
ζονείας εἴτε ἐν πλούτῳ εἴτε ἐν δυνάμει ὑπερβαίνοντα ταῦτα, ἀποδί-
δωσι δὲ ταχέως ἢ βραδέως δικαιοσύνην τῷ ἀδικηθέντι· ἡ τιμωρὸς
αὕτη δύναμις παρ' Ἡροδότῳ εἶναι ὁ φθόνος τοῦ θεοῦ, παρὰ δὲ
τοῖς λοιποῖς Ἕλλησιν ἡ νέμεσις· παράδειγμα τῆς ἐνεργείας τῆς δυ-
νάμεως ταύτης εἶναι ἡ ταπεινώσις τοῦ Κροίσου ὑπὸ τοῦ Κύρου καὶ
τοῦ Ξέρξου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἰσχὺς τοῦ θεοῦ φαίνεται ἔτι καὶ
ἐν τῇ τιμωρίᾳ προγονικῶν ἀμαρτημάτων παρὰ τοῖς ἀπογόνους.

Τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ὁ Ἡρόδοτος θεωρεῖ ἀσθενῆ καὶ μάταια, τὴν δὲ θεῖαν βούλησιν ἐκδηλουμένην τοῖς ἀνθρώποις δι' ἐκτάκτων φυσικῶν καὶ θαυμαστῶν φαινομένων καὶ διὰ χρησμῶν.

Ὁ Ἡρόδοτος πολλὰ πράγματα, μάλιστα δὲ τὰ ἐνέχοντα πολὺ τὸ παράδοξον καὶ τὸ θαυμαστόν, διηγεῖται ἀβασανίστως· αἰτία τούτου εἶναι ὅτι ἡ φαντασία αὐτοῦ, ὑποστᾶσα ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν ἐκ τῆς ἐπικῆς ποιήσεως καὶ τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν, προσέκρουεν εἰς τὴν ἀκριβῆ καὶ πραγματικὴν τῶν γεγονότων διήγησιν· ἀλλ' ὅμως ἐν πολλοῖς διαφαίνεται ἡ τάσις αὐτοῦ πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας καὶ ἡ ἐκθεσις τῶν πραγμάτων μετὰ κριτικὴν προεξεργασίαν· τοῦτο μαρτυροῦσι καὶ αἱ τῶν νεωτέρων ἀρχαιολογικαί, τοπογραφικαὶ καὶ περὶ ἡθῶν διαφορῶν λαῶν ἔρευναι σχετικῶς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου περὶ τούτων ἀναφερόμενα, δ' ὧν ἀποδεικνύεται πολλαχοῦ τὸ πιστόν τοῦ ἱστορικοῦ. Ἡ δὲ διήγησις αὐτοῦ ἔχουσα πολλὰς παρεκβάσεις καὶ ἐπεισόδια πλήρης χάριτος, ἐκτιθέμενα ἄνευ διασπάσεως τῆς ἀνότητος καὶ τῆς διατάξεως τῆς ὕλης, ἀναλαμβάνεται ἐκείθεν ἔνθα διεκόπη καὶ βαίνει εὐθὺ πρὸς τὸν σκοπὸν. Αἱ παρ' αὐτῷ δὲ δημηγορίαι δὲν ἐξεικονίζουσιν, ὡς παρὰ Θουκυδίδῃ, τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν διάθεσιν τῶν ἀγορευόντων προσώπων, ἀλλ' ἐκφράζουσι μᾶλλον γενικά ἀξιώματα ἠθικῆς ἢ θρησκευτικῆς ἐννοίας.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Ἡροδότου εἶναι ἡ νέα ἰωνικὴ διάλεκτος, προβαίνουσα ἡρέμα μετὰ πολλῆς χάριτος, ἡδύτητος, ἀπλότητος καὶ σαφηνείας, ὥστε ἡ διήγησις καθίσταται λίαν ἐπαγωγὸς καὶ ἀποτελεῖ λαμπρὸν λογοτέχνημα. Εἰς τὴν σύνθετον περιοδολογίαν ὁ Ἡρόδοτος εἶναι ἀσθενής, ἀλλ' εἶναι τύπος καὶ τέλειον παράδειγμα τῆς εἰρημένης λέξεως, ἥτοι τῆς κατὰ παράταξιν συντάξεως τῶν προτάσεων, τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθησαν πάντες οἱ πρὸ αὐτοῦ λογογράφοι.

Ἀλλὰ καίτοι τὸ λεκτικὸν τοῦ Ἡροδότου εἶναι ὅμιον πρὸς τὸ τῶν λογογράφων κατὰ τὸν τρόπον ὅμως τῆς ἐκθέσεως τῶν ἱστορικῶν γεγονότων παρατηρεῖται μεγάλη διαφορὰ μεταξύ ἐκείνου καὶ τούτων, διότι τὸ ἔργον αὐτοῦ οὐ μόνον μετὰ μεζύονος ἀκριβείας καὶ κρίσεως ἐγράφη, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἠθικὴν μόρφωσιν, μὴ ἀποβλέπον εἰς τέρψιν μόνον τῶν ἀναγνώστων· καίπερ δὲ στερούμενον τῆς ψυχολογικῆς βαθύτητος καὶ τῆς συναρμολογήσεως τῶν ἱστορικῶν γεγονότων

κατ' ἀκριβῆ ἐπιστημονικὴν μέθοδον, εἶναι ἡ πρώτη ἐθνικὴ ἱστορία, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς πρὸς αὐτοῦ οὔσας τοπικάς, ἀτελεῖς καὶ μονομερεῖς, καὶ τὸ πρῶτον λαμπρὸν ὑπόδειγμα τοῦ ἑλληνικοῦ πεζοῦ λόγου· διὰ τούτου ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία ἔλαβε μεγίστην ἀνάπτυξιν, δικαίως δ' ὁ Ἡρόδοτος ἐκλήθη πατὴρ τῆς ἱστορίας.

§ Β. Θουκυδίδης.

Ὁ Θουκυδίδης ἦτο Ἀθηναῖος γεννηθεὶς ἐν τῷ δήμῳ Ἀλκμεῶντι περὶ τὸ 470 π. Χ. ἐκ πατρὸς Ὀλόρου καὶ μητρὸς Ἥγησιπύλης εἰς ἰσχυρὸν καὶ ἐπιφανῆ οἶκον ἀνηκόντων. Ἠκροάσατο τοῦ φιλοσόφου Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ δεινοῦ ῥήτορος Ἀντιφῶντος, ἀνεστράφη δὲ μετὰ πολλῶν περὶ τὸν Περικλέα ἐξόχων ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τοὺς χρυσοὺς ἐκείνους χρόνους τῶν Ἀθηνῶν ἀνήγαγον τὸ ἀττικὸν πνεῦμα εἰς τὸ μέγιστον αὐτοῦ ὕψος. Ἡ τότε πολιτικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ, ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ δραματικὴ ποίησις ἐπέδρασαν βαθεῶς ἐπὶ τοῦ Θουκυδίδου. Κεκτημένος χρυσᾷ μεταλλεῖᾳ ἐν Σκαπτῇ Ὑλῇ τῆς Θράκης ἐκ τῶν προγόνων ἢ ἐκ τῆς γυναικὸς διέμενε πολλάκις ἐκεῖ καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐκαρποῦτο. Κατὰ τὸν ἐν Ἀθήναις λοιμὸν προσβλήθεὶς διεσώθη, τῷ δὲ 424 γενόμενος στρατηγὸς μετέβη εἰς τὰ παράλια τῆς Θράκης· διαταχθεὶς δὲ νὰ μεταβῇ πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἀμφιπόλεως, τὴν ὁποίαν ἔσπευδε νὰ καταλάβῃ ὁ Βρασίδας, ἔδραμε μὲν, ἀλλὰ δὲν προέλαβε τὴν κατάληψιν· ἕνεκα τούτου κατεδικάσθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ προδοσίᾳ, πλὴν δὲν μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' ὑπεβλήθη εἰς ἐκούσιαν φυγὴν ἐπὶ εἰκοσιν ἔτη· κατὰ ταῦτα διέτριψε μὲν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ χρηστοῦ καὶ φιλομούσου βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀρχελαοῦ καὶ εἰς Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἔπλευσε, ἐπεδόθη δὲ εἰς τὴν μελέτην τῶν γεγονότων τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, μεταβαίνων πολλάκις εἰς τόπους ἐν οἷς ταῦτα συνέβησαν καὶ μετὰ πολλῶν μόχθων, ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας συλλέγων τὴν ὕλην τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τριακονταεταίων ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας διὰ ψηφίσματος, ἀλλὰ δὲν διέμεινε διαρκῶς· τῷ δὲ 396 εὐρισκόμενος ἐν Σκαπτῇ Ὑλῇ ἐφρονεῖσθαι

ὑπὸ ληστῶν, κατ' ἄλλους δ' ἐδολοφονήθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἐτάφη παρὰ τὰ μνήματα τοῦ Κίμωνος ὡς συγγενῆς αὐτοῦ.

Περιεχόμενον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. — Περιεχόμενον τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου εἶναι τὰ συμβεβηκότα εἴκοσιν ἐτῶν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὃν εἶδεν ἀρξάμενον καὶ τελευτήσαντα. Τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ διηρέθη ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν εἰς 8 βιβλία, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ὅγδοον ἀμφισβητεῖται μὲν ὑπὸ τίνος ἐγράφη, φαίνεται δὲ ὅτι εἶναι τοῦ ἰδίου ἔνευ τελείας ἐπεξεργασίας. Καὶ τὸ μὲν Αὐ βιβλίον περιλαμβάνει τὸ προοίμιον καὶ τὰ αἷτια, τὰ τε φανερά καὶ τὰ ἀφανῆ, τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, θεωρουμένου ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἀξιολογωτέρου τῶν προηγουμένων, ἥτοι τοῦ τρωϊκοῦ καὶ τῶν μηδικῶν, μετὰ παρεκβάσεως περὶ τῆς αὐξήσεως τῆς δυνάμεως τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τὰ περσικά· ἐκ δὲ τοῦ Βου ἄρχεται ἡ ἐξιστόρησις τῶν κατ' αὐτὸν γεγονότων περιλαμβάνουσα τὸν Ἀρχιδάμειον πόλεμον μέχρι τοῦ 20οῦ κεφαλαίου τοῦ Βου βιβλίου· τούτου δὲ τὸ ὑπόλοιπον περιέχει τὴν διήγησιν τῶν κατὰ τὴν ἀσταθῆ Νικίειον εἰρήνην συμβεβηκότων μέχρι τῆς εἰς Σικελίαν ἐκστρατείας· ταύτην διηγέεται ἐν τῷ ΣΤω καὶ Ζω βιβλίῳ· ἐν δὲ τῷ Ηω περιέχεται μέρος μόνον τοῦ Δεκλείου πολέμου (μέχρι τοῦ 411 π. Χ.), μὴ προλαβόντος τοῦ ἱστορικοῦ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς ἱστορίας τῶν ὑπολοίπων ἐτῶν τοῦ πολέμου διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ἐν τῇ διηγῇ ἔχει καὶ τινὰς παρεκβάσεις σχετιζομένας ὁμῶς πρὸς τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον ἢ συντελούσας πρὸς κατανόησιν γεγονότων τινῶν αὐτοῦ, οἷον τὸ Κυλώνειον ἄγος, τὸ τέλος τοῦ Πausανίου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, τὸν συνοικισμὸν τῶν δῆμων τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ Θησέως, τὴν καθάρσιν τῆς νήσου Δήλου καὶ τὴν αὐτόθι ἐορτὴν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Πεισιστρατιδῶν.

Σκοπὸς καὶ μέθοδος τῆς συγγραφῆς. — Τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὁ Θουκυδίδης συνέγραψεν οὐχὶ πρὸς τέρψιν τῶν ἀναγνωστῶν, ἀλλὰ πρὸς διαρκὴ διδασκαλίαν καὶ ὠφέλειαν αὐτῶν, εἴ ποτε ὅμοια γεγονότα πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ διηγούμενα ἤθελον ἐπανέλθῃ· ἵνα δ' ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τούτου ἀπέβλεψεν εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων καὶ ἐνέτεινε τὴν προσοχὴν ἰδίᾳ εἰς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις καὶ τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ἐθνῶν· οὕτω δ' ἀποκλί-

νει μὲν πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς πραγματικῆς ἱστοριογραφίας τὸν μωρφωθέντα μετὰ ταῦτα ἐπὶ Πολυβίου, ἀλλὰ διαφέρει τοῦτου κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ὑποθέσεως ἀφίνων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸν ἀναγνώστην νὰ κρίνῃ ἐπὶ τῶν γεγονότων.

Τὴν ἐκλογὴν καὶ ταξινόμησιν τῆς ὕλης ἐπετέλεσε μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας· ἐκ τῶν ἱστορουμένων ἄλλα μὲν αὐτὸς ἐπεῖδεν, ἄλλα δὲ παρ' ἄλλων ἔμαθε μεταβάς εἰς τὰ μέρη ἔνθα τὰ γεγονότα συνέβησαν καὶ γνωρίσας ἐξ αὐτοψίας καὶ τόπους καὶ ἀνθρώπους, παρ' ὧν ἐλάμβανε πληροφορίας· ταῦτα, ἀντιπαραβάλλων καὶ βασανίζων συνέλεγεν ὡς ὑπομνήματα, μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐπεξεργάσθη ταῦτα καὶ συνέταξε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Ἐν τῇ συγγραφῇ ἀρχὰς γενικὰς μὲν εἶχε τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ θαυμαστοῦ διὰ τῆς κριτικῆς βασάνου τῶν ἱστορουμένων καὶ τὸ ἀμερόληπτον, μερικὰς δὲ τὴν χρῆσιν ἐγγράφων, τὴν ἐξέτασιν αὐτοπτῶν μαρτύρων, τὴν τοπογραφίαν, τὴν χρονολογίαν, τὰς οἰκονομικὰς καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις, ἔτι δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν, τοῦ πλήθους καὶ τοῦ πολιτευματος. Ἦτο δ' ἔμπειρος τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, διότι ὁ ἴδιος καὶ τῶν πολεμικῶν μετέσχε καὶ πολὺ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἀνεστράφη. Γινώσκων κάλλιστα τὸ θέμα, ὅπερ πραγματεύεται, ποιεῖται ἐν τάξει καὶ ἀκριβεῖα τὴν ἐκθεσιν αὐτοῦ.

Ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Θουκυδίδου διακρίνονται τὸ μὲν τὰ καθαρῶς ἱστορικὰ μέρη, ἐν τῇ διηγήσει τῶν ὁποίων ὁ συγγραφεὺς προβαίνει κατ' αὐστηρὰν χρονολογικὴν διαίρεσιν εἰς θέρη, περιλαμβάνοντα τὰς στρατείας καὶ τὰς μάχας, καὶ εἰς χειμῶνας, ἐν οἷς γίνονται αἱ παρασκευαὶ καὶ αἱ διαπραγματεύσεις, τὸ δὲ αἱ δημηγορίαι. Αὗται εἶναι ἀγορεύσεις πολιτικῶν ἢ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν ἀπαγγελθεῖσαι εἰς διαφόρους συναθροίσεις καὶ ἔχουσαι σχέσιν πρὸς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Αἱ δημηγορίαι ἀποτελοῦσι σπουδαῖον μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου, διότι περιέχουσι βαθεῖας ἰδέας περὶ πολιτικῆς, περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου, περὶ διοικήσεως, περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τῶν κρατῶν. Ἐν αὐταῖς κυρίως φαίνεται ἡ πρόθεσις τοῦ συγγραφέως ν' ἀνατρέχῃ εἰς τὰς βαθυτάτας ρίζας τῶν γεγονότων καὶ νὰ ἐξετάζῃ τὰ ἠθικὰ αἷτια καὶ τὰς ἀφορμὰς αὐτῶν, καὶ

ὃν τρόπον φαίνεται τοῦτο σήμερον ἐν τοῖς διπλωματικοῖς ἐγγράφοις· πλὴν τούτου παριστάμενα ἀγορεύοντα ἐν αὐταῖς τὰ πρόσωπα ἀπ' εὐθείας ἐκδηλοῦσι σαφέστερον τὸν ἑαυτῶν χαρακτῆρα καὶ προσδίδουσι δραματικὴν χροιὰν εἰς τὸ ἔργον. Αἱ δημηγορίαι δὲν εἶναι οἱ λόγοι τῶν ἀγορευσάντων ἰδίαις λέξεσιν, ἀλλ' ἐξεφράσθησαν ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ὅσον τὸ δυνατόν ἐγγύτατα πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῶν· ἐκ τῆς ἱκανότητος δὲ περὶ τὴν σύνθεσιν αὐτῶν φαίνεται ἡ λαμπρὰ ῥητορικὴ μόρφωσις τοῦ Θουκυδίδου. Μεταξὺ τῶν δημηγοριῶν τάσσεται καὶ ὁ διάλογος τῶν Μηλίων καὶ τῶν Ἀθηναίων.

Κρίσις περὶ Θουκυδίδου. — Ὁ Θουκυδίδης δὲν ἐξετάζει τὰ γεγονότα ὡς ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρων ταῦτα εἰς τὰς διαθέσεις καὶ τὰς βουλὰς τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἀνάγει ταῦτα εἰς τὰς σχέσεις καὶ τὰς καταστάσεις τῶν ἀνθρώπων, φρονῶν ὅτι ἐξ αὐτῶν πηγάζουσι τὰ ἀποτελέσματα. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἡροδότου οὖσαν ποιητικὴν ἔτι, πλήρη τερνῶν ἐπεισοδίων καὶ ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ θεοῦ δεσποζομένην, ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου εἶναι αὐστηρὰ, φιλοσοφικὴ, μεστὴ ὀρίμων πολιτικῶν ἰδεῶν, συνεχὴς, πλὴν τῶν ὀλιγίστων μνημονευθεισῶν παρεκβάσεων, καὶ ἀληθῶς ἐπιστημονικὴ ὡς ἀποκρούουσα τοὺς χρησμούς, τοὺς μύθους, τὰς δημώδεις προλήψεις καὶ ζητοῦσα τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀνθρωπίνων γεγονότων εἰς αὐτὰ τὰ πάθη, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς κακίας τῶν ἀνθρώπων, εἰς τὴν ἱκανότητα ἢ εἰς τὰ σφάλματα τῶν κυβερνήσεων. Ἡ φιλαλήθεια δ' αὐτοῦ εἶναι ὑψίστη, ἡ δ' ἀμεροληψία ἐν τῇ κρίσει τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πράξεων παραδειγματικὴ· ἀμφότεραι αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ δεικνύουσι λαμπρῶς τὴν ὑπέροχον ἠθικὴν τοῦ ἱστορικοῦ, ἥτις πρὸς τούτοις γίνεται φανερά ἐκ τῆς ἀποστροφῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐμπαθεῖ ἀνταγωνισμόν τῶν κομμάτων κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ τὴν διαφθορὰν τῶν ἡθῶν καὶ τῶν χαρακτήρων τῶν τότε ἀνθρώπων μετὰ ζοφερῶν χρωμάτων περιγραφομένων.

Καὶ πολιτικῶς μὲν ὁ Θουκυδίδης ἦτο ἀριστοκρατικὸς κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Περικλέους, θρησκευτικῶς δὲ ἀδίκως ἐθεωρήθη παρὰ τινῶν ἄπιστος, διότι πολλάκις παραδέχεται τὴν θείαν πρόνοιαν ὡς τὸ τελευταῖον αἶτιον τῶν συμβαινόντων. Καθόλου δὲ ὁ ἀναγινώσκων τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, γεγραμμένην ἀκριβῶς καὶ πιστῶς ὅσον οὐδεμία

ἄλλη, διδάσκεται τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πατρίδα.

Τὸ λεκτικὸν τοῦ Θουκυδίδου εἶναι ἐν γένει ὑψηλόν, δεινόν καὶ σεμνόν· ἐν αὐτῷ φαίνεται συγγραθεῖσα ἡ ἐμβριθεῖσα καὶ ἡ ἀδρότης τοῦ λόγου τοῦ Περικλέους μετὰ τῆς ἀρχαΐζουσης αὐστηρότητος τῆς ῥητορικῆς τοῦ Ἀντιφῶντος. Ἐν μὲν τῇ συνθέσει ἔχει πολὺ τὸ δραματικόν καὶ τὸ ῥητορικόν, ἅτινα εἶναι ἴδια τοῦ ἀληθοῦς ἀττικοῦ χαρακτήρος, ἐν δὲ τῇ φράσει ἀκρίθειαν, ἐνάργειαν, δύναμιν, βραχυλογία καὶ ὕψος. Μεγίστη εἶναι ἡ περιγραφικὴ αὐτοῦ δεινότης· δείγματα ταύτης εἶναι ἡ περιγραφὴ τῆς ἐν Κορκυραῖς αἰματηρᾶς στάσεως, ἡ τοῦ λοιμοῦ ἐν Ἀθήναις, ἡ τῆς υποχωρήσεως τῶν Ἀθηναίων ἐν Σικελίᾳ, κλπ. Θαυμαστὴ δ' εἶναι παρ' αὐτῷ καὶ ἡ ἡθογραφία, ἥτοι ἡ δεξιότης τῆς δι' ὀλίγων γνωρισμάτων σαφοῦς διαγραφῆς τῶν χαρακτήρων τῶν ἐπισήμων προσώπων ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς τὰς σκέψεις καὶ τὰς πράξεις τούτων εὐρισκομένων. Ὡς βαθύνουσι ὁ ἱστορικὸς ἀθροίζει ἀφθόνως καὶ ἰσχυρῶς τὰς ἰδέας γινόμενος οὕτω πυκνός, ἀλλὰ καὶ δύσκολος πολλάκις ἕνεκα τούτου πρὸς κατανόησιν, μάλιστα δ' ἐν ταῖς δημηγορίαις. Διάλεκτος αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀρχαία ἀττικὴ ἐνίοτε μετὰ λέξεων ποιητικῶν (ἄχθηδών—ἀμφιδήριτος), ἀρχαιοπρεπῶν (περιωπῆ), καινοφανῶν, καὶ μετὰ χρήσεως τοῦ οὐδετέρου τοῦ ἐπιθέτου καὶ τῆς μετοχῆς ἀντὶ τῶν ἀντιστοίχων ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν (τὸ σῶφρον—τὸ δεδιὸς ἀντὶ ἡ σωφροσύνη, τὸ δέος). Ἐν δὲ τῇ συντάξει ἔχει πολλὰ ἰδιώματα καὶ ἐλευθερίαν μεγάλην· ἡ βραχυλογία, τὸ σχῆμα κατὰ τὸ νοούμενον καὶ τὸ ἀπὸ κοινοῦ, ἡ προσωποποιία κλπ. εἶναι συχνὰ παρ' αὐτῷ· ἀγαπᾷ δὲ πολὺ καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν ἰδεῶν πρὸς ζωηροτέραν αὐτῶν παράστασιν· πολλὰ δ' ἔτι εἶναι παρ' αὐτῷ τὰ τεχνικὰ σχήματα τοῦ λόγου, ὡς ἰσόκωλα, ὁμοιοτέλευτα, παρηχήσεις κλπ., ἐνῷ τὰ σχήματα τῆς διανοίας σχεδὸν ἐλλείπουσι. Ἡ περιοδολογία αὐτοῦ κεῖται μεταξὺ τῆς εἰρομένης λέξεως τῶν Ἰώνων καὶ τῆς ἔπειτα ἐν Ἀθήναις ἐντέχνως μορφωθείσης συνθέσεως τῶν περιόδων. Τὸ δ' ἐν πολλοῖς τραχὺ καὶ ἀνώμαλον τοῦ λεκτικοῦ προέρχεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ χαρακτήρος τοῦ συγγραφέως· ἀλλ' ἐν ὅλαις ταῖς ἀνωμαλίαις τοῦ λόγου διακρίνεται τὸ νῆμα τῆς

αυστηρᾶς λογικῆς, ὅπερ ὁδηγεῖ πάντοτε τὸν ἀναγνώστην πρὸς κατανόησιν τῶν ἐκτιθεμένων.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Θουκυδίδου ὑπῆρξε μεγάλη οὐ μόνον ἀμέσως εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν ἱστορικοὺς, ὡς φαίνεται εἰς τὸν συνεχίσαντα τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ Ξενοφῶντα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις. Ἐκ τῶν ῥητόρων πολὺ ἐξήλωσεν αὐτὸν ὁ Δημοσθένης· ἐκ τῶν Ρωμαίων ἐμιμήθησαν αὐτὸν ὁ Σαλλούστιος καὶ ὁ Τάκιτος, ἐκ δὲ τῶν Βυζαντινῶν ἰδίᾳ ὁ Προκόπιος. Καὶ σήμερον δ' ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου θεωρεῖται ὡς ἀριστοῦργημα ἐπιστημονικὸν μὲν διὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν πίστιν, καλλιτεχνικὸν δὲ διὰ τὸν συνδυασμὸν γλώσσης λαμπρᾶς μετὰ πάθους δραματικοῦ.

§ 6. Ξενοφῶν.

Ὁ Ξενοφῶν ἦτο υἱὸς Γρύλλου, Ἀθηναῖος, γεννηθεὶς τῷ 434 π. Χ. ἐξ εὐγενοῦς καὶ εὐπόρου οἰκογενείας. Ὦν νέος πλήρης κάλλους καὶ ἐπιμελῶς ἀνατετραμμένος εἴλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ Σωκράτους, ὅστις συγκατέλεξεν αὐτὸν μετὰ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ. Ὁ Ξενοφῶν μετ' ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως παρέδωκεν ἑαυτὸν τῷ διδασκάλῳ καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην πιστῶς διεφύλαξε καθ' ὅλον τὸν βίον. Μετέσχε πολλῶν μαχῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἐν μιᾷ δ' αὐτῶν αἰχμαλωτισθεὶς διέτρυψε χρόνον τινὰ ἐν Θήβαις, ἔνθα ἡκρόασατο τοῦ Προδίκου. Μεταβὰς ὡς ἐβελοντῆς εἰς τὸ ἐλληνικὸν στράτευμα Κύρου τοῦ νεωτέρου ἀνέλαβε μετὰ τὸν θάνατον τούτου ἐν τῇ περὶ τὰ Κούναξ μάχῃ μετ' ἄλλων στρατηγῶν τὴν ὁδηγίαν τῶν Μυρίων, οἵτινες εἶχον στερηθῆ τῶν προτέρων ἀρχηγῶν διὰ δόλου τῶν Περσῶν· ἐν τῷ μέσῳ δὲ χώρας ἐχθρικῆς μετὰ πολλῶν κακουχιῶν, κινδύνων καὶ μαχῶν, κατώρθωσε νὰ ἐπαναγάγῃ τοὺς ἀνδρείους ἐκείνους Ἐλληνας εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας· ἐνταῦθα οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ταχθέντες ὑπὸ Λακεδαιμονίους ἀρχηγούς· ἐπολέμουν πρὸς τοὺς Πέρσας. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐξώρισαν τὸν Ξενοφῶντα ὡς φιλολακωνίζοντα καὶ ὡς πολεμήσαντα κατὰ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν ὄντος τότε φίλου αὐτῶν. Ὁ Ξενοφῶν ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Ἀγησι-

λάου πολεμήσαντος κατὰ τῶν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων ἐν Κορωνείᾳ τῷ 394· οἱ Λακεδαιμόνιοι διὰ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας προσήνεγκεν εἰς αὐτοὺς ἔδωσαν εἰς αὐτὸν προξενίαν καὶ παρεχώρησαν κτῆμά τι ἐν Σκιλλοῦντι τῆς Ἡλίδος, ἐνθα ἔζησεν ἡσύχως περὶ τὰ εἰκοσιν ἔτη καλλιτεργῶν, θηρεῦων καὶ συγγράφων. Ἄλλ' ἐκδιωχθεὶς ἐκείθεν ὑπὸ τῶν Ἡλείων πολεμούντων πρὸς τοὺς Λακεδαιμονίους ἦλθεν εἰς Κόρινθον· ἐντεῦθεν, γενομένης τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης καὶ ὀλίγῳ πρὸ ταύτης φονευθέντος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γρύλλου ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς πατρίδος, μετεκλήθη μὲν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἀλλὰ δὲν μετέβη εἰς Ἀθήνας, ἀπέθανε δ' ἐν Κορίνθῳ ὀλίγον μετὰ τὸ 355.

Κυριώτατον γνῶρισμα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Ξενοφῶντος, τὸν μὲν νοῦν καὶ τὸ ἦθος μορφώσαντος ἐν τῇ πνευματικῇ παλαιστρᾷ τοῦ Σωκράτους, τὸ δὲ σῶμα διαπονήσαντος ἐν γυμνασίοις, κυνηγεσίαις καὶ μάχαις, ὑπῆρξεν ὁ ζῆλος καὶ ὁ θαυμασμός πρὸς πᾶν καλὸν καὶ γενναῖον· ἀλλὰ καὶ φυσικὴ εὐθυμία, πραότης, εὐσέβεια, φρόνησις, θάρρος καὶ καρτερία διέκρινον αὐτόν. Οὕτως ἐν αὐτῷ ἐναρμονίως συνεδυάσθησαν αἱ τε ψυχικαὶ καὶ αἱ σωματικαὶ δυνάμεις.

Ἔργα αὐτοῦ.— Τοῦ Ξενοφῶντος τὰ συγγράμματα διαιροῦνται εἰς ἱστορικά: Κύρου Ἀνάβασις, Ἑλληνικά, ἐγκώμιον Ἀγησιλάου, πολιτικά: περὶ προσόδων, πολιτεία Ἀθηναίων, φιλοσοφικά: Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους, συμπόσιον, οἰκονομικὸς, Ἰέρων ἢ τύραννος, καὶ διδακτικά: ἱππασικὸς, περὶ ἱππικῆς, κυνηγετικὸς. Ἡ Κύρου παιδεία ἀνήκει καὶ εἰς τὰ τρία πρῶτα εἶδη.

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τῆς ἱστοριογραφίας γενήσεται λόγος μόνον περὶ τῶν ἱστορικῶν ἔργων τοῦ συγγραφέως.

1) Κύρου Ἀνάβασις ἐν βιβλίοις 7.— Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ, συντεταγμένῳ μετ' ἐναργείας, ἀκριθείας καὶ δραματικῆς χροιάς, ἐκτίθενται πάνθ' ὅσα οἱ Μῦριοι ὑπέστησαν κατὰ τὴν μετὰ Κύρου στρατείαν καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν, καθ' ἣν ἐξεδηλώθησαν αἱ ἀρεταὶ τοῦ Ξενοφῶντος ὡς ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐμπειρία καὶ φρόνησις αὐτοῦ ὡς στρατηγοῦ. Ἡ διήγησις τῶν γεγονότων τούτων εἶναι ἐξόχως τερπνὴ, κινουσα ζωηρῶς τὸ ἐνδιαφέρον παντὸς ἀναγνώστου καὶ διδάσκουσα αὐτὸν πολλὰ, μάλιστα τὸν στρατιωτικόν· ἐκ τοῦ ἔργου τούτου καταφανὲς ἐγένετο εἰς τοὺς Ἕλληνας ὅτι ἡ κατὰ

κτησις τοῦ Περσικοῦ κράτους δὲν ἦτο δύσκολος. Ἐν τῇ ἐκθέσει δὲ τῶν ἱστορουμένων ἐλλείπει ἐξ ἴσου ἡ πλατυροημοσύνη τοῦ Ἡροδότου καὶ ἡ βραχυλογία τοῦ Θουκυδίδου, τηρουμένου περὶ τὴν ἑκφρασιν μέσου ὄρου.

2) Ἑλληνικά ἐν 7 ὡσαύτως βιβλίοις. — Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἄρχειται ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς ὀλιγαρχίας τῶν τετρακοσίων ἐν Ἀθῆναις, ἐκείθεν δηλονότι ἔνθα ὁ Θουκυδίδης κατέλιπε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, περχίνον δὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου διὰ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν ἐξακολουθεῖ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐλληνικῶν γεγονότων καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην (362 π. Χ.).

Τὸ ἔργον τοῦτο ὑπὸ τεχνικὴν ἔποψιν εἶναι κατώτερον τῆς Ἀναβάσεως, ὅτε στερούμενον μεθοδικῆς ἐκθέσεως, ἀλλ' εἶναι σπουδαϊότατον διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ.

3) Κύρου παιδεία ἐν 8 βιβλίοις. — Τὸ ἔργον τοῦτο, ὃν κυρίως πολιτικὸν ἢ μᾶλλον ἠθικὸν μυθιστόρημα, περιέχει τὰ κατὰ τὴν ἀνατροφήν, τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις Κύρου τοῦ προσθυτέρου δι' αὐτοῦ, γεγραμμένου τεχνικῶς καὶ ἐν γλώσσῃ λαμπρᾷ, ὁ Ξενοφὼν ἠθέλησε νὰ δείξῃ τὸν ἰδεώδη τύπον ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος ἡγεμόνος, οὗτινος αἱ ἀρεταὶ ῥίζαν ἔχουσιν ἐν τῇ ὀρθῇ παιδείᾳ.

4) Ἐργόμοιρον Ἀθηναίων. — Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ, ὅπερ στενότατα συνδέεται πρὸς τὰ Ἑλληνικά, ὁ Ξενοφὼν ἐγκωμιάζει τὸν χαρρακτῆρα, τὴν πολιτικὴν καὶ τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τοῦ ἐξόχου τῆς Σπάρτης βασιλείως Ἀγησιλάου.

Κρίσις περὶ Ξενοφώντος. — Τὰ συγγράμματα τοῦ Ξενοφώντος εἶναι εἰκὼν σαφὲς τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Στερεῖται μὲν ὁ ἱστορικός τῆς βαθυνείας καὶ τῆς τέχνης τοῦ Θουκυδίδου καὶ ὑπολείπεται τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Ἡροδότου, ἀλλὰ διακρίνεται διὰ τὴν λαμπρὰν φαντασίαν, τὴν σωφροσύνην, τὴν ἀπλότητα, τὴν μετριοφροσύνην καὶ τὴν φιλαλήθειαν μεθ' ὧν πραγματεύεται τὸ θέμα. Καὶ τὰ μὲν ἱστορικά γεγονότα ἐκτίθησι μετὰ μεγίστης ἐναργείας, ζωηρότητος καὶ χάριτος, τὴν δ' ἐξεικόνισιν τῶν προσώπων, οὐ μόνον τῶν ἐξόχων, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑποδεστέρων, ποιεῖται ὑπὸ τὴν φωτεινοτάτην αὐτῶν ὄψιν. Ὡς δ' εὐσεβὴς ἀναφέρει τὰ γεγονότα εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ θεοῦ, τοῦτου δ' ἕνεκα ἡ ἱστορία αὐτοῦ φέρει τύπον ἠθικόν.

Τὰς ἰδέας αὐτοῦ ἐκφράζει ἐκλέγων πρὸς τοῦτο τὰς ὑπὸ τῆς καινῆς χρήσεως καὶ τοῦ τότε πνεύματος τῆς γλώσσης καθιερωμένας φυσικωτέρας φράσεις καὶ λέξεις· διὰ τοῦτο δὲ τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐπιτετηδευμένον, ὡς τὸ τῶν σοφιστῶν, οὐδὲ δεινόν, ὡς τὸ τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλ' ἀνήκει εἰς τὸν ἰσχνὸν χαρακτῆρα, ὃν γλαφυρὸν, σαφές, ἀπλοῦν καὶ χαρίεν· διὰ τὰς ἰδιότητας δὲ ταύτας ὁ συγγραφεὺς ἐπωνομάσθη ἀττική μέλισσα καὶ ἀττική μοῦσα. Ἐν δὲ ταῖς παρεμβαλλομέναις δημηγορίαις τὸ λεκτικὸν δὲν διαφέρει τοῦ ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν καθαρῶς ἱστορικῶν μερῶν, περιέχει ὅμως, ὅπως καὶ ταῦτα, πάντα τὰ προσόντα τοῦ ἀττικισμοῦ. Ὁ Ξενοφῶν μετὰ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἡροδότου ἀποτελοῦσι τὴν ἑνδοξὴν τριάδα τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἱστορικῶν, τοὺς ὁποίους πολλοὶ μὲν τῶν μετὰ ταῦτα ἐμιμήθησαν, ἀλλὰ πάντες ὑπελείφθησαν αὐτῶν.

§ V. Ἱστορικοὶ μετὰ Ξενοφῶντα μέχρι Πολυβίου.

Οἱ μετὰ τὸν Ξενοφῶντα ἱστορικοὶ δὲν διακρίνονται πάντοτε ἐπὶ ἱστορικῇ ἀκρίβειᾳ καὶ ἀληθείᾳ. Οἱ μὲν συνέγραψαν ἱστορίας περιεχούσας πολὺ τὸ μυθῶδες· τοιοῦτοι δ' ὑπῆρξαν πλεῖστοι ἱστοριογράφοι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου· ἄλλοι δὲ προσεπάθησαν νὰ μιμηθῶσι τοὺς προγενεστέρους μεγάλους ἱστορικοὺς, ἀλλ' ὑπῆρξαν ὑποδεέστεροι κατὰ τε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν μορφήν τοῦ λόγου· ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι πλήρης ῥητορικῆς ἐπιτετηδεύσεως καὶ ἄτονος, προσεγγίζουσα ἀπαύστως τῇ ἐπὶ Πολυβίου ἐκδηλωθείσῃ κοινῇ· ἐκ τῶν συγγραμμάτων δ' αὐτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἦντλησαν μεταγενέστεροι ἱστορικοὶ, ἀποσπάσματα μόνον ἐσώθησαν, ἰδίᾳ παρὰ Φωτίῳ.

Οἱ μᾶλλον ἥξιοι μνείας τῶν ἱστορικῶν τούτων εἶναι οἱ ἐπόμενοι:

Κτησίας ὁ Κνίδιος, σύγχρονος τοῦ Ξενοφῶντος καὶ ἰατρός τοῦ βασιλέως Ἀρταξέρξου, ὃν καὶ ἐθεράπευσε τραπέντα ἐν τῇ μάχῃ τῶν Κουναίων ὑπὸ Κύρου. Μείνας ἐπὶ πολὺ ἐν Περσίᾳ ἐπανῆλθεν ἐν Κνίδῳ, ὅπου συνέγραψε καὶ ἀπέθανεν· ἔγραψε δὲ πλὴν ἄλλων *Περσικὰ* καὶ *Ἰνδικὰ* ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ κατὰ μίμησιν τοῦ Ἡροδότου· καίτοι δ' ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ ἔχῃ ἀκριβεστέρας τούτου πληροφορίας περὶ τῆς περσικῆς μοναρχίας καὶ τῶν σχέσεων ταύτης

πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη τῆς Ἀσίας, εἰσήγαγεν ἐν τῇ ἱστορικῇ διηγήσει πολὺ τὸ φανταστικὸν καὶ μυθῶδες.

Φίλιστος ὁ Συρακούσιος. Ζήσας ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν Διονυσίων, τυράννων τῶν Συρακουσῶν, καὶ στρατηγὸς γενόμενος τούτων, μεταξὺ ἄλλων ἔγραψε καὶ *Σικελικά* ἐν οἷς ἐγένετο ἀσθενὴς μιμητὴς τοῦ Θουκυδίδου· ἐπηρεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν συντομίαν, ἀλλ' εἶχε τι τὸ κολακικὸν καὶ φιλοτύραννον καὶ μικρολόγον.

Θεόπομπος ὁ Χῖος. Σύγχρονος ὢν Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος καὶ μαθητὴς τοῦ Ἰσοκράτους διατελέσας ἔγραψεν *Ἑλληνικά*, συνέχεαν τῆς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου μέχρι τῆς ἐν Κνίδῳ μάχης (394 π. Χ.), καὶ *Φιλιππικά*, ἥτοι ἱστορίαν σύγχρονον Φιλίππου· ἦτο ἱστορικὸς εὐφυής, καὶ κριτικὸς, ἀλλὰ φιλόσογος· τὸ δὲ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶχε πολὺ τὸ ῥητορικὸν, ἀλλὰ καὶ σαφένειαν ἱκανήν.

Ἐφορος ἐκ Κύμης τῆς Αἰολίδος. Μαθητὴς καὶ αὐτὸς τοῦ Ἰσοκράτους γενόμενος συνέγραψε πρῶτος καθολικὴν ἱστορίαν (ἱστορίας κοινῶν πράξεων) ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἑρακλειδῶν μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Περίνθου ὑπὸ Φιλίππου (341 π. Χ.). Ἐπηρεῖτο διὰ τὸ πραγματικὸν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ καθαρὸν λεκτικόν. Ἐνδιέτριψε δὲ τῇ χρονολογίᾳ καὶ τῇ γεωγραφίᾳ, ἐξ ὧν ὠφελήθη πολὺ ὁ Στράβων. Εἶχε δὲ γράψῃ καὶ ῥητορικὰ καὶ φιλοσοφικὰ συγγράμματα.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἱστορικῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, μᾶλλον ἢ ἦπτον πιστῶς ἱστορησάντων τὰ κατ' αὐτὸν, εἶναι *Καλλισθένης* ὁ Ὀλύνθιος, *Ἀριστόβουλος* ὁ Κασσανδρεὺς καὶ ἄλλοι μέχρι τῆς ἐκδηλώσεως τῆς πραγματικῆς ἱστορίας, ἥτις διεμορφώθη ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς χρόνοις. Κατὰ δὲ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους διεκριθῆσαν καὶ πολλοὶ συλλογεῖς ἱστοριῶν γράψαντες περὶ ἡθῶν, ἐθίμων, νόμων, πολιτειῶν ἢ ἀσχοληθέντες περὶ τὴν ἱστορίαν μιᾶς πόλεως, ὡς ἦσαν οἱ ἀντιδογραφοὶ ἥτοι συγγραφεῖς ἀττικῶν ἱστοριῶν.

Ὁ δ' ἐκ Ταυρομενίου τῆς Σικελίας *Τίμαιος* (352—264 π. Χ.) κατὰ τε τὸ πνεῦμα καὶ τὸν τρόπον δι' οὗ ἐξέθηκε τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἀποτελεῖ μετάβασιν τῶν μετὰ τὸν Ἑροφῶντα ἱστορικῶν εἰς τὸν ἑνα αἰῶνα ὕστερον ἀχμάσαντα Πολύβιον. Ζήσας ὁ Τίμαιος πλεῖστον χρόνον ἐν Ἀθήναις συνέγραψε πολλὰ συγγράμματα ἱστορικὰ

περὶ ἑλληνικῶν, ἰταλικῶν, σικελικῶν καὶ ἄλλων πράξεων καὶ πρῶτος εἰσήγαγε τὴν κατ' Ὀλυμπιάδας χρονολογίαν. Ἐπηνεῖτο πολὺ διὰ τὸ φιλομαθές, ἐρευνητικὸν καὶ φιλόπονον αὐτοῦ πνεῦμα· τὸ δὲ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶχε μὲν ἐλαττώματά τινα, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἀρετὰς ῥητορικοῦ καὶ εὐπαιδευτοῦ ἱστορικοῦ. Συνέχεια τῆς ἱστορίας τοῦ Τιμαίου εἶναι ἡ τοῦ Πολυβίου, ὅστις εἶναι πολλάκις καὶ αὐστηρὸς αὐτοῦ ἐπιτιμητής.

§ 8. Πραγματικὴ ἱστορία τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

Πολύβιος.

Ἡ πραγματικὴ ἱστορία, μορφωθείσα, ὡς ἤδη ἐλέχθη κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, σκοπὸν ἔχει τὴν ἐκθεσιν καὶ τὴν κριτικὴν ἐξέτασιν τῶν γεγονότων οὕτως, ὥστε ὁ ἀναγινώσκων, μάλιστα δ' ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ στρατιωτικὸς, νὰ ἐξάγῃ ὠφέλιμα διδάγματα ἐξ αὐτῶν· οὗτος δ' εἶναι κυρίως ὁ σκοπὸς τῆς ἱστορίας. Τοῦ εἵδους τούτου τῆς ἱστορίας ὁ ἐπισημότερος διαμορφωτὴς ὑπῆρξεν ὁ Πολύβιος.

Ὁ Πολύβιος ἦτο υἱὸς τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας Λυκόρτα γεννηθεὶς ἐν Μεγαλοπόλει τῷ 204 π. Χ. Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τῶν Ρωμαίων (168 π. Χ.) ἄχθεις εἰς Ἰταλίαν μετὰ 1000 ἄλλων Ἀχαιῶν ὁμήρων ἔμεινεν ἐν Ρώμῃ ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη γενόμενος φίλος Σκιπίωνος τοῦ νεωτέρου· ἐπανελθὼν δ' εἰς τὴν γενέθλιον γῆν διέμεινεν ἐν αὐτῇ ἐπὶ μικρὸν καὶ εἶτα ἠκολούθησε τῷ Σκιπίωνι ἐν ταῖς στρατείαις, μάλιστα δὲ παρέστη εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἄλωσιν τῆς Καρχηδόνας. Περιελθὼν πολλοὺς τόπους μετὰ πολλῶν μόχθων καὶ κινδύνων ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα, ἔνθα τῷ 122 ἀπέθανε πεσὼν ἀπὸ τοῦ ἵππου. Ὁ Πολύβιος ἔνεκα τῆς τιμῆς καὶ τῆς εὐνοίας ᾧν ἀπέλαυε παρὰ Ρωμαίοις ἀπέτρεψε διὰ τῆς ἑαυτοῦ παρεμβάσεως πολλὰ δεινὰ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος· διὰ τοῦτο καὶ ἀνδριάντες ἡγέρθησαν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ᾧν εἰς εὐρέθη τῷ 1877 ἐν Ὀλυμπίᾳ. Ἐχὼν λαμπρὰν παιδείυσιν καὶ μετὰ τῶν πρώτων Ρωμαίων ἀναστραφεὶς, ἔτι δ' εἰς πλεῖστα πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ γεγονότα παρευρεθεὶς καὶ πολλὴν ἐκ τούτων

πεῖραν κτησάμενος, συντάξε τὰς Ἱστορίας αὐτοῦ, ἥτοι καθολικὴν ἱστορίαν, συγχρονιστικῶς, εἰς 40 βιβλία. Τὸ ἔργον τοῦτο πραγματεύεται γεγονότα τοῦ ὑπὸ τοῦς Ῥωμαίους κόσμου ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ Β'. καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τέλους τοῦ Γ'. Καὶ τὰ μὲν πέντε πρῶτα βιβλία σφῶνται πλήρη, τοῦ δ' ἑκτοῦ τὸ πρῶτον μέρος καὶ τῶν ἄλλων ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα. Τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεῦτερον περιέχουσι προγενέστερα γεγονότα, ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Α'. καρχηδονικοῦ πολέμου, ἵνα οὕτω δηλωθῇ ποία ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Καρχηδόνος, καθ' ἣν στιγμὴν ἄρχεται ἡ διήγησις.

Πλὴν τοῦ συγγράμματος τούτου ὁ Πολύβιος ἔγραψε καὶ βίον Φιλοποίμενος καὶ ἄλλα τινὰ ἔργα.

Κρίσις περὶ Πολυβίου. — Διὰ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ ὁ Πολύβιος ἠθέλησε ν' ἀποδείξῃ ἰδίᾳ μὲν πῶς οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν ἐγένοντο κοσμοκράτορες, γενικῶς δὲ προέθετο τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ σκοποῦ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν ἡ τύχη δὲν δεσπόζει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἀλλ' ὁ νοῦς διευθύνει ταῦτα καὶ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ πηγάζουσι τὰ γεγονότα· ἕνεκα τούτου οἱ μῦθοι παρὰ Πολυβίῳ ἀποδιώκονται, μόνον δὲ τὸ ἀληθὲς ἐπιζητεῖται. Τὰ προσόντα τοῦ ἀγαθοῦ ἱστορικοῦ κατὰ Πολύβιον εἶναι μελέτη τῶν προγενεστέρων συγγραμμάτων καὶ πηγῶν, γνῶσις τῶν τόπων καὶ πεῖρα τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν πραγμάτων· ἀλλ' ὁ κατέχων πάντα ταῦτα ὀφείλει νὰ μὴ ἀναμιγνύῃ συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ἱστορουμένων.

Πεῖρα μεγάλη, κρίσις ὀρθή, ὀξύνοια καὶ φιλαλήθεια διακρίνουσι τὸν Πολύβιον ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἱστορικῆς ὕλης καὶ καθιστῶσιν αὐτὸν μέγαν ἱστορικόν· οὐχὶ σπανίως δ' ἐλέγχονται ἢ ἐπικρίνονται ὑπ' αὐτοῦ τὰ ἔργα τῶν προγενεστέρων ἱστορικῶν. Ἀλλὰ τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ, ὅπερ εἶναι κύριον ὑπόδειγμα τῆς τότε κοινῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, εἶναι ἄτεχνον, ἀκαλλώπιστον, τραχὺ καὶ ξηρόν· εἶναι ὅμως ἀπληλαγμένον ῥητορικῆς ἐπιτηδεύσεως, διότι ὁ συγγραφεὺς ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀφήγησιν τῶν πραγμάτων ἢ εἰς τὴν ἐναρμόνιον τοῦ λόγου κατασκευήν.

Διὰ τοῦτο ὁ ἀναγινώσκων τὸν Πολύβιον δὲν τέρεται μὲν ὡς ἐν τῇ ἀναγνώσει τοῦ χαρίεντος Ἡροδότου, τοῦ παθητικοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ ἡδέως Ξενοφῶντος, κυριεύεται ὅμως ὑπὸ τῶν ὀρθῶν σκέψεων καὶ συμπερασμάτων αὐτοῦ καὶ αἰσθάνεται τὴν ὠφελιμωτάτην ἐξ αὐτῶν διδασκαλίαν.

§ 9. Οἱ ἐπισημότεροι τῶν μετὰ Πολύβιον ἱστορικῶν μέχρι τῶν Βυζαντινῶν.

Οἱ μετὰ τὸν Πολύβιον ἱστορικοὶ δὲν ὑπῆρξαν ἀληθῶς ἀντάξιοι αὐτοῦ· οὐχ ἥττον μετὰ τῶν πολυαριθμῶν μιμητῶν αὐτοῦ ὑπῆρξαν τινες, οἵτινες, καίπερ στερούμενοι τῆς βαθυνοίας καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνου τελειότητος, ἐφιλοπόνησαν ἱστορίας λίαν χρησίμους καὶ πολυτίμους πρὸς γνῶσιν ἀπείρων ἀρχαίων γεγονότων. Ἐγκατεμίγνυσαν δ' ἐν αὐταῖς ἐνίοτε πολλὴν γεωγραφίαν καὶ ἀρχαιολογίαν, τινές δ' ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν συγχρόνως καὶ κριτικοὶ καὶ ῥήτορες καὶ ἠθικο-λόγοι.

Πάντων τῶν ἱστορικῶν τούτων ἐπισημότεροι ἐγένοντο οἱ ἑξῆς:

Διόδωρος ὁ Σικελιώτης. — Ἐπὶ Καίσαρος καὶ Αὐγούστου ζήσας καὶ ἔμπειρος τῆς λατινικῆς γενόμενος περιῆλθε πολλοὺς τόπους καὶ ἐπὶ πολὺ ἐν Ρώμῃ διέτριψεν· ἔγραψε δὲ *Βιβλιοθήκην ἱστορικὴν*, ἥτοι καθολικὴν ἱστορίαν ἀρχομένην ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων καὶ λήγουσαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐν Γαλατίᾳ πολέμων τοῦ Καίσαρος (50 π.Χ.)· πρὸς σύνταξιν αὐτῆς ἔδαπάνησε τριάκοντα ἔτη. Ἐκ τῶν τεσσαράκοντα βιβλίων τῆς ἱστορίας ταύτης σφύζονται τὰ πρῶτα πέντε, περιέχοντα μυθολογίαν καὶ ἱστορίαν ἀνατολικῶν τινῶν ἐθνῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ, περιλαμβάνοντα ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων μέχρι τῶν διὰ δόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου· τῶν λοιπῶν, ἰδίᾳ τῶν δέκα τελευταίων, σφύζονται ἐπιτομαὶ πολλαὶ καὶ ἀποσπάσματα.

Τὴν ἱστορικὴν ὕλην ὁ Διόδωρος ἤντλησεν ἐκ προγενεστέρων συγγραμμάτων, ἀγνώστων ἡμῖν τῶν πλείστων, ἐξέθηκε δ' αὐτὴν ἄνευ πολλῆς τέχνης, κριτικῆς μελέτης καὶ ἐνόητος. Τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ

στερείται ρητορικῶν καλλωπισμῶν, ἀλλ' εἶναι σαφεῖς, ἐν δὲ τῇ διηγήσει ἔχει ἰσχύον τινα καὶ ζωηρότητα.

Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς. — Γεννηθεὶς περὶ τὸ 70 π. Χ. καὶ πολλὸν χρόνον ἐν Ρώμῃ ζήσας ὡς διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς ἐπὶ Αὐγούστου ἐνέκυψε καὶ εἰς τὰ ῥωμαϊκὰ γράμματα, ἀνεστράφη δὲ μετὰ πολλῶν ἐπισήμων Ρωμαίων καὶ ἔγραψε *Ρωμαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν* αὕτη εἶναι ἱστορία καὶ πολιτεία τῆς Ρώμης ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Α'. καρχηδονικοῦ πολέμου (264 π. Χ.), ἦτοι μέχρι τοῦ μέρους ὅθεν ἤρχισεν ὁ Πολύβιος τὰς ἱστορίας αὐτοῦ, ὥστε συμπληρεῖ τοῦτον προεισαγωγικῶς. Τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι διηρημένον εἰς 20 βιβλία, ὧν τὰ μὲν ἐννέα πρῶτα σφύζονται πλήρη, τοῦ δὲ δεκάτου καὶ ἐνδεκάτου τὸ μεγαλείτερον μέρος καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα.

Διὰ τοῦ συγγράμματος τούτου ὁ συγγραφεὺς ἠθέλησε ν' ἀναπτύξῃ ἔτι μᾶλλον τὴν θεωρίαν τοῦ Πολυβίου, ὅτι ἡ ῥωμαϊκὴ δύναμις ὀφείλεται εἰς τὰς ἀρετὰς τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἐξόχων αὐτοῦ ἀνδρῶν προσπαθεῖ δ' ἔτι ν' ἀποδείξῃ ὅτι οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶναι βάρβαροι, ὡς οἱ Ἕλληνες περὶ αὐτῶν ἐφρόνουν, ἀλλὰ γνησίᾳ ἑλληνικῇ φυλῇ πρὸς τοῦτο συνέλεξε φιλοπόνως πᾶσας τὰς ἀρχαίας παραδόσεις περὶ τῶν ἰταλικῶν φυλῶν, μάλιστα δὲ τῶν εἰς Ἰταλίαν ἀποικησάντων Ἑλλήνων. Αἱ πηγαὶ ἐξ ὧν ἤντησε τὴν ἱστορικὴν ὕλην εἶναι μὲν πολλαί, ἀλλ' ἄγνωστοι· ἡ ὕλη ὅμως εἶναι σπουδαία, ἰδίᾳ πρὸς γνῶσιν τῆς ἀρχῆς τῆς δυνάμεως τῶν Ρωμαίων. Τὸ λεκτικὸν τοῦ Διονυσίου εἶνε καλλίτερον ἢ τὸ τοῦ Πολυβίου, ὅντινα, ὡς καὶ τὸν Θουκυδίδην, εἶχεν ὑπόδειγμα ἐν τῇ συγγραφῇ, τοῦτο δ' ὀφείλεται εἰς τὴν μείζονα φιλογλογικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν. Ὡν δ' ἕμα ρήτωρ καὶ τεχνογράφος πραγματεύεται τὴν ἱστορίαν κατὰ τρόπον ἀποδεικτικόν, ὅπερ δὲν ἀρμόζει πάντοτε· αἱ δὲ διηγήσεις αὐτοῦ περιέχουσι μακρολογίαν, μάλιστα δὲ πολλαὶ δημηγορίαι παρεμβάλλονται ἀπαγγελλόμεναι ὑπὸ προσώπων ἡκιστα ρητορικῶν καὶ εἰς μέρη ἐνθα δὲν παρίσταται πολλὴ ἀνάγκη.

Τοῦ Διονυσίου σφύζονται ἔτι πολλὰ κριτικὰ καὶ ρητορικὰ ἔργα τὰ μὲν πλήρη, τὰ δ' ἑλλιπῆ, διακρινόμενα ἐπὶ λεπτότητι κρίσεως καὶ αἰσθήσει τοῦ καλοῦ.

Φλάβιος 'Ιώσηπος. — 'Ητο 'Ιουδαῖος· γεννηθεὶς περὶ τὰ μέσα τοῦ Α'. μ. Χ. αἰῶνος ἐν 'Ιερουσαλήμ καὶ εἰς τὴν αἴρεσιν τῶν Φαρισαίων ἀνήκων ἡγαπήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Οὐεσπασιανοῦ, μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς 'Ιερουσαλήμ ὑπὸ Τίτου ἐγκαταστάς ἐν Ρώμῃ ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ. Εἶναι ὁ ἱστορικός τῶν 'Ιουδαίων γράφας σπουδαῖα ἱστορικὰ συγγράμματα, ὡς *'Ιστορίαν τοῦ 'Ιουδαϊκοῦ πολέμου*, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς 'Ιερουσαλήμ ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ 'Επιφανοῦς (170 π. Χ.) μέχρι τῆς καταστροφῆς αὐτῆς ὑπὸ Τίτου (70 μ.Χ.), καὶ *'Ιουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν*, περιέχουσαν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ 66 μ.Χ. Ὁ 'Ιώσηπος, ὅστις πολὺ ἡγάπα τοὺς Ρωμαίους, ἔγραψε καὶ ἄλλα ἔργα σφζόμενα μὲν, ἀλλὰ μὴ θεωρούμενα πάντα γνήσια.

Πλούταρχος. — 'Εγεννήθη ἐν Χαίρωνεῖ τῆς Βοιωτίας τῷ 70 μ. Χ. καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις φιλοσοφίαν ὑπὸ τὸν Ἀμμώνιον, μετέβη δ' εἰς Ρώμην καὶ ἐδίδασκεν αὐτὴν ἐκείνῳ εὐδοκίμως· ἐσχετίσθη μετὰ τοῦ Τραϊανοῦ καὶ ἐγένετο διδάσκαλος τοῦ κατόπιν αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ. Ὁ Τραϊανὸς ἀνέδειξεν αὐτὸν ὕπατον καὶ ἐπιμελητὴν τῆς 'Ιλλυρίας. Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ ἐγένετο πρόξενος τῆς Ἑλλάδος· ἐπανελθὼν δ' εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα καὶ γενόμενος ἀρχὼν καὶ ἱερεὺς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος καὶ ἐπιμελητῆς τῶν Πυθίων ἀγώνων ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ τῷ 120 μ. Χ. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, πολυγραφωτάτου γενομένου, διαιροῦνται εἰς ἱστορικά, περὶ ὧν μόνον γενήσεται ἐνταῦθα λόγος, καὶ εἰς ἠθικά.

Τὰ σφζόμενα ἱστορικά αὐτοῦ εἶναι οἱ 46 παράλληλοι βίοι ἐπιστῆμων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης· ὁ συγγραφεὺς ἐκθέτει εὐμεθόδως τὰ κατὰ τὸν βίον ἐνὸς Ἑλλήνος καὶ ἐνὸς Ρωμαίου ἐκ παρὰλλήλου, εἶτα δ' ἐπιφέρει σύγκρισιν αὐτῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁμῶς διαφαίνεται τὰς ἐν' ἀποδείξει μᾶλλον ὑπερόχους τοὺς Ἑλληνας. Ἐκτὸς τῶν ῥηθεισῶν βιογραφιῶν διεσώθησαν καὶ τέσσαρες ἄλλαι μεμνημένοι.

Μετὰ δραματικῶν εἰκόνων, ψυχολογικῆς βαθύτητος καὶ θερμοῦ ἐνθουσιασμοῦ περιγράφων ὁ Πλούταρχος τὰς πράξεις, τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν παρέχει ὑψηλὰ διδάγματα διεγείρων εὐγενὲς φρόνημα, ζῆλον τοῦ καλοῦ ἢ ἀποστροφὴν τοῦ κακοῦ παρὰ τοῖς ἀναγνώσταις καὶ μάλιστα τοῖς νέοις· σκοπὸς δ' αὖ

τοῦ ἐν γένει ὑπῆρξεν ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τούτου τῆς ἐκθέσεως προ-
τρέψῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἠθικὴν, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ εἶχε
πολὺ καταπέσῃ· διὰ τοῦτο ἡ μελέτη τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ τερπνὴ
καὶ ὠφελιμωτάτη εἶναι εἰς πᾶσαν τάξιν ἀνθρώπων καὶ εἰς πᾶσαν ἡλι-
κίαν. Διὰ τῆς σοφῆς δ' ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων, βοηθουμένης ὑπὸ ἀ-
πείρου πολυμαθείας ὁ συγγραφεὺς λίαν ἐπιτυχῶς καὶ μετὰ πολλῆς σα-
φηνείας πραγματεύεται τὸ θέμα αὐτοῦ καὶ ἔχει μεγίστην χάριν καὶ
ζωηρότητα ἐν τῇ παραστάσει τῶν ἰδεῶν.

Ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι μὲν ἐν πολλοῖς εὐκόλος, ἀλλὰ πολ-
λαχοῦ πάλιν γίνεται ἀνώμαλος καὶ δυσνόητος διὰ τὴν στρυφνὴν τῶν
προτάσεων πλοκήν, τὰς ἐκτενεῖς περιόδους, τοὺς περιέργους τύπους
τῶν λέξεων καὶ τὰς τολμηρὰς εἰκόνας· καθόλου δὲ τὸ λεκτικὸν αὐ-
τοῦ ἔχει πολλὰ προτερήματα τῶν ἁπτικῶν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἐλατ-
τώματα τῶν κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους συγγραφῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τὸ κύρος τοῦ Πλουτάρχου εἶναι
πολυτιμώτατον, διότι τὰ ἱστορούμενα ἀντλεῖ ἐκ πολλῶν συγγραμ-
μάτων ἀπολεσθέντων καὶ ποικίλων συγγραφῶν.

Φλάβιος Ἀρριανὸς. — Γεννηθεὶς ἐν Νικομηδείᾳ τῆς Β.θυνίας περὶ
τὰ 100 μ. Χ. καὶ ὢν ἅμα Ρωμαῖος καὶ Ἀθηναῖος πολίτης ἐγένετο
μαθητὴς τοῦ στωικοῦ Ἐπικτήτου, ἐπὶ δὲ Ἀδριανοῦ διωρίσθη το-
πάρχης Καππαδοκίας διακριθεὶς διὰ τὴν δεξιότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν
αὐτοῦ· οὕτω δ' ἀπαύστως προήγετο, ὥστε καὶ ὑπατος παρεχειρίσθη·
ἄγνωστον δ' εἶναι ἂν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου ἔζησεν ἐν
Ἀθήναις φαίνεται ὅτι ταῦτα διήγαγε μᾶλλον ἐν τῇ πατρίδι αὐ-
τοῦ, ἔνθα καὶ ἱερεὺς ἐχηρμάτισε καὶ εἰς συγγραφὴν ποικίλων συγ-
γραμμάτων ἡσχολήθη· ἀπέθανε γέρον ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου.

Τὰ ἔργα αὐτοῦ εἶναι ἱστορικά, γεωγραφικά, στρατιωτικά, φιλο-
σοφικά καὶ μικτά, ἐν πολλοῖς δ' ἔχουσιν ὁμοιότητα πρὸς τὰ τοῦ
Ξενοφῶντος· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ πρὸς τὸν Ἐπικτήτον σχέσηις τοῦ Ἀρρι-
ανοῦ προσομοιάζει οὐκ ὀλίγον τῇ τοῦ Ξενοφῶντος πρὸς τὸν Σωκράτην.
Ἐκ τῶν ἱστορικῶν δ' αὐτοῦ ἔργων ἐπισημότερον εἶναι ἡ μέχρι τοῦδε
σφωζόμενη Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου ἐν 7 βιβλίοις, περιλαμβάνουσα
τὸν βίον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μετὰ τῆς ἀφηγήσεως τῶν κατὰ τῆς
Περσίας καὶ ἄλλων χωρῶν τῆς Ἀσίας ἐκστρατειῶν αὐτοῦ. Ἐν τῇ

ἐκθέσει τῆς ἱστορικῆς ὕλης, δι' ἣν πηγὰς εἶχε προγενεστέρους ἱστορικούς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (Πτολεμαῖον, Ἀριστόβουλον) λίαν ἀξιόπιστους, δεικνύει πολλὴν σύνεσιν καὶ ἀκριβείαν, τὸ δὲ λεκτικὸν αὐτοῦ, καίπερ στερούμενον χάριτος, εἶναι σαφές καὶ ἀκριβές, περιέχει δὲ πολλὰς λέξεις καὶ φράσεις τῶν τριῶν μεγάλων ἀρχαίων ἱστορικών, τῶν ὁποίων ἐγένετο ζηλωτής. Ὁ Ἀρριανὸς διὰ τοῦ ἔργου τούτου ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ὑπὸ Ξενοφῶντος ἐν τῇ Κύρου Ἀναβάσει ἐκφρασθείσης ἰδέας περὶ τοῦ εὐχεροῦς τῆς καταστροφῆς τῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Τὰ ἥρωϊκά κατορθώματα καὶ οἱ κίνδυνοι, ἡ μεγαλοψυχία καὶ ἡ εὐγενής φιλοδοξία τοῦ μεγάλου τῆς Μακεδονίας βασιλέως ἐκτίθενται οὕτω ζωηρῶς καὶ διδακτικῶς ἐν τῇ Ἀναβάσει, ὥστε ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ μελέτη αὐτῆς ἀποβαίνει ὠφελιμωτάτη καθόλου μὲν παντὶ, ἰδίᾳ δὲ τοῖς σπουδασταῖς.

Ἐκ τῶν γεωγραφικῶν ἔργων τοῦ Ἀρριανοῦ εἶναι ἡ *Ἰνδική*, ὁ περίπλους *Εὐξείνου Πόντου*, ἐκ δὲ τῶν στρατιωτικῶν *Τέχνη Τακτική* καὶ ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν *Ἐπιμήτου Διατριβαί*, καὶ τὸ *Ἐπιμήτου ἔγχειρίδιον*, ὅπερ ἐστὶ πρακτικὴ ἐπιτομὴ τῶν στοικῶν δογμάτων ἐκ τῶν μικτῶν ἔργων αὐτοῦ εἶναι ὁ *Κυνηγετικός*. Συνέγραψε πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα, ὧν περιλήψεις ἢ ἀποσπάσματα μόνον ἐσώθησαν.

Ἀππιανός. — Οὗτος ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀρριανοῦ· γενόμενος δικηγόρος ἐν Ρώμῃ καὶ λαθὼν πλείστα ἀξιώματα ἐπὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς· ἔγραψεν ἱστορίαν ῥωμαϊκὴν κατ' ἐθνολογικὴν τάξιν ἐκ καλῶν πηγῶν εἰς 24 βιβλία μὴ σφζόμενα πάντα· ἦτο φιλαλήθης καὶ προσεκτικός· ἐραnistῆς, διηγεῖται δὲ τὴν ἱστορίαν τῶν διαφόρων ἐθνῶν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὑπὲρ ὧν δεικνύει θερμὸν ζῆλον. Ὑπόδειγμα εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἶχε τοῦ Κάτωνος τὰς *Origines*, ἥτοι ἀρχὴν καὶ ἱστορίαν τῆς Ρώμης καὶ τῶν λοιπῶν τῆς Ἰταλίας πόλεων. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι εὐχολος, ἀλλ' ἡ διήγησις ζηρά· ὁ ἱστορικός οὗτος εἶναι ἀδέξιος μιμητὴς τοῦ Ἡροδότου.

Πολύβιος. — Ὑπῆρξε ῥήτωρ ἐπὶ Μ. Αὐρηλίου· σφζονται αὐτοῦ τὰ *Στρατηγήματα* ἐν 8 βιβλίοις ἱκανὴν ἱστορικὴν σπουδαιότητα ἔχοντα.

Λίον Κάσσιος Κοκκινητὸς.— Ἐγεννήθη ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας τῷ 155 μ. Χ. ἐκ πατρὸς συγκλητικοῦ, διέτριψε δὲ τὸ πλεῖστον ἐν Ρώμῃ γενόμενος ταμίης, ἀγορανόμος, στρατηγὸς καὶ δις ὕπατος. Ἀποσυρθεὶς ἐν Καπύῃ συνέλεξε τὴν ἱστορικὴν ὕλην καὶ ἤρξατο τῆς συγγραφῆς, τὴν ὁποίαν συνετέλεσεν ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα, ἀπέθανε δ' ἐν αὐτῇ προβεβηκώς ἤδη τὴν ἡλικίαν. Τὸ ἔργον αὐτοῦ εἶναι *Ρωμαϊκὴ ἱστορία* ἀπὸ κτίσεως Ρώμης μέχρι τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεουήρου (229 μ. Χ.) εἰς 80 βιβλία, ὧν 23 σφύζονται χιέραια, τὰ δὲ λοιπὰ ἐν ἀποσπάσμασι μᾶλλον ἢ ἥττον μακροῖς. Ἐξήλωσε καὶ ἐμιμήθη τὸ πνεῦμα καὶ τὸν τρόπον τῆς πρακτικῆς ἐκθέσεως τῆς ἱστορίας, ἰδίᾳ τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλ' ὑπελείφθη αὐτοῦ· καίτοι δὲ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ περιέχει ἱκανὰ ἐλαττώματα, εἶναι ὁμως σπουδαῖον διὰ τὴν καλὴν τῶν πηγῶν χρῆσιν καὶ τὴν ἐμπειρον τῶν ἱστορουμένων γνῶσιν, πρὸ πάντων διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς παρχμῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρώμης. Ἐν τῷ λεκτικῷ αὐτοῦ, ἐν ᾧ μιμνῆται τὴν ἀττικὴν διάλεκτον καὶ ὅπερ στερεῖται μὲν καθαρότητος ἑλληνικῆς, ἀλλ' εἶναι ἀπηλλαγμένον ἐπιτηδεύσεως, φαίνεται ἱκανὴ ἐπίδρασις τῆς ῥωμαϊκῆς γλώσσης καὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ πνεύματος. Παρεμβάλλονται δ' ἐν τῷ ἔργῳ καὶ δημηγορίαι τινές.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἱστοριογράφων ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι πολλοί, τῶν ἔργων δὲ αὐτῶν σφύζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκλογαὶ γενόμεναι ὑπὸ διαφόρων λογίων ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χρόνοις.

§ 10. Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι.

Ὅτε τὸ Βυζάντιον ἐγένετο ἔδρα τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἤρξαντο ἀναλαμβάνοντα ἐν αὐτῷ καὶ τῷ λοιπῷ κράτει ἱκανὴν ζωὴν καὶ ὄθησιν ἐν διαφόροις κλάδοις, ἰδίᾳ δ' ἐν τῇ ἱστοριογραφίᾳ, τῆς ὁποίας ἀνεφάνησαν πολλοὶ καὶ σπουδαῖοι ἀντιπρόσωποι. Οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ δύνανται νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο κυρίας τάξεις, τοὺς ἱστοριογράφους καὶ τοὺς χρονογράφους. Οἱ μὲν πρῶτοι πραγματεύονται ὠρισμένον τι τμήμα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας σύγχρονον ἢ μικρὸν αὐτῶν ἀπέχον, ἀκολουθοῦσι δὲ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν καθόλου

διασκευὴν τοὺς ἀρχαίους ἐξόχους ἱστορικούς καὶ ἀποτείνονται μᾶλλον πρὸς τὸν λόγιον κόσμον προσέχοντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκθεσιν τῶν γεγονότων· οἱ δὲ δεύτεροι ἐξιστοροῦσι τὴν γενικὴν τοῦ κόσμου ἱστορίαν ἀπὸ τῆς δημιουργίας μέχρι τῶν ἐαυτῶν χρόνων ἢ μικρὸν πρὸ τούτων, ἀπευθύνονται δὲ πρὸς τὸ πολὺ πλῆθος, περὶ τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα κυρίως καὶ περὶ ἐπουσιώδη γεγονότα διατρίβοντες, διὸ τὸ τε περιεχόμενον καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι ἀνάλογα. Κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς περιόδου πολλοὶ ἱστοριογράφοι καὶ χρονογράφοι ἀνεφάνησαν, ὧν ἐπιστημότεροι πλὴν ἄλλων εἶναι οἱ ἐξῆς:

Ζώσιμος.— Ἀγνωστος εἶναι ὁ βίος αὐτοῦ ζήσαντος κατὰ τὸν πέμπτον αἰῶνα· συνέταξεν ἔργον ἐπιγραφόμενον *Ἱστορία νέα καὶ πραγματευόμενον περὶ τῆς παρικμῆς καὶ πτώσεως τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι Θεοδοσίου τοῦ μικροῦ, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 30 π.Χ. — 410 μ. Χ.*

Προκόπιος.— Οὗτος ἐκ Καισαρείας καταγόμενος καὶ κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ζῶν συνέγραψε τῶν καθ' ἑαυτὸν ἱστοριῶν βιβλία δισὶ, περιέχοντα τὴν ἱστορίαν τῶν πολέμων τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ Περσῶν, Βανδῆλων καὶ Γότθων, ἐτι δὲ καὶ *Ἀνέκδοτα ἡ ἀπόρητον ἱστορίαν*, εἶδος μυστικῆς ἱστορίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας. Ὑπῆρξε μιμητὴς ἰδίᾳ τοῦ Θουκυδίδου, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι ἱκανῶς σαφὴς καὶ ἰσχυρά.

Γεώργιος Κεδρηνός.— Οὗτος ἔγραψε περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΑ'. ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος *Σύνοψιν ἱστοριῶν ἀρχομένην ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ λήγουσαν τῇ 1057.*

Ζωναράς.— Ζήσας κατὰ τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα καὶ ὀλίγον μετ' αὐτὸν ἔγραψε πολλὰ ἔργα, ὧν κύριον εἶναι ἡ *Ἐπιτομὴ ἱστορίας ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου (1118), ἔργον πολύτιμον διὰ τὴν ὕλην.*

Νικηίας ὁ Χωνιάτης ἢ Ἀκομινάτος.— Ἡ Χρονικὴ διήγησις τούτου, ἀποθανόντος ἐν Νικαίᾳ τῇ 1216, εἶναι συνέχεια τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ζωναρᾶ μέχρι τοῦ 1206· ἐν αὐτῇ δὲ ἱστορεῖται καὶ ἡ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἁλώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Νικηφόρος Γρηγοράς.— Ἐξ Ἡρακλείας τοῦ Πόντου καταγόμενος

ἔγραψε *Ρωμαϊκὴν ἱστορίαν* ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τοῦ 1359.

Νικόλαος ἡ Λαόνικος Χαλκοκονδυλῆς. — Ἀθηναῖος ὢν συνέγραψεν ἱστορίαν τῶν Τούρκων καὶ τὴν πτώσιν τοῦ Βυζαντίου (1297—1462). Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι πρὸς τοῖς ἄλλοις πολύτιμον, διότι παρέχει σπουδαιότατην ἐκθεσιν, τὴν μόνην ἐλληνιστὶ γεγραμμένην, περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ γερμανικοῦ, γαλλικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ πολιτισμοῦ.

Γεώργιος Φραντζῆς. — Τούτου, περὶ τὰ τέλη τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ζήσαντος, ἡ ἱστορία τῶν Παλαιολόγων (1261—1477) εἶναι τὸ τελευταῖον ἱστορικὸν ἔργον τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας.

Καὶ ἐν τῇ Ἑκκλησιαστικῇ δὲ ἱστοριογραφίᾳ διέπρεψαν πολλοὶ ἱστορικοί, ὧν ἀρχαιότατος εἶναι ὁ Εὐσέβιος, γενόμενος ἐπίσκοπος Καισαρείας τῷ 314· τούτου ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία περιέχει ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Λικινίου (324) καὶ εἶναι ἐμβριθῶς καὶ ἀκριβῶς γεγραμμένη· συνέχεια ταύτης ἐγράφη ὑπὸ Σωκράτους, Σωζομένου, Θεοδορήτου καὶ Εὐαγρίου.

Β'. ΡΗΤΟΡΕΙΑ

§ 1. Ἀρχαὶ καὶ ἀνάπτυξις τῆς ῥητορείας.

Οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἠγάπησαν τὸν ῥητορικὸν λόγον· ἤδη παρ' Ὀμήρῳ ἀναφέρονται φυσικοὶ ῥήτορες τῶν ἡρώων χρόνων ὁ συνετὸς Νέστωρ καὶ ὁ πολυμήχανος Ὀδυσσεύς. Βραδύτερον δ' ὅτε τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ἤρξατο διαδιδόμενον εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἄρχοντες καὶ δημαγωγοὶ ἠγόρευον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου, ἐν ταῖς βουλαῖς καὶ τοῖς συνεδρίοις· ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτῶν ἦσαν ἄνευ μεμελετημένης ῥητορικῆς τέχνης, ἅτε ἀποβλέποντες μόνον εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς παρούσης χρείας· τούτου ἕνεκα δὲν διατηροῦντο ἢ περιέπιπτον εἰς λήθην. Ἐν Ἀθήναις τοιοῦτοι φυσικοὶ ῥήτορες παλαιότερον μὲν ὑπῆρξαν ὁ Σόλων, ὁ Πεισίστρατος, ὁ Κλεισθένης· ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἡ πρόοδος τῆς δημοκρατίας κατέστησε πλήρη τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου,

ἀνεφάνησαν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ δαιμόνιος Περικλῆς.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων αἱ Ἀθῆναι γίνονται τὸ κέντρον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος ἐκαλλιεργήθη ἐξόχως καὶ ἐτελειοποιήθη ἡ ῥητορικὴ τέχνη· ἄλλ' ἡ διδασκαλία ταύτης δὲν ἐγεννήθη ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, διότι μόνον ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου εἰσῆχθη ἐκ Σικελίας εἰς αὐτήν. Ἐν Συρακούσαις δὴλα δὴ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος (465 π. Χ.) ἕνεκα πολλῶν ἰδιωτικῶν δικῶν ἀνεπτύχθη σφόδρα ἡ δικανικὴ ῥητορικὴ· τότε πρῶτος ἐδίδαξε ῥητορικὴν τέχνην καὶ συνέγραψε τοιαύτην ὁ Κόραξ, συνήγορος ὢν καὶ δημαγωγός· οὗτος, ὀρίζων τὴν ῥητορικὴν ὡς τέχνην πειθοῦς δημιουργόν, διήρει τοὺς λόγους εἰς διάφορα εἶδη καὶ διέκρινεν ὀνομαστικῶς τὸ προοίμιον, οὗ σκοπὸς ἔλεγεν ὅτι ἦτο νὰ διαθέσῃ δι' ἑλκυστικῶν λόγων εὐμενῶς τοὺς ἀκροατάς πρὸς τὸν λέγοντα. Μιμητῆς αὐτοῦ καὶ διάδοχος ὑπῆρξεν ὁ Τισίας, γράψας καὶ οὗτος ῥητορικὴν τέχνην καὶ γενόμενος ἀντίζηλος τοῦ διδασκάλου.

Τοῦ Τισίου μαθητῆς καὶ ἐπισημότερος αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Κόρακος ἐγένετο Γοργίας ὁ Λεοντῖνος· οὗτος ἔλθων εἰς Ἀθήνας τῷ 427 π. Χ. ὡς προσθευτῆς ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ ἰωνικῶν πόλεων ἐξέπληξε τὸ πρῶτον τοῦ εὐφυῆς καὶ φιλολόγου Ἀθηναίου διὰ τὸ πομπῶδες καὶ ἁρμονικόν τοῦ λόγου, τὰ ποιητικὰ ἐκφράσεις καὶ τὰ ποικίλα σχήματα, ἀλλὰ δὲν συνεχλόνει οὐδὲ συνήρπαζε τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν, διότι αἱ ἔννοιαι αὐτοῦ ἐσπεροῦντο βάθους. Μένων ἐν Ἀθήναις ἐδίδασκε τὴν ῥητορικὴν καὶ ἔλκυε παρ' ἑαυτῷ πολλοὺς τῶν ἐπισήμων νέων πρὸς οὐς ἀντὶ χρημάτων ἐδίδασκεν αὐτήν· ἄλλ' ἐνίστε μετέβαινε καὶ εἰς ἄλλας πόλεις ἐκφωνῶν ἰδίᾳ πανηγυρικοὺς λόγους καὶ ἐπιδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ τέχνην μετὰ ἥθους μεγαλοπρεποῦς καὶ ἐσθῆτος πολυτελοῦς. Οὕτω δὲ διεμόρφωσε τὸ ἐπιδεικτικὸν λεγόμενον γένος ἐν τῇ ῥητορείᾳ. Ἐφρόνει ὅτι ἡ ῥητορικὴ ὡς πειθοῦς δημιουργὸς εἶναι ἡ τέχνη τῶν τεχνῶν δι' αὐτῆς, ἔλεγε, γίνεται τις ἱκανὸς νὰ ὁμιλήσῃ καλῶς καὶ πειστικῶς περὶ οἰοῦμένης ποτε πράγματος. Θέμα δὲ τοῦ λόγου ἐλάμβανε γενικὰς ὑποθέσεις, ἔτι δὲ ψόγους ἢ ἐγκώμια περὶ παντοδαπῶν προσώπων ἢ πραγμάτων, ἅτινα ἔγραφε ὡς γυμνάσματα διὰ τοὺς μαθητάς αὐτοῦ· ἐθήρευε δ' ἀπαν-

ταχοῦ ἐν τῷ λόγῳ τὴν καλλιέπειαν καὶ ἐποικίλλεν αὐτὸν διὰ λέξεων καὶ συνθέσεων σπανίων καὶ καινοφανῶν, οἷας μετεχειρίζοντο οἱ σύγχρονοι μελοποιοὶ καὶ μάλιστα οἱ διθυραμβοποιοί, ἡ χρῆσις δὲ τοιοῦτου ὕφους ἐκλήθη ὑπὸ τῶν παλαιῶν γοργιάζειν.

Ἐν γίνετο ὁ Γοργίας μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν τότε ἐν Ἀθήναις ἀναφανεύων σοφιστῶν θεώρει τὴν ῥητορικὴν ὡς τὴν τέχνην ἐκείνην τοῦ λόγου, διὰ τῆς ὁποίας ἡδύνατό τις νὰ παραστήσῃ ὡς ὀρθὸν καὶ αὐτὸ τὸ ἀντίθετον τοῦ τιθεμένου ζητήματος, π. χ. τὸ δίκαιον ὡς ἄδικον, τὸ ἀγαθὸν ὡς κακόν, καὶ τὰν ἅπαν (τὸν κρείττω λόγον ἦτιω ποιεῖν). Οἱ σοφισταὶ οὗτοι, μὴ πολυπραγμενοῦντες περὶ τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, ἐδίδασκόν ποικίλην μὲν σοφίαν ἀντὶ χρημάτων, ἰδίᾳ δὲ τὴν ῥητορικὴν τέχνην· συντέλεσαν δὲ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀνύψωσιν καθόλου μὲν τοῦ πεζοῦ ἀττικοῦ λόγου, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ῥητορικοῦ συντάσσοντες κανόνα· περὶ ῥητορικῆς, ἀπαγγέλλοντες καὶ γράφοντες λόγους ἐπιδεικτικούς· πρὸ πάντων ὡς παραδείγματα πρὸς ἀπομίμησιν ἄλλ' ἀπένεμον ἀξίαν μᾶλλον εἰς τὸ ἐντεχνον τοῦ λόγου καὶ εἰς τὴν ἀνθηρὰν παράστασιν ἢ εἰς τὴν λογικὴν καὶ πραγματικὴν τῶν ἐκτιθεμένων ὀρθότητα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φανερόν γίνεται ὅτι εἰς ἀνάπτυξιν καὶ ἀκμὴν τῆς ῥητορείας ἐν Ἀθήναις συνέτειναν πρῶτον μὲν τὸ ἐλεύθερον δημοκρατικὸν πολίτευμα, εἶτα δὲ ἡ ἔμφυτος τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς πόλεως εὐγλωττία, μάλιστα δὲ τοῦ Περικλέους, καὶ τέλος ἡ διδασκαλία τῆς ῥητορικῆς τέχνης ὑπὸ τῶν σοφιστῶν· ἀλλὰ καὶ αἱ δίκαι καὶ τῶν Ἀθηναίων αὐτῶν καὶ τῶν συμμάχων, οἵτινες ἐδικάζοντο ἐν Ἀθήναις, πολυαριθμóταται καὶ ποικιλώταται οὖσαι, οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ῥητορείας, μάλιστα δὲ τῆς δικανικῆς· ἡ δὲ τότε καθόλου πνευματικὴ ἀκμὴ τῆς πόλεως συνήργησε πολὺ εἰς τὴν διαμόρφωσιν ταύτην. Ἀλλ' ὅτε βραδύτερον, μετὰ τὸν θάνατον δηλονότι τοῦ Δημοσθένους περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος π. Χ. καὶ ἐξῆς, ἐξέλιπεν ἡ ἐλευθερία ἔκ τε τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, δὲν ἀναφαίνονται ῥήτορες σπουδαῖοι· ἡ ῥητορικὴ τότε περιωρίσθη εἰς τὴν θεωρητικὴν τῆς τέχνης μελέτην καὶ τὴν ἀνάλυσιν τῶν λόγων τῶν ἀρχαιοτέρων ἐνδό-

ζων ρητόρων καὶ εἰς τὰς ψυχρὰς τούτων ἀπομυμήσεις ὑπὸ τῶν ρητόρων καὶ τῶν σοφιστῶν τῶν χρόνων ἐκείνων.

§ 2. Τόπος τῆς ἐνεργείας τοῦ ρήτορος· εἶδη καὶ διαίρεσεις τοῦ ρητορικοῦ λόγου. Λογογράφοι.

Στάδιον τῆς ἐνεργείας τοῦ ρήτορος ἦτο τὸ πολιτικὸν βῆμα, τὰ δικαστήρια καὶ αἱ πανηγύρεις· ἕνεκα τούτου ἐμφορώθησαν τρία εἶδη ρητορικοῦ λόγου: 1) τὸ συμβουλευτικὸν ἢ δημηγορικόν, περιλαμβανόν δημοσίας ἀγορεύσεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐν ταῖς κοιναῖς συναθροίσεσι, 2) τὸ δικανικόν, περὶ ὃ στρέφονται οἱ ἐν δικαστηρίοις λόγοι δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν δικῶν καὶ 3) τὸ ἐπιδεικτικὸν ἢ πανηγυρικόν, εἰς ὃ ἀνάγονται οἱ ἐγκωμιαστικοὶ λόγοι, ὡς ἐπιτάφιοι, πανηγυρικοὶ κλπ.

Ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε νόμος καθ' ὃν οἱ ἔχοντες ἰδιωτικὰς δίκας ὤφειλον ν' ἀγορεύωσιν αὐτοπροσώπως, πλην τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων, ὑπὲρ ὧν ἡγόρευον συγγενεῖς ἢ ἐπίτροποι· μετὰ δὲ τὴν ἀγόρευσιν ἡδύνατο μόνον συγγενὴς ἢ φίλος, συνήγορος καλούμενος, νὰ συμπληρώσῃ ἢ βεβαιώσῃ τὰ ρηθέντα· τὸ τοιοῦτον ἐκαλεῖτο δευτερολογία, ἣτις πολλάκις ἦτο σπουδαιότερα τῆς πρώτης ἀγορεύσεως, ἥτοι τῆς πρωτολογίας. Ἄλλ' αἱ πρόσδοι τῆς ρητορικῆς ἀπέδειξαν τὸν νόμον τοῦτον ἄτεπον. Διὰ τοῦτο ἀνεφάνησαν οἱ λογογράφοι, ἥτοι κατασκευασταὶ λόγων, οἱ ὁποῖοι, ὄντες ἔμπειροι τῶν νόμων καὶ τῆς ρητορικῆς, ἔγραφον ἐπὶ μισθῷ λόγον ὑπὲρ τοῦ πελάτου αὐτῶν ἐμμανθάνομενον καὶ ἀπαγγελλόμενον ὑπὸ τούτου πρὸ τῶν δικαστῶν. Οἱ λογογράφοι οὗτοι δὲν ἔγραφον μόνον λόγους δικανικοὺς, ἀλλὰ καὶ πολιτικὰς ἀγορεύσεις κατὰ παραγγελίαν.

§ 3. Περικλῆς.

Ἐκ τῶν ρητόρων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐδιδάχθησαν τὴν ἑντεχον ρητορικὴν, ἀλλὰ φύσει τὸ δῶρον τῆς εὐγλωττίας ἔλαβον καὶ τὰς βάσεις τῆς πολιτικῆς ρητορείας ἔθεσαν, ἐπιφανέστατος ὑπῆρξεν ὁ Περικλῆς. Οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν παρεδόθησαν γεγραμμένοι· ὁ Θουκυδίδης μόνον περιέλαβεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἱστορίᾳ τρεῖς δημηγορίας αὐτοῦ, οὐχὶ ὡς ὁ

Περικλῆς ἐξεφώνησε ταύτας, ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς ἐγγύτατα ἀντελήφθη αὐτῶν. Ἐκ τῶν δημηγοριῶν τούτων καὶ ἐξ ἄλλων μαρτυριῶν ἐξάγεται ὅτι κύριος χαρακτήρ τοῦ λόγου τοῦ Περικλείους ἦτο ἡ βαθύτης καὶ ἡ λεπτότης περὶ τὰ νοήματα καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια, δι' ἣν καὶ Ὁλύμπιος ἐπωνομάσθη καὶ ἦν ἡρύετο ἐκ τῆς ἔξεως τοῦ ἀνάγειν τὰς εἰδικὰς περιπτώσεις εἰς γενικὰς ἀρχάς. Περὶ αὐτοῦ ὁ Πλάτων εἶπεν ὅτι πλὴν τῆς ἰδίας εὐφυΐας προσέλαβεν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τὸ ὑψηλότροπον καὶ πάντη τελεσιουργόν, ἥτοι τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν μεγάλων σκοπῶν. Εὐπολις δ' ὁ κωμικὸς ἔλεγεν ὅτι οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσδύοντες βαθύως εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν κατέλιπον ἐν αὐταῖς τὸ κέντρον ὡς αἱ μέλισσαι. Ἡ εὐγλωττία τοῦ Περικλείους, κατευθύνουσα τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ, οὐ-
 τινος προϊστάτο, εἰς ἀσφαλῆ καὶ σταθεράν ὁδόν, ἦτο ἀπηλλαγμένη ῥητορικῶν τεχνασμάτων καὶ δὲν εἶχε σκοπὸν τὴν τέρψιν μόνον τῆς ἀκοῆς οὐδὲ συνωδεύετο ὑπὸ βιαιῶν κινήσεων τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ βήματος, ὅπως ἔπραττον πολλοὶ τῶν μετὰ ταῦτα πολιτικῶν ῥητόρων, ὡς ὁ δημαγωγὸς Κλέων· οὗτοι ἠρέθιζον τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν μὴ ἀνυψοῦντες αὐτάς, ἀλλὰ βιαίως καὶ ἀλόγους μόνον συγκινήσεις ἐξεγείροντες.

Μετεχειρίζετο δὲ ὁ Περικλῆς γλῶσσαν τὴν ἀρχαίαν ἀττικὴν, κοινωτέραν μὲν τῆς τοῦ Θουκυδίδου, ἀλλὰ πλήρη δυνάμεως καὶ ἀκριβοείας μετὰ λαμπρῶν πολλάκις ποιητικῶν εἰκόνων καὶ ὀραίων παρομοιώσεων καὶ ἀποφθεγμάτων.

§ 4. Οἱ ἐξέχοντες τῶν τεχνικῶς διαμορφωθέντων ῥητόρων.

Ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῆς διδασκαλίας τῆς ῥητορικῆς τέχνης ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τοῦ Γοργίου πάντες οἱ ῥήτορες καὶ τῶν τριῶν εἰδῶν τοῦ ῥητορικοῦ λόγου διεμορφοῦντο τεχνικῶς· ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν πρὸ τῆς ἐλευθέρως τοῦ Γοργίου κατ' ἐμπειρίαν ἐπιδεδομένων εἰς τὴν ῥητορικὴν ἐν Ἀθήναις ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν κανόνων τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ τέχνης. Ἐκ τῶν πολλῶν ῥητόρων οἱ Ἀλεξάνδρινοι φιλόλογοι ἀπεχώρισαν δέκα, θεωρήσαντες τούτους κανόνα εἶτε ὑπό-

δειγμα τῆς ἀττικῆς ῥητορείας· εἶναι δὲ οὗτοι οἱ ἐξῆς: Ἀντιφῶν, Ἀνδοκίδης, Ανσίας, Ἰσοκράτης, Ἰσαῖος, Ανκυούργος, Αἰσχίνης, Δημοσθένης, Ὑπερείδης, Δεῖναργος.

§ Β. Ἀντιφῶν.

Ὁ Ἀντιφῶν ἐγεννήθη ἐν Ραμνεῦντι τῆς Ἀττικῆς (480 π. Χ.). Ἀνήκων εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς ὑπῆρξε πολιτικός δεινὸς καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἰδρύσας σχολὴν ταύτης ἐν Ἀθήναις καὶ συγγράψας τέχνην ῥητορικὴν, ἣτοι ἀναγαγὼν τὰ ἀξιώματα καὶ τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς ἐμπειρίας εἰς σύστημα θεωρητικόν. Ὁ Θουκυδίδης, οὗτινος ὑπῆρξε διδάσκαλος, παρέχει λαμπρὰν εἰκόνα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ ἐν τοῖς πολιτικοῖς. Ὁ Ἀντιφῶν ἔγραφε πρὸς ἐπὶ λόγους ὑπὲρ ἄλλων δικαζομένων, ἀπ' αὐτοῦ δ' ἔλαβε σπουδαίοντα τὸ ἔργον τῶν λογογράφων ἐν Ἀθήναις, ἐνῶ πρότερον δὲν ἐτιμᾶτο πολὺ. Οὐδέποτε ὁ ῥήτωρ ἠγόρευεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου, μόνον δ' ἔπαξ ἐν δικαστηρίῳ, ὅτε μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν Τετρακοσίων, εἰς ὧν τὴν συγχρότησιν ὑπῆρξεν ὁ κύριος μοχλός, κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ ὑπὸ Θηραμένους ἀπελογήθη μὲν, ἀλλ' ἔθανατώθη, ἥ δὲ περιουσία αὐτοῦ ἐδημεύθη.

Ἐκ τῶν 35 λόγων οὓς συνέγραψε διεσώθησαν 15 ἀναφερόμενοι εἰς φονικὰς δίκας, ἐξ αὐτῶν δὲ τρεῖς μόνον, κατηγορία φαρμακείας κατὰ τῆς μητροῦδος, περὶ τοῦ Ἡρώδου φόνου, περὶ τοῦ χορευτοῦ, εἶναι πραγματικοί, ἥτοι διεξήχθησαν ἐν δικαστηρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ πλαστοὶ καὶ γυμνάσματα ῥητορικὰ διηρημένοι εἰς τρεῖς τετραλογίας· ἐκάστη τούτων πραγματεύεται τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν οὕτως, ὥστε ἐκ τῶν λόγων οἱ μὲν δύο ἀνήκουσιν εἰς τὸν κατηγοροῦν ὡς πρωτολογία καὶ δευτερολογία, οἱ δ' ἄλλοι δύο εἰς τὸν κατηγορούμενον· οὕτω δ' ἐφῆρμεν ἀκριβῶς εἰς τὸ δικανικὸν γένος τὴν σοφιστικὴν τέχνην τοῦ ποιεῖν τὸν κρείττω λόγον ἥττω.

Εὐστοχία καὶ ἀκρίβεια περὶ τοὺς ὅρους, ὀξύνοια καὶ δύναμις ἐφευρετικῇ τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ ἐν τῇ ὑποθέσει, σπευδαίοντος καὶ ἐμβρίθειας νοημάτων, ἀλλ' ἑλλειψίς χάριτος καὶ πάθους διακρίνουσι τοὺς λόγους τοῦ Ἀντιφῶντος γεγραμμένους μὲν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἀττικῇ,

ὁμοίᾳ τῇ τοῦ Θουκυδίδου, πλήρεις δὲ τεχνικῶν σχημάτων λέξεως. Μετὰ μεγάλης συμμετρίας καὶ εὐτεχνίας ἐπικρατοῦσι παρ' αὐτῷ τὰ κατὰ παρά-ταξιν κῶλα, ἅτινα πολλάκις συμπλέκει ἀντιστοίχως ἢ ἀντιθέτως, ὥστε παράγεται ἑναρμόνιος σύνθεσις.

§ 6. Ἀνδοκίδης.

Ἀνδοκίδης ὁ Λεωγόρου, ἐκ τοῦ ἐπισήμου γένους τῶν Κηρύκων τῆς Ἐλευσινίας. Δῆμητρος καταγόμενος, ἦτο ὀλίγῳ νεώτερος τοῦ Ἀντιφῶντος, ἀνῆκε δὲ εἰς τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ ἐχρημάτισε νέος ἔτι ὢν στρατηγός καὶ πρεσβευτής. Κατηγορηθεὶς ὕστερον ἐπὶ τῇ περικοπῇ τῶν Ἑρμῶν καὶ τῇ ὕβρει τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων καὶ μηνύσας τοὺς αἰτίους ἀπελύθη μὲν τῆς αἰτίας, ἐφυγαδεύθη δὲ μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπεδόθη εἰς ἐμπορίαν ἐν Κύπρῳ καὶ Σάμῳ ἔνθα ἐκτήσατο πλοῦτον· ἐπανῆλθε δ' εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Τριάκοντα δοθείσης ἀμνηστείας. Κακῶς διεξαγαγὼν μετὰ ταῦτα ἐντολὴν τῆς πόλεως ἐν Σπάρτῃ ἐξεδιώχθη ἐξ Ἀθηνῶν, ἄγνωστον δὲ ποῦ καὶ πότε ἀπέθανεν. Ἐγγραψε διαφόρους πολιτικοὺς λόγους, ὧν σφύζονται τέσσαρες· τούτων ἐπισημότερος εἶναι ὁ περὶ τῶν μυστηρίων.

Ὁ Ἀνδοκίδης στερεῖται μὲν ἀκριθείας καὶ τέχνης περὶ τὴν σύνδεσιν τοῦ λόγου, ἀλλ' εἶναι ἀπηλλαγμένος τῶν τυπικῶν ῥητορικῶν σχημάτων καὶ ἔχει φυσικὴν τινὰ εὐχέρειαν καὶ ζωηρότητα· ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ οἷον εἰς δεσμὸν τινὰ συνδέοντα τοὺς αὐστηροὺς ἀττικοὺς ῥήτορας, ὡς τὸν Περικλέα, τὸν Ἀντιφῶντα, πρὸς τοὺς μετὰ ταῦτα λειότερον τὸν ῥητορικὸν λόγον μορφώσαντας.

§ 7. Λυσίας.

Ὁ Λυσίας ἦτο υἱὸς Κεφάλου τοῦ Συρακουσίου μετοικήσαντος τῇ προτροπῇ τοῦ Περικλέους ἐκ Συρακουσῶν εἰς Ἀθήνας. Γεννηθεὶς τῷ 440 π. Χ. μετέβη νέος ὢν εἰς Σικελίαν, ἔνθα ἐδιδάχθη τὴν ῥητορικὴν παρὰ Τισίᾳ καὶ Νικίᾳ τοῖς Συρακουσίοις· ἐκείθεν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας τῷ 411 καὶ ἔζη παρὰ τῷ πατρί. Ὡν δὲ δημοκρατικὸς κατεδιώχθη ὑπὸ τῶν Τριάκοντα, ὧν ὁ Ἐρατοσθένης ἐφόνευσεν τὸν ἀδελ-

φόν αὐτοῦ Πολέμαρχον, μόλις δὲ καὶ αὐτὸς διέφυγε τὰς χεῖρας τῶν τυράννων σωθεὶς εἰς Μέγαρα· μένων ἐνταῦθα καθ' ὃν χρόνον ἐμαίνοντο οὗτοι ἐν Ἀθήναις ἔδωκε πολλὰ χρήματα τοῖς περὶ τὸν Θρασύβουλον καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίας, μεθ' ἣν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐγένετο ἰσοτελής, ἔχων δῆλα δὴ δικαιώματα μεταξὺ πολίτου καὶ μετοίκου. Ἀπὸ τοῦ χρόνου δὲ τούτου ἤρξατο διδάσκων τὴν ῥητορικὴν ἐν σχολῇ προτείνων τοῖς μαθηταῖς ἴδια ὑποδείγματα· ἀλλ' ἡ ῥητορικὴ αὐτοῦ ἔλαβεν ἐντονωτέραν καὶ φυσικωτέραν τροπὴν ἀπὸ τῆς κατηγορίας τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἐναντίον τοῦ Ἐρατοσθένους διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ. Ἐκτοτε ἔγραψε λόγους ὑπὲρ ἄλλων, ἥτοι ἐγένετο λογογράφος, εὐδοκίμησας τὰ μέγιστα ὡς τοιοῦτος καὶ εἰς ὑψίστην χάριν προαγαγὼν τὸν ἀπτικὸν λόγον. Ἀπέθανε τῷ 378.

Ὁ Λυσίας συνέγραψε ῥητορικὴν τέχνην καὶ 230 λόγους, ὧν σφίζονται 34, ὡς καὶ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων καὶ ἐπιστολαὶ τινες. Ἐκ τούτων δὲ τῶν λόγων, ὧν ἀξιολογώτεροι εἶναι ὁ καὶ Ἐρατοσθένους, ὁ καὶ Ἀγοράτου, ἡ δὴμῶν καταλύσεως ἀπολογία, οἱ δύο καὶ Ἀλκιβιάδου λόγοι λειποταξίου καὶ ἀστρατείας κλπ., μόνον τὸν κατ' Ἐρατοσθένους ἐξεφώνησεν αὐτὸς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔγραψεν ὑπὲρ ἄλλων· ὁ δ' Ἐπιτάφιος καὶ ὁ κατ' Ἀνδοκίδου θεωροῦνται νόθοι.

Οἱ λόγοι τοῦ Λυσίου εἶναι συντεταγμένοι, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων λογογράφων, πρὸς χρῆσιν διαφόρων προσώπων μὴ ἐχόντων τὴν δέουσαν ἐμπειρίαν εἰς τὸ ἀγορεύειν ἐν δικαστηρίῳ· ἀλλ' ὁ ῥήτωρ εἰσδύων βαθέως εἰς τὸ θέμα, τὸν χαρακτῆρα, τὴν κοινωνικὴν θέσιν, τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ αἰτουμένου τὸν λόγον μεταχειρίζεται μετὰ λεπτῆς τέχνης καὶ φυσικῆς εὐχερείας· τὸ ἀρμόδιον πνεῦμα καὶ τὸ ἀνάλογον λεκτικὸν πρὸς τε τὸ πρόσωπον καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ λόγου· τοῦτο δ' ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἀρετὴν τοῦ ῥήτορος τούτου, τὴν ὁποίαν οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν δεινότητα περὶ τὴν ἡθοποιίαν. Ὁ Λυσίας προσετίθει εἶναι δεξιότατος εἰς τὰ προόμια προσελκύνων ἐν αὐτοῖς διὰ ποικίλων τρόπων τὴν εὐνοίαν τῶν δικαστῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγορεύοντος· αἱ δὲ διηγήσεις αὐτοῦ, ἀποδίδουσαι διὰ ζωηρῶν χρωμάτων καὶ μετὰ πολλῆς ἀφελείας φυσικώτατα τὴν εἰκόνα τοῦ πράγματος, ἀποβαί-

νουσι λίαν τερπναί. Εἰς δὲ τὰς ἀποδείξεις καὶ τοὺς ἐλέγχους ὁ ρήτωρ τόσον σαφῶς ἐκφέρει καὶ συμπλέκει τοὺς συλλογισμοὺς καὶ τόσον ἀσφαλῶς προάγει εἰς τὰ πρόσω τὸν λόγον, ὥστε οὐδέποτε μένει χωρὸς πρὸς ἀμφιβολίαν.

Τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶναι ἀκριβὲς καὶ χαρίεν, ἔχον συνήθως μικρὰς προτάσεις, ἐν ἀνάγκῃ δὲ μόνον ἔντεχνον περιοδολογίαν· αἱ φράσεις καὶ αἱ λέξεις εἶναι κοιναὶ καὶ ἀπλαῖ, οὐχὶ δὲ ποιητικαὶ καὶ μεταφορικαί, τὰ δὲ σχήματα λέξεως καὶ διανοίας σχεδὸν ἐλλείπουσι.

Τὸ λεκτικὸν τοῦ Λυσίου, συντελέσαντος μετὰ τοῦ Ἰσοκράτους πολὺ εἰς τὴν πρόδον καὶ τὴν ἀκμὴν τοῦ πεζοῦ ἀττικοῦ λόγου, δύναται νὰ παρατεθῇ ὡς λαμπρὸν παράδειγμα τοῦ ἰσχυροῦ εἶδους τῆς ῥητορείας.

§ 8. Ἰσοκράτης.

Ὁ Ἰσοκράτης ἦτο Ἀθηναῖος, γεννηθεὶς τῷ 436 π. Χ. ἐκ πατρὸς Θεοδώρου, ἐπαιδευθὴ δὲ παρὰ Προδίκω, Γοργίᾳ καὶ Σωκράτει, ἀλλὰ δὲν ἐνεβάρυνε πολὺ εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Κατ' ἀρχὰς ἐγένετο λογογράφος (ἀπὸ τοῦ 402—390), ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Λυσίας ὑπερεῖχεν αὐτοῦ καὶ προετιμᾶτο καὶ ὁ ἴδιος δ' ἐκκλινεν εἰς γενικώτερα καὶ φιλοσοφικώτερα θέματα τῆς ῥητορικῆς ἢ εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν δικανικῶν ὑποθέσεων, ἤνοιξε σχολὴν ῥητορικὴν εἰς τὴν ὁποίαν προσήρχοντο πλεῖστοι νέοι καὶ Ἀθηναῖοι καὶ ξένοι· τούτων πολλοὶ μετὰ ταῦτα διέπρεψαν ὡς πολιτικοί, ἱστορικοί, ποιηταὶ καὶ ἰδίᾳ ῥήτορες. Ἐγένετο δ' ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας οὐ μόνον θεωρητικὴ διδασκαλία τῆς ῥητορικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐφαρμογὴ ἐπὶ παραδειγμάτων καὶ ἐπεξεργασία λόγων καὶ μερῶν λόγων· κατὰ μῆνα δ' ἐγένετο ἀγὼν μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ ἐδίδετο ὡς ἄθλον στέφανος· κύριον δ' ἀντικείμενον μελέτης ῥητορικῆς κατέστησε τὰ πράγματα τῆς συγχρόνου πολιτικῆς καὶ τοῦτο διέκρινε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ τῆς τῶν ἄλλων σοφιστῶν.

Ὁ Ἰσοκράτης δὲν ἐξεφώνει λόγους διὰ φυσικὴν ἀτολμίαν καὶ ἰσχυροφωνίαν, οὐδὲ ἔδρασεν ἐν τῇ πολιτικῇ· τὴν ῥητορικὴν ἐθεώρει ὡς μέσον μορφώσεως τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ἐκφράσεως ὠφελίμων καὶ ὑψη-

λῶν ἰδεῶν, οὐχὶ δὲ ὡς οἱ σοφισταὶ ὡς μέσον μόνον πρὸς ἐπιτυχίαν οἰουδὴποτε σκοποῦ. Ἔένοι ἡγεμόνες (Εὐαγόρας, Ἀρχίδαμος, Φίλιππος) ἐτίμων τὰ μέγιστα καὶ ἀντήμειβον τὸν ῥήτορα ἀδρῶς διὰ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἔπεμπε πρὸς αὐτοὺς. Τοιούτους δ' ἀγλαοὺς καρποὺς ἀπήνεγκεν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ, ὥστε ὁ Κικέρων λέγει ὅτι ἡ σχολὴ τοῦ Ἰσοκράτους ὑπῆρξεν ὁ τρωϊκὸς ἵππος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξῆλθον οἱ ἥρωες τῆς ἐλληνικῆς ῥητορικῆς. Ὁ Λυκούργος, ὁ Ἰσαῖος, ὁ Ὑπερίδης καὶ ἄλλοι ῥήτορες ὑπῆρξαν μαθηταὶ αὐτοῦ.

Ἐπὶ τина χρόνον ὁ Ἰσοκράτης ἐδίδαξε καὶ ἐν Χίῳ, ἐπανελθὼν δ' εἰς Ἀθήνας· ἐξηκολούθησε διδάσκων τὴν ῥητορικὴν καὶ χρήματα πολλὰ λαμβάνων διὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτης. Κατὰ τὴν ἐμφάνισιν δὲ Φιλίππου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων εἰς τὰ ἐλληνικὰ πράγματα ὁ ῥήτωρ ἐτάχθη ὑπὲρ τούτου φρονῶν ὅτι δι' αὐτοῦ ἡδύνατο νὰ σωθῇ ἡ παρακμάζουσα Ἑλλάς, ἀλλ' ἠπατήθη ὡς ἀπέδειξε τοῦτο ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ ἡττα τῆς πατρίδος τῇ 338 π. Χ. ὅτε λυπηθεὶς τὰ μέγιστα ἀπέθανεν ἐκουσίως ἐξ αἰτίας.

Ὁ Ἰσοκράτης, ἀνὴρ εὐγενοῦς καὶ τιμίῳ χαρακτῆρος, ἀποτελεῖ ἐν τῇ ῥητορείᾳ μετὰ βασιν ἀπὸ τοῦ Λυσίου εἰς τὸν Δημοσθένη, διέπρεψε δὲ εἰς τὸ ἐπιδεικτικὸν εἶτε πανηγυρικὸν εἶδος, δι' οὗ γίνεται καλλίτερον ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ῥητορικῆς διδασκαλίας. Τὰς ὑποθέσεις τῶν λόγων ἐκλέγει σπουδαίας καὶ μεγαλοπρεπεῖς, ἰδίᾳ τῆς γενικῆς πολιτικῆς· ἐν ἐκάστη δὲ τοιαύτῃ ὑποθέσει εὕρισκει συνήθως δύο ἀντίθετα στοίχεα καὶ συγκρίνει ταῦτα, οὕτω π. χ. τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς νέους χρόνους, τὴν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν δύναμιν τῶν βαρβάρων. Πανταχοῦ δὲ τῶν λόγων αὐτοῦ δεικνύει ἀγαθωτάτην διάθεσιν ὑπὲρ τῶν κοινῶν πραγμάτων, προτρέπει εἰς ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην, συμβουλεύει τὰς πρωτεύουσας ἐν Ἑλλάδι πόλεις νὰ μετριάσωσι τὰς ἐξιώσεις αὐτῶν καὶ ν' ἀποδώσωσι τὴν αὐτονομίαν ταῖς συμμάχοις καὶ ταῖς ὑπηκόοις αὐτῶν, οὕτω δ' ἠνωμένοι νὰ προσβάλωσι καὶ νικήσωσι τοὺς βαρβάρους.

Ἐκ τῶν 21 σωζομένων λόγων τοῦ Ἰσοκράτους ἐξ μὲν εἶναι δικανικοί, οἱ δὲ λοιποὶ πανηγυρικοί, παραινετικοί καὶ διδασκαλικοί· πάντων τῶν λόγων αὐτοῦ περιφημότερος εἶναι ὁ Πανηγυρικός περιέ-

χων τὸ ἐγκώμιον τῶν Ἀθηναίων καὶ τὴν ἰδέαν ἔκείνην τοῦ ῥήτορος, ἥτις καὶ ἐν ἄλλοις αὐτοῦ λόγοις ἐνυπάρχει, ἦτοι τὴν κατάλυσιν τῶν πρὸς ἀλλήλους ἐρίδων τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἑνώσιν αὐτῶν κατὰ τῶν βαρβάρων· εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ Πανηγυρικοῦ λέγεται ὅτι ὁ Ἰσοκράτης κατηνάλωσε πλεῖστα ἔτη, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν μεγάλην φιλοπονίαν καὶ ἐπιμέλειαν αὐτοῦ περὶ τὴν σύνταξιν τῶν λόγων· ἐκ τούτων, πλὴν τοῦ Πανηγυρικοῦ, ἄξιοι πολλοῦ λόγου εἶναι ἔτι ὁ περὶ *Εἰρήνης*, ὁ *Ἀρεοπαγαικὸς* καὶ ὁ *Παναθηναϊκός*. Σφύζονται δὲ καὶ δέκα ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, ἡ δὲ ῥητορικὴ τέχνη ἦν συνέγραψεν ἀπώλετο. Οἱ λόγοι τοῦ ῥήτορος ἀνεγινώσκοντο ἐν περιωρισμένῳ κύκλῳ, μετὰ δὲ τοῦτο ἀντεγράφοντο καὶ διεδίδοντο εὐρύτερον.

Ἡ τεχνικὴ τελειότης τῶν λόγων τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι ἀπαράμιλλος· ὁ ῥήτωρ πολὺ προσέχει περὶ τὴν ἐκλογὴν ἐμμελῶν καὶ εὐήχων γραμμάτων, λέξεων, προτάσεων, ἀποφεύγει δὲ τὴν χασμωδίαν καὶ ἐπιδιώκει τὸ στρογγύλον τῶν περιόδων, ἦτοι τὴν τοιαύτην συμμετρικὴν σύνδεσιν τῶν μερῶν τῆς περιόδου, ὥστε ὁ ἀκροατὴς προαισθάνεται πῶς τὸ τέλος πρὸ τῆς λήξεως αὐτῆς· ταῦτα πάντα καθιστῶσιν ἐμμελεστάτον καὶ εὐφωνότατον τὸν λόγον, ὅταν μάλιστα ἀναγινώσκηται μεγάλη τῇ φωνῇ. Μεταχειρίζεται πρὸς τούτοις ὁ ῥήτωρ ὠρισμένα ῥητορικὰ σχήματα, ἅτινα κείμενα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις οὐχὶ τῆς ἐννοίας, ἀλλὰ τῆς εὐρυθμίας καὶ τῆς εὐφωνίας τῶν λέξεων καὶ φράσεων ἀποτελοῦσι μὲν λαμπρὸν καὶ κανονικὸν τὸν λόγον ἀλλὰ μὴ ἐνέχοντα δύναμιν καὶ ζωὴν. Οἱ παλαιοὶ ὠνόμασαν τὸ ὕφος τοῦ Ἰσοκράτους γλαφυρὸν καὶ θεατρικόν· καὶ ἀληθὲς μὲν εἶναι ὅτι ὁ ῥήτωρ ἔχει θερμότητα αἰσθήματος, ἀλλ' ὅχι καὶ σφοδρότητα πάθους.

Ἐν γένει ὁ Ἰσοκράτης ἐπισημότερος ἀπεδείχθη καὶ ἐξόχως νύδικιμηνεν εἰς τὸ τεχνικὸν εἶδος τῆς ῥητορικῆς.

§ 9. Ἰσαῖος

Ὁ Ἰσαῖος ὢν Ἀθηναῖος ἐγεννήθη ἐν Χαλκίδι τῷ 420 π. Χ., γινόμενος δὲ μαθητὴς τοῦ Λυσίου καὶ τοῦ Ἰσοκράτους ἠνοίξεν ἐν Ἀθήναις σχολὴν ῥητορικὴν καὶ μετῆρχετο τὸν λογογράφον, εἶναι ἐπίσημος καὶ ὡς διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους· ἔγνωτεν πότε ἀπέ-

θανεν. Ἐκ τῶν 50 αὐτοῦ λόγων σφίζονται ἑνδεκαπραγματευόμενοι ὑποθέσεις κληρονομικᾶς καὶ ἀξιόλογοι ὄντες ὑπὸ τὴν ἐποψὶν τῆς σπουδῆς τοῦ ἀστικοῦ δικαίου τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Ἰσαῖος, ὅστις ἦτο ἐμπειρότατος περὶ τὴν γνῶσιν τῶν νόμων, ὑπολείπεται μὲν τοῦ Λυσίου κατὰ τὴν χάριν καὶ τὴν φυσικότητα, ὑπερτερεῖ ὁμῶς αὐτοῦ κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὸ πάθος, ἔχων μεγάλην ἐπιτηδειότητα εἰς τὴν συσσωρεύειν τῶν ἀποδείξεων καὶ μεταχειριζόμενος συχνὰ τὰ σχήματα τῆς διανοίας, δι' ὧν ὁ λόγος γίνεται ζωηρὸς καὶ σφοδρὸς. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἰσαίου εἶναι καταφανὴς ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Δημοσθένους.

§ 10. Λυκούργος.

Ὁ Λυκούργος ἦτο υἱὸς τοῦ Λυκόφρονος καὶ κατήγετο ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ γένους τῶν Ἐπεσοιταδῶν γεννηθεὶς τῷ 396 π. Χ. ἐν Ἀθήναις, ἐμαθήτευσεν δὲ παρὰ Πλάτωνα καὶ Ἰσοκράτη καὶ ὑπῆρξεν ἀνὴρ φιλελεύθερος, φιλόπατρις καὶ αὐστηρῶν ἡθῶν. Ἐν τῇ πολιτικῇ ὑπῆρξεν ὁπαδὸς τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Ὑπερείδου κατὰ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος. Διεχειρίσατο δ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη τιμιώτατα καὶ ἀγρόπνως τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως, ἠύξησε τὰς προσδόους αὐτῆς, ἐποίησε σκοπιμώτεραν χρῆσιν αὐτῶν πρὸς ἐφόδια τοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατοῦ, ἐξωράισε τὴν πόλιν, ἐψήφισεν ἀνδριάντας εἰς τοὺς τρεῖς μεγάλους τραγικοὺς καὶ ἔκδοσιν δημοσίαν τῶν ἔργων αὐτῶν, ἔθηκε νόμους ἐπωφελεῖς καὶ ἐγένετο τὸ φόβητρον τῶν κακῶν καὶ ἡ ἀσφάλεια τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ πόλει. Καὶ ἀπήτησε μὲν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Θηβῶν τὴν παράδοσιν τοῦ Λυκούργου, ἀλλὰ τοῦτον ἔσωσεν ὁ ῥήτωρ Δημάδης μεσιτεύσας παρὰ τῷ βασιλεῖ. Ἀπέθανε δ' ὁ Λυκούργος τῷ 325 π. Χ. ταφεὶς δημοσίᾳ δαπάνῃ καὶ τιμηθεὶς δι' ἀνδριάντας χαλκοῦ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων.

Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ εἶς μόνον σφίζεται ὁ κατὰ Λεωκράτους, πολίτου φυγόντος μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἐκ τῆς πόλεως ἐναντίον ἀπαγορευτικοῦ ψηφίσματος καὶ κατηγορηθέντος ὑπὸ τοῦ ῥήτορος ἐπὶ προδοσίᾳ μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐπανάστασιν αὐτοῦ. Φαίνεται

ὅτι ὁ Λυκούργος κατασκεύαζε τοὺς λόγους αὐτοῦ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ κόπου· διὰ τοῦτο οἱ λόγοι αὐτοῦ διακρίνονται μᾶλλον διὰ τὸ ὑπάρχον ἐν αὐτοῖς ἠθικὸν κύρος ἢ διὰ τὴν ῥητορικὴν τέχνην. Ὁ ῥήτωρ στερεῖται τῆς κομψότητος καὶ τῆς ἁρμονικῆς χάριτος τοῦ Ἰσοκράτους, ἀλλ' ἔχει ζωηρότητα, ὕψος καὶ σφοδρότητα, εἰς τινὰ δὲ μέρη τοῦ κατὰ Λεωκράτους λόγου παρατηρεῖται καὶ δημοσθένειος δεινότης.

§ 11. Αἰσχίνης.

Ὁ Αἰσχίνης, υἱὸς Ἀτρομήτου καὶ Γλυκερίας, Ἀθηναῖος, ἐγεννήθη τῷ 389 π. Χ. καὶ ἐπαιδεύθη καλῶς μουσικὴν, γυμναστικὴν καὶ γράμματα· ὑπῆρξε διανοητικῶς γραμματοδιδάσκαλος, ἀθλητὴς, ὑποκριτὴς θεάτρου ἀδόκιμος καὶ γραμματεὺς τοῦ δημοσίου· ὡς στρατιώτης ἐπολέμησεν ἐν διαφόροις μάχαις, ἐν Μαντινεῖα καὶ ἐν Ταμύναις, ὅτε γενναίως ἀγωνισθεὶς ἐστεφανώθη ἐν αὐτῷ τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Φωκίωνος καὶ ἐνετάλη νὰ φέρῃ τὴν εἰδήσιν τῆς νίκης εἰς Ἀθήνας· ὀλίγον μετὰ ταῦτα παρέστη ὡς δημοσίως ῥήτωρ καὶ διεκρίθη τάχιστα ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ. Ἀπὸ δὲ τοῦ 355 ἐγένετο φανερός ὑπαδὸς τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου ἐπιδιώκοντος τὴν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἀρχὴν καὶ ἀρχηγὸς τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν Ἀθῆναις φατρίας ἔχων δεινὸν ἀντίπαλον ἐν τῇ πολιτικῇ ταύτῃ τὸν Δημοσθένη. Εἰς πολλὰς σπουδαίας περιστάσεις ἀπεστάλη πρεσβευτὴς ὑπὸ τῆς πόλεως, ἐγένετο δ' αἴτιος μετ' ἄλλων νὰ ἐκτραγῇ ὁ δεῦτερος Φωκικὸς πόλεμος, ἐξ οὗ προήλθεν ἡ ἐν Χαιρωνείᾳ ἥττα καὶ ἡ πτώσις τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας.

Καταπολεμήσας τὴν πρότασιν τοῦ Κτησιφώντος, φίλου τοῦ Δημοσθένους, προτείνοντος τὴν στεφάνωσιν τοῦ ῥήτορος τούτου ἀρετῆς ἔνεκα καὶ εὐνοίας τῇ πόλει, ἡττήθη ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους ἐν τῇ περὶ τοῦ στεφάνου δίκῃ τόσον δεινῶς, ὥστε ἔφυγεν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἐφεσον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ρόδον· ἐνταῦθα ἔδρυσε περίφημον ῥητορικὴν σχολὴν, ἣτις ἐτήρησε τὴν μέσσην ὁδὸν μεταξὺ τῆς ἀττικῆς αὐστηρότητος καὶ τοῦ πομπώδους ἀσιατικοῦ ὕψους· ἐξ αὐτῆς κατὰ διαφόρους χρόνους ἔπειτα ἐξῆλθον πολλοὶ ἐνδοξοὶ ῥήτορες καὶ Ἕλληνας καὶ Ρω-

μαίον. Ἐκ Ρόδου μετόφηκεν εἰς Σάμον, ὅπου ἐξηκολούθει διδάσκων, ἐκεῖ δὲ καὶ ἀπέθανε τῷ 314. Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ σώζονται τρεῖς ἀκέραιοι, ὁ κατὰ Τιμόρχου, ὁ περὶ παραπροσβείας καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος, ἀποσπάσματα τινὰ καὶ δώδεκα ἐπιστολαὶ εἰς αὐτὸν μὲν ἀποδιδόμεναι, ὡς ψευδεπίγραφοι δὲ θεωρούμεναι.

Ἡ εὐγλωττία τοῦ Αἰσχίνου εἶναι μὲν ὀλιγώτερον δεινὴ καὶ βρμητικὴ τῆς τοῦ Δημοσθένους, ἀλλ' εἶναι πλήρης εὐχερείας, ἐναργείας, ἡδύτης καὶ φαντασίας ζωηρᾶς καὶ πλευσίας εἰς διανοήματα. Ἡ διάταξις τῶν μερῶν ἐν τῷ λόγῳ ὑπὸ ῥητορικὴν ἔποψιν εἶνε παρ' αὐτῷ τεχνικωτάτη, ἥ δὲ χρῆσις τῆς γλώσσης γίνεται μετ' εὐκολίας καὶ ἐκλογῆς τῶν κατασλήλων λέξεων.

Ἐν γένει ὁ Αἰσχίνης ἐν τῷ σταδίῳ τῆς ῥητορείας ἔχει τόσα πλεονεκτήματα, ὥστε εἶναι ἀντάξιός ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους.

§ 12. Δημοσθένης

Ὁ Δημοσθένης ἦτο υἱὸς τοῦ Δημοσθένους Παιανιδῆς τῶν δῆμων καὶ ἐγεννήθη τῷ 384 π. Χ. Ἐν ἡλικίᾳ ἑπτὰ ἐτῶν ἀπώλεσε τὸν πατέρα αὐτοῦ ὄντα εὐπορον. Ἀπληστοὶ ἐπίτροποι κατέφαγον τὴν πατρικὴν οὐσίαν αὐτοῦ διὸ γινόμενος ἐνῆλιξ κατεδιώξεν αὐτοὺς δικαστικῶς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ῥήτορος Ἰσαίου, παρ' ᾧ εἶχε διδασχθῆ τὴν ῥητορικὴν τέχνην, μετὰ δὲ δ' ἔτη κατῴρωσε μέρος μόνον τῆς οὐσίας ν' ἀναλάβῃ. Κωλυόμενος ν' ἀγορεύῃ ἐνώπιον πολλοῦ πλήθους ἕνεκα φυσικῶν ἐλαττωμάτων περὶ τε τὴν στάσιν τοῦ σώματος καὶ τὴν φωνήν, ἔτι δ' εἰς ψυχικὴν ταραχὴν περιπίπτων ἐκ τῶν θεορύθων τῶν συνελεύσεων, ὑπερέκκησε ταῦτα πάντα δι' ἐπιμόνου ἀσχέσεως καὶ θαυμαστῆς ἐπιμελείας καὶ ἐγένετο ὁ μέγιστος τῶν ῥητόρων. Εἰς τὸ ὀρθῶς ἀπαγγέλλειν καὶ ὑποκρίνεσθαι συνετέλεσε πολὺ παρ' αὐτῷ Σάτυρος ὁ ὑποκριτής. Ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ἦτο σοβαρὸς καὶ μᾶλλον σκυθρωπός, ἀλλὰ ἰσχυρὸς καὶ ἐπίμονος, πεπλασμένος δὲ πρὸς τοὺς δημοσίους ἀγῶνας.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο συνήγορος καὶ λογογράφος, ὡς τοιοῦτος δὲ ἐκτήσατο μεγάλην φήμην, ἔπειτα δὲ δεινωθέντων τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἕνεκα τῆς ἐπεμβάσεως Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος εἰς αὐτὰ,

ὁ ῥήτωρ προέκυψεν ὑπέρμαχος τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας κατ' ἐκείνου καὶ ἤρξατο ν' ἀπαγγέλλῃ κατ' αὐτοῦ δημοσίᾳ λόγους (ἀπὸ τοῦ 356), προτρέπων τοὺς Ἀθηναίους ἐν ὀνόματι τοῦ παρελθόντος μεγαλείου νὰ γείνωσι πρωτοστάται τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Μακεδόνων. Ἐν τῇ πολιτικῇ ταύτῃ πορείᾳ ἀντίπαλον ἔσχε τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐν Ἀθήναις μακεδονικῆς φατρίας Αἰσχίνην τὸν ῥήτορά, ὡς ἐν τῷ βίῳ τούτου ἐλέχθη. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι τοῦ φιλοπατρίδος ἀνδρὸς μάτην ἐνετείνοντο πρὸς ἀνόρθωσιν τοῦ ἀρχαίου φρονήματος καὶ τῆς δοξῆς τῆς πόλεως· ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ στρατιωτικὴ παρακμὴ τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἀποσθέσῃ τὰς γενναίας διαθέσεις· οἱ πολῖται προϋτίμων ἔνετον βίον ἀντὶ τῶν ταλαιπωριῶν τοῦ πολέμου, ἐπιτρέποντες τὴν διεξαγωγὴν τούτου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μισθοφορικὰ στρατεύματα. Μόνον ἡ φιλογενὰ καὶ πατριωτικὴ τοῦ ῥήτορος εὐγλωττία ἐξήγειρεν ἐνίοτε τοὺς πολίτας πρὸς ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ ταύτην οὐχὶ τελεσφόρον· καὶ αὐτὸ τὸ μέγιστον τῶν πολιτικῶν κατορθωμάτων τοῦ Δημοσθένους, ἡ συμμαχία τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν κατὰ Φιλίππου κατεστράφη διὰ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ ἡττῆς.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἡττάν ταύτην ὁ ῥήτωρ ἐξηκολούθησε διευθύνων ἐν δραστηριότητι καὶ φιλοπατρίᾳ τὰ πράγματα τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐκδηλῶν πάντοτε τὸ πρὸς τοὺς Μακεδόνας μῖσος. Ὅτε δ' ὁ Μ. Ἀλεξάνδρος, μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος κατὰστρέψας τὰς ἀποστάσας Θήβας, ἐζήτησε τὴν παράδοσιν αὐτοῦ τε καὶ ἐννέα ἄλλων πολιτικῶν καὶ στρατηγῶν, οἱ Ἀθηναῖοι ἠρνήθησαν νὰ πράξωσι τοῦτο, ὁ δὲ νικητὴς δὲν ἐπέμεινε. Τῷ 324 κατηγορηθεὶς ὁ Δημοσθένης ὡς δωροδοκήσας ἐν τῇ δίκῃ τοῦ Ἀρπάλου, ταμίου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου φυγόντος μετὰ πολλῶν χρημάτων ἐξ Ἀσίας εἰς Ἀθήνας, κατεδικάσθη μὲν εἰς δεσμὰ, ἀλλὰ κατάρθωσε νὰ φύγῃ εἰς Τροιζῆνα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Αἴγιναν· ἀνακληθεὶς ἐντεῦθεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἤρξατο πάλιν τοῦ κατὰ τῶν Μακεδόνων ἀγῶνος· περιελθούσης δὲ τῆς Ἀττικῆς τῷ 323 ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τούτων, ὁ ῥήτωρ κατεδιώχθη ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Μακεδονίας Ἀντιπάτρου καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Καλαυρίᾳ (νῦν Πόρφ) ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἔνθα, ἵνα μὴ πέσῃ ζῶν

εἰς χεῖρας τοῦ κατ' αὐτοῦ ἀποσταλέντος φυγαδεύτηρα Ἀρχίου, πῶν δηλητήριον ἀπέθανε.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ λυπηρὸν τέλος τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός, ὅστις ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη πιστῶς ὑπηρετήσας τῇ πατρίδι καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς Ἑλλάδος. Ἀνδρίας χαλκοῦς ἰδρύθη αὐτῷ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν Καλαυρίᾳ. Ὁ πολιτικὸς βίος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀμεμπτος ἐν τῇ σταθερᾷ ιδίᾳ τῆς ἐπιδιώξεως τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δόξης τῆς τε ιδίας πατρίδος καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος.

Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ ἐσώθησαν 61· τούτων, ὧν τινες θεωροῦνται νόθοι, δεκαπέντε μὲν εἶναι δημηγορίαι, ἐν αἷς οἱ Φίλιππικοὶ καὶ οἱ Ὀλυμπιακοί, ἕτεροι τοσούτοι δικανικοὶ δημόσιοι, ἐν οἷς τὸ ἀριστούργημα τοῦ δημοσθενείου λόγου καὶ καθόλου τῆς ἐλληνικῆς ῥητορείας, ὁ περὶ τοῦ στεφάνου λόγος, καὶ τριάκοντα καὶ εἰς δικανικοὶ ἰδιωτικοί, ἐν οἷς περιλαμβάνονται οἱ κατὰ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ῥήτορος, ἀναφερόμενοι πάντες εἰς τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὖτος ἦτο λογογράφος, ποικίλας ὑποθέσεις ἔχοντες καὶ πολλὰ περὶ τῶν ἡθῶν καὶ τοῦ ἀττικοῦ δικαίου τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος διδάσκοντες. Προσιμίων τινῶν καὶ ἐξ ἐπιστολῶν αὐτοῦ σωζομένων ἀμφισβητεῖται τὸ γνήσιον, ὡς καὶ δύο λόγων, τοῦ Ἐπιταφίου καὶ τοῦ Ἐρωτικοῦ.

Ὁ κύριος χαρακτήρ τῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους εἶναι ἡ δεινότης καὶ τὸ ὕψος· εἰς ταῦτα ὠφελήθη πολὺ ἐκ τῆς μελέτης τῶν δημηγοριῶν τοῦ Θουκυδίδου· ἀλλ' ἐνῶ αἱ ἰσχυραὶ ιδεαὶ τούτου καθίστανται διὰ τῆς πυκνώσεως δύσκαμπτοι καὶ πολλάκις δυσνόητοι, τούναντιον αἱ ιδεαὶ τοῦ ῥήτορος ἔχουσι μείζονα ἐλευθερίαν, εὐστροφίαν καὶ σαφήνειαν. Κατὰ τὸ διάφορον δὲ θέμα τῶν λόγων αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ ἔκφρασις, οὕσα ὅτε μὲν ἀπλῆ, ὅτε δὲ νευρώδης, καὶ ἄλλοτε μὲν πλήρης λογικῆς δυνάμεως, ἄλλοτε δὲ μεστή πάθους καὶ πικρίας. Αἱ δημηγορίαι αὐτοῦ, συντεταγμέναι πρὸς παραγωγὴν ἐπιδιωκομένου ἀποτελέσματος παρὰ πλήθει ἀκροατῶν, ἔχουσιν ὑφίστην θερμότητα ιδεῶν καὶ πάθους, ὅπως ἀληθῶς ἀπαιτεῖται ἐν ταῖς δημοσίαις ἀγυρεύσεσι. Ζωηραὶ ἀποστροφαὶ καὶ ἐρωτήσεις, ῥήσεις ἀπροσδόκητοι, τεχνικαὶ ἔμα καὶ φυσικαὶ περίοδοι διακρίνονται συχνὰ ἐν αὐταῖς. Ὁ ῥήτωρ προσπαθεῖ διὰ παντοίων μέσων νὰ ἐξεγείρῃ τὴν φιλοπατρίαν τῶν πολιτῶν πρὸς κοινὴν σωτηρίαν ἐν ταῖς δημηγορίαις, ὡς

φαίνεται τοῦτο ἰδίχ εἰς τὰς ἐναντίον τοῦ Φιλίππου ἀγορεύσεις. Ἡ ἄρρενωπή, ἐλευθέρα, θριμεῖα καὶ ὡς φάρμακον πικρά, ἀλλ' ἐλκυστική ἐν αὐταῖς εὐγλωττία ἐξήγειρε τὴν προσοχήν, συνεκίνηε τὰ πνεύματα καὶ ὥθει τοὺς Ἀθηναίους πρὸς ἐνέργειαν.

Ἐν δὲ τοῖς δικανικοῖς λόγοις, ὧν τὸ περιεχόμενον εἶναι ποικίλον, αἱ ἀποδείξεις, κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν σκοπὸν τείνουσαι, εἶναι ἀπλαῖ καὶ εὐκόλως ἐντυπῶνται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀκροατοῦ· πολλάκις δ' ἐν αὐταῖς ἀναμίγνυνται ἐμπληκτικώταται ἐπιφωνήσεις, δι' ὧν ὁ ῥήτωρ ἀποτείνεται ὅτε μὲν εἰς τὰ συγκινούντα τοὺς ἀκροατὰς πάθη, ὅτε δὲ πρὸς τὰ αἰσθήματα, ἅτινα καὶ ἄλλος θὰ ἐπεθύμει νὰ ἐκδηλώσῃ.

Ἡ γλῶσσα τοῦ Δημοσθένους, ἥς αἱ λέξεις ἐπιμελῶς καὶ καταλλήλως πρὸς τὴν ἐπιδιωκομένην ἐντύπωσιν κεῖνται, ἔχει μεγάλην ἀριθείαν καὶ τελείαν περιοδολογίαν· δὲν εἶναι μὲν κεκαλλωπισμένη, ἀλλ' εἶναι πανηγυρική καὶ ἐν τῇ ὀρμητικῇ αὐτῆς φορᾷ πολλάκις συναρπάζει τὸν ἀκροατὴν, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποῦο εἰσδύουσι βαθείως αἱ πλήρεις δυνάμεις ἰδέαι. Τὸ ἔντεχνον τοῦ Ἰσοκράτους συνδέεται μετὰ τῆς δεινότητος τοῦ Θουκυδίδου ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Δημοσθένους· δι' αὐτοῦ δὲ ὡς καὶ διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, ἡ ἀττική γλῶσσα ἐφθασεν εἰς τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἀκμῆς, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ μετὰ τῆς ἐξόχου καλλιτεχνικῆς μορφῆς συνεδέθη ἀναποσπάστως ἡ αὐστηρὰ λογικὴ καὶ ἡ παθητικὴ ἔκφρασις. Ὡς δ' ὁ Ὅμηρος ἐκαλεῖτο κατ' ἐξοχήν ὁ ποιητής, ὁ Θουκυδίδης ὁ ἱστορικός, οὕτω καὶ ὁ Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ.

§ 13. Ὑπερείδης.

Ὁ Ὑπερείδης ὑπῆρξε σύγχρονος τοῦ Δημοσθένους καὶ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἰσοκράτους· ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν πλουσίων ζῶν πολυτελῶς καὶ ἀνειμένως, ἐξετέλεσε δὲ πολλὰς δημοσίας ὑπηρεσίας ἰδίχ δαπάνη (λεπουργίας). Ἦτο σφοδρὸς καὶ σταθερὸς ἀντίπαλος τοῦ Φιλίππου μετὰ τοῦ Δημοσθένους, τὸν ὁποῖον ὁμως κατηγόρησεν ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Ἀρπάλου ἄγνωστον διὰ τίνα αἰτίαν. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην γράψας ψήφισμα περὶ μετα-

τροπῆς τῶν μετοίκων εἰς πολίτας, τῶν δούλων εἰς ἐλευθέρους καὶ τῆς μετακομιδῆς τῶν γυναικῶν καὶ παίδων καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἀλλαχού κατηγορήθη, ἀλλ' ἠθωώθη. Βραδύτερον ὤθησε μετὰ τοῦ Δημοσθένους τοὺς Ἀθηναίους εἰς πόλεμον ἀτυχῆ κατὰ τῶν Μακεδόνων, τὸν Ἀλκιμαχόν· μετὰ τὴν ἔκβασιν τούτου ἔφυγεν εἰς Αἴγιναν, ἀλλ' ἐκεῖ συνελήφθη κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀντιπάτρου καὶ ἐφρονεύθη ἀπανθρώπως τῷ 322 π. Χ.

Ἐκ τῶν 52 λόγων οὓς οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν διεσφύθησαν ἀποσπάσματα, ἐκ τῶν ὁποίων μετὰ τῶν ἐν παπύροις ἐντὸς τάφων τῆς ἄνω Αἰγύπτου ἀνακαλυφθέντων τῷ 1847 ἀπετελέσθησαν πέντε λόγοι οὐχὶ πλήρεις· ἐκ τούτων εἶναι ὁ ὑπὲρ Λυσιφρόνου, ὁ ὑπὲρ Εὐξειπλοῦ καὶ ὁ Ἐπιτάφιος εἰς τοὺς πεσόντας ἐν τῷ λαμιακῷ πολέμῳ. Ὁ Ὑπερείδης εἶναι ῥήτωρ πλήρης ἀττικῆς χάριτος, εὐφυΐας, παθους καὶ φαντασίας· ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἀποκαλεῖται ἐντελέστατος, ἀγγλίνους, ἀκριβολόγος καὶ κομψός. Οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀποπνέουσιν ἀφέλειαν καὶ εὐχέρειαν περὶ τὴν σύνθεσιν, περιέχουσι δὲ οὐκ ὀλίγην εἰρωνείαν, σαρκασμὸν καὶ ἐνίαχού δεινότητα. Τοῦ Δημοσθένους κατέχοντες τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ ῥητορικῇ, ὁ Ὑπερείδης διαμρισθητεῖ τὰ δευτερεῖα πρὸς τὸν Αἰσχίνην.

§ 14. Δείναρχος.

Ὁ Δείναρχος ἦτο Κορίνθιος γεννηθεὶς τῷ 361 π. Χ. Νεανίας ὢν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἔσχε διδάσκαλον τὸν φιλόσοφον Θεόφραστον, ὑπῆρξε δὲ φίλος καὶ ἀκροατὴς τοῦ ῥήτορος καὶ ἄρχοντος τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Μακεδόνων γενομένου Δημοτρίου τοῦ Φαληρέως. Μὴ ὢν πολίτης Ἀθηναῖος καὶ διὰ τοῦτο μὴ μετέχων τῶν τῆς πόλεως ἔργων ὑπὲρ ἄλλων λόγους δικανικοὺς, ἐξ οὗ ἐκτήσατο πλοῦτον πολὺν· ὅτε δ' ἔλαβε τὸ δικαίωμα τοῦ πολιτεύεσθαι, ἐγένετο ὁπαδὸς τῶν Μακεδόνων καὶ ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὑπερείδου καὶ τὴν ἀποδιώξιν Δημοτρίου τοῦ Φαληρέως ἦτο ὁ σπουδαιότερος τῶν ἐν Ἀθήναις ῥητόρων, ἀλλὰ πολὺ ὑπελείπετο τῶν πρὸ αὐτοῦ. Ἀγνοεῖται πότε ἀπέθανε.

Ἐκ τῶν 60 αὐτοῦ λόγων σφζονται τέσσαρες, ὧν οἱ τρεῖς ἀναφέ-

ρονται εἰς τὴν δίκην τοῦ Ἀρπάλου· εἰς τούτων ἐπιγράφεται κατὰ Δημοσθένους. Οἱ λόγοι οὗτοι στεροῦνται πρωτοτυπίας ὄντες ἄχαρις καὶ ἀνακριθῆς ἀπορίμησις τῶν τοῦ Λυσίου, τοῦ Ὑπερίδου καὶ τοῦ Δημοσθένους. Τὸ λεκτικὸν εἶναι τραχὺ καὶ ἡμελημένον, περιέχει δὲ φροτικὴν ἐπανάληψιν τῶν αὐτῶν ῥητορικῶν σχημάτων. Καθόλου ὁ ῥήτωρ οὗτος δὲν θεωρεῖται σπουδαῖος, ἐπνομασθεῖς μάλιστα κριθῆναις Δημοσθένους, διότι ἐπειρᾶτο νὰ μιμηθῇ τὴν δεινότητα τοῦ μεγάλου ῥήτορος, ἀλλ' ἀπετύγχανε.

§ 13. Οἱ μετὰ ταῦτα ῥήτορες καὶ ῥητορεία.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω δέκα ῥητόρων τῶν περιληφθέντων ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἐν τῷ κανόνι ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλοι πολλοί, ὧν οἱ λόγοι δὲν ἐσώθησαν· μετὰξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ Δημάδης, ἀνὴρ ζῶν βίον ἀκόλαστον, κοῦρος, ἀσταθής, ἀλλ' ἱκανὴν ῥητορικὴν εὐφυίαν ἔχων καὶ ὑπὸ Ὑπερίδου κατηγορηθεῖς ὦν ὁπαδὸς τῶν Μακεδόνων, παρ' ὧν πολλὰ δῶρα ἐλάμβανεν, ἐφρονεύθη ἐν τέλει ὑπ' αὐτῶν.

Πρὸς τὸν Δημάδην ἀντίθεσιν ἐποίησε ὁ ἐνάρετος στρατηγὸς Φωκίων, διατελέσας μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ξενοφῶντος· ἦν ὁπαδὸς τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ πολλάκις ἔσωσε τοὺς Ἀθηναίους· ὁ λόγος αὐτοῦ ἦτο νηράλιος, πυκνὸς καὶ πλήρης λογικῆς δυνάμεως. Ὁ Δημοσθένης ἀπεκάλει αὐτὸν κοπίδα τῶν λόγων αὐτοῦ.

Μετὰ τοῦτον ἀναφαίνεται Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, μαθητὴς τοῦ Θεοφράστου καὶ ἄρχων τῶν Ἀθηνῶν ὡς Μακεδῶν κυβερνήτης ἐπὶ δέκα ἔτη. Ἦτο ἀνὴρ πολυμαθέστατος καὶ λίαν εὐγλωττος· τὸ ὕψος αὐτοῦ ἦτο ἀνθηρὸν, γλυκὺ, μετὰ πολλῶν μεταφορῶν, ἀλληγοριῶν καὶ μετωνυμιῶν, ἀλλ' ἄνευ δυνάμεως. Ὁ Κιντιλιανὸς λέγει αὐτὸν τὸν τελευταῖον τῶν ἀττικῶν ῥητόρων. Ἀληθῶς δὲ μετὰ τοῦτον καὶ τινες ἄλλους οὐχὶ ἀξίους λόγου ῥήτορας ἐν Ἀθήναις, ἐπελθούσης τῆς πτώσεως τῆς αὐτονομίας αὐτῶν, οὐδεὶς μέγας ῥήτωρ ἀναδείκνυται.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας ἐγίνοντο μὲν ἐν Ἑλλάδι, μάλιστα δ' ἐν τῇ αἰτωλικῇ καὶ τῇ ἀχαϊκῇ ὁμοσπονδίᾳ, ἀγορεύσεις πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ σπουδαίων ἀνδρῶν, ἀλλ' ἐξυπηρετοῦν μόνον τὴν παροῦσαν χρεῖαν· ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δ' ἐκ-

φωνούμεναι ἐκ τοῦ προχείρου ὑπ' ἀνδρῶν οὐχί εἰδικῶς μεμορφωμένων δὲν ἐνεῖχον τὴν δύναμιν καὶ τὸ ὕψος τῆς ἀρχαίας ῥητορείας οὐδὲ τὸ γλωσσικὸν ἐκείνης κάλλος· ὅθεν δὲν ἐγράφεοντο πρὸς διατήρησιν.

Κατὰ δὲ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὅτε ἡ Ἑλλάς διετελεῖ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς Ρώμης, ἐκλείψαντος τέλεον τοῦ κυρίου πεδίου τῆς ῥητορείας, τοῦ πολιτικοῦ βήματος, ἤρξαντο νὰ μελετῶσι καὶ διδάσκωσι τοὺς κανόνας αὐτῆς ὡς τέχνης ἀπλῶς ἐν ταῖς σχολαῖς· τότε ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ μετὰ ζήλου ἐκαλλιεργεῖτο ἡ ῥητορικὴ ἔχουσα πάντοτε ὑπόδειγμα τοὺς ἀττικοὺς ῥήτορας, πολλαὶ δὲ σχολαὶ ῥητορικαὶ ἰδρύθησαν πολλαχοῦ, ἐν αἷς οἱ νέοι ἐγυμνάζοντο διὰ θεμάτων πλαστῶν εἴτε δικανικῶν εἴτε ἐπιδεικτικῶν εἴτε φιλοσοφικῶν.

Ἐν Ἀθήναις δὲ ἡ ῥητορικὴ ἐδιδάσκετο ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς σχολαῖς θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς, λόγοι ῥητορικοὶ ἐγράφεοντο κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχαίων καὶ ἀπηγγέλλοντο ὑπὸ τῶν φιλοσόφων, ἀλλ' ἦσαν πάντοτε ὑποδεέστεροι τῶν παλαιῶν ἀριστουργημάτων, ὡς περιέχοντες λεκτικὸν μετὰ μόχθου ἐπιτετηθευμένον, ἄτονον καὶ πομπικὸν πρὸς ἰδίαν μόνον ἐπίδειξιν τοῦ λέγοντος. Καὶ ἐν Ρώμῃ δὲ εἰσήχθη ἡ διδασκαλία τῆς ῥητορικῆς ὑπ' Ἑλλήνων φιλοσόφων. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ ἡ αὐτὴ περὶ τὴν ῥητορικὴν ἐνασχόλησις ἐπεδείχθη, ἀλλὰ μᾶλλον πολυμαθῆς καὶ μᾶλλον φιλολογικῆ.

Διὰ τῶν ῥητορικῶν σχολῶν τῶν χρόνων τούτων ἐδόθη μεγάλη ὥθησις καὶ ζωὴ εἰς τὸν πεζὸν λόγον, μάλιστα δὲ κατὰ τοὺς πρώτους τέσσαρας αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅτε ἀνεφάνησαν οἱ κληθέντες νέοι σοφισταὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς παλαιούς· τὸ ὄνομα τούτων δὲν εἶχε πλέον κακὴν σημασίαν, πολλαὶ δὲ τιμαὶ ἀπεδίδοντο εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν πόλεων· θρόνοι σοφιστῶν ἰδρύοντο πολλαχοῦ καὶ ἀπαγγελίαι ἐγίνοντο δημοσίᾳ ὑπ' αὐτῶν· αὕτη δὲ ἡ ἐν σχολαῖς διδασκαλία προήγαγε τὴν σχολαστικὴν λεγομένην ῥητορείαν, ἐν τῇ ὑποίᾳ ἐπεκράτησε τὸ ἐπιδεικτικὸν γένος.

Ἐκ τῶν νέων σοφιστῶν ἐπισημότεροι ὑπῆρξαν Δίων ὁ Χρυσόστομος, Μάξιμος ὁ Τύριος. Αἴλιος Ἀρίστειδος, Λιβάνιος ἐξ Ἀντιοχείας τῆς ἐπὶ Ὀρόντῃ, Θεμιστιος καὶ ἄλλοι πολλοί· λόγοι αὐτῶν σφύζονται πολυάριθμοι.

Ἐκ τῶν χριστιανικῶν ῥητόρων διαπρεπέστεροι ὑπῆρξαν κατὰ τοὺς

χρόνους τούτους Βασίλειος ὁ Μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Οὗτοι βαπτισθέντες εἰς τὰ ζωηφόρα καὶ ὕψηλά νάματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παιδείας ἐνίσχυσαν δι' αὐτῆς τὸ ἀναφανέν χριστιανικὸν πνεῦμα, ἐμόρφωσαν δὲ καὶ ἐδόξασαν τὴν τότε ἀγνωστον ἀπ' ἁμῶνος ῥητορείαν λόγοι τούτων, οἵτινες ὑπῆρξαν πολυμαθέστατοι καὶ πολυγραφώτατοι, σφύζονται πολλοί, ἐν αὐτοῖς δὲ διαλάμπει σαφέτης, γλαφυρότης καὶ ἐνιαχοῦ ὕψος μετ' εἰκόνων καὶ παρομοιώσεων λαμπρῶν. Οἱ ἔξοχοι οὗτοι ῥήτορες ἐνεπνεύσθησαν πολλάκις ἐκ τῶν ποιητικῶν τέχων μερῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἐν ταῖς ὑποθέσεσι τῶν λόγων αὐτῶν καὶ ἀνέμιζαν ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν νοημάτων καὶ αἰσθημάτων αὐτῶν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ φιλοσοφίας ἐπιδρασιν ἐπὶ τῆς αὐτῶν ψυχῆς.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ῥητορεία ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἱκανοὺς αἰῶνας ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις, μάλιστα δ' ἐν Βυζαντίῳ, λαμβάνουσα μὲν διαφόρους φάσεις, ἀλλὰ μὴ ἔχουσα τὸ ὕψος τῶν ἀνωτέρω μνησθέντων μεγάλων τῆς Ἐκκλησίας ῥητόρων.

Συγγραμματα δὲ θεωρητικὰ περὶ ῥητορικῆς τέχνης καὶ ἐν τένει περὶ ῥητορικῶν λόγων ἔγραψαν πολλοί, ἐν οἷς διακρίνονται ὁ Ἀριστοτέλης, Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ Ἑρμογένης καὶ ὁ Λαρτί-νος, εἰς ὃν ἀποδίδεται τὸ περὶ ὅρους λόγου ἔργον.

Ἐπιστολογραφία.

Ἡ ἐπιστολογραφία, οὕσα δευτερεύον εἶδος τοῦ ῥητορικοῦ λόγου, ᾗρ' αὐτὸ ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ ἐξηκολούθησεν ἀκμάζουσα καὶ μετὰ ταῦτα, σφύζονται δὲ ἐπιστολαὶ πολλῶν ἐπιστήμων φιλοσόφων, ῥητόρων καὶ ἄλλων πολυειδῶν συγγραφέων, ἀλλὰ πλεῖσται εἶναι νόθοι καὶ ἄλλων δὲν δύναται νὰ ἵρησθῇ τὸ γνήσιον. Εἶναι δὲ τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων ποικιλιώτατον, καθόσον ἐν αὐταῖς ἐκφέρονται ἐκφύσεις καὶ γνώμαι περὶ ζητημάτων πολιτικῶν, φιλοσοφικῶν, τεχνικῶν κλπ.

Γ'. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

§ 1. Ἔργον. ἀρχαὶ καὶ διαίρεσεις τῆς φιλοσοφίας.

Ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῆς πρώτης ἀρχῆς τοῦ εἶναι καὶ τῶν νόμων τοῦ διανοεῖσθαι. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα προσέβη βαθμηδόν, ἐκ δὲ τῆς γενομένης ἐρεύνης προέκυψαν αἱ διάφοροι δοξασαί καὶ τὰ ποικίλα φιλοσοφικὰ συστήματα. Ἡ ἐξέτασις τούτου θεωρεῖται ὑποκαείμενον ἰδίας ἐπιστήμης, τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Γραμματολογίᾳ ἔχει θέσιν αὕτη ἐν τινι μέτρῳ, καθόσον ἡ ἀρχαία φιλοσοφία εἶναι· ἐκ τῶν μεγαλοπρίπεστάτων καὶ πρωτοτυπωτάτων δημιουργημάτων τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος.

Ἦρξατο δὲ τὸ πρῶτον ἡ φιλοσοφικὴ ἔρευνα ἐκ τῆς ἐμφύτου ἀνάγκης παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς αἰτίας τῶν φαινομένων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Παρ' Ἑλλήσιν ἡ φιλοσοφία ἔσχε τὸ πρῶτον μυθολογικὴν ἀρχήν. Τὸ πρόβλημα αὐτῆς πόθεν καὶ πῶς ἐσχηματίσθη ὁ κόσμος· διαφαίνεται ἀμυδρῶς ὑπὸ μυθικὸν θεολογικὸν πέπλον ἐν ταῖς κοσμογονίαις καὶ θεογονίαις τῶν ἀρχαιοτάτων ἐπικῶν ποιητῶν, ἰδίᾳ δὲ τοῦ Ἡσιόδου. Καὶ τῶν Ἑκατάσοφῶν δ' αἱ γινώμαι καὶ τὰ ἀποφθίγματα εἶναι ἀπόρροια τῆς φιλοσοφικῆς παρατηρήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως. Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εὐρίσκειται εἰς τὰ πρῶτα αὐτῆς βήματα. Μόνον ἀπὸ τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνος π. Χ. ἀναπτυχθέντος περισσότερον τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ ἐν ταῖς κατὰ τὴν Μ. Ἀσίαν, Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἀποικίαις, τίθενται καθαρώτερον αἱ βάσεις τῆς φιλοσοφίας μετὰ χαρακτῆρος ἐθνικοῦ.

Τρεῖς εἶναι αἱ μεγάλοι περιόδοι τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας κατὰ τὴν πορείαν ἣν αὕτη διέτρεξε:

Α') Ἀπὸ τοῦ ἑκτοῦ αἰῶνος π. Χ. μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Σωκράτους· ἔδρα αἱ ἀκταὶ τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Β') Ἀπὸ τοῦ Σωκράτους μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀριστοτέλους·

κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐγκλείουσιν τὴν μεγίστην ἀκμὴν τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας ἔδρα ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι.

Γ'). Ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τοῦ ἔκτου αἰῶνος μ. Χ. Ἐδρα αἱ Ἀθῆναι, ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Ρώμη.

Αἱ τελευταῖαι λάμψεις τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας σβέννυνται ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Ἀντωνίων ἐν Ἀθήναις ἰδρυθείσῃ σχολῇ, ὅτε ἐκλείσεν αὐτὴν διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τῷ 529.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν Α' περίοδον ἤρξατο ἡ ἔρευνα τῆς γενέσεως καὶ τῶν αἰτίων τοῦ κόσμου οὐχὶ ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ κατὰ τρόπον δογματικόν, ἀποβλέπουσα ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ὕλης· διὰ τοῦτο ἡ περίοδος αὕτη τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας χαρακτηρίζεται ὡς φιλοσοφία τῆς φύσεως καὶ περιλαμβάνει 1) τοὺς ἀρχαίους Ἰωνας φιλοσόφους, 2) τοὺς Πυθαγορείους, 3) τοὺς Ἐλεάτας, 4) τοὺς Φυσικοὺς τοῦ Ε' αἰῶνος καὶ 5) τοὺς Σοφιστάς.

Κατὰ δὲ τὴν Β' περίοδον ἄρχεται ἡ ἐξέτασις τοῦ προβλήματος καὶ τῶν ὅρων τῆς γνώσεως, ἥτις ἐξέτασις ἄγει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς λογικῆς· ἡ δὲ φυσικὴ συμπληροῦται τὸ μὲν διὰ τῆς ἠθικῆς, τὸ δὲ διὰ τῆς μεταφυσικῆς ἢ τῆς πρώτης φιλοσοφίας. Ἡ περίοδος αὕτη διαιρεῖται 1) εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους, 2) εἰς τὰς ἐλάσσονας σωματικὰς σχολάς, 3) εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς Ἀρχαίας Ἀκαδημείας καὶ 4) εἰς τὴν περιπατητικὴν Σχολήν.

Κατὰ τὴν Γ' τέλος περίοδον θέμα κύριον γίνεται ἡ ἠθικὴ, ἡ ὁποία τὸ μὲν φέρει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτομικότητος, τὸ δὲ τὸν τοῦ ἰδεώδους κοσμοπολιτισμοῦ· τῆς δὲ φυσικῆς ἐρευνῶνται ἰδίᾳ τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν περὶ τοῦ παντὸς θρησκευτικὴν θεωρίαν. Ἡ φιλοσοφία τῆς περιόδου ταύτης ἀπομακρυνθεῖσα τῆς πρώτης αὐτῆς ἀφετηρίας εἰσῆλθεν εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους ὁδοὺς περιλαμβάνουσα 1) τὴν Στωικὴν φιλοσοφίαν, 2) τὴν Ἐπικουρείον, 3) τὴν Σκεπτικὴν καὶ 4) τὴν τῆς Νέας Ἀκαδημείας μετὰ ταύτην ἔρχεται ἡ ἐκλεκτικὴ, ἡ νεωτέρα σκεπτικὴ, οἱ πρόδρομοι τῆς νέας πλατωνικῆς, ἡ ἰουδαϊζουσα ἐλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἡ νέα πλατωνικὴ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α'.

§ 2. Οἱ ἀρχαῖοι Ἴωνες.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἴωνες φιλόσοφοι δὲν ζητοῦσι νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰ αἰτία τῆς γενέσεως, τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀλλοιώσεως τῶν ὄντων, ἀλλ' ἐρευνῶσι μόνον τὴν ὕλην, ἐξ ἧς ὁ κόσμος ἐσχηματίσθη καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐξ αὐτῆς συνέστη.

Πάντων δ' αὐτῶν τὰ συγγράμματα, ἅτινα ἀπώλοντο, διασωθέντων μόνον ἀποσπασμάτων καὶ περιλήψεων παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις, ἐπιγράφονται περὶ φύσεως, ὄντα ὅμοια πρὸς τὴν ἰωνικὴν λογογραφίαν κατὰ τὸ ὕφος. Φιλόσοφοι τῆς σχολῆς ταύτης ἀναφέρονται :

Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (624—546 π. Χ.). Πρῶτος οὗτος ἠθέλησε νὰ δώσῃ ἐπιστημονικὴν ἐξήγησιν περὶ κόσμου, ἔχων ἅμα πολλὰς γεωγραφικὰς, μαθηματικὰς καὶ ἀστρονομικὰς γνώσεις. Ἀρχὴν τῶν ὄντων, ἥτοι τὴν ὕλην ἐξ ἧς τὰ πάντα προῆλθον, ἐθεώρει τὸ ὕδωρ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐφρόνει ὅτι κεῖται ἡ γῆ καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου ἐλεγεν ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ θερμότης παράγεται.

Ἀναξίμανδρος, ἐκ Μιλήτου (611—547). Ἐξέχων κατὰ τὰς ἀστρονομικὰς καὶ γεωγραφικὰς γνώσεις ἐθεώρει ἀρχὴν τῶν ὄντων τὸ ἄπειρον, ὃν ἀγέννητον, ἀνώλεθρον καὶ ἀεικίνητον· ἐκ τῆς κινήσεως αὐτοῦ προέρχονται τὰ πάντα χωριζομένων τῶν ἰδιαιτέρων στοιχείων, οὕτω δὲ παραγομένων τοῦ ὕδατος, τῆς γῆς, τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ αἵθερος· εἰς αὐτὸ ἐπιστρέφουσι πάντα φθειρόμενα· κατὰ ταῦτα ἡ μορφή τοῦ κόσμου διαρκῶς ἀνανεοῦται. Ὁ Ἀναξίμανδρος ἐγνωμάτευσε περὶ τοῦ σφαιρικοῦ τῆς γῆς, ἐφεῦρε τὸ ἡλιακὸν ὥρολόγιον καὶ κατεσκεύασε πίνακα γεωγραφικὸν ἐπὶ χαλκοῦ.

Ἀναξίμενης, Μιλήσιος (588—524). Οὗτος μετερρύθμισε τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀναξίμανδρου παραδεξάμενος μὲν τὸ ἄπειρον καὶ τὸ ἀεικίνητον αὐτοῦ, ἀλλ' ἐξαγαγὼν τοῦτο ἐκ τῆς ἀοριστίας θεωρεῖ τὴν τοῦ ἀέρος κίνησιν παραγωγὴν πάντων τῶν ὄντων διὰ πυκνώσεως καὶ

ἀραιώσεως καὶ ταῦτα διατηροῦσαν καὶ ζωογονοῦσαν. Ὁ Ἀναξίμενης τὴν γῆν θεωρεῖ εὐρισκομένην ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ σύμπαντος.

§ 3. Οἱ Πυθαγόρειοι.

Οἱ Πυθαγόρειοι ζητοῦσι τὴν οὐσίαν, ἐξ ἧς τὰ ὄντα συνίστανται, ἐν τῷ ἀριθμῷ, τὴν οὐσίαν δὲ καὶ τὴν ποιότητα τούτου παράγουσιν ἐκ τῆς σταθερᾶς τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου κανονικότητος πρὸς ἄλληλα. Ὁ Πυθαγόρας, ἐκ Σάμου καταγόμενος (580—500), ὑπῆρξεν ὁ θεμελιωτής τῆς ῥηθείσης θεωρίας· ταύτης κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον μετάβασιν αὐτοῦ ἤντησε πλεῖστα στοιχεῖα παρὰ τῶν ἐκεῖ ἱερέων καὶ λογίων· ἐγκαταστάς δ' ἐν Κρότωνι τῆς Ἰταλίας ἱδρύσας σχολὴν ἢ σύλλογον φέροντα θρησκευτικόν, ἐπιστημονικόν, ἠθικόν καὶ πολιτικόν τύπον· σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο ἡ ἠθικὴ ἀναμόρφωσις δι' αὐστηράς εἰς καθήκοντα ὑποβολῆς, διὰ μακρᾶς δοκιμασίας καὶ δι' ἀσκήσεων σωματικῶν καὶ πνευματικῶν· τὴν κυρίαν ἑδραν ἐν τῇ σχολῇ εἶχον τὰ μαθηματικά, διὸ καὶ μαθηματικὴ αὕτη ἐπεκαλεῖτο. Ἰδίον θρησκευτικὸν δόγμα τοῦ Πυθαγόρα εἶναι τὸ περὶ μετεμψυχώσεως· ἠθικαὶ δὲ ἀρχαὶ αὐτοῦ εἶναι· σέβας πρὸς τὸ θεῖον, τοὺς νόμους καὶ τοὺς ἄρχοντας, ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, ἐλεγχος ἑαυτοῦ, ἐγκράτεια καὶ ἀγνότης βίου.

Ἡ περὶ κόσμου θεωρία τοῦ Πυθαγόρα ὑπ' ὅψιν ἔχει πρὸ πάντων τὴν τάξιν ἐκείνην καὶ τὴν ἁρμονίαν, δι' ὧν τὰ ὄντα πάντα συνάπτονται εἰς καλὸν τι ὅλον, εἰς ἓνα κόσμον, καὶ αἵτινες δεικνυνται ἡμῖν πρὸ πάντων ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῶν ἤχων καὶ τῇ κανονικῇ τῶν ἀστέρων κινήσει. Ἡ δὲ τάξις καὶ ἡ ἁρμονία στηρίζονται ἐπὶ τούτου, ὅτι πάντα ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι διατεταγμένα κατ' ἀριθμητικὰς σχέσεις· οἱ ἀριθμοὶ δὲ εἶναι ἢ πεπερασμένοι ἢ ἄπειροι (ἄρτιοι ἢ περιτοί)· συντόμως εἰπεῖν τὸ πᾶν εἶναι ἁρμονία.

Πρῶτος ὁ Πυθαγόρας μετωνόμασεν ἑαυτὸν φιλόσοφον ἐκ σοφοῦ· τοιοῦτον δὲ κύριος εἶχε παρὰ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὥστε περὶ τῆς λύσεως ἀμφισβητουμένων ζητημάτων οὗτοι ἀνεφέροντο εἰς τὴν γνώμην αὐτοῦ λέγοντες αὐτὸς ἔφα. Τὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ σωζόμενα

Χρυσᾷ ἔπη, ὄντα ἐπιτομή τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ, εἶναι ἀγνώστου φιλοσόφου τῆς πλατωνικῆς ἐποχῆς.

Ἐκ τῆς Πυθαγορείου θεωρίας προέβη μετὰ ταῦτα ἀνεπαισθήτως ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια πρὸς τὴν σπουδαιότατην ἀνακάλυψιν τῆς κινήσεως τῆς γῆς.

Ἐκ τῶν ἄλλων Πυθαγορείων φιλοσόφων ἐπίσημοι ὑπῆρξαν Φίλολαος ἐκ Κρότωνος καὶ Ἀρχύτας ἐκ Τάραντος, ὧν ἅμα εὐρετῆς χρησίων μηχανῶν ἀποσπᾶσματα μόνον τῶν ἔργων αὐτῶν σφύζονται.

Τὰ δόγματα τῶν Πυθαγορείων καὶ ὁ βίος αὐτῶν ἐπέδρασαν ἰσχυρῶς ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, δὲν ἔμειναν δὲ τὰ αὐτά, διότι βραδύτερον ἀνemίχθησαν μετ' αὐτῶν καὶ ἄλλαι δοξασαί. Πολιτικῶς δ' ἔδρασαν ἰκανῶς, ἄλλ' ἐπέσυραν καθ' ἑαυτῶν διωγμούς, ὄντες ὑπερασπισταὶ τῶν δωρικῶν ἀριστοκρατικῶν θεσμῶν.

§ 4. Οἱ Ἑλεᾶται.

Ἡ ἐλεατική φιλοσοφία ὀρμᾶται ἀπὸ τοῦ ἐνιαίου τοῦ κόσμου, θεωρεῖ οὐσίαν τὸ εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀποκλείει ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος ἄνευ ὅρου πᾶν μὴ ὄν καὶ ἀποφαίνεται περὶ τῆς πολλαπλότητος τῶν πραγμάτων καὶ τῆς κινήσεως ὡς ἀδιανοήτων.

Ἡ φιλοσοφία αὕτη ὠνομάσθη ἐκ τῆς ἐν Κάτῳ Ἰταλίᾳ πόλεως Ἑλέας, ὅπου ἀνεφάνη, κυριώτεροι δὲ ἀντιπρόσωποι αὐτῆς εἶναι οἱ ἐπόμενοι :

Ξενοφάνης, ἐκ Κολοφῶνος (582—480). Οὗτος, περιελθὼν ἐπὶ πολὺ ὡς ποιητῆς καὶ ραψωδὸς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ἐγκατέστη τέλος ἐν Ἑλέᾳ καὶ ἐγένετο ἰδρυτὴς τῆς Ἑλεατικῆς σχολῆς. Πικρῶς ἐλέγχων τὴν εἰς πολλοὺς καὶ ἀνθρωπομόρφους θεοὺς πίστιν τῶν Ἑλλήνων φθάνει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ σὺμπαν ἐν ἑστί καὶ τὸ ἐν τοῦτο εἶναι ὁ θεός· τοῦτο δὲ τὸ ἐν εἶναι αἰώνιον καὶ ἀναλλοίωτον· ἐκ τούτου ἔπεται ἡ ἐνότης καὶ ἡ ἀδιότης τῆς θεότητος καὶ τοῦ σὺμπαντος. Οὕτως ὁ Ξενοφάνης ἐγένετο πατὴρ τοῦ πανθεϊσμοῦ. Τὸ βάθος τῆς γῆς καὶ τοῦ ἁέρος ἐθεώρει ἄπειρον καὶ τὸ σχῆμα τοῦ οὐρανοῦ σφαιροειδές.

Παρμενίδης (551), ἐξ Ἑλέας. Μαθητὴς καὶ ὁπαδὸς τοῦ Ξενοφά-

νοῦς ὃν ἐγένετο ὁ ἐπιστημώτατος τῶν Ἑλεατῶν· ἐδόξαζεν ὅτι μόνον τὸ ὄν, ἥτοι ἡ τὸν χώρον πληροῦσα ὕλη, ὑπάρχει, τὸ μὴ ὄν δὲν ὑπάρχει, οὐδὲ δύναται νὰ νοηθῇ, ἀπέκλειε δὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ γίγνεσθαι καὶ ἀπόλλυσθαι. Τὸ ὄν λοιπὸν οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος δύναται νὰ ἔχῃ, ἀλλ' εἶναι παρόν, ἀμέριστον, ἀκίνητον, τέλειον ἐν ἑαυτῷ, πανταχοῦ ἴσον ἑαυτῷ. Τὸ νοεῖν δὲν εἶναι διάφορον τοῦ εἶναι, διότι εἶναι μόνον νόησις τοῦ ὄντος. Μόνον ὁ λόγος παρέχει ἀλήθειαν, διότι αὐτὸς δεικνύει ἡμῖν ἐν παντὶ τοῦτο τὸ ἐν ἀναλλοίωτο ὄν· αἱ αἰσθήσεις τοῦναντίον δεικνύουσαι ἡμῖν τὴν πολλαπλότητα τῶν πραγμάτων καὶ γένεσιν καὶ φθορὰν καὶ μεταβολὴν εἶναι πηγὰς πάσης πλάνης. Ἐκ τῆς θερμότητος ὡς ἐνεργοῦσης δυνάμεως καὶ ἐκ τοῦ ψυχροῦ ἢ βαρέος ὡς παθητικῆς ὁ Παρμενίδης προέβαινεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς γενέσεως καὶ τῆς διακοσμήσεως τοῦ παντός. Τοὺς ἀνθρώπους θεώρει γεννωμένους ἐκ τῆς ἰλῆος.

Παρὰ τῷ Παρμενίδῃ φαίνεται ἐν πάσῃ τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· ἡ διαλεκτικὴ, ἡ ἐπιστήμη· δὴλα δὴ ἐκείνη, ἥτις ζητεῖ ν' ἀνεύρῃ τὴν ἀλήθειαν ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι ἐννοιῶν, ὡς ἡ Μαθηματικὴ πορίζεται τὰς γνώσεις αὐτῆς ἐκ τῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν σχημάτων.

Ζήνων, ἐξ Ἑλέας (495). Μαθητὴς τοῦ Παρμενίδου, διακρίνων τὴν κοινὴν αἴσθησιν (δόξαν) ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως, ὁ Ζήνων ἀποκρούει τὴν πολλαπλότητα τῶν ὄντων καὶ τὴν κίνησιν ὡς ἀντιφασκοῦσας πρὸς τὰ γεγονότα· πρὸς τοῦτο μεταχειρίζεται διαφόρους ἀποδείξεις διὰ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου, δι' ἧς ἔδωκεν ὠθησιν πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἐν ταῖς ἐννοίαις τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς κινήσεως κειμένων προβλημάτων.

Μέλισσος, Σάμιος (442). Οὗτος παρεδέχετο μὲν μετὰ τοῦ Παρμενίδου τὸ αἰώνιον καὶ ἀφθαρτον τοῦ ὄντος, ἀλλ' ἀπεφαίνετο τὸ ὄν ἄπειρον καὶ τοπικῶς.

Τῶν Ἑλεατῶν ἡ ἀρχὴ βραδύτερον ἐγένετο σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς περὶ ἰδεῶν θεωρίας τοῦ Πλάτωνος.

§ Β. Φυσικοὶ τοῦ Ε' αἰῶνος.

Κατὰ τοῦτους ἐν τῇ διηγετικῇ μεταβολῇ τῶν στοιχείων καὶ ταῖς

ένώσσει τούτων καθόλου οὐδὲν μόνιμον καὶ σταθερὸν ὑπάρχει ἢ ὁ νόμος μόνον τῆς μεταβολῆς ταύτης· ἡ ἐξήγησις τοῦ λόγου τῆς μεταβολῆς ταύτης καὶ τῆς κινήσεως εἶναι τὸ πρόβλημα τῶν Φυσικῶν τοῦ Ε' αἰῶνος, τῶν ὁποίων ἐπιστημότεροι εἶναι:

Ἡράκλειτος, ἐξ Ἐφέσου (535—475), καταγόμενος ἐξ ἐπισήμου γένους καὶ μονήρη καὶ σκυθρωπὸν βίον διάγων. Κατὰ τοῦτον ἀρχὴ πάντων εἶναι οὐχὶ τὸ εἶναι, οὐδὲ τὸ μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ γίνεσθαι· τὰ πάντα ῥέουσι, φθείρονται καὶ μεταβάλλονται· ἡ ζωὴ διαδέχεται τὸν θάνατον καὶ ὁ θάνατος τὴν ζωὴν· τὸ δὲ γιγνόμενον εἶναι προῖον δύο ἀντιθέτων πραγμάτων, τοῦ ὄντος καὶ τοῦ μὴ ὄντος· ἐν τῇ γενέσει τῶν ὄντων συμβαίνει πόλεμος αἰώνιος (πόλεμος πάντων πατήρ), ἀλλὰ πόλεμος μετὰ τῶν ἀμεταβλήτων αὐτοῦ νόμων ὑπεικόντων τῇ εἰμαρμένῃ· ἐκ τοῦ πολέμου δὲ τούτου γίνεται ἡ καλλίστη ἁρμονία. Ἡ μετάβασις τῶν ὄντων εἰς ἕτερα εἶναι ἀδιάλειπτος· τὸ πῦρ ἢ ἡ θερμότης ζωογονεῖ καὶ καταστρέφει· τὸ πᾶν, αὐτὸ δ' εἶναι ἡ οὐσία πάντων. Μέρους τοῦ θεοῦ πυρὸς εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις τοσοῦτῳ τελειότερα εἶναι ὅσῳ καθαρώτερον εἶναι τὸ πῦρ. Ὁ Ἡράκλειτος, ὡς καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἰωνεὶ φιλόσοφοι, κατεφρόνει τῶν θεῶν τοῦ πλήθους.

6') Ἐμπεδοκλῆς, ἐξ Ἀκράγαντος (405—435). Ἀρχων, προφήτης, ἱατρός καὶ θαυμαστοποιὸς διατελέσας, ἀπώλεσε τὴν εὐνοίαν τοῦ πλήθους καὶ ἀπέθανεν ἐξόριστος ἐν Πελοποννήσῳ. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ βέβαια θεωροῦνται τὰ φυσικὰ καὶ οἱ καθαρμοί. Ἐν τῇ φυσικῇ ἀνάγει τὴν μὲν γένεσιν εἰς ἔνωσιν, τὴν δὲ φθορὰν εἰς χωρισμὸν, καὶ τὴν μεταβολὴν τὸ μὲν εἰς ἔνωσιν, τὸ δ' εἰς χωρισμὸν ἀγεννήτων, ἀφθάρτων καὶ ἀναλλοιώτων στοιχείων. Ταῦτα δὲ τὰ στοιχεῖα νοεῖ κατὰ ποιὸν μὲν διάφορα ἀλλήλων, κατὰ ποσὸν δὲ διαιρετὰ, οὐχὶ ὡς ἄτομα, ἀλλὰ ὡς στοιχεῖα (καλούμενα ὑπ' αὐτοῦ ριζώματα)· εἶναι δὲ ταῦτα: πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ, γῆ. Τὰ μέρη τῶν στοιχείων τούτων ἐν ἀτελευτήτῳ μεταβολῇ νῦν μὲν συνέρχονται εἰς ἐνότητες διὰ τῆς φιλότητος, νῦν δ' ἀποχωρίζονται διὰ τοῦ νεύους. Κατ' αὐτὸν ἐστὶ τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτὰ ἐβλάστησαν ἐκ τῆς γῆς, ὄντα κατ' ἀρχὰς ἄμορφοι ὄγκοι, εἴτα δὲ βαθμηδὸν διασθρωθέντα. Τὸ αἷμα δὲ κατ'

αὐτὸν ἦτο ἡ κυρία ἔδρα τῆς νοήσεως· τὴν κατ' αἴσθησιν νόησιν ἐθεώρει κατωτέραν τῆς κατὰ λόγον.

γ'.) Δεύκιππος Μιλήσιος ἢ Ἐλεάτης, καὶ Δημόκριτος, Ἀβδηρίτης (460—370). Οὗτοι ἀποτελοῦσι τὴν λεγομένην ἀτομικὴν σχολήν· ταύτης τὴν θεωρίαν ἐθετο κυρίως ὁ πρῶτος, τὴν δ' ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῆς περὶ τὴν φύσιν ἐπιστήμης ἐποίησατο ὁ δεύτερος γενόμενος μαθητῆς ἐκείνου. Οὗτοι κύρια συστατικὰ τῶν ὄντων ἐθεώρουν τὸ πλήρες (= τὸ ὄν) καὶ τὸ κενόν (= τὸ μὴ ὄν). Τὸ πλήρες ἐνόουν διηρημένον εἰς ἀναρίθμητα σώματα, διὰ δὲ τὴν σμικρότητα αὐτῶν μὴ διακρίμενως ληπτὰ τῇ αἰσθήσει, ἄτομα καλούμενα, καθ' ἑαυτὰ ἀδιαίρετα· ταῦτα εἶναι ἀγέννητα, ἀνώλεθρα, ἄπειρα, κατὰ δὲ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ὅλως ὁμοειδῆ· διαφέρουσιν ἀλλήλων μόνον κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸν ὄγκον καὶ οὐδεμίαν ἐπιδέχονται κατὰ ποῖόν ἄλλοιῳ· σιν ἀλλὰ μόνον κατὰ τόπον μεταβολήν. Πάντα τὰ ἄτομα κινοῦνται διὰ τοῦ ἰδίου βάρους ἐξ αἰῶνος ἐν τῷ ἀπείρῳ χώρῳ πρὸς τὰ κάτω μὲν τὰ μείζονα καὶ βαρύτερα, πρὸς τὰ ἄνω δὲ τὰ μικρότερα καὶ κουφότερα συγκρουόμενα οὕτω πρὸς ἀλλήλα· ἐκ τούτου γεννᾶται δίνησις ἢ συστροφή. Ἐν τῇ δίνῃσι ταύτῃ συμβαίνει παντὸς συνθέτου σώματος ἡ γένεσις, ἥτις εἶναι σύνθετος κεχωρισμένων ὁμοειδῶν ἀτόμων, καὶ πᾶσα φθορὰ, ἥτις εἶναι χωρισμὸς τῶν συνηνωμένων.

Τὴν γῆν οἱ ἀτομικοὶ φαντάζονται ὡς στρογγύλην πλάκα ἐπὶ τοῦ ἀέρος φερομένην. Τὰ ὀργανικὰ ὄντα θεωροῦσι προεληθόντα ἐκ τῆς ἰλῦος, τὴν δὲ ψυχὴν ὡς σωματικόν τι συνισταμένην ἐκ πυρὸς καθ' ὅλον τὸ σῶμα διεσπαρμένου, διακρίνουσι δὲ τὴν αἴσθησιν ἀπὸ τῆς νοήσεως, τὴν σκοτίαν γνώμην ἀπὸ τῆς γνησίας γνώμης, ὡς ἔλεγον.

Ἡ εὐδαιμονία κατ' αὐτοὺς ἐγκτεται τῇ φαιδρότητι καὶ τῇ ἡρεμίᾳ τῆς ψυχῆς· ἐπιτυγχάνει δέ τις αὐτῆς διὰ τοῦ μετριασμοῦ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῆς συμμετρίας τοῦ βίου. Περὶ δὲ θεῶν ἐφρόνουν ὅτι ἦσαν ὄντα ἀνθρωποειδῆ μὲν, ἀλλὰ μείζονα καὶ διαρκέστερα, ἐνεργοῦντα τὸ μὲν βλαβερώς, τὸ δ' εὐεργετικῶς.

Μετὰ τὸν Δεύκιππον καὶ Δημόκριτον ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι τινὲς τῆς σχολῆς αὐτῶν, ἧς ἡ βάσις εἶναι ὕλιστικὴ.

δ') Ἀναξαγόρας, ἐκ Κλαζομένων (500—428). Μετοικήσας εἰς Ἀθήνας ἐσχέτισθη μετὰ τοῦ Περικλέους, ἀλλὰ κατηγορηθεὶς ὑπὸ

τῶν ἀντιπάλων τούτου ἐπὶ ἀρνήσει τῶν θεῶν τῆς πόλεως ἔφυγε καὶ ἦλθεν εἰς Λάμψακον, ἔνθα ἀπέθανε.

Ὁ Ἀναξαγόρας παρεδέχετο ὡς συστατικὰ τοῦ κόσμου τὰ ἄτομα (ἅτινα αὐτὸς ἔλεγε σπέρματα) τῶν δύο προηγουμένων, ἀλλὰ διάφορα τὴν φύσιν, τὸ πλῆθος, ἀόρατα διὰ τὴν σμικρότητα καὶ ἐπ' ἄπειρον διαιρετά· ἐφρόνει δὲ ὅτι ἐκ τῆς συμπεριστροφῆς καὶ συγχύσεως αὐτῶν παρήχθησαν τὰ ὄντα. Ἵνα δ' ἐρμηνεύσῃ τὴν δύναμιν δι' ἧς ἐκ τῆς ἐνώσεως καὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν ὑλικῶν στοιχείων παρήχθη τὸ ἀρμονικὸν σύμπαν, παρεδέχετο ἐνέργειαν ὄντος τινὸς ἀμίκτου παντὸς ἐτέρου· τούτου ἡ γνῶσις καὶ ἡ δύναμις ἐπεκτείνεται ὑπὲρ πάντα· εἶναι δὲ τὸ ὄν τοῦτο ὁ νοῦς. Οὕτως ἀντιτίθεται ὁ νοῦς, ὅστις εἶναι ἀπλοῦς, πρὸς τὴν ὕλην, ἣτις εἶναι σύνθετος. Ἡ κυρία αὐτοῦ ἐνέργεια εἶναι ἡ διαχωρίσις τῶν μεμιγμένων καὶ ἡ διάταξις αὐτῶν· αὐτὸς εἶναι ὁ ζωγονῶν, κινῶν καὶ κανονίζων πάντα. Ἡ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψις παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ εἶναι ἀνεπαρκής· ἀληθῆ γνῶσιν παρέχει μόνον ὁ λόγος. Ἡ γῆ κατ' αὐτὸν ἦν τὸ πρῶτον πηλώδης καὶ σὺν τῷ χρόνῳ διὰ τῆς θερμότητος ἀπεξηράνθη· τὸν ἥλιον ἔλεγε μύθρον διάπυρον χορηγοῦντα τῇ σελήνῃ καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀστράσι τὸ μεῖζον μέρος τοῦ ἰδίου φωτός· τὴν δὲ σελήνην ἐθεώρει ὁμοίαν τῇ γῇ καὶ κατωκνημένην καὶ τὰ ἄστρα ἀποσπασθέντα ἐκ πετρῶν τῆς γῆς καὶ ἐκσφενδονισθέντα εἰς τὸν αἰθέρα ἔνθα ἐπυρακτώθησαν. Ἐκ τοῦ πηλοῦ, γονιμοποιηθέντος ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀέρι καὶ τῷ αἰθέρι σπερμάτων, παρήχθησαν τὰ ἔμφυχα ὄντα.

Διὰ τοῦ Ἀναξαγόρα ἐγένετο ἄλμα ὑπὲρ τὴν μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει φυσικὴν ἐξέτασιν τῶν ὄντων, ἣτις ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν σοφιστῶν.

§ 6. Περὶ σοφιστῶν.

Οἱ σοφισταὶ ἀνεφάνησαν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ. ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποῖου κέντρον ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ τῶν προηγουμένων φιλοσοφικῶν συστημάτων σύγκρουσις πρὸς ἄλληλα ἐγέννησε δυσπιστίαν εἰς τὰς περὶ κόσμου ἐπιστημονικὰς ἐξηγήσεις· ἡ ἀλήθεια τῆς κατ' αἴσθησιν γνώσεως ἡμφεσθητήθη, ἐπηκολούθησε δὲ καὶ ἡ περὶ τῆς γνῶ-

στικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου ἀμφιβολία· ἐκ τούτου προήλθεν ἀνάγκη καὶ πόθος ἀκριβεστέρας καὶ ὑψηλοτέρας φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης καὶ μορφώσεως τὴν ἀνάγκην καὶ τὸν πόθον τοῦτον ἐπεχείρησαν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ σοφισταί, ἀλλ' ὀλίγον ἐπέτυχον. Τὸ κύριον ἔργον τῆς διδασκαλίας τούτων ἀπετέλει ἡ προπαρασκευὴ τῶν νέων εἰς τὸν πρακτικὸν βίον· ἐπηγγέλλοντο δηλονότι νὰ καταστήσωσι τοὺς μαθητὰς αὐτῶν δεινοὺς πράττειν καὶ λέγειν· ἐπεδίωκον δὲ τοῦτο μάλιστα διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ῥητορικῆς. Ἐν δὲ τοῖς φιλοσοφικοῖς μαθήμασι μετεχειρίζοντο τὴν διαλεκτικὴν ἐκείνην τέχνην (ἐριστικὴν), δι' ἧς σκοποῦν προϋτίθεντο οὐχὶ τὴν πρόσκτησιν φιλοσοφικῆς τινος πεποιθήσεως, ἀλλὰ κυρίως τὸν ἔλεγχον ἢ τὴν ἀμνηχανίαν τοῦ διαλεγομένου. Τὰ μαθήματα αὐτῶν ἐδίδασκον ἐπιδεικτικῶς περιερχόμενοι τὰς πόλεις καὶ πολὺν μισθὸν λαμβάνοντες. Τὸ ὄνομα αὐτῶν, ἐνῶ πρότερον ἐσήμεαιεν ἄνδρας σοφοὺς, ἐλαμβάνετο ἔπειτα ἐπὶ κακῆς σημασίας.

Ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ σοφισταὶ ἔξισι μνείας διὰ τὰς θεωρίας αὐτῶν εἶναι Πρωταγόρας ὁ Ἀδδηρίτης (480—410), Γοργίας ὁ Λεοντίνος, ὁ τὴν διδασκαλίαν τῆς ῥητορικῆς τέχνης εἰσαγαγὼν ἐν Ἀθήναις, καὶ ἄλλοι τινές.

Καὶ ὁ μὲν Πρωταγόρας, διδάξας πολλοχρὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ καὶ ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἐτιμᾶτο ὑπὸ τοῦ Περικλείους καὶ ἀπόθεν ἔφυγε κατηγερθεὶς ὡς ἄθεος, ὁρμώμενος ἐκ τοῦ περὶ διηνηκοῦς μεταβολῆς τῶν ὄντων δόγματος τοῦ Ἡρακλείτου, ἔλεγεν ὅτι οὐδεμία γνῶσις ὑπάρχει καθόλου ἀληθείας· πᾶσαι δὴλα δὴ αἱ γνῶσεις εἶναι ἐξ ὑποκειμένου, μὴ ἔχουσιν ἀληθεῖαν καὶ κῶρος καθολικὸν, ἀλλ' οὖσαι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς πρὸς τοῦτον μόνον ἢ ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπον καὶ καθ' ὥρισμένην στιγμὴν. Ἐπρίσθευν ὅτι, ἐπειδὴ ἄλλοτε ἄλλοιται ἐντυπώσεις προσβάλλουσι τὰς αἰσθήσεις, δύνανται νὰ ὑπάρχωσιν περὶ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος λόγοι ἐναντίαι ἐπίσης ἀληθεῖς παρὰ διαφορῶν ἀνθρώπων· ὅθεν τὸ κύριον δόγμα αὐτοῦ ἦτο· πάντων τῶν πραγμάτων μέτρον εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Τὴν ἀρετὴν ἰθεώρει ἔξιν ἀγαθὴν, περὶ θεῶν δ' ἔλεγεν ὅτι δὲν γνωρίζει ἐὰν ὑπάρχωσιν ἢ μὴ διὰ τὴν ἀδηλόγητα καὶ τὸ βραχὺ τοῦ βίου. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐ-

τοῦ, πρῶτον καλῶσαντο· ἑαυτὸν σοφιστήν, ἀποσπάσματα μόνον σφύζονται.

Κατὰ δὲ τὸν Γοργίαν οὐδὲν ὑπάρχει, καὶ ἂν ὑπάρχη τι δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἂν γνωσθῇ, δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ εἰς τοὺς ἄλλους· διὰ τοῦτο ἐφρονεῖ ὅτι ἔργον τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς εἶναι οὐχὶ νὰ ἐρευνᾷ καὶ νὰ μανθάνῃ ἀληθεῖς γνώσεις, ἀλλὰ νὰ ἐξεγείρῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐκείνας τὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἐκάστοτε ἔχει συμφέρον καὶ θέλει νὰ ἐξεγείρῃ· ἐκ τοῦτου προήλθεν ἡ ἰδέα τοῦ ποιῆν τὸν ἡπτω λόγον κροῖττω καὶ τάνάπαλιν. Ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Γοργίου ἦτο καὶ ὁ Πῶλος.

Σύγχρονοι τοῦ Γοργίου ἐν Ἀθήναις καὶ διάσχηται σοφισταὶ ἦσαν ἔτι Ἰππίας ὁ Ἡλείος, ἀνὴρ πολυμαθέστατος, πομπωδῶς ἐν διαλέξεσι καὶ συγγραφαῖς ἐπιδεικνόμενος τὰς μαθηματικὰς, φυσικὰς, ιστορικὰς, φιλοσοφικὰς καὶ τεχνικὰς αὐτοῦ γνώσεις, καὶ Προδίκος ὁ Κεῖος, παρασχών διὰ τῆς διακρίσεως τῶν συνωνύμων ἀφορμὴν εἰς λεξιλογικὰς ἐρεῦνας καὶ εἰς σχηματισμὸν ἐπιστημονικῶν ὅρων· οὗτος διέβλεπεν ἐν τοῖς θεοῖς προσωποποιήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων, τῶν στοιχείων, τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ καθόλου τῶν ὠφελίμων τῷ ἀνθρώπῳ πραγμάτων.

Καλλικλῆς δὲ τις, ὢν κυρίως οὐχὶ σοφιστὴς, ἀλλὰ μαθητὴς σοφιστῶν, ἐδίδασκεν ὅτι οἱ νόμοι ἐποιήθησαν ὑπὸ τῶν ἀδυνάτων ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν ἀσφαλείας· αὕτῃ ἡ φύσις, ἔλεγεν, ἐνομοθέτησε τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ὁ ἰσχυρὸς δὲ, ὑποτάσσων τὸν ἀδύνατον ὑπὸ τὴν βούλησιν αὐτοῦ, δὲν πράττει ἄδικα, ἀλλ' ἀσκεῖ τὸ τῆς φύσεως δίκαιωμα.

Αἱ ἀνωτέρω θεωρίαι καὶ παραπλήσια ταύταις, μεταδιδόμεναι μάλιστα μετὰ διαλεκτικῶν τεχνασμάτων, ἐπειδὴ ἀπήλλασσαν τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν τῶν πραγμῶν τῇ πίστει, τοῦ ἔθους καὶ τοῦ νόμου καὶ ἤγον οὐχὶ εἰς ὠρισμένας ἀληθεῖς γνώσεις ἕνεκα τῆς ἐπιπολαίου σοφίας τῶν σοφιστῶν, ἐγέννησαν εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων τὸν σκεπτικισμὸν, ἥτοι τὴν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐννοιῶν, ἐπέδρασαν δ' ἐπιβλαβῶς εἰς τοὺς νόμους, τὴν θρησκείαν καὶ τὰ ἥθη τῶν Ἑλλήνων. Πολεμοῦντες τὸ δυνατόν τῆς γνώσεως, καὶ ἀποβαλόντες οὕτω καὶ τὴν πρὸς γνῶσιν τῆς ἀληθείας ὀρεξίν, περιορίζοντες δὲ τὴν φιλοσοφίαν

ἐν ταῖς ζητήμασι τοῦ πρακτικοῦ βίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀφήρσαν πάντα κανόνα ἔχοντα γενικὸν κύρος, οἱ σοφισταὶ ἐκλόνησαν τὸ ἠθικὸν εἰκοδόμημα τῶν χρόνων ἐκείνων· ἀλλ' ὁ κλονισμὸς οὗτος προῦκάλεσεν ἀντίδρασιν, τῆς ὁποίας κυριώτερος ἐργάτης ἐγένετο Σωκράτης ὁ Ἀθηναῖος· οὕτω δ' οἱ σοφισταὶ ἀπετέλεσαν μετάβασιν ἀπὸ τῆς Α' περιόδου τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν Β' τὴν τελειοτάτην πασῶν

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β'.

§ 1. Σωκράτης.

Ὁ Σωκράτης ἐγεννήθη ἐν Ἀλωπεκῇ δῆμῳ τῆς Ἀττικῆς ἔξωθεν τῶν Ἀθηνῶν τῷ 470 π. Χ. ἐκ πατρὸς Σωφρονίσκου ἀγαλματοποιοῦ καὶ μητρὸς Φαιναρέτης μαιίας. Ἐμαθὼν κατ' ἀρχὰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατρὸς ἀφῆκεν αὐτὸ, παιδευθεὶς δὲ τὴν τότε ἐν Ἀθήναις συνήθη παιδείαν καὶ μελετήσας ὅσα οἱ παλαιότεροι φιλόσοφοι συνέγραψαν χωρὶς ν' ἀνήκη εἰς φιλοσοφικὴν τινα σχολήν, ἤρξατο συναναστρέφμενος μετὰ σοφιστῶν καὶ ἄλλων σπουδαίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Τὸν βίον αὐτοῦ ἀφιέρωσε πρὸς μόρφωσιν τῶν ἄλλων ἐν ἀρετῇ, μὴ ἔχων σχολεῖον, ἀλλὰ συζητῶν περὶ ὑψηλοτάτων ἠθικῶν, θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων ἐν παντὶ τόπῳ τῆς πόλεως καὶ μετὰ πάσης τάξεως ἀνθρώπων, ἰδίᾳ τῶν νέων· οὗτοι προσελκύντο ὑπὸ τῆς διαλεκτικῆς ἱκανότητος καὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Καίπερ ὢν πένης τὴν διδασκαλίαν ἐποιεῖτο ἀμισθί κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς συγχρόνους αὐτῷ σοφιστάς· τούτων διέφερε τὰ μέγιστα ὡς ἄνθρωπος μὲν κατὰ τὴν ἀρετὴν, ὡς πολίτης δὲ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ· ὡς στρατιώτης δὲ ἐφάνη ἀντάξιός τῆς πατρίδος ἐπιδεικνύμενος μεγάλην ἀνδρείαν ἐν διαφόροις μάχαις. Τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ γενναιότητος δεῖγμα ἀξιολίμητον παρέσχεν ὅτε βουλευτὴς ὢν ὑπερήσπισε τοὺς στρατηγοὺς, τοὺς ὁποίους ὁ λαὸς ἀδίκως κατεδίκασεν εἰς θάνατον διὰ τὴν μὴ ἀναίρεσιν τῶν

νεκρῶν κατὰ τὴν ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχίαν, καὶ ἐπὶ τῶν Τριάκοντα, ὅτε διετάχθη ὑπὸ τούτων νὰ ἐκτελέσῃ ἄδικον καὶ παράνομον πρᾶξιν.

Ὁ βίος αὐτοῦ καθόλου ἦτο πρότυπον ὀλιγαρκείας, ἠθικῆς ἀγνότητος, δικαιοσύνης, εὐσεβείας, καρτερίας καὶ ψυχικῆς ἡρεμίας· διὰ τὰς ἀρετὰς ταύτας, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν λεπτότητα καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἐτιμᾶτο τὰ μάλιστα ὑπ' ἀνθρώπων διαφωτιστῶν τάξεων καὶ ποικιλωτάτου χαρακτῆρος. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀμαθῶν συνέχεεν αὐτὸν μετὰ τῶν σοφιστῶν, διότι, ὅπως αὐτοὶ, οὕτω καὶ ἐκεῖνος ἐδίδασκε τοὺς νέους πολεμῶν τὴν προτέραν φιλοσοφίαν καὶ κηρύττων κοινωνικὴν ἀναμόρφωσιν· καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης δὲν διέφυγε τὴν σύγχυσιν ταύτην σφοδρῶς σκώψας ἐν ταῖς *Νεφέλαις* τὸν φιλόσοφον.

Τὸ ἔργον τοῦ Σωκράτους ἀπῆρσεν εἰς τοὺς σοφιστὰς, τῶν ὑποίων τὰς ὀλεθρίας δοξασίας ἐκεῖνος ἀμειλίτως κατεπολέμει· διὰ τοῦτο πολλοὶ αὐτῶν ἐγένοντο προσωπικοὶ αὐτοῦ ἐχθροί· μετὰ δὲ τὴν ἐξωσιν τῶν τριάκοντα τυράννων ἡ δημοκρατικὴ μερίς, θέλουσα νὰ ἐμποδίσῃ τὴν νεωτερίζουσαν σοφιστικὴν ἀνατροπὴν, θεωρουμένην αἰτίαν τῶν τότε ἀτυχιῶν τῆς πόλεως, κατεδίωξεν αὐτόν· οὕτω δ' ἀπηγγέλθη ὑπὸ τοῦ Μελήτου, τοῦ Ἀνύτου καὶ τοῦ Λύκωνος κατηγορία κατὰ τοῦ Σωκράτους ὅτι τοὺς μὲν θεοὺς τῆς πόλεως ἡρνεῖτο, εἰσῆγε δ' ἄλλους καὶ διέφθειρε διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τοὺς νέους. Μετὰ λαμπρὰν, ἀλλ' ὑπερήφανον ἀπολογίαν παροξύνασαν τοὺς δικαστὰς ὁ Σωκράτης κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ἔπιεν ἀταράχως τὸ κώνειον (399 π. Χ.) ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἀφοῦ πρότερον ἀπέκρουσε τὰς περὶ ἀποδράσεως, προτάσεις τῶν φίλων αὐτοῦ. Ὁ θάνατος τοῦ Σωκράτους κατὰ τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἠθικὴν ὑπῆρξε δικαστικὸς φόνος· ἀλλ' ἐν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ἐθριάμβευσεν ἡ φιλοσοφία καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ φιλόσοφος.

Οἱ Ἀθηναῖοι μετ' ὀλίγον μετεμελήθησαν διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἐξεδήλωσαν ἐπισήμως τὸ πένθος, παρήγγειλαν τὴν κατασκευὴν χαλκοῦ ἀνδριάντος τοῦ μεγάλου φιλοσόφου καὶ πολυτρόπως ἐτίμησαν τὴν μνήμην αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα χρόνις.

Φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Σωκράτους. — Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σω-

κράτους είναι γνωστή οὐχί ἐκ συγγραμμάτων αὐτοῦ, διότι δὲν συνέγραψε τοιαῦτα, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος· στρέφεται δὲ οὐχί περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς φύσεως, ὡς ἡ τῶν πρὸ αὐτοῦ φιλοσόφων, ἀλλὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα περὶ τὴν εὐδαιμονίαν τούτου· ὅθεν ὀρθῶς ἐλέχθη ὅτι ὁ Σωκράτης κατεβίβασε τὴν φιλοσοφίαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν, ἥτοι ἔστρεψεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν κοσμογονικῶν ὑποθέσεων τῶν πρὸ αὐτοῦ φιλοσόφων εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Κατ' αὐτὸν ἡ ὀρθὴ πράξις πηγάζει ἐκ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, δι' ἧς δέον νὰ ἐπιδιώκηται ἡ ἀναμόρφωσις τοῦ ἡθικοῦ βίου· δὲν πρέπει δ' ἡ γνώσις νὰ ὑπηρετῇ τῇ πράξει, ἀλλὰ νὰ ἀρχῇ ταύτης καὶ καθορίζῃ τοὺς σκοποὺς αὐτῆς· ἡ ἀρχὴ δὲ πάσης ἀληθοῦς γνώσεως καὶ ὁ ὅρος πάσης ὀρθῆς πράξεως παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ ἔγκειται εἰς τὸ ἐξετάζειν ἑαυτὸν (γινῶθι σαυτόν). Πᾶσα γνώσις ἀνάγκη ν' ἀφορμᾶται ἐξ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῶν ἐννοιῶν διὰ τῆς διαλεκτικῆς καὶ τῆς επαγωγικῆς μεθόδου ἀφετηρίαν ἐχούσης τὰς καθολικῶς ὑπὸ τῆς πείρας ὁμολογουμένας ἐννοίας. Τὴν ἐξέτασιν δ' ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων πρὸς εὑρεσιν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ἐπεδίωκεν ὁ Σωκράτης διὰ τῆς μαιευτικῆς καλουμένης τέχνης, ἥτοι τῆς τέχνης τοῦ ἐξάγειν ἐπιτηδείως ἐκ τοῦ πνεύματος τῶν ἄλλων ὅ,τι αὐτοὶ εἶχεν ἐν νῷ· ὅτε δὲ προσποιοῦμενος ἄγνοίαν, μάλιστα ἐνώπιον σοφιστῶν ἢ νέων ἀπερισκέπτων, ἐζητεῖ παρὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξεταζομένων διδασκαλίαν, ἀπεδεικνύετο δ' ὅτι οὗτοι δὲν κατεῖχον τὴν ἀληθῆ γνῶσιν, τοῦτο ἀπετέλει ἐκ μέρους αὐτοῦ τὴν εἰρωτείαν· διὰ ταύτης ἐπετύγχανεν ὁρισμοὺς τῶν ἐννοιῶν ἀκριβεστέρους.

Ἐν τῇ ἡθικῇ θεωρεῖ ὅτι ἡ κρατοῦσα ἐννοία κεῖται ἐν τῇ ἀναγωγῇ τῆς ἀρετῆς εἰς γνῶσιν· κατὰ ταῦτα ἡ ἀρετὴ γεννᾶται διὰ διδασκαλίας καὶ πᾶσα ἀρετὴ εἶναι γνώσις τις· ἀνδρείος εἶναι π.χ. ὁ γινώσκων πῶς πρέπει νὰ προσενεχθῇ ἐν τοῖς κινδύνοις, εὐσεβὴς ὁ γινώσκων τί εἶναι δίκαιον πρὸς τοὺς θεοὺς, δίκαιος ὁ γινώσκων τί εἶναι δίκαιον πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οὕτω καθεξῆς· πᾶσαι ἄρα αἱ μερικαὶ ἀρεταί, ἀνδρεία, δικαιοσύνη κλπ., ἀναγονται εἰς μίαν, τὴν γνῶσιν ἢ τὴν σοφίαν· ἐκ τούτου ἐφρόνει ὅτι οὐ μόνον ὁ μὴ γινώσκων τὸ ὀρθὸν ἢ τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἀδύνατον νὰ πράξῃ αὐτό, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ γινώσκων τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ πράξῃ αὐτό· ἐντεῦθεν δὲ συνεπείραινεν ὅτι

οὐδείς εἶνε ἐκὼν πονηρός, ἀλλ' ἐξ ἀγνοίας. Ἐν γένει δ' ἡ ἠθικὴ τοῦ Σωκράτους στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀρετῆς: δικαιοσύνη, σωφροσύνη, εὐσέβεια, καρτερία, ἀγάπη τοῦ πλησίον, ὑπακοὴ ἀπόλυτος εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, ὑπεροχὴ πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ χρηστότης εἶναι τὰ στοιχεῖα αὐτῆς. Ἐν τῇ μορφώσει δὲ ἠθικοῦ βίου διὰ γνώσεως ἀληθοῦς τοῦ ἀγαθοῦ ἐθεώρει ὁ φιλόσοφος ὅτι ἐγκεῖται ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου· ἀγαθὸν δ' ἐνόμιζε τὸ ὠφέλιμον καὶ καλὸν τῷ ἀνθρώπῳ, ὠφελιμώτερον δὲ πάντων τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τελείωσιν τῆς ψυχῆς.

Περὶ δὲ τοῦ κόσμου ἐφρόνει ὅτι ἐπλάσθη ἐκ' ὠφελείας τοῦ ἀνθρώπου. Τοὺς θεοὺς τοῦ πλῆθους συνέπτυσσεν εἰς μίαν θεότητα, ἥτις εἶναι ὁ ἐνοικῶν ἐν τῷ κόσμῳ νοῦς καὶ ἐπιμελούμενος διαρκῶς αὐτοῦ, ὡς ἡ ψυχὴ ἐπιμελεῖται τοῦ σώματος· οὕτω δ' ἐσχηματίσας, πρῶτος ἴσως ἐν τοῖς φιλοσόφοις, τὴν περὶ θείας προνοίας ἔννοιαν. Τὴν ψυχὴν ἐθεώρει συγγενῇ πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλὰ δὲν ἀπεφαίνετο ὠρισμένως περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς.

Περίεργον παρὰ τῷ Σωκράτει ἦτο ὅτι εἰς πάσας τὰς σπουδαίας περιστάσεις τοῦ βίου καθ' ὅς ἐμελλε νὰ προβῇ εἰς πρᾶξιν τινα ἔλεγεν ὅτι ἠκολούθει θεῖα τινὶ ἐσωτερικῇ φωνῇ, τὴν ὅποιαν ἐκάλει δαιμόνιον· διὰ τούτου ἐχαρακτήριζε τὴν ἐνδόμυχον φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἣν συνεβουλεύετο περὶ τοῦ πρακτέου.

§ 2. Ἑλλάσσονες σωκρατικαὶ σχολαί.

Σχολὴ Σωκράτους.— Ἐκ τῶν ἐπιστημοτέρων μαθητῶν τοῦ Σωκράτους διατελέσας ὁ Ξενοφῶν δὲν κατενόησε βαθέως τὴν ἐπιστημονικὴν σημασίαν τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ μόνον τὸ ἠθικὸν μέγεθος καὶ τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῶν λόγων ἐκείνου ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔποψιν ἐξέδωκε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους τὰ Ἀπομνημονεύματα τούτου· ἐν αὐτοῖς ἐκθέτει εἴτε διηγηματικῶς εἴτε διαλογικῶς τὰς μᾶλλον ἀξίας μνείας πράξεις καὶ τοὺς λόγους τοῦ φιλοσόφου περὶ θεοῦ καὶ προνοίας, περὶ τῶν καθηκόντων πρὸς τὸν πλησίον, τὴν κοινωνίαν, τὴν πατρίδα καὶ τὴν οἰκογένειαν, περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ καλοῦ, τοῦ

δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου. Τοῦ βιβλίου τούτου, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ *πραγματικὴ ἠθικὴ*, ἡ κυρία ἰδέα εἶναι ὅτι ὁ Σωκράτης εἶναι ὁ τελειότερος καὶ ὁ εὐδαιμονέστερος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅτι ἡ εὐδαιμονία αὐτοῦ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀρετῆς ἐν τῷ ἑαυτοῦ βίῳ.

Μεγαρικὴ σχολή.— Ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς ταύτης εἶναι *Εὐκλείδης* ὁ Μεγαρεὺς (περὶ τὰ 399)· ἡ θεωρία αὐτῆς ἀφιετηρίαν ἔχει τὴν περὶ ἐννοιῶν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους μετ' ἀναμίξεως ἐλεατικῶν ιδεῶν. (1) Ἡ σχολὴ αὕτη ὠνομάσθη καὶ *διαλεκτικὴ καὶ ἐριστικὴ*, διότι οἱ ὅπαδοί αὐτῆς πολὺ ἠγάπων τὴν διαλεκτικὴν μέθεδον συζητούντες κατὰ τὸν τρόπον τῶν σοφιστῶν.

Ἡλιακὴ σχολή.— Ταύτης ἰδρυτὴς ἐγένετο *Φαίδων* ὁ Ἡλείος· ἡ σχολὴ αὕτη ἦτο συγγενὴς πρὸς τὴν μεγαρικὴν.

Κυνικὴ σχολή.— Τῆς σχολῆς ταύτης ἰδρυτὴς ὑπῆρξεν *Ἀντισθένης* ὁ Ἀθηναῖος (422—365) μετασχὼν πρῶτον τῆς τοῦ Γοργίου διδασκαλίας καὶ εἶτα τῆς τοῦ Σωκράτους· τὰ πολυάριθμα συγγράμματα αὐτοῦ ἀπώλοντο πλὴν ὀλίγων ἀποσπασμάτων. Οὗτος ἐφφρόνει ὅτι ἡ ἀρετὴ ἐπαρκεῖ πρὸς εὐδαιμονίαν καὶ ὅτι πρὸς ἀρετὴν δὲν ἀπαιτοῦνται πολλοὶ λόγοι καὶ γνώσεις, ἀλλὰ πράξεις· ἔδωκε δὲ τροπὴν ὅλως σοφιστικὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἐννοιῶν τοῦ Σωκράτους. Θεμελιώδης ἰδέα τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἦτο ὅτι μόνη ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀγαθόν, μόνη ἡ κακία εἶναι κακόν, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι ἀδιάφορα. Ὀνομάσθησαν δὲ οἱ φιλόσοφοι τῆς σχολῆς ταύτης *Κυνικοί*, τὸ μὲν ἐκ τοῦ τόπου ἐνθα ἠνέφξεν αὐτὴν ὁ Ἀντισθένης, ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις δῆλα δὲ *Κυνοσάργους*, τὸ δὲ ἐκ τοῦ εὐτελοῦς καὶ οὐχὶ εὐσχήμονος βίου εἰς ὃν ἐτρέπησαν, μάλιστα ἀπὸ *Διογένους* τοῦ *Σινωπέως*· ὁ πολιτικὸς, ὁ οἰκογενειακὸς βίος καὶ ἡ θρησκεία ἦσαν δι' αὐτοὺς ἀδιάφορα, μάλιστα δὲ καὶ προσεβάλλοντο.

Ἐκ σκέψεων τῆς μεγαρικῆς καὶ τῆς κυνικῆς σχολῆς ἐσχηματίσθη

(1) Ὁ Σωκράτης παρεδέχετο κύριον ὑποκείμενον τῆς γνώσεως, εἴτε ὁρθῆς κατανόησεως τῶν ἐννοιῶν, τὴν οὐσίαν ἐκείνην τῶν ὄντων, ἣτις ἐκφεύγει μὲν τὴν ἄμεσον αἴσθησιν, γίνεται δὲ καταληπτὴ διὰ μόνου τοῦ νοῦ· οὕτω δὲ προσεσκεύασε τὴν περὶ ιδεῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος.

ἡ ἐρετρικὴ σχολή, ἥς ἰδρυτὴς ὑπῆρξε Μενέδημος ὁ Ἐρετριεύς (352—278).

Κυρηναϊκὴ σχολή. — Ταύτην ἱδρυσεν ἐν Κυρήνῃ ὁ ἐξ αὐτῆς καταγόμενος Ἀρίστιππος ἀκμάσας περὶ τὸ 400—365. Οὗτος πρῶτον ἠκροάσατο τοῦ Πρωταγόρου καὶ εἶτα τοῦ Σωκράτους, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τούτου περιῆλθε πολλοὺς τόπους ὡς σοφιστὴς καὶ τέλος ἱδρυσε τὴν σχολὴν αὐτοῦ συμφωνῶν μὲν ἐν πολλοῖς πρὸς τὸν Ἀντισθένην, ἀλλὰ διδάσκων ὅτι πᾶσαι αἱ πράξεις ἡμῶν ὀφείλουσι νὰ τείνωσιν εἰς πορισμὸν ἡδονῶν. Ἐφρόνει πρὸς τούτοις συμφῶνως τῷ Πρωταγόρᾳ ὅτι πᾶσα αἴσθησις εἶναι κίνησις· ἐὰν δὲ αὕτη ᾖ δαμάλη, γεννᾶται τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς, ἐὰν δὲ τραχεῖα καὶ ἀνώμαλος, τὸ τοῦ ἄλγους, ἐὰν δὲ μηδεμία ἢ ἀσθενὴς μόνον κίνησις συμβῇ, τότε οὔτε ἡδονὴ οὔτε ἄλγος παράγεται. Ἐδίδασκε δὲ ὅτι ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὀφείλει τις νὰ ᾖ κύριος ἑαυτοῦ· πεῖται δὲ τῶν ἡδονῶν εἶναι ἀγαθαὶ μανθάνει τις διὰ τῆς φρονήσεως ἢ τῆς φιλοσοφίας. Ἐν γένει ὁ Ἀρίστιππος ἐπεδίωκε τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀπόλαυσιν τοῦ βίου (εὐπραγίαν) ἐν τῷ παρόντι, διότι αὕτη μόνον εἶναι ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ μέλλον ἀβέβαιον καὶ τὸ παρελθὸν δὲν ὑπάρχει πλέον.

Ἄλλοι φιλόσοφοι τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξαν Ἡγησίας ὁ κληθεὶς πεισιθάνατος, διότι οὕτω ζωνοῦς ἐξεκόνειζε τὰ δεινὰ τοῦ βίου, ὥστε πολλοὶ ἐπείθοντο εἰς τὴν ἐκ τούτου ἀπαλλαγὴν, Ἀννίκερις, Εὐήμερος ὁ ὀρθολογιστὴς καὶ ἄλλοι.

Πάντες οἱ ἰδρυταὶ τῶν ἀνωτέρω σχολῶν ὑπῆρξαν μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους, τὰς θεωρίας δ' ἐκάστης αὐτῶν ἀνέπτυξαν καὶ μετερρύμισαν πλὴν τῶν μνημονευθέντων καὶ ἄλλοι μετ' αὐτοῦς. Τὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν θεωριῶν αὐτῶν διέσωσε κυρίως Διογένης ὁ Λαέρτιος ἐν τῷ συγγράμματι, ὅπερ ἐπιγράφεται Φιλόσοφος ἱστορία ἢ περὶ βίων, δογμάτων καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκμησάντων.

§ 3. Φιλοσοφία τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημείας.

Πλάτων.

Ὁ Πλάτων ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τῷ 428 π. Χ. ἐκ πατρὸς Ἀρίστωνος καὶ μητρὸς Περικτιόνης, ἀμφοτέρων ἐξ ἐπισημοτάτου γένους.

Ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ εἶχεν ὀνομασθῆ κατ' ἀρχὰς Ἀριστοκλῆς, δὲν εἶναι δ' ἀκριβῶς γνωστὸν διατὶ μετωνομάσθη Πλάτων. Νέος ὢν ἐπαιδεύθη λαμπρῶς ἐν τοῖς γράμμασι, τῇ μουσικῇ καὶ τῇ γραφικῇ, ἐν δὲ τῇ γυμναστικῇ τοσοῦτον διέπρεψεν, ὥστε ἐν τοῖς ἱσθμίοις ἐνίκησεν εἰς ἀγῶνα πάλης· ἐπεδόθη δὲ καὶ εἰς τὴν ποίησιν παρασχὼν δείγματα τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ εὐφυίας διὰ τῆς συνθέσεως διθυράμβων καὶ τραγῳδιῶν. Τὴν φιλοσοφίαν ἐδίδασκεν αὐτὸν τὸ πρῶτον ὁ εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Ἡρακλείτου ἀνήκων Κρατύλος· ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 20οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας ἀφῆκε τὴν ποίησιν καὶ τὰς ποικίλας μελέτας, ἠκολούθησε δὲ τῷ Σωκράτει γενόμενος ἀκροατὴς αὐτοῦ ἐπὶ ὀκταετίαν, καθ' ἣν ἐσπούδασε καὶ τὰ δόγματα πολλῶν ἀρχαιότερων φιλοσόφων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ὁ Πλάτων ἔφυγεν ἐκ φόβου καταδιώξεως, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι μαθηταὶ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου εἰς Μέγαρα, ἐκεῖθεν δὲ μετέβη εἰς Κυρήνην καὶ Αἴγυπτον. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας συνέγραψε καὶ ἐδίδασκεν ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη, εἴτα δὲ μετέβη εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν, ἔνθα ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκεῖ διαδεδομένης πυθαγορείου φιλοσοφίας, καὶ εἰς Σικελίαν. Ἐλθὼν εἰς τὴν αὐτὴν Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου, τυράννου τῶν Συρακουσῶν, περιέπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τούτου ἕνεκα τῆς παρρησίας αὐτοῦ καὶ παρεδόθη εἰς τινα Σπαρτιάτην ὑφ' οὗ ἤχθη εἰς Αἴγιναν, ὅπως πωληθῇ ὡς δοῦλος. Λυτρωθεὶς ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Ἀννικίριος ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἠνέφξε σχολὴν τακτικὴν ἐν ἰδίῳ κήπῳ παρακειμένῳ τῷ γυμνασίῳ τοῦ ἥρωος Ἀκαδήμου, ἐξ οὗ καὶ ἀκαδημαϊκὴ ἡ φιλοσοφία, ὡς καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ, ἐκλήθη. Ἐν αὐτῇ συνέρρεον πολλοὶ εὐγενεῖς νέοι οὐ μόνον Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων τῆς Ἑλλάδος πόλεων καὶ ἐδιδάσκοντο πλὴν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μαθηματικῶν, ὧν ὁ φιλόσοφος ἦτο βαθεῶς γνώστης.

Εἰς τὰ πολιτικὰ δὲν ἀνείμχθη, εἶχεν ὅμως ἀριστοκρατικὰ φρονήματα. Μετὰ τὸν θάνατον Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου προσεκλήθη πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Διονυσίου τοῦ νεωτέρου, ἀλλὰ διὰ τὴν καχυποψίαν τοῦ τυράννου ἐκινδύνευσε τὰ μέγιστα, μόλις δ' ἐσώθη ὑπὸ τῶν φίλων. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐξηκολούθησε τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ μέχρι θανάτου ἀποθανὼν τῷ 347 ἐν ἡλικίᾳ ὀγδοήκοντα ἐτῶν. Ἡ ἀρχαιότης ἀποφαίνεται περὶ τοῦ χαρακτιῆρος

αὐτοῦ μετὰ μεγίστου σεβασμοῦ, ὅστις ὄντως ἐπικυροῦται ἐκ τῆς προσγινόμενης ὑπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐντυπώσεως.

Συγγραμματα τοῦ Πλάτωνος. — Πλὴν ἐπὶ μικρῶν διαλόγων καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι θεωρουμένων νόθων σφύζονται αὐτοῦ τριάκοντα καὶ πέντε διάλογοι, δέκα καὶ τρεῖς ἐπιστολαὶ καὶ ὅροι εἴτε ὀρισμοί τινες. Μεταξὺ τῶν διαλόγων διακρίνονται ὁ *Κρίτων*, ὁ *Φαίδων*, ὁ *Φαῖδρος*, ὁ *Πρωταγόρας*, ὁ *Γοργίας*, ὁ *Παρμενίδης*, ἡ *Πολιτεία* κλπ. ἡ δ' *Ἀπολογία Σωκράτους* δὲν εἶναι γεγραμμένη διαλογικῶς. Ἐν πᾶσι δὲ τούτοις, ἐξαιρουμένων τῶν *Νόμων*, ὁ Σωκράτης, ἢ μᾶλλον ὁ Πλάτων διὰ τούτου, διεξάγει τὴν συζήτησιν· ὁ διάλογος εἶναι ὅτε μὲν *ζωηρός* καὶ ἐριστικός, ἦτοι μετὰ διαλεκτικῆς τέχνης, ἔχων δραματικὴν χροιάν, ὅτε δὲ πάντων σιγόντων ὁ Σωκράτης διδάσκει δογματικῶς· ποιεῖ δ' ὁ Πλάτων κύριον πρόσωπον τοῦ διαλόγου τὸν Σωκράτην τὸ μὲν ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἡ φιλοσοφία ὡς ζῶσα δύναμις μόνον ἐν τῷ τελείῳ φιλοσόφῳ, οἷος ἦν ὁ Σωκράτης, ἡδύνατο καὶ τελείως τὰ παρασταθῆ. Οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν διαλόγων, τοὺς ὁπεῖρους καὶ εἰς τετραλογίας ὡς δράματα οἱ παλαιοὶ εἶχον διαίρεσιν, φέρουσι τὸ ὄνομα ἐνὸς τῶν διαλεγόμενων προσώπων καὶ πραγματεύονται ποικίλα θέματα, ὡς *Λάχης*, περὶ ἀνδρείας, *Χαρμίδης*, περὶ σωφροσύνης, *Παρμενίδης*, περὶ ἰδεῶν, *Ἰπτίας μείζων*, περὶ καλοῦ κλπ. Συμφώνως δὲ τῷ χαρακτῆρι τῆς γινόμενης ἐν τοῖς διαλόγοις φιλοσοφικῆς ἐρεύνης· οἱ παλαιοὶ διήρουν αὐτοὺς εἰς διαφόρους τάξεις, μάλιστα δὲ εἰς δύο, εἰς τοὺς *πειραστικούς*, ἦτοι *προπαρασκευαστικούς* καὶ *διαλεκτικούς*, ἐν οἷς ἐξετάζεται ἔννοιά τις ἢ πρόβλημα φιλοσοφικῶς ἐν ἐκτάσει, ἀλλ' ἄνευ θετικοῦ δεδομένου ὡς ἐπὶ τὸ πολλὸν, καὶ εἰς τοὺς *ὀρηγητικούς*, οἵτινες, ἀναλόγως τοῦ περιεχομένου, ἦσαν φυσικοί, λογικοί, ἠθικοί καὶ πολιτικοί, καὶ παρείχον τὰ θετικὰ δεδομένα τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως.

Τὴν διαλογικὴν μορφήν ἀνήγαγεν ὁ Πλάτων εἰς ἀνέφικτον τελειότητα διὰ τῆς ἐναργοῦς καὶ δραματικῆς περιγραφῆς, διὰ τῆς λιπτῆς ἀπεικονίσεως τῶν χαρακτήρων, διὰ τῆς εὐστόχου καὶ μετ' ἀγχινοίας ἀναπτύξεως τῶν ἐννοιῶν καὶ διὰ τῆς *ζωηρᾶς* καὶ γοργῆς πορείας ἐν

τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ ζητήματος. Ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ, ἥτις ἀποτελεῖ μετὰ βασιν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς εἰς τὴν νέαν καὶ ἐν ἣ περι- κλείονται λαμπρότατα δημιοργήματα τῆς ἐλληνικῆς διανοίας, πε- ριέχει πάσας τὰς καλλονὰς τοῦ πεζοῦ Ἀττικοῦ λόγου. Δι' αὐτῆς ὁ Πλάτων παρίσταται ὁ τελειότατος ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀρχαίου ἐλ- ληνικοῦ λόγου.

Φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος. — Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος εἶναι συνέχεια ἅμα καὶ συμπλήρωσις εὐρυτάτης τῆς τοῦ Σωκράτους, διαί- ρεται δὲ κατ' οὐσίαν εἰς τὴν διαλεκτικὴν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν φυσικὴν μετὰ θεωριῶν περὶ πολιτείας, θρησκείας καὶ τέχνης. Περιλαμβάνει δ' ἡ φιλοσοφία κατὰ Πλάτωνα οὐ μόνον πᾶσαν γνῶσιν ὁρθῶς ἐπι- διωκομένην, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίξει μόνη αὐτὴ καὶ ἀπταιστως τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ ἡ μὲν διαλεκτικὴ, ἥτις ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ εἶναι ἡ τέχνη τοῦ κατὰ λόγον νοεῖν ἀσχολουμένη εἰς τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν διαίρε- σιν τῶν ἐννοιῶν, περιέχει τὴν περὶ τῶν Ἰδεῶν θεωρίαν· εἶναι δὲ Ἰδέαι οἱ ἀρχικαί, ἐνιαῖοι καὶ ἀμετάβλητοι τύποι τῶν ὄντων καταληπτοί μόνον διὰ τῆς νοήσεως, εὐρίσκονται δ' ἐν κόσμῳ νοητῷ καὶ ἔχουσι τὰ ἀποτυπώματα αὐτῶν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ· μόνον ἡ Ἰδέα εἶναι τὸ ὄντως ὄν· εἶον, ἡ ἔννοια τοῦ ὄντως δένδρου εἶναι ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ, τὰ δ' ἐπὶ τῆς γῆς δένδρα εἶναι ἀπομιμήσεις αὐτοῦ. Τοῦ ἀγα-θοῦ, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς μόνον ἡ ἰδέα εἶναι τὸ ὄντως ὄν· τοῦτο ὁ ἄνθρωπος ἀναπαριστᾷ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκριβῶς ἐν ταῖς πρά-ξεσι καὶ ταῖς ἔργοις αὐτοῦ. Εἶναι δὲ τὸ ἀγαθὸν ὁ ἔσχατος λόγος πάσης ὑπάρξεως καὶ γνώσεως καὶ ἡ ὑπερτάτη πασῶν τῶν ἰδεῶν ταυ-τιζομένη τῇ θεότητι.

Ἐν δὲ τῇ φυσικῇ ὁ Πλάτων τὴν μὲν πλάσιν τοῦ κόσμου ἀνάγει εἰς τὸν οὔτε τῇ αἰσθήσει οὔτε τῇ φαντασίᾳ ληπτὸν χῶρον, ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρίσκεται ἡ ὕλη, καὶ εἰς τὰ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα τέσσαρα στοιχεῖα, πῦρ, ὕδωρ, γῆν καὶ ἀέρα, τὴν δὲ κίνησιν αὐτοῦ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παντὸς αὐτοκίνητον οὔσαν· ταύτης μῦριον ὁμοειδὲς εἶναι ἡ τοῦ ἀνθρώπου, οὔσα ἀπλῆ καὶ ἀσώματος· αὐτὴ κινεῖ τὸ σῶμα καὶ οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἔχει· πρὶν ἢ ψυχὴ ἐγκλεισθῇ ἐν τῷ σώματι κατῴκει ἐν τῷ ὑψηλῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν,

τούτων δ' ἀναμιμνήσκεται ἀτελῶς ἐν τῷ γήινῳ κόσμῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ κατέπεσεν. Αἱ καθαρὸν βίον διαγαγοῦσαι ψυχαὶ ἐπανέρχονται εἰς τὸν ἰδεώδη κόσμον, αἱ δὲ διορθώσεως χρήζουσαι ὑποβάλλονται τὸ μὲν εἰς τιμωρίας μετὰ θάνατον, τὸ δ' εἰς ἀποδημίαν εἰς σώματα ἀνθρώπων καὶ ζώων ἐν τῷ βίῳ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀνάγεται εἰς τὴν περὶ μετεμψυχώσεως θεωρίαν. Μέρη τῆς ψυχῆς εἶναι τὸ νοητικόν, τὸ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν· τὸ πρῶτον εἶναι τὸ κύριον, διὸ παραβάλλεται πρὸς ἡνίοχον διευθύνοντα ἄρμα (= τὴν ψυχὴν), ὅπερ σύρεται ὑπὸ δύο διαφόρων ἵππων, τοῦ θυμοειδοῦς (= τῶν εὐγενῶν παθῶν) καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ (= τῶν ἀγενῶν παθῶν).

Ἐν δὲ τῇ ἡθικῇ ὁ Πλάτων βάσιν ἔχει τὰς ἀρχὰς τοῦ Σωκράτους, ἥτοι πάσας τὰς ἀρετὰς ἀνάγει εἰς τὴν φρόνησιν καὶ ὑποστηρίζει τὴν ἐνότητα καὶ τὸ διδασκτὸν τῆς ἀρετῆς. Εἶναι δὲ αἱ τὴν ὅλην ἀρετὴν ἀποτελοῦσαι μερικαὶ ἀρεταὶ ἡ σοφία, ἀναγομένη εἰς τὸ νοητικόν, ἡ ἀνδρεία, εἰς τὸ θυμοειδές, ἡ σωφροσύνη, εἰς τὸ ἐπιθυμητικόν, ἐξετάζουσα ποῖον τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς ὀφείλει νὰ ἐπιτάσῃ καὶ ποῖον νὰ ὑπακούῃ, καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἀναφερομένη εἰς τὸ ὅτι ἕκαστον μῦρον τῆς ψυχῆς δεῖν νὰ ἐκπληρῶι τὸ ἑαυτοῦ ἔργον καὶ νὰ μὴ ἐπιχειρῇ τι πέραν τούτου, ἥτοι εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην, ἐξ ἧς πηγάζει ἡ τοῦ ὅλου ἁρμονία.

Περὶ πολιτείας ἐφρόνει ὁ Πλάτων ὅτι σκοπὸς τοῦ πολιτικοῦ βίου εἶναι ἡ ἀρετὴ καὶ διὰ ταύτης ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν, τὸ κύριον δ' αὐτοῦ ἔργον ἡ ἀνατροφή τοῦ λαοῦ εἰς ἀρετὴν. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἥτοι τῆς φιλοσοφίας, θεμελιώδης ὅρος τῆς ἀξιολόγου πολιτείας εἶναι νὰ ἄρχῃ ἡ φιλοσοφία· ἐπειδὴ δ' αὕτη δὲν εἶναι ἔργον τῶν πολλῶν ἀνάγκη εἶναι ἡ ἀρχὴ νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ χεῖρας τῶν ὀλίγων· εἶναι ἄρα ἡ πολιτεία τοῦ Πλάτωνος ἀριστοκρατικὴ.

Περὶ θρησκείας ἐδοξάζεν ἰδίᾳ ὅτι αὕτη εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ ἐκείνη μονοθεία, καθ' ἣν ἡ μὲν θεότης εἶναι αὕτη ἡ ἰδέα τοῦ ἀπολύτου ἀγαθοῦ, ἡ δὲ πίστις περὶ προνοίας πηγάζει ἐκ τῆς πεπειθήσεως ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἔργον τοῦ νοῦ καὶ ἀπεικόνισμα τῆς ἰδέας, ἡ δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβεια συμπίπτει πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν γνῶσιν.

Τὴν τέχνην θεωρεῖ ὁ Πλάτων ὡς μίμησιν οὐχὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, ἀλλὰ τῆς αἰσθητῆς αὐτῶν ἐκδηλώσεως· φρονεῖ δ' ὅτι ἡ τέχνη πηγάζει ἐξ ἀσαφοῦς ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐπομένως ἀπασχολεῖ ἡμᾶς περὶ ψευδῆ καὶ ἀληθῆ, κακὰ καὶ ἀγαθὰ· θέλει αὐτὴν τεταγμένην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς φιλοσοφίας ὡς ἡθικὸν ὄργανον μορφώσεως· ἰδίως τὴν ποίησιν, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ῥητορικὴν θεωρεῖ βοηθητικὰ μὲ-

νον ὄργανα τῆς φιλοσοφίας. Τὴν ἔννοιαν τοῦ καλοῦ ἀνάγει εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀγαθοῦ.

Οἱ ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος ἀπαντῶντες μῦθοι ἐμψυχοῦσι μὲν τὴν φιλοσοφικὴν παράστασιν, ἀλλὰ συγχρόνως ὑποδηλοῦσι τὰ κεὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ· τοῦτο ὁ φιλόσοφος κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς ἔτη μετέβαλεν ὡς πρὸς τινα, μάλιστα δὲ ὡς πρὸς τὸν ἰδεώδη τύπον, ὃν εἶχε σχηματίσῃ περὶ πολιτείας.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πλάτωνος ὑπῆρξε μακρὰ καὶ βαθεῖα. Ἀναπτύξας τὸν πνευματισμὸν τοῦ Σωκράτους παρεσκεύασε τὰς ὁδοὺς τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ σήμερον δ' εἶναι πηγὴ ἰδεῶν ὑγιῶν καὶ ὑψηλῶν.

Μετὰ τὸν Πλάτωνα διάδοχος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀκαδημείᾳ ἐγένετο ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Σπεύσιππος, συγχωνεύσας τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος μετὰ τῆς περὶ ἀριθμῶν τοῦ Πυθαγόρα· τὸν Σπεύσιππον διεδέξατο ὁ Ξενοκράτης, τοῦτον ὁ Πολέμων μεθ' ὃν ἀκολουθεῖ σειρά ἄλλων μέχρι τῆς ἐκδηλώσεως τῆς νέας Ἀκαδημείας περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος.

§ 4. Περιπατητικὴ Σχολή. Ἀριστοτέλης.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγεννήθη ἐν Σταγείροις τῆς Μακεδονίας τῷ 384 π. Χ. ἐκ πατρὸς Νικομάχου, ἱατροῦ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα τοῦ Β'. Δεκαοκταετὴς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἡκροάσατο τῶν ῥητόρων καὶ τοῦ Πλάτωνος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐγκύψας ἅμα καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν προγενεστέρων φιλοσοφικῶν ἔργων· μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος μετέβη εἰς Μ. Ἀσίαν καὶ ἐλάβε σύζυγον τὴν θυγατέρα Ἐρμείου τοῦ τυράννου τοῦ Ἀτάρνέως· ἐκεῖθεν δὲ μετὰ τινα χρόνον ἐπορεύθη εἰς Μυτιλήνην, ὁπόθεν ἐπανέκαμψεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἵδρυσε σχολὴν ῥητορικὴν ἀντίπαλον τῆς τοῦ Ἰσοκράτους. Τῷ δὲ 342 προσεκλήθη εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ Φιλίππου τοῦ βασιλέως καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀνατροφὴν τοῦ υἱοῦ τούτου Ἀλεξάνδρου· τὰ μάλα εὐεργετικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ μεγάλου φιλοσόφου ἐπὶ τοῦ μεγαλοφυοῦς μαθητοῦ καὶ ἐξοχος ὁ σεβασμὸς τούτου πρὸς τὸν διδάσκαλον. Ὅτε δ' ὁ Ἀλεξάνδρος ἐστράτευsen εἰς Ἀσίαν, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἵδρυσεν ἐν τῷ Λυκείῳ, γυμνασίῳ τῶν Ἀθηναίων, σχολὴν κληθεῖσαν περιπατητικὴν ἐκ τῶν ἐν περιπάτοις γινομένων φιλοσοφικῶν διαλέξεων. Ἐν αὐτῇ πλὴν τῆς φιλοσοφίας ἐδίδασκε τὴν ῥητορικὴν, ἡ δὲ διδασκαλία ἐρίνετο μᾶλλον διὰ συνεχοῦς ἀπαγγελίας, ἥ το δῆλα δὴ ἀκροαματικῇ. Οἶκον εὖπορος ὢν καὶ ὑπὸ τῆς βασιλικῆς γενναιοδωρίας τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστηριζόμενος διέθετε ἄφθονα τὰ μέσα πρὸς ἀγορὰν τῶν χρησίμων πρὸς τὰς ἐπιστη-

μονικὰς αὐτοῦ μελέτας ἀντικειμένων. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ ἐκραγέντος τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου κατηγορήθη ἐκ πολιτικοῦ μίσους ὡς ἄθεος· διὸ κατέφυγεν εἰς Χαλκίδα, ἔνθα ἀπέθανεν ἐκ νόσου τῇ 322.

Συγγράμματα αὐτοῦ.— Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ποικιλώτατα καὶ πολυαριθμότατα. Διαιροῦνται δὲ εἰς τὰς ἐξῆς μεγάλας τάξεις: α') Λογικά, β') Φυσικά, γ') τὰ μετὰ τὰ Φυσικά (Μεταφυσική), δ') Ἠθικά, ε') Πολιτικά καὶ ς') Τεχνολογικά. Τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων τούτων ἦσαν διδακτικά ἤτοι πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν καὶ διηρέθησαν μετὰ ταῦτα εἰς ἐξωτερικά καὶ ἐσωτερικά· καὶ τὰ μὲν ἐξωτερικά περιέχουσι τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας, ἣτις ἐγένετο εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς πολλοὺς περὶ τὸ ἐσπέρας (ἐσπερινὴ διδασκαλία), ἐξεδόθησαν δὲ ζῶντος αὐτοῦ καὶ εἶναι γνωστὰ μόνον ἐξ ἀποσπασμάτων· τὰ δὲ ἐσωτερικά ἦσαν συντεταγμένα πρὸς ὑψηλοτέραν διδασκαλίαν τῶν ἀποκλειστικῶν μαθητῶν, διδασκόμενα τὴν πρῶτην (πρωϊνὴ διδασκαλία), καὶ τὸ πρῶτον ἐξεδόθησαν ἐν συνόλῳ ἐν Ρώμῃ ἐπὶ Κικέρωνος. Τὰ ἐξωτερικά ἐκαλοῦντο ἔτι ἐγκύκλιοι ἢ κοινοὶ λόγοι, τὰ δ' ἐσωτερικά ἀκροαματικοὶ λόγοι. Εἰς τὴν δευτέραν τάξιν ἀνάγεται τὸ πλεῖστον τῶν σωζομένων ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους· ταῦτα δὲ εἶναι πολὺ συνεπτυγμένα καὶ οὐχὶ τελείως ἐξεργασμένα, ἐν γλώσσῃ οὔτε τὴν χάριν οὔτε τὸ ὕψος τῆς τοῦ Πλάτωνος ἐχούσης, ἀλλ' ἀνωμάλῳ, τραχείᾳ καὶ πυκνῇ, ἐνίοτε δὲ καὶ σκοτεινῇ ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς βραχυλογίας· ἀλλὰ τὴν ἐλλειψιν ταύτην ἀναπληροῦ τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ αὐστηρά καὶ ἀκριβὲς ἐκφρασίς.

Φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους.— Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς τέσσαρα κύρια μέρη, τὴν Λογικὴν, τὴν μεταφυσικὴν, τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν, αἷς ἐπισυνάπτονται καὶ ἄλλαι τινὲς γνώσεις.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν μὲν τῇ Λογικῇ αὐτοῦ, ἣτις στηρίζεται ἐπὶ σωκρατικῆς καὶ πλατωνικῆς βάσεως, πραγματεύεται περὶ τῶν τρόπων τοῦ διανοεῖσθαι, ἥτοι περὶ ἐννοιῶν, κρίσεων, συλλογισμῶν, ἀποδείξεων, ὀρισμῶν καὶ διαιρέσεων. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις κατ' αὐτὸν συνίσταται εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν καθ' ἕκαστα ἐκ τῶν καθόλου (1), τοῦ αἰτιατοῦ ἐκ τῶν πρώτων αὐτοῦ αἰτιῶν. Ἀλλ'

(1). Αἱ γενικαὶ ἔννοιαι, αἱ μὴ ἔχουσαι ὑπὲρ ἑαυτὰς ἀνωτέραν ἔννοιαν ὡς κοινὸν γένος καὶ δεικνύουσαι τοὺς διαφόρους τρόπους καθ' οὓς τὰ ὄντα ἐξετάζονται, καλοῦνται παρ' Ἀριστοτέλει κατ' ἡ γ ο ρ ί α ι καὶ εἶναι δέκα: οὐσία, ποσόν, ποιόν, πρὸς τι, ποῦ, ποτέ, κείσθαι, εἶχειν, ποιεῖν, πάσχειν. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ πατὴρ τῆς Λογικῆς.

ἡ ἀνάπτυξις τῆς γνώσεως ἐν χρόνῳ βαίνει κατ' ἀντίστροφον πορείαν, ἥτοι τὸ καθόλου παράγεται ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα.

Ἐν δὲ τῇ Μεταφυσικῇ καθόλου μὲν ἀσχολεῖται περὶ τῶν πρώτων αἰτιῶν, περὶ τὸ ἐν καθ' ἑαυτό, ὃν αἰδίδιον, ἀσώματον καὶ ἀκίνητον· εἶναι δὲ τοῦτο ὁ νοῦς, οἷον ὁ θεός, ὅστις τὰ πάντα κινεῖ ἐλκόμενα πρὸς αὐτὸν ἐκ πόθου, ἐνῶ αὐτὸς διατελεῖ ἀκίνητος· μερικώτερον δ' ἐξετάζει τὴν σχέσιν τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τοῦ καθόλου, θεωρῶν τὰ ὄντα ὑπὸ τὴν τετραπλὴν ταύτην ὄψιν : τῆς ὕλης, τοῦ εἶδους, τοῦ κινουμένου αἰτίου καὶ τοῦ σκοποῦ δι' ὃν κινεῖνται· οὕτω δὲ πολεμεῖ τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος περὶ τῶν ἰδεῶν ὡς ἀρχικῶν τύπων τῶν ὄντων, χαρκτηρίζων αὐτὴν ὡς ἀπλὴν ὑπόθεσιν μὴ δυναμένην νὰ ἐξηγησῇται οὔτε τὴν οὐσίαν οὔτε τὴν κίνησιν οὔτε τὴν γένεσιν τῶν αἰσθητῶν.

Ἐν δὲ τῇ Φυσικῇ τούναντίον ἐξετάζει τὸ κινούμενον καὶ τὸ σωματικόν καὶ μάλιστα ἐκεῖνο ὅπερ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως· κίνησιν δ' ἐννοεῖ πᾶσαν μεταβολήν, ὡς γένεσιν καὶ φθοράν (κίνησις κατ' οὐσίαν), αὔξησιν καὶ μείωσιν (κίνησις κατὰ ποσόν), ἀλλοίωσιν ἢ μετάβασιν σώματος εἰς ἕτερον (κίνησις κατὰ ποιόν), τόπου μεταβολήν (κίνησις κατὰ τόπον). Ἡ κίνησις εἶναι ἀγέννητος καὶ ἀφθαρτος. Ἐν παντὶ ὄντι, πλὴν τοῦ Θεοῦ, ὑπάρχει ὕλη (= τὸ δυνάμει ὄν) καὶ εἶδος (= τὸ ἐνεργεῖα ὄν)· ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὕλη εἶναι τὸ σῶμα, ὅπερ εἶναι τὸ κινούμενον, εἶδος δὲ ἡ ψυχὴ, ἥτις εἶναι τὸ κινεῖν· ἡ ψυχὴ οὔτε ζῆναι σώματος εἶναι οὔτε σωματικόν· τὸ σῶμα εἶναι μόνον ὄργανον τῆς ψυχῆς· αὕτη γεννᾶται καὶ φθείρεται σὺν τῷ σώματι, μόνον ὁ νοῦς μένει ἀγέννητος καὶ ἀνώλεθρος· ἀπερχόμενος μετὰ τὴν φθοράν τοῦ σώματος ἐξ αὐτοῦ καὶ συγχωνευόμενος μετὰ τοῦ ἀθανάτου ὄντος. Πᾶσα δὲ ζωὴ ἐν τῷ κόσμῳ ἐκδηλοῦται διὰ τῆς κινήσεως· Ἡ ζωὴ τῶν φυτῶν εἶναι θρέψις μόνον καὶ διάδοσις τοῦ γένους· παρὰ δὲ τοῖς ζῴοις προστίθεται ταύταις καὶ ἡ αἰσθησις καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τούτων καὶ ἡ νόησις. Τὸ σύμπαν ὃν ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον εἶναι αἰώνιον· σκοπὸς δὲ πάσης γενέσεως εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν, ἡ μεταμόρφωσις τῆς ὕλης εἰς εἶδος· πᾶσα δ' ἐνέργεια τῆς φύσεως ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι σκόπιμος.

Ἐν δὲ τῇ Ἠθικῇ ὁ Ἀριστοτέλης δοξάζει ὅτι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου καθ' ἑαυτὴν κεῖται ἐν τῇ ἀρετῇ· ταύτην ὀρίζει ὡς ἔξω πρακτικὴν ὑπὸ τῆς τελείας λογικῆς ἐνεργείας, ἥτοι τῆς φρονήσεως, διευθυνομένην εἰς τὸ ἀληθὲς μέσον, καθύστερον πᾶσα ἀρετὴ κεῖται μεταξύ δύο ἐλλείψεων (θρασύτης-ἀνδρεία-δειλία), ὅθεν καὶ μεσότητες λέγονται αἱ ἀρεταί. Εἶναι δ' ἐν ἀρετῷ ἐκεῖνος μόνος, τὸν

ὅποιον εὐφραίνει ἢ ἐκτέλεσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ ἄνευ πάσης ἄλλης προσθήκης καὶ ὅστις εἰς τὴν εὐφροσύνην ταύτην πάντα τὰ ἄλλα μετὰ χαρᾶς θυσιάζει.

Περὶ δὲ Πολιτείας φρονεῖ ὅτι σκοπὸς αὐτῆς εἶναι οὐ μόνον ἡ ἐξασφάλις τοῦ δικαίου, ἡ ἀπόκρουσις ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ ἡ διατήρησις τῆς ζωῆς, ἀλλ' ἐν γένει ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν ἐν τελείᾳ ζωῆς κοινωνίᾳ. Ἡ κατὰ χρόνον δὲ ἀνάπτυξις τῆς πολιτείας ἐγένετο μωροφθείσης πρῶτον τῆς οικογενείας, βαθμηδὸν δὲ τῆς κοινότητος, τῆς κώμης καὶ τῆς πόλεως. Κύριον ἔργον τῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἀνατροφή τοῦ λαοῦ εἰς ἀρετὴν· κατὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ ὀφείλει νὰ ρυθμίζεται καὶ τὸ πολίτευμα.

Τὴν Ρητορικὴν χαρακτηρίζει τὸ μὲν ὡς τέχνην, τὸ δ' ὡς παραφύδα τῆς διαλεκτικῆς, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς.

Περὶ τῆς Τέχνης φρονεῖ ὅτι προέρχεται ἐκ μιμήσεως. Ἐνεκα τῶν εὐστόχων περὶ τέχνης ὀρισμῶν καὶ κρίσεων ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ὁ πρῶτος τεχνοκρίτης. Τὸ περὶ Ποιητικῆς βιβλίον αὐτοῦ, ἀπόσπασμα μετὰ παρεμβολῶν ὄν, εἶναι ἕξοχον δεῖγμα τῆς δεινότητος αὐτοῦ περὶ τὸ κρίνειν τὴν τέχνην.

Ἡ δὲ Θεοσηκία αὐτοῦ εἶναι ἀφηρημένη μονοθεΐα, ἀποκλείουσα πᾶσαν τοῦ θεοῦ ἀνάμιξιν εἰς τὰ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἀναγνωρίζουσα αὐτὸ ὡς τὴν πρώτην αἰτίαν τῆς συνοχῆς, τῆς τάξεως καὶ τῆς κινήσεως αὐτοῦ· τούτων δὲ τῶν φαινομένων αἱ λεπτομέρειαι φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ ἐρμηνεύωνται ὁλῶς φυσικῶς.

Ὁ Ἀριστοτέλης κατ'ὀρθωσεν νὰ συνδυάσῃ τὴν ἐμβρίθειαν τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως πρὸς τὴν εὐρύτητα τῶν θετικῶν γνώσεων καὶ τὴν πείραν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἀναδειχθεὶς συγχρόνως ἀπαράμιλλος μεταφυσικός, βαθύς πολιτειολόγος καὶ ἀκριβέστατος τῶν φυσικῶν φαινομένων ἐρευνητής. Ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγίστη καὶ ἐξακολουθεῖ ἔτι, μάλιστα ἐν τῇ λογικῇ, μεταφυσικῇ, ἠθικῇ καὶ πολιτικῇ· μόνον τὰς φυσικὰς καὶ μαθηματικὰς αὐτοῦ θεωρίας ὑπέσκαψεν ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης.

Σύντομος σύγκρισις Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους. — Συγκρίνων τις τοὺς δύο μεγίστους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος φιλοσόφους βλέπει ὅτι ὁ μὲν Πλάτων τείνει νὰ ἐξέλθῃ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὁ δ' Ἀριστοτέλης εἰσδύει εἰς αὐτὸν μελετῶν τὴν φύσιν, τὸν ἄνθρωπον, τὸ πνεῦμα, τὴν ὕλην, τὰς τέχνας, τὴν ἐπιστήμην· ὁ Πλάτων ἵσταται ὑπὲρ τὴν γῆν, ὁ Ἀριστοτέλης βαδίζει ἀσφαλῶς καὶ βαρέως ἐπ' αὐτῆς· ὁ πρῶτος θριαμβεῖ ἐν τῇ διαλεκτικῇ καὶ ἐξέχει πολέμων πᾶσαν ἐπὶ μέρους θεωρίαν ὡς ἀσταθῆ καὶ ζητῶν νὰ ὁδηγήσῃ εἰς τὰς ἰδέας ἐν αἷς ἐπικρατεῖ βεβαιότης καὶ ἐπιστήμη, εἶναι δ' ἀναιρετικὸς κυρίως

καὶ χρῆται τῇ ἐπαγωγῇ· ὁ δεύτερος εἶναι μᾶλλον λογικὸς ἢ διαλεκτικός, μᾶλλον ἀποδεικτικός καὶ χρῆται τῇ ἐξαγωγῇ. Τὴν περὶ ἐννοιῶν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους ὁ μὲν Πλάτων ἀνέπτυξε δημιουργήσας μεγαλοπρεπὲς ἰδεῶδες σύστημα, οὗ τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος εἶναι τὸ μὲν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἰδεῶν, τὸ δὲ ἐν τῇ ζητῇ ποιῶν εἶναι ἡ τοῦ ἀνθρώπου οὐσία καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, ὁ δ' Ἀριστοτέλης συνεπλήρωσεν αὐτὸ διὰ βαθυτάτης τῆς φύσεως ἐρεύνης προαγαγὼν ἅμα τὴν περὶ ἐννοιῶν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν ὑψίστην τελειότητα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ διδασκαλία ἐξηκολούθησεν ἐν τῇ Περιπατητικῇ Σχολῇ ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ· τούτων ἅμεσος ὑπῆρξε Θεόφραστος ὁ Λέσβιος, ὅστις διὰ μακρᾶς καὶ καρποφόρου διδασκαλίας καὶ πολυαρίθμων συγγραμμάτων συνετέλεσε πρὸς ἐξάπλωσιν καὶ ἐδραίωσιν τῆς σχολῆς ἐπενεγκὼν μεταρρυθμίσεις τινὰς εἰς τὸ σύστημα. Ἐκ τῶν ἀριστοτελικῶν φιλοσόφων διάσημοι ὑπῆρξαν Ἀριστόξενος ὁ Ταραντῖνος, Δικαίνοχος ἐκ Μεσσήνης, Σιτράτων ὁ Λαμψακηνός, Κριτόλαος ἐκ Φασήλιδος κλπ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

§ 1. Ἡ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφία.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ' καὶ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα ἡ θεωρία ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ παραμελεῖται καὶ ἐν αὐτῇ, τραπείσῃ ἐπὶ τὸ πρακτικώτερον, τίθεται τὸ πρόβλημα ποῖον εἶναι τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν καὶ πῶς δύναται τις νὰ διᾶγῃ ἐν ἡρεμίᾳ ψυχῆς. Πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου ἡσχολήθησαν διάφοροι σχολαὶ ἰδρυθεῖσαι βαθμηδόν, ἰδίᾳ ἐν Ἀθήναις.

α') Ἡ Σκεπτική.—Ταύτης ἀρχηγὸς ἐγένετο Πύρρων ὁ Ἡλεῖος συστρατεύσας Ἀλεξάνδρῳ καὶ ἀποθανὼν περὶ τὸ 270 π.Χ., ἐξ οὗ καὶ πυρρωνιστοὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτῆς ὠνομάσθησαν. Ὁ Πύρρων ἐδόξαζεν ὅτι ἡ εὐδαιμονία κεῖται ἐν τῇ ἀδιαφορίᾳ καὶ τῷ ἀμφιβάλλειν περὶ πάντων.

β') Ἡ Ἐπικούρειος.—Ἰδρυτὴς ταύτης ἐγένετο Ἐπίκουρος ὁ Ἀθηναῖος (341—270), ὅστις συνεκέντρον τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐν ἰδίῳ κήπῳ· οὗτος ἔθετε τὴν εὐδαιμονίαν ἐν τῇ ἡδονῇ, ἀλλ' ἐθεώρει τὴν πνευματικὴν ἡδονὴν ὑπερτέραν τῆς σωματικῆς, ἥς συνεβούλευε

μετρίαν καὶ ἥρεμον ἀπόλαυσιν. Βραδύτερον πολλοὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ παρεμόρφωσαν τὴν θεωρίαν ταύτην καὶ παρεξερράπησαν εἰς ἀκόλαστον ὑλισμὸν καὶ ἀθεΐαν. Ἡ ἐπικουρείος φιλοσοφία εὗρε πολλοὺς ὁπαδοὺς καὶ ἐκ τῶν Ρωμαίων.

γ') Ἡ Στωϊκὴ. — Ταύτην ἱδρυσεν Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ἐκ Κύπρου (342—270). ἑλθὼν νέος ἐν Ἀθήναις καὶ γενόμενος μαθητὴς πολλῶν φιλοσόφων ἤρξατο καὶ αὐτὸς διδάσκων φιλοσοφίαν, ἀπέθανε δ' ἐκουσίως. Οὗτος ἐδίδασκεν ὅτι τὸ ἠθικὸν κακὸν προέρχεται ἐκ τῶν παθῶν· διὰ τοῦτο ἔργον τῶν στωϊκῶν (ὀνομασθέντων οὕτω ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις Ποικίλης Στοᾶς, ἔνθα συνεσχόλαζον) ἦτο νὰ ἀνθίστανται κατ' αὐτῶν καὶ νὰ φθάνωσιν εἰς τὴν ἀπάθειαν, πάντα ὑπομένοντες ἀταράχως, οὐδὲν φοβούμενοι καὶ οὐδὲν ἐπιθυμοῦντες. Τὴν φιλοσοφίαν οἱ στωϊκοὶ ὀρίζουσιν ὡς ἄσκησιν ἀρετῆς καὶ γνῶσιν τῶν θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων. Εἰς τὴν λογικὴν πολλὰ συνεσιγήνεκον οἱ Στωϊκοί, ἡ δ' ἠθικὴ αὐτῶν ἐπίδρασις ὑπῆρξε μεγάλη οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ ἐν Ρώμῃ, μάλιστα δ' ἐπὶ ἐξόχων ἀνδρῶν.

Τὸν Ζήνωνα διεδέχθη ὁ ἐκ Τρωάδος αὐστηρὸς τὸ ἦθος Κλεάνθης, τοῦτου δὲ διάδοχος ἐγένετο ὁ ὀξυνούστατος διαλεκτικὸς Χρύσιππος, ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας, προαγαγὼν πολὺ τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν.

§ 2. Αἱ λοιπαὶ σχολαὶ μέχρι τοῦ ΣΤ' αἰῶνος μ. Χ.

Αἱ σχολαὶ αἱ μετὰ τὰς εἰρημένας ἀναφανῆσαι, μεταρρυθμίσεις τῶν παλαιότερων εἶναι:

α') Ἡ τῆς Νέας Ἀκαδημίας, ἱδρυθεῖσα ἐν Ἀθήναις τῷ 296 π. Χ. ὑπ' Ἀρκεσίλαου πρὸς τὴν σκεπτικὴν τείνοντος καὶ δοξάζοντος ὅτι οὐδὲν καθ' ἑαυτὸ εἶναι ἀληθές. Τῆς σχολῆς ταύτης εἰς τῶν σπουδαιωτάτων φιλοσόφων εἶναι Καρνεάδης ὁ πρεσβύτερος, ἀγγλίνους, σοφὸς καὶ δεινότατος ἐν τοῖς λόγοις.

β') Ἡ ἐκλεκτικὴ, προσελθοῦσα ἐκ τῆς τάσεως τοῦ συγχωνεῦσαι τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν ἀκαδημαϊκῶν, τῶν περιπατητικῶν καὶ τῶν στωϊκῶν· ταύτης ἀντιπρόσωποι ὑπῆρξαν ὁ Βόηθος, ὁ Παναίτιος, ὁ κυρίως ἱδρυτὴς τῆς παρὰ Ρωμαίοις στωϊκῆς αἵρέσεως, ὁ Ποσειδώνιος καὶ ἄλλοι.

γ') Ἡ Νεωτέρη σκεπτικὴ, ἱδρυθεῖσα ὑπὸ Αἰνησιδήμου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περὶ τὰ τέλη τοῦ Α' αἰῶνος π. Χ. καὶ χαρακτηριζομένη διὰ τὴν ἐντελῆ ἀμφιβολίαν περὶ παντός.

δ') Ἡ τῶν προδορῶν τῆς νεопλατωνικῆς σχολῆς, ἔχουσα ἔδραν κυρίως τὴν Ἀλεξάνδρειαν· ἐν ταύτῃ αἱ ἐκλεκτικαὶ τάσεις συνειργάσθησαν εἰς παραγωγὴν ἡμιανατολικῆς τιнос ἐξ ἀποκαλύψεως φιλοσο-

φίας. Ἐπειδὴ δ' ἡ φιλοσοφία τούτων, ἐν οἷς καταλέγεται Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς καὶ Φιλόστρατος ὁ Ἀθήμιος, ἀνεπτύχθη οὐ μόνον ἐπὶ ἐλληνικοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἰουδαϊκοῦ, πολλὰ ἐκ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ παραλαβοῦσα, προστίθεται εἰς αὐτὴν καὶ ἡ ἰουδαϊζούσα ἐλληνικὴ φιλοσοφία ἔχουσα ἀντιπροσώπους τὸν Ἀριστόβουλον καὶ τὸν Φίλωνα· οὗτοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐρμηνεύσωσι μυστικῶς καὶ ἀλληγορικῶς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην.

ε) Ἡ νέα πλατωνικὴ, ἰδρυθεῖσα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Ἀμμωνίου Σακκά περὶ τὸ τέλος τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος· ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ, εἰς ἣν ἀνήκει καὶ Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς, συγγράφας τὰ *Ἡθικά*, ὁ Διογῆνης καὶ ὁ Ἰάμβλιχος, ἐξαπλοῦται μᾶλλον ἢ θεωρία τῆς προηγουμένης τῶν προδρόμων· ἀπὸ δὲ τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος διὰ τοῦ Πλωτίνου ἡ θεωρία αὐτὴ περιλαμβάνει ἐν τῷ νέῳ πλατωνισμῷ περιεκτικόν τι σύστημα, τὸ ὑποῖον πάντων τῶν λοιπῶν τὰ μὲν παραγκωνίζει, τὰ δ' εἰς ἑαυτὸ συγχωνεύει· τοῦ συστήματος τούτου χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ μυστικισμὸς καὶ τὸ ἀόριστον.

Διὰ τῆς διαλύσεως τῆς νέας πλατωνικῆς σχολῆς κατὰ τὸν ΣΤ' αἰῶνα ἐξαφανίζεται ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία ὡς αὐθύπακτον φαινόμενον καὶ ἐξακολουθεῖ ἔτι ζῶσα μόνον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῇ νεωτέρᾳ ἀναμεμιγμένη μετὰ ξένων στοιχείων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα διὰ τῆς θαυμασίας αὐτοῦ δυνάμεως καὶ τῆς εὐκολίας ἐν τῇ ἐπιδιώξει πάσης γνώσεως ἔλαβε ποικίλας διευθύνσεις ἐν τῷ πολυσχιδῇ κόσμῳ τῆς ἐπιστήμης· οὕτω δὲ κατὰ διαφόρους περιόδους, μάλιστα δ' ἐπὶ τῶν ἀλεξανδρινῶν καὶ τῶν βωμαϊκῶν χρόνων, ἀνεφάνησαν πλείστοι ἄνδρες ἀσχοληθέντες εἰς τὴν ἰατρικὴν, τὴν μαθηματικὴν, τὴν ἀστρονομίαν, τὴν γεωγραφίαν, τὴν ἀρχαιολογίαν, τὴν σοφιστικὴν, τὴν γραμματικὴν, τὴν μυθολογίαν, τὴν μυθιστορίαν, τὴν βιογραφίαν, συλλογὰς, λεξικογραφίαν κλπ.

α') *Ἰατρικὴ*. — Ἐν ταύτῃ διέπρεψεν Ἰπποκράτης ὁ Κῶς (460—370 π. Χ.). Ἐκ τῆς ἱερατικῆς οἰκογενείας τῶν Ἀσκληπιαδῶν κατα-

γόμενος ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος τῶν ἀρχαίων ἱατρῶν ἐπικληθεὶς πατὴρ τῆς Ἰατρικῆς· ἔζησεν ἐν Ἀθήναις ἐπὶ πολὺν χρόνον κατὰ τὸν πελοποννησιακὸν πόλεμον καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ὅπου ἀπέθανεν. Ὁ Ἱπποκράτης εἶχεν ἐνώση τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν θεωρίαν, ἔδωκε δὲ μεγίστην ὠθησιν εἰς τὴν καθόλου ἐπιστήμην, ἐπιδράσας πολὺ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς πρὸς τὸ παρατηρητικόν. Ἐκ τῶν πολλῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων τῶν φερόντων τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ γεγραμμένων ὀλίγα θεωροῦνται γνήσια· περιφημώτατα εἶναι τὸ περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων καὶ οἱ ἀφορισμοί. Ὁ Ἱπποκράτης ἐπωνομάσθη πατὴρ τῆς ἱατρικῆς.

Γαληνός, ἐκ Περγᾶμου τῆς Μ. Ἀσίας, ζήσας περὶ τὸν Β΄. π. Χ. αἰῶνα καὶ διατρίψας ἱκανὸν χρόνον ἐν Ρώμῃ· σφύζονται συγγράμματα αὐτοῦ ἱατρικά, φιλοσοφικά καὶ μαθηματικά.

Ἀρεταῖος, ἐκ Καππαδοκίας (80 μ. Χ.), πολλὰ ἱατρικά γράφας, ὧν δύο ἐσώθησαν, εὐχὴ πλήρη περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων δξέων καὶ χρονίων παθῶν.

Β΄) Μαθηματική. — Εὐδοξος ὁ Κνίδιος (408—355 π. Χ.), φίλος τοῦ Πλάτωνος, περίφημος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος, ἱδρυσεν ἀστεροσκοπεῖον ἐν Ἡλιουπόλει καὶ ὕστερον ἐν Κνίδῳ.

Εὐκλείδης, ἐκ Γέλας τῆς Σικελίας, ἀκμάσας περὶ τὰ 300 π. Χ. ὑπῆρξεν ἑξοχος μαθηματικὸς ζήσας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· ἔγραψε πολλὰ, ὡς, στοιχεῖα μαθηματικῆς, δεδομένα, ἥτοι εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν, φαινόμενα καὶ ἀρχὰς ἀστρονομίας, πορίσματα.

Ἀρχιμήδης ὁ Συρακοῦσιος, γεννηθεὶς τῷ 287 π. Χ., εἶναι ὁ μέγιστος μαθηματικὸς καὶ μηχανικὸς τῆς ἀρχαιότητος διὰ τὴν ἐφευρετικότητά καὶ τὰς ἀνακαλύψεις αὐτοῦ· ἐφρονέυθη κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Συρακοῦσων ὑπὸ τῶν Ρωμαίων τῷ 212· συγγράμματα αὐτοῦ περιεσώθησαν ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου, Κύκλου μέτρησις, περὶ ἐλλίπων κλπ.

Γ΄) Ἀστρονομία. — Μέτων, Ἀθηναῖος, διορθώσας καὶ διατάξας τὴν χρονολογίαν τῶν Ἀθηναίων περὶ τὸ 432 π. Χ. Αὐτὸς ὥρισε τὰς ἡμέρας τοῦ ἡλιακοῦ καὶ τοῦ σεληνιακοῦ ἔτους.

Ερατοσθένης ὁ Κυρηναῖος (238 π. Χ.), ἀνὴρ πολυμαθέστατος, πρῶτος ὀνομάσας ἑαυτὸν φιλόλογο· ὑπῆρξεν ἀστρονόμος, μαθηματικὸς καὶ ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς ἐπιστημονικῆς γεωγραφίας.

Ἰππαρχος, ζῶν μετὰ τοῦ 160 καὶ 125 π. Χ. ἐν Ρόδῳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ· εἶναι ὁ μέγιστος τῶν ἀστρονόμων τῆς ἀρχαιότητος· ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἐσώθησαν δύο.

Πτολεμαῖος Κλαύδιος, ἐκ Πηλουσίου, ζήσας περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους· ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ἀστρονόμος καὶ μαθηματικὸς· τὸ σύστημα

αὐτοῦ περὶ τῆς στροφῆς τοῦ οὐρανοῦ περὶ τὴν γῆν, ὅπερ καὶ ἄλλοι τινὲς ἀρχαιότεροι εἶχον ὑποδηλώσει, ἔσχυσε μέχρι Κεπερινίου.

δ') Γεωγραφία. — Ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων γεωγράφων ὑπῆρξαν Πυθαγόρας ὁ Μασσαλιώτης, Δικαιάρχος ὁ Μεσσήνιος, Πολέμων ὁ Σάμιος καὶ πολλοὶ ἄλλοι· ἀλλ' ἐπισημότερος πάντων ἐγένετο ὁ Στράβων ἐξ Ἀμασειᾶς τοῦ Πόντου (66 π. Χ.—24 μ. Χ.). οὗτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παιδευθεὶς καὶ ἐν Ρώμῃ διατρίψας ἔκαμε πολλὰς περιηγήσεις καὶ ἔγραψε Γεωγραφικὰ ἐν 17 βιβλίοις· ἐν τούτοις περιγράφονται οὐ μόνον οἱ τόποι τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ οἱ θεσμοὶ καὶ τὰ ἦθη τῶν κατοίκων.

ε') Ἀρχαιολογία. — Εἰς ταύτην, κατὰ τὴν εὐρυτέραν αὐτῆς σημασίαν, ἤτοι τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων μνημείων συνδεδεμένην μετὰ τῆς μυθικῆς καὶ τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας, διέπρεψε Πανσανίας ὁ περιηγητὴς ἐκ Μαγνησίας τῆς Λυδίας κατὰ τὸν Β' αἰῶνα μ. Χ. Τὸ σφζόμενον αὐτοῦ ἔργον εἰς 10 βιβλία εἶναι λαμπρὸς ὁδηγὸς διὰ τὴν μυθολογίαν, τὴν ἱστορίαν, τὰ μνημεῖα καὶ τὴν τοπογραφίαν τῆς Ἑλλάδος.

ς) Μυθιστορία. — Ἡλιόδωρος, ἐπίσκοπος τῆς Θεσσαλικῆς Τρίκκης ζῶν περὶ τὸ 390 μ. Χ. ἔγραψεν Αἰθιοπικὰ εἰς 10 βιβλία σφζόμενα.

Λόγγος, ἀγνώστου χρόνου καὶ τόπου· ἔγραψε μυθιστόρημα τὰ κατὰ Δάφνην καὶ Χλόην σφζόμενον.

Ἀχιλλεὺς Τάτιος, Ἀλεξανδρεὺς (450 μ. Χ.) μιμητὴς τοῦ Ἡλιόδωρου ἔγραψε τὰ κατὰ Λευκίπην καὶ Κλειτοφῶντα εἰς 8 βιβλία.

ζ') Μυθολογία. — Ἀπολλόδωρος, ζῶν κατὰ τὰ μέσα τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος, ἔγραψεν ἱστορίαν θεῶν, ἧς σφζονται 3 βιβλία.

η') Σοφιστικὴ. — Ἐν ταύτῃ, ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ὀλίγῳ ὕστερον, θηρευομένη τὴν καλλιερρημοσύνην καὶ τὴν πομπώδη ἐπίδειξιν, ἀνεφάνησαν πολλοὶ ῥήτορες ὄντες ἄμα καὶ σοφισταί· τοιοῦτοι ἐκ πολλῶν εἶναι:

Δίων ὁ Χρυσόστομος ἐκ Προύσης τῆς Βιθυνίας (100 μ. Χ.), οὗ σφζονται 80 λόγοι.

Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἐκ τοῦ δήμου Μαραθῶνος (101—177 μ. Χ.), οὗ ὁ περὶ Πολιτείας λόγος δὲν φαίνεται γνήσιος.

Αἴλιος Ἀριστείδης ἐκ Βιθυνίας κατὰ τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα ζῶν· τούτου σφζονται ἱκανοὶ λόγοι.

Λουκιανὸς, ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας, ἀκμάσας κατὰ τὸν Β' μ. Χ. αἰῶνα. Πρῶτον ἐσπούδασε φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν ἐν Σμύρνῃ, ἔπειτα ἔζησεν ἱκανὸν χρόνον ἐν Ἀντιοχείᾳ ὡς συνήγορος, ἀκολουθῶν ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ δὲ Μάρκου Αὐρηλίου ἐγένετο ἐν Αἰγύπτῳ διοικητὴς

καὶ ἐπὶ Κορμόδου ἀπέθανεν. Ἐχὼν γονιμωτάτην φαντασίαν καὶ πνεῦμα σκαπτικώτατον ἔγραψε συγγράμματα ποικιλώτατα· ἐν αὐτοῖς διακρίνεται ἐν λαμπρᾷ ἀττικῇ γλώσσῃ χάρις, εὐφυΐα, ἀστείότης καὶ ζωηρὰ φαντασία· πᾶν ὅ,τι εἶχε τότε γελοιὸν ἢ θρησκεία, ἢ φιλοσοφία, ἢ κοινωνία καὶ καθόλου ὁ ἀνθρώπινος βίος, σατυρίζεται εὐφύεστατα ὑπ' αὐτοῦ. Εἶναι ἀντίπαλος πάσης φιλοσοφίας ἀνηκούσης εἰς σχολὴν καὶ πρὸ πάντων τῶν Κυνικῶν, οὓς σφοδρῶς σκώπτει· τὰ θεωρητικὰ ζητήματα θεωρεῖ ἄλυτα, ὀνομάζων φιλοσοφίαν τὴν συλλογὴν ἠθικῶν παραγγελημάτων. Ἐκ τῶν διαλόγων αὐτοῦ διακρίνονται οἱ *Νεκρικοί*, ὁ *Χάρων* ἢ οἱ *Ἐπισκοποῦντες*, *Βίων προᾶσις*, *Ἀλιεύς* ἢ *Ἀναβιοῦντες* κλπ. Ὁ Λουκιανὸς στερεῖται μὲν τῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος· τῶν ἀρχαίων κλασικῶν, ἔχει ὅμως λεπτότητα καὶ εὐφυΐαν ὑπέροχον, εἶναι δὲ ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν ὁ ἄριστος τῶν Ἀττικιστῶν.

Κλαύδιος Αἰλιανὸς, ἐκ Πραινέστου, ζῶν περὶ τὰ 180 μ. Χ. Τοῦτου σφύζεται ἡ *Ποικίλη ἱστορία* καὶ τὸ περὶ ζώων ιδιότητος.

Ἀθήναιος, ἐκ Ναυκράτιος τῆς Αἰγύπτου, σοφιστῆς καὶ γραμματικὸς ἀκμάσας περὶ τὰ 200 μ. Χ. ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ρώμῃ. Τὸ συγγράμμα αὐτοῦ *Δειπνοσοφισταί*, κατὰ συμπόσια συντεταγμένον, εἶναι πολύτιμος ὕλη πρὸς γνῶσιν τῶν ἠθῶν, τῆς τέχνης καὶ τῶν γραμμάτων τῶν ἀρχαίων.

Θεμιστίος, ἐκ Παφλαγονίας, σοφιστῆς καὶ ῥήτωρ, ἀκμάσας τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα· ζῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδίδασκε πλατωνικὴν καὶ περιπατητικὴν φιλοσοφίαν· ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ σφύζονται 33 λόγοι καὶ παραφράσεις ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων.

Λιβάνιος, ἐξ Ἀντιοχείας, σοφιστῆς ὡσαύτως καὶ ῥήτωρ κατὰ τὸν Δ' μ. Χ. αἰῶνα, τιμηθεὶς πολὺ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ· σφύζονται αὐτοῦ διάφοροι ῥητορικοὶ λόγοι, μελέται, ἐπιστολαὶ καὶ ὑποθέσεις εἰς τοὺς λόγους τοῦ Δημοσθένους.

Θ') *Γραμματικὴ*. — Ζηνόδοτος, ἐξ Ἐφέσου περὶ τὰ 280 π. Χ. ζῶν· ἐγένετο βιβλιοθηκᾶριος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἰδρυτὴς τῶν γραμματικῶν σπουδῶν, ἀσχοληθεὶς εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς αὐθαιρεσίας.

Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, ἀκμάσας περὶ τὸ 200 π. Χ., ἐγένετο ἰδρυτὴς γραμματικῆς σχολῆς, ἐπεχείρησε δὲ καὶ αὐτὸς κριτικὴν διόρθωσιν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων καὶ ἄλλων ποιητῶν.

Ἀρίσταρχος, ἐκ Σαμοθράκης (222—150 π. Χ.)· οὗτος ὑπῆρξεν ὁ μέγιστος τῶν γραμματικῶν καὶ τῶν κριτικῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἰδρυτὴς ἰδίας σχολῆς· διεκρίθη κυρίως εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἐφθαρμένου ὁμηρικοῦ κειμένου, ἐξέδωκε δὲ καὶ ἄλλους ποιητὰς λυ-

ρικούς καὶ δραματικούς καὶ ἔγραψεν ὑπομνήματα καὶ μονογραφίας. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω γραμματικῶν καὶ ἄλλοι πολλοὶ ὑπῆρξαν ἐπίσημοι, ὡς Κράτης ὁ Μαλλώτης, Διονύσιος ὁ Θρᾷξ, Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος, Ἰούλιος Πολυδεύκης, κατὰ δὲ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὁ Εὐσταθίου, ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης, γράψας σχόλια εἰς Ὅμηρον.

ι') Βιογραφία. — Φλάβιος Φιλόστρατος κατὰ τὸ μέσον τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνα ζῶν ἔγραψε Βίους σοφιστῶν, ἐπιστολάς καὶ εἰκόνας, ὡς καὶ ὁ ἑμῶνυμος αὐτῷ ἔγγονος.

Διογένης ὁ Λαέρτιος, ἐκ Λαέρτης δῆλα δὴ πόλεως ἐν Κιλικίᾳ, ἀκμάσας κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα μ. Χ. ἔγραψε τὸ σφῳζόμενον σύγγραμμα περὶ βίων, δογματικῶν καὶ ἀποφθεγμάτων τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων.

ια') Συλλογαί. — Συλλογὰς τεμαχίων ἐκ τῶν ἔργων ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν ἐποίησαντο πολλοί:

Ἰωάννης Στοβαῖος (ἐκ Στόβων τῆς Μακεδονίας), ἀκμάσας κατὰ τὸν Ε' μ. Χ. αἰῶνα· σφῳζεται αὐτοῦ τὸ Ἀνθολόγιον, ἥτοι συλλογὴ γυνυῶν ἡθικῶν.

Φώτιος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα μ. Χ. Τούτου, ὅστις θεωρεῖται πατὴρ τῆς Γραμματολογίας, τὸ σφῳζόμενον ἔργον Βιβλιοθήκη ἢ Μυριόβιβλος εἶναι πολύτιμον, διότι ἐν αὐτῷ διεσώθησαν κρίσεις καὶ ἀποσπάσματα πλείστων προγενεστέρων συγγραμμάτων ἀπολεσθέντων. Ὁ Φώτιος ἔδωκε νέαν ὠθησιν εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἔθνους τότε μόρφωσιν διὰ τῆς διαδόσεως τῆς ἀρχαίας φιλολογίας.

ιβ') Λεξικογραφία. — Ἡσυχίος, ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἀκμάσας ἴσως κατὰ τὸν Ε' μ. Χ. αἰῶνα· τούτου σφῳζεται λεξικὸν ἡρανισμένον μὲν ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν, ἀλλὰ παρεσθαρμένον ὑπὸ μεταγενεστέρων.

Σουΐδας, ἀκμάσας πιθανῶς τὸν Ι' ἢ τὸν ΙΑ' μ. Χ. αἰῶνα· σφῳζεται λεξικὸν αὐτοῦ ἱστορικὸν καὶ ἐξηγητικὸν πολλῶν ἀρχαίων ἰδιωτισμῶν καὶ παροιμιῶν τῶν Ἑλλήνων, ἐκ διαφόρων ἄλλων γραμματικῶν καὶ ὑπομνηματιστῶν ἡρανισμένων.

Ἐν ἐκάστῃ τῶν ἀνωτέρω ἐπιστημῶν ἐγένετο λόγος περὶ τῶν κυριωτέρων ἀντιπροσώπων αὐτῶν κατὰ διαφόρους χρόνους· πλὴν αὐτῶν ὅμως ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι, τῶν πλείστων τῶν ὁμοίων τὰ ἔργα ἀπώλοντο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: — § 1 Ἑλληνικά γράμματα καὶ ἑλληνικὴ γραμματολογία. — § 2. Εἶδη τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας καὶ ἀνάπτυξις αὐτῶν. — § 3 Γενικὴ ἐπισκόπησις τῆς πορείας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἔδρα αὐτῶν. — § 4. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ αἱ ιδιότητες αὐτῆς. — § 5. Γλῶσσα καὶ διάλεκτοι . . . σελ. 3—12.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α'. Ἐπικὴ ποίησις ἢ ἔπος.

- § 1. Προσμήρειος ποίησις. — § 2. Ἄσματα τοῦ λαοῦ. — § 3. Θρησκευτικὴ ποίησις. Ἀοιδοί. — § 4. Ἡρωϊκὴ ποίησις. — § 5. Ἀπαγγελία ἡρωϊκῶν ποιημάτων. — § 6. Ὅρισμός τῆς ἐπικῆς ποιήσεως καὶ διαίρεσις αὐτῆς. — § 7. Ἡρωϊκὸν ἔπος. — § 8. Διδακτικὸν ἔπος. — § 9. Ὅμηρος. — § 10. Κυκλικὸν ἔπος. — § 11. Ἡσίοδος. — § 12. Ἡ μετὰ ταῦτα ἐπικὴ ποίησις καὶ οἱ ποιηταὶ αὐτῆς. — § 13. Περὶ μύθου: Αἴσωπος καὶ Βαβρίας. σελ. 13—37.

Β'. Λυρική ποίησις.

- § 1. Φύσις καὶ χαρακτήρ τῆς λυρικῆς ποιήσεως. — § 2. Ἀρχαὶ καὶ ἀνάπτυξις τῆς λυρικῆς ποιήσεως. — § 3. Εἶδη τῆς λυρικῆς. — § 4. Περὶ ἑλληνικῆς μουσικῆς. — § 5. Ἑλεγειακὴ ποίησις. — § 6. Ἀρχαιότεροι ἐλεγειοποιοί. — § 7. Καλλίνος. — § 8. Τυρταῖος. — § 9. Μίμνερμος. — § 10. Σόλων. — § 11. Θέογνις. — § 12. Φωκυλίδης. — § 13. Νεώτεροι ἢ ἀλεξανδρινοὶ ἐλεγειοποιοί. — § 14. Περὶ ἐπιγράμματος. — § 15. Ἰαμβικὴ ποίησις. — § 16. Ἀρχίλοχος. — § 17. Σιμωνίδης. — § 18. Ἰππῶναξ. — § 19. Μελικὴ ποίησις. — § 20. Ἀλκαῖος. — § 21. Σαπφώ. — § 22. Ἀνακρέων. § 23. Χορικὴ ποίησις. — § 24. Ἀλκιμάν. — § 25. Στρεσίχορος. — § 26. Ἴβυκος. — § 27. Σιμωνίδης. —

§ 28. Βακχυλίδης. — § 29. Πίνδαρος. — § 30. Διθυραμβική
ποίησις. σελ. 37—65.

Γ'. Δραματική ποίησης.

- § 1. Ὅρισμός τοῦ δράματος καὶ εἶδη αὐτοῦ. Α'. Τραγωδία. —
§ 2. Γένεσις καὶ ἀνάπτυξις αὐτῆς. — § 3. Σατυρικὸν δράμα. —
§ 4. Ὅρισμός τῆς τραγωδίας κατ' Ἀριστοτέλη. — § 5. Ὑπο-
θέσεις καὶ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τῆς τραγωδίας. — § 6. Μέρη, γλῶσ-
σα καὶ μέτρα τῆς τραγωδίας. — § 7. Περὶ θεάτρου. — § 8. Ὑπο-
κριταὶ καὶ χοροί. — § 9. Τραγικοὶ ἀγῶνες. — § 10. Διδασκαλία.
Χρόνος τῶν παραστάσεων. Θεαταί. — § 11. Πρόοδος τῆς τραγω-
δίας ἐν Ἀττικῇ. — § 12. Αἰσχύλος. — § 13. Σοφοκλῆς. — §
14. Εὐριπίδης. — § 15. Σύντομος χαρακτηρισμὸς τῶν τριῶν με-
γάλων τραγικῶν ἐν συγκρίσει πρὸς ἀλλήλους. — § 16. Οἱ ἄλλοι
τραγικοί. — § 17. Ἡθικὴ ἀξία τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας. —
Β'. Κωμωδία. — § 1. Ὅρισμός αὐτῆς κατ' Ἀριστοτέλη. —
§ 2. Γένεσις τῆς κωμωδίας. — § 3. Μεγαρικὴ κωμωδία: Σου-
σαρίων. — § 4. Σικελιωτικὴ κωμωδία: Ἐπίχαρμος. — § 5.
Ἀνάπτυξις τῆς κωμωδίας ἐν Ἀττικῇ. — § 6. Ὑποθέσεις κωμι-
καί. — § 7. Μέρη τῆς κωμωδίας. — § 8. Ὑποκριταὶ καὶ χο-
ροί. — § 9. Γλῶσσα, μέτρα καὶ διαίσεις τῆς κωμωδίας. — § 10.
Ἀρχαία ἢ Ἀττικὴ κωμωδία. — § 11. Ἀριστοφάνης. — § 12.
Μέση κωμωδία. — § 13. Νέα κωμωδία. — § 14. Περὶ μίμων.
— § 15. Περὶ βουκολικῆς ποιήσεως. σελ. 65—126.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Α'. Ἱστοριογραφία.

- § 1. Ἀρχαὶ αὐτῆς. — § 2. Λογογράφοι. — § 3. Ἱστορικοί. —
§ 4. Ἡρόδοτος. — § 5. Θουκυδίδης. — § 6. Ξενοφῶν. — § 7.
Ἱστορικοὶ μετὰ Ξενοφῶντα μέχρι Πολυβίου. — § 8. Πραγμα-
τικὴ ἱστορία τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων. Πολύβιος. — § 9. Οἱ ἐπι-

σημότεροι τῶν μετὰ Πολύβιον ἱστορικῶν μέχρι τῶν Βυζαντινῶν. —
 § 10. Βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι. σελ. 126—152.

Β'. Ῥητορεία.

- § 1. Ἀρχαὶ καὶ ἀνάπτυξις τῆς Ῥητορείας. — § 2. Τόπος τῆς ἐνεργείας τοῦ ῤήτορος· εἶδη καὶ διαίρεσις τοῦ ῤητορικοῦ λόγου· λογογράφοι. — § 3. Περικλήσις. — § 4. Οἱ ἐξέχοντες τῶν τεχνικῶς διαμορφωθέντων ῤητόρων. — § 5. Ἀντιφῶν. — § 6. Ἀνδοκίδης. — § 7. Λυσίας. — § 8. Ἰσοκράτης. — § 9. Ἰσαῖος. — § 10. Λυκοῦργος. — § 11. Αἰσχίνης. — § 12. Δημοσθένης. — § 13. Ὑπερείδης. — § 14. Δείναρχος. — § 15. Οἱ μετὰ ταῦτα ῤήτορες καὶ ἡ ῤητορεία. — § 16. Ἐπιστολογραφία. σελ. 152—172.

Γ'. Φιλοσοφία.

- § 1. Ἔργον, ἀρχαὶ καὶ διαίρεσις αὐτῆς. Περίοδος Α'. — § 2. Οἱ ἀρχαῖοι Ἰωνεῖς. — § 3. Οἱ Πυθαγόρειοι. — § 4. Οἱ Ἑλεᾶται. — § 5. Οἱ Φυσικοὶ τοῦ Ε' αἰῶνος. — § 6. Περί σοφιστῶν. Περίοδος Β'. — § 7. Φιλοσοφία Σωκράτους. — § 8. Ἑλάσσονες σωκρατικαὶ σχολαί. § 9. Φιλοσοφία τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημείας. Πλάτων. — § 10. Περιπατητικὴ σχολή. Ἀριστοτέλης. Περίοδος Γ'. § 11. Ἡ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφία. — § 12. Αἱ λοιπαὶ σχολαὶ μέχρι τοῦ ΣΤ' αἰῶνος μ. Χ. σελ. 173—200. Παράρτημα. Συγγραφεῖς διὰφοροι. σελ. 200—204

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	23	στίχ	17	ἀντὶ μόνο	ἀναγνωστέον	μόνος
»	43	»	21	» Καλλῖνος	»	ὁ Καλλῖνος
»	52	»	10	» ἀποικίσας	»	ἀποικήσας
»	»	»	12	» εἰ	»	εἰς
»	55	»	1	» σχέσις	»	σχέσις,
»	60	»	32	» ὁ Ἴων	»	Ἴων ὁ
»	66	»	31	» ἕτερον	»	ἕτερον
»	77	»	15	» παρστάτας	»	παραστάτας
»	89	»	34	» μάντην	»	μάντιν
»	132	»	15	» πλήρης	»	πλήρη
»	138	»	30	» φιλολακωνίζοντα	»	λακωνίζοντα
»	147	»	12	» 70 μ. X.	»	50 μ. X.
»	162	»	32	» ἄγνωτον	»	ἄγνωστον
»	179	»	20	» 405	»	495
»	191	»	17	» τὰ παρασταθῆ	»	τὰ παρασταθῆ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000160708

Πρωτεύων Πλατύν
Γοργίας

Γοργίας
1910
Ανδριανός

ΤΑΙ ΔΡΑΧΜΩΝ 2,40